

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

FEDERICO FINCHELSTEIN

Faşizmden Popülizme

ÇEVİREN
ALİ KARATAY

iletisim

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

FEDERICO FINCHELSTEIN
Faşizmden Popülizme

FEDERICO FINCHELSTEIN Lisans derecesini Buenos Aires Üniversitesi'nden alan Federico Finchelstein doktora derecesini 2006 yılında Cornell Üniversitesi'nden almıştır. Arjantinli tarih profesörü, şu an New York City'de bulunan New School for Social Research'te tarih kürsüsündedir. *Transatlantic Fascism: Ideology, Violence and the Sacred in Argentina and Italy, 1919-1945* (2010) ve *The Ideological Origins of the Dirty War: Fascism, Populism, and Dictatorship in Twentieth-Century Argentina* (2014) önemli eserleri arasında sayılabilir.

From Fascism to Populism in History

© 2017 Federico Finchelstein

Bu kitabın yayın hakları Anatolia Telif Hakları Ajansı aracılığıyla University of California Press'ten alınmıştır.

İletişim Yayınları 2719 • Politika Dizisi 185

ISBN-13: 978-975-05-2592-6

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Aybars Yanık

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Salih Kızıl

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

FEDERICO FINCHELSTEIN

Faşizmden Popülizme

From Fascism to Populism in History

 EVIREN Ali Karatay

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Gabi, Luly ve Laura'ya...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
-----------------------	---

ÖNSÖZ	13
--------------------	----

GİRİŞ

Faşizmi ve Popülizmi Geçmişin Işığında Düşünmek	27
Faşizm ve popülizm terimlerinin kullanımları	29
Faşizm dönüyor	33
Tarihte Trumpizm	35
Tarihte faşizm ve popülizm	41
Faşizm ve popülizmi haritalandırmak	52

BİRİNCİ BÖLÜM

Tarihte Faşizm	59
Faşizm ve tarihçiler	76
“Genelleyici konsensüs”ten ulus-aşırı yaklaşıma dönüş	86
Ulus-aşırı faşizm	92
Faşizm ve Holokost	103
Şiddetin faşist tarihi	112
Faşist popülizm?	121

İKİNCİ BÖLÜM

Tarihte Popülizm	141
Günümüzde küresel popülizm: Avrupa, Latin Amerika ve ötesi	147
Modern popülizmin post-faşizm olarak kökleri	150
Modern popülizmin Latin Amerika'da ortaya çıkışı.....	153
Tarih ve teori arasında popülizm.....	171
Popülizm çoğulculuğa karşı mı?	177
Popülizmi ve anti-popülizmi açıklamak.....	188
Faşizm popülizme dönüşüyor: Peronizm'den Trumpizm ve ötesine	199
Geçmişten bugüne	215

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Demokrasi ve Diktatörlük Arasında Popülizm	227
Diktatörlükler ve kurumlar	229
Demokrasi, neo-popülizm ve neoliberalizm	237
Lider ve halk	252
Baba namına demokrasi.....	265
Klasik propagandadan medyanın yeni manzarasına	278
Popülizmin tanrıları.....	284
İslâmi popülizm diye bir şey söz konusu olabilir mi?	293
Maço popülizm.....	297

SONSÖZ

Yeni Bir Enerjiyle Dolmuş Popülizm	305
<i>DİZİN</i>	314

Bu kitap, faşizm ve popülizm üzerine gerçekleştirilen, yirmi yıldır birikerek ilerleyen bir tarihsel araştırmanın sonucu, birçok bakımdan da sentezidir. Özellikle bu konuya hasredilmiş beş kitabın basılmasından sonra, bu yeni çalışmanın soruna daha küresel bir çerçeveden yaklaşmasını istedim; bu kapsamda çalışmam birincil kaynaklardan faydalanmış olmakla birlikte, büyük ölçüde, faşizm ve popülizm üzerine çalışan çok sayıdaki diğer meslektaşlarım ve bilim insanlarının önemli çalışmalarına dayanıyor. Hepsine teşekkür ederim, fakat yıllar boyunca sınırları ve okyanusları aşan kozmopolit sohbetlere benimle birlikte katılanlara bilhassa minnettarım. Öncelikle, çalışmamı okuyup yorumladıkları için Luis Herrán Ávila, Sandra McGee Deutsch, Pablo Piccato, Paul Gillingham ve Nadia Urbinati'ye müteşekkirim. Çalışmamı okudukları için Fabián Bossoer ve Carlos de la Torre'ye *muchas gracias también*.¹ Ayrıca Paul Corner, Antonio Costa Pinto, Geoff Eley, Oz Frankel, Valeria Galimi, Aaron Jakes, Andreas Kalyvas, Natalia Mehlman Petrzela, Raanan Rein, Alberto Spektorowski, Ertuğ Tombuş, Enzo Traverso, Jeremy Varon, Angelo Ventrone ve Hans Vorländer'e teşekkür etmek istiyorum. Giulia Albanese, Melissa

1 (İsp.) Çok teşekkürler – ç.n.

Amezcuca, Nick Fox, José Alves Freitas Neto, Étienne Balibar, Michele Battini, Martin Baumeister, Luis Fernando Beneduzzi, Richard Bernstein, Chris Bickerton, Ernesto Bohoslavsky, Judit Bokser Liwerant, Chiara Bottici, Jonathan Brown, Amy Chazkel, Manuela Consonni, Faisal Devji, Patrizia Dogliani, Hugo Drochon, Tanya Filer, Carlos Forment, Alessio Gagliardi, Roberto García Ferreira, Carol Gluck, Amos Goldberg, Rebekka Habermas, Tanya Harmer, Ágnes Heller, Daniel Kressel, Dominick LaCapra, Simon Levis Sullam, Daniel Lvovich, Tracie Matysyk, Andrea Mammone, Will Milberg, Dirk Moseš, Jose Moya, Tim Muller, Nara Milanich, Xosé Núñez Seixas, Julia Ott, Elias Palti, Matteo Pasetti, Enrique Peruzzotti, Caterina Pizzigoni, Sven Reichardt, Gema Santamaria, Leonardo Senkman, David Sheinin, Héctor Raúl Solís Gadea, Michael Steinberg, Ann Laura Stoler, Dan Stone ve Kurt Weyland'a da teşekkürler.

Bütün diğer kitaplarım gibi bu kitap da benim öğretmenliğimle bağlantılıdır. Son olaylar bu kitabın yazımını hızlandırdı, fakat, önemli mi bilmiyorum ama, bu güncel konu üzerine beni yazmaya zorlayan şey yeni oluşmuş bir bakış açısı değildi, zira maalesef her zamankinden daha acil bir sorun haline gelmiş olan bu konudaki uzmanlığım bir öğrenci, öğretmen ve araştırmacı olarak yirmi yılı aşkın süredir devam eden çalışmalarımdayanıyor. Aslında bu kitabın temel argümanlarını, başlangıçta Brown Üniversitesi'nde, sonra New School for Social Research ve Eugene Lang College'da olmak üzere, birkaç yıldır derslerimde işliyorum. Faşizm ve popülizm üzerine derslerimi alan bütün öğrencilere teşekkür etmek istiyorum. Yine daha yakın bir tarihte, 2016'da Dresden Teknik Üniversitesi'nde **faşizm** ve popülizm üzerine bir seminer verip çeşitli üniversitelerde bu konuda sunumlar yaptım, bunlar arasında şu üniversiteler de var: ABD'de Columbia Üniversitesi, Austin Teksas Üniversitesi, Northwestern Üniversitesi ve Brown Üniversitesi, Kudüs Yahudi Üniversitesi ve Tel Aviv Üniversitesi, Venedik'teki Macerata Üniversitesi ile Università Ca' Foscari, Padova ve Bologna üniversiteleri, Meksika'da Guadalajara Üniversitesi, Kanada'da

Trent Üniversitesi, Cambridge Üniversitesi, Lizbon Üniversitesi ve Montevideo'daki Universidad de la República. Bu konferanslara ve ardından yaptığımız sohbetlere katılanlara çok teşekkür ediyorum.

Kitabın birinci ve ikinci bölümleri 2008 ve 2014 yıllarında çok farklı bir biçimde *Constellations* dergisinde yayımlandı. Üçüncü bölümün temelini oluşturan fikirler ilk olarak, Paul Corner ve Jie-Hyun Lim'in hazırladığı *Palgrave Handbook of Mass Dictatorship* kitabı için yazdığım bölümde geliştirildi.

Bu kitabın yazılmasını önerip tavsiyeleri ve editöryel çalışmasıyla onun çok daha iyi olmasını sağlayan mükemmel editörüm Kate Marshall'a daima müteşekkir olacağım. Yine olağanüstü editöryel çalışmasından dolayı UC Press'ten Bradley Depew'a, keza Dore Brown, Ann Donahue, Alex Dahne ve Tom Sullivan'a teşekkür etmek istiyorum. Dizini hazırlayan Luis Herrán Ávila'ya ayrıca teşekkür ediyorum.

Arjantin'deki hocalarım Profesör José Sazbón ve Profesör Tulio Halperin Donghi'nin katkılarından bahsetmek istiyorum, fikirlerinin bende daima kalıcı ve önemli etkileri oldu. Yine, 2016'da 106 yaşındayken vefat eden *abuelam*² Luisa Guelman'ı anmalıyım. Onun anılmaya değer uzun hayatı bu kitapta irdelenen bütün siyasi ve ideolojik dönüşümlere tanıklık etmişti. 1910 yılında doğmuş, ben Universidad de Buenos Aires'te öğrenciyken, iki savaş arası döneme dair tecrübeye dayalı bilgilerini benimle paylaşmıştı; bu yıllara, bundan birkaç yıl önce, bugün olduğundan çok farklı bakılıyordu. Fakat artık durum böyle değil, onun, yeni yüzyılımızın geçen yüzyılın ilk on yıllarına ürkütücü benzerliğine tanıklık edecek kadar uzun yaşadığını hatırlamak benim için önemli. Faşist güçlerin Arjantin'in seküler ve demokratik geleneklerini tarihe gömmek istediği 1930 darbesi döneminde Buenos Aires Üniversitesi'ndeki sınıftan atıldığı günün hikâyesini anlatmaktan çok hoşlanırdı. Tahmin edilebileceği gibi darbecilerin ilk işlerinden biri, üniversiteleri kapatmak olmuştur. Büyükannem faşizm ve popülizmin tarih boyunca yaşadığı bütün dönüşümleri, en son 2016

2 (İsp.) Büyükanne –ç.n.

yılındaki son yansımaları dahil, Arjantin ve dünyada yaşandığı haliyle, bizzat tecrübe etti.

Önceki kitaplarımda olduğu gibi bu kitabımda da ailemin tam desteğini aldım, onlar olmasa bu kitap yazılamazdı. Annem Norma ve babam Jaime ile kardeşlerim Diego ve Inés'e teşekkür etmek istiyorum. Eşim Laura ile kızlarım Gabriela ve Lucia hep yanımdaydılar, onlara hissettiğim minnettarlığın sınırı yok.

ÖNSÖZ

Bilindiği üzere bir insanın kimliği hafızada mukimdir, hafıza melekesinin yitirilmesi ileri derecede bölünle sonuçlanır.

— JORGE LUIS BORGES, *Sonsuzluğun Tarihi* (1936)

Donald Trump'ın Amerika Birleşik Devletleri'ne başkan olmasından birkaç ay önce Dresden'de neo-Naziler ile yabancı düşmanı popülistlerden oluşan bir Alman gösterici grubunun arasında kaldım. Dresden Teknik Üniversitesi'nde gerçekleştirilecek faşizm ve popülizm konulu bir seminere başkanlık etmek için oradaydım; ailem de benimle birlikte gelmişti. Şansa bakın, Dresden'e varışımız Batı'nın İslâmlaşmasına Karşı Yurtsever Avrupalılar (*Patriotische Europäer Gegen Islamisierung Des Abendlandes* - PEGIDA) tarafından her hafta aynı gün gösteri düzenlenen pazartesi gününe denk geldi. Dört bir yanımda ırkçı bayraklar ve öfkeli yüzlerle sarılıydı. Kelimenin gerçek anlamıyla günümüz popülizminin en uç numunelerinden birisi otelle aramıza dikilmişti. İşte tam bu sırada, o zaman sekiz yaşında olan en büyük kızım "Bunlar Anne Frank'ı öldüren Naziler mi?" diye sordu? Bir önceki yıl Amsterdam'daki Anne Frank Müzesi'ni ziyaret etmiştik, hikâyesi onu epey etkilemişti. Hayır, bu neo-Naziler onun katilleri değil, fakat öldürülmüş olmasından da memnunar, diye yanıt verdim. Aşırı sağ neo-faşistlerin ve popülistlerin geçmişteki hareketlerle özdeşleştirilmesi, faşizmin diktatörlük mirasının farklı demokratik dönemler için yeniden formüle edilmesini beraberinde getirdi. Bu öz-

deşleştirme geçmiş ile bugün arasındaki bağıntıların anlaşılmasında merkezî bir öneme sahiptir. Kızlarım Gabriela ve Lucia'ya İspanyolca, başımıza kötü bir şeyin gelmeyeceğini, çünkü demokrasilerde şiddete eğilimli militanların yapabileceklerinin bir sınırı olduğunu söyleyip onları yatıştırmaya çalıştım. Bu yabancı düşmanlarının retorik düzeyde kalan popülist şeytanlaştırmayı uluorta bir şekilde faşist fiziksel saldırganlığa kadar götürmeye cesaret edemeyeceklerine g venmiştim. Bununla birlikte popülizm tarihi bize gösteriyor ki, bu insanlar hoş görünün ve en nihayetinde de demokrasinin altındaki zemini oyar. Kızlarım New York'ta doğdular, orada bir sorun yaşayacaklarını sanmam. Acaba bu söylediğim doğru mu? Onların yaşındayken Arjantin'de askerî diktatörlük altında yaşıyordum ve hatırladığıma göre o yıllarda anneme ve babama herkesin içinde yukarıdakine benzer sorular sormak çok tehlikeli bir işti. Ben ve ailem askerî faşizm yanlısı gösterilerin ortasından öyle rahat rahat konuşarak kesinlikle geemezdik. İlk gençlik yıllarımda Holokost tarihi ve Hitler'in Yahudilere yaptığı zulüm ilgimi çekiyordu, fakat iktidarı elinde tutanlar ile faşizm arasındaki ilişki, bir Yahudi orta sınıf ailesi çocuğunun alenen konuşabileceği konu değildi Arjantin'de.¹ çok fazla insan "ortadan kaybolmuştu" Fakat birçok diğer yurttaş gibi ben de çocukluğumda tehlikeli olan soruları, ancak popülistlerin küresel sahneyi zapt ettiği bugün soruyorum.

İlk modern popülist rejim ABD'de değil, Arjantin'de ortaya çıktı, fakat son zamanlarda popülist gücüyle dünyanın geri kalanını tehdit etmekte olan ülke dünyanın en büyük gücü ABD'dir. Baskın olarak sosyal bilimci olmak üzere pek çok Amerikalının daha önceleri hiç ihtimal vermediği bir geleişme dir bu. ABD'de yaşamaya başladığım 2001 yılından beri ba-

1 Bkz. Federico Finchelstein, "An Argentine Dictator's Legacy", *New York Times*, 28 Mayıs 2013. PEGIDA konusunda en önde gelen uzman, ayrıca demokrasi ve popülizm konusunda ünlü bir bilgin olan Profesör Hans Vorl nder'e yüksek bir prestije sahip Dresden Teknik  niversitesi'nde popülizm ve faşizmi anlatmak üzere beni davet ettiği ve PEGIDA'nın kök aldığı kitleyle bu sıradışı karşılaşmamızdan kısa süre sonra bu hareket hakkında verdiği bilgiler için teşekkür ederim.

na sürekli olarak ne popülizmin ne de faşizmin Rio Grande'nin kuzeyine² ayak basabileceği söylenir durur. Fakat popülizm ABD'yi hâkimiyetine almış durumda ve faşizmin ve popülizmin dünya çapındaki tarihsel gelişim süreçleri, Amerika'da ve dünyanın geri kalanında yeni bir popülizm çağına girdiğimiz şu günlerde hiç aklımızdan çıkarmamamız gereken çok önemli derslerle dolu.

Popülizmi dünya çapındaki tarihsel gelişim süreci içinde inceleyerek, sanırım beklenmedik olan şeyi daha iyi anlayabiliriz. Bu kitap faşizm ile iktidar sahipleri arasındaki tarihsel bağıntıları popülist demokrasiler bağlamında ele alıyor.

Akademik çalışma hayatlarını faşizmi ve popülizmi incelemeye adanmış bütün tarihçiler gibi ben de geçmişini irdeleyerek bugüne ışık tutabileceğimi düşündüm hep. Bu nedenle faşizm, popülizm, şiddet ve siyaset arasındaki tartışmalı ilişkileri anlamak için son yirmi yıldır gerçekleştirdiğim çalışmalar geçmişe yoğunlaştı. Artık açık ki faşizm ve iktidar sorunu günümüzün bir sorunudur.

İçinde olduğumuz yüzyıla karakterini veren dinamikler kriz, yabancı düşmanlığı ve popülizmdir. Fakat bunlar ne yeni ne de basitçe günümüzde yeniden doğmuş hasletlerdir. Popülizmin yeniden doğuşu gibi görünen şeyi anlamak demek aslında popülizmin zamana bağlı olarak uyarlanmasının ve yeniden kurgulanmasının tarihini kavramak demektir. Bu tarih faşizmle başlar, iktidara gelmiş popülizmle devam eder. 20. yüzyılda çok önemli bir yer tutan şiddet, faşizm ve soykırım tarihi bu yüzyılda tümüyle arkada bırakılmamışsa da, diktatörlükler, özellikle de faşist diktatörlükler bir yönetim biçimi olarak meşrutiyetini gittikçe yitirmiştir. Münih ve Weimar cumhuriyetlerine³ yapılan abartılı göndermeleri bir kenara bırakalım, önce-

2 Rio Grande nehri günümüzde ABD-Meksika sınırının bir kısmını (hatta hemen hemen yarısını) oluşturuyor. Burada nehrin kuzeyi, yani ABD kastediliyor – ç.n.

3 Bavyera Sovyet Cumhuriyeti, 1918-1919 Alman Devrimi sırasında kurulmuş ve kuruluşunun üzerinden bir ay bile geçmeden ordu güçlerinin kanlı müdahalesiyle yıkılmış sosyalist devlettir. Bavyera Sovyet Cumhuriyeti'nin üstüne ordu birliklerini gönderen Weimar Cumhuriyeti ise, Birinci Dünya Savaşı ye-

den var olduğu biçimiyle faşizmin dönüşüne tanıklık ettiğimiz falan yok. Bugün kesinlikle geçmişten farklıdır. Bununla birlikte neo-faşizmin ve popülizmin günümüzdeki ifadeleri önemli bir tarihsel birikime sahiptir ve günümüzü şekillendiren olgu tarihsel süreç içinde faşizmden popülizme geçiştir. Bu kitapta faşizm ve popülizmin kamusal ve siyasi süreçlerde hangi bağlamlarda kullanıldıklarının onların anlaşılmasında kilit önemde olduğu ve ayrıca bu tarihsel süreçlerin ne şekilde anlaşılıp yorumlandığını incelemenin farkındalığımızı canlandıracağı, demokrasi ve eşitliğe yönelik güncel siyasi tehditlere dair anlayışımızı artıracığı savunuluyor. Bu noktada bağlamlar ve kavramlar kilit önemdedir.

Geçmişteki ve günümüzdeki faşizm ve popülizm deneyimlerinin ancak belirli ulusal veya bölgesel şartlarla açıklanabileceği fikrinin karşısında konumlanan bu kitap, hâkim durumdaki Amerikan bakış açısına ve Avrupamerkezci görüşe karşı çıkıyor. Bilhassa da Trump'ın popülist zaferinin neden olduğu tarihî dönüm noktası, Amerikan istisnacılığı⁴ masalının sonuna işaret ediyor. Amerikan popülizminin bu yeni evresi, ABD'nin dünyanın geri kalanından bir farkının olmadığını net bir şekilde ortaya koyuyor. Fransız ya da Alman demokratik kültürü için de aynı şeyler söylenebilir. Özellikle de sınırları ve okyanusları aşır her birimizi etkisi altına alan ideolojileri analiz ederken, jeopolitik narsisizmi tarihselci yaklaşımın karşısına koynaya izin vermemizin bu saatten sonra bir mazereti olamaz.

Popülizm ve faşizmi tarihsel bir bağlam içine oturtuyorum, fakat aynı zamanda meseleye az gelişmiş Güney'in cephesinden de bakıyorum. Başka bir ifadeyle, merkeze çevrenin perspektifinden baktığımızda, ona dair fikirlerimiz bundan etkilenir so-

nilgisinin ardından imparatorluk rejiminin yerine kurulmuş, o da 1933 yılında Nazilerce yıkılmıştır – ç.n.

4 Amerika'nın kuruluşu itibarıyla, Amerikan Devrimi'ne atıfla, diğer ülkelerden ve onların demokrasilerin apayrı bir yerde durduğu, kuruluş sürecindeki temel ilkelerinin diğer ülkelerinkinden daha üstün olduğu, dolayısıyla ABD'nin bireycilik, hür teşebbüs, cumhuriyetçi etik vb. açılardan nevi şahsına münhasır olduğunu iddia eden bir görüş. Bir tür, tarihsel gelişmelere dayalı "kültürel üstünlük" iddiasıdır – e.n.

rusunun peşine düşüyorum.⁵ Ne popülizm ne de faşizm münhasıran Avrupa'ya, Amerika'ya ya da Latin Amerika'ya özgüdür; Arjantin'e özgü olduğu kadar Amerkiya'da özgüdür. Aynı şekilde faşizm Almanya'da da, Hindistan'da da kök salmıştır. ABD ve Avrupa'daki pek çok bilim insanı faşizm ve popülizmin dünü ile bugününü açıklarken, aslında küresel ve ulus-aşırı bir nitelik taşıyan bu fenomenlerin Amerika ve Avrupa özerinde sahip olduğu hususiyetler üzerinde pek az durmuşlardır. Faşizm ile popülizmin tarihini merkezsizleştirmek, bunların kökenlerine dair tek bir alternatif açıklamayı benimsemek anlamına gelmez. Her tarihsel açıklama önemlidir.

Faşizm nedir? Popülizm nedir? Bu soruları ilk soranlar bazı faşistler, anti-faşistler, popülistler ve anti-popülistlerdi; muratları bu terimlerin akla getirdiği müşterek özellikleri tasdik etmek, eleştirmek ya da bu özelliklerle aralarına mesafe koymaktı. Bunların destekçileri ile bazı kararlı muhalifleri o zamandan beri de bu soruları sormaya devam ediyorlar.⁶ Geçmişte olduğu gibi bugün de, aktörler ve yorumcular faşizmi ve popülizmi liberalizmin karşısına koymakta ortaklaşmışlardır; onlara göre her iki terim de liberal demokratik düzenin ahlâki bakımdan mahkûm edilmesini içermekte ve elitler ile mutat siyasete karşı –güçlü liderlerin halk adına daha da ileri taşıdığı– kitlesel tepkiyi ifade etmektedir. Fakat iki terim arasındaki bu yakınlıkların, ideal tiplerin ve özgücü yorum sınırlarının ötesine geçip şu soruları soralım: Faşizm ve popülizm tarihsel ve teorik olarak birbiriyle nasıl ilişkilendirilmiştir ve biz bu ikisi arasındaki önemli farklılıkları nasıl ele almalıyız? Kitap bu sorulara tarihsel yanıtlar verecek. Siyasi tartışmaların merkezinde yer

5 Merkez ve çevre hakkında bkz. Étienne Balibar, *We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004, s. 2 [Türkçesi: *Biz, Avrupa Halkı? Ulusaşırı Yurttaşlık Üzerine Düşünüm*, çev. Kutlu Tunca, Ara-hık Yayınları, İzmir, 2008.]

6 Örneğin bkz. Giovanni Gentile, *Che cos'è il fascismo*, Florence: Vallecchi, 1925; Leon Trotsky, *Fascism: What It Is, How to Fight It*, New York: Pioneer, 1944 [Türkçesi: *Faşizme Karşı Mücadele*, çev. İnci Batuk, Yazın, İstanbul, 1998] ve ilk popülistlerden T. C. Jory, *What Is Populism? An Exposition of the Principles of the Omaha Platform Adopted by the People's Party in National Convention Assembled July 4, 1892*, Salem, OR: R. E. Moores, 1895.

alan faşizm ve popülizm, sıklıkla tek bir bütün oluşturacak şekilde birleştirilmelerine karşın, aslında birbirine alternatif siyasi ve tarihsel güzergâhları temsil ederler. Bununla beraber soykütükleri bakımından birbirleriyle bağlantılı ve aynı tarihsel sürecin parçasıdır.

Modern popülizm faşizmden doğmuştur. Tıpkı faşist kitle siyaseti halkın katılımını (örneğin Rus Narodnik hareketi ya da Amerikan Halk Partisi gibi) pre-modern demokratik tarımsal popülizm biçimlerinin ötesine taşınması ve ayrıca bu siyasetin (Arjantin'deki *Yrigoyenismo* ya da Uruguay'daki *Battlismo* gibi) proto-popülist oluşumlardan köklü bir farklılık göstermesi gibi, savaş-sonrası⁷ dönemde Latin Amerika'da ortaya çıkan ilk modern popülist rejimler de faşizmden uzaklaşmış, bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki pre-popülist ve proto-popülist hareketlerde baskın bir rol oynamayan kilit önemdeki anti-demokratik hasletleri muhafaza etmişti.

Faşizmin yenilgisiyle birlikte yeni bir popülist modernite doğmuştur. Savaşın sonra "Aydınlanma karşıtı" mirası Soğuk Savaş dönemine uygun olarak yeniden formüle eden popülizm tarihte ilk kez tamamına ermiş, yani iktidara gelmiştir.⁸ 1945 yılı itibarıyla popülizm, faşizmin sürekliliğini, fakat aynı zamanda onun tanımlayıcı nitelikteki diktatöryel boyutlarının bir kısmından feragati temsil eder haldeydi. Faşizm şiddete dayalı totaliter bir düzen ortaya koymuş, bu düzen siyasi şiddetin ve soykırımın en uç biçimlerini beraberinde getirmişti. Oysa popülizm faşizmin yenilgisinin bir sonucu olarak reform yapmaya girişmiş, faşist mirası demokratik kurguya göre yeniden düzenlemiştir. Popülizm, savaşın sonra, faşizmin yararlılığı üzerinde yarattığı etkinin bir sonucu olarak doğdu. Faşizmin yükselişi ve düşüşü yalnızca faşistlere yakın duran Ar-

7 Savaş-sonrası olarak karşıladığımız İngilizce "postwar" ifadesi genel olarak savaşın hemen sonraki dönem anlamına gelmekle birlikte, siyasi literatürde ve bu kitapta genellikle İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda, aksi belirtilmedikçe "savaş-sonrası" ifadesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası olarak anlaşılmalıdır – ç.n.

8 Aydınlanma karşıtlığı konusunda bkz. Zeev Sternhell, *The Anti-Enlightenment Tradition*, New Haven, CT: Yale University Press, 2010.

jantin'deki General Juan Perón gibileri değil, Brezilya'da Getulio Vargas gibi birçok otoriter rejim yanlısı yol arkadaşını ya da faşizmi deneyimlememiş veya daha en başta onunla tam anlamıyla aynı fikirde olmamış Amerikan popülist sağının çok sayıdaki üyesini de etkilemişti. İktidara gelmek için iki savaş arasındaki⁹ kendi diktatöryel temellerini reddetmesine karşın faşizmi tümüyle terk de etmeyen savaş-sonrası popülizm, liberalizm ile komünizm arasında yeni bir "üçüncü yol" haline geldikçe faşizmin yerini doldurmuştur. Bununla birlikte popülizm destekçileri, faşizm destekçilerinin aksine, onun demokratik bir seçim konusu olmasını istediler. Ulusu yönetme kapasitesine sahip –faşizmden farklı– yeni bir siyasi gelenek yaratma doğrultusundaki bu popülist niyet ve bu niyeti hayata geçirmekteki nihai başarısı demokrasilerde çeşitli otoriter deneyimler dizisi olarak savaş-sonrası popülizmin karmaşık tarihsel doğasını açıklar. Modern popülizm kuşkusuz diğer geleneklerden belirli unsurları bünyesine katmıştır, fakat Hitler ve Mussolini'nin ölümünden sonra popülizmin demokrasi ve diktatörlük arasında yaşadığı faşizm sonrası yapısal gerilime yön veren şey, onun faşist kökleri ve etkileri olmuştur.

Popülizm tarihsel süreç içinde toplumu daha otoriter bir yapıya sürükleyen gerici bir güç olarak işliyor olabilir, fakat onun ilerici varyantları, bir yandan kendi sağındaki ve solundaki siyasi azınlıkların haklarını ya da meşruiyetini baltalarken, bir yandan da bir eşitsizlik durumunda demokratikleşmeyi başlatabilir ya da ilerletebilir. Özellikle sol, münhasıran da bir bütün olarak solu temsil ettiğini iddia eden sol popülistler açısından meseleye bakarken, kitlesel yurttaş katılımı ve halkın eşitlikçi toplumsal ve siyasi talepleri ile popülist durum birbirine karıştırılmamalıdır. Uzmanlar tarihdışı bir tutumla sık sık sosyal demokrasiyi, ilerici siyaseti ve popülizmi birbiriyle karıştırır. Bu kitap, yapmaya çalışacağı başka şeylerin yanı sıra, popülizmi tarihsel bir çerçeveye oturtma noktasın-

9 "İki savaş arası" ifadesi, orijinal metindeki "interwar" kavramının karşılığı olarak kullanılmış olup, kullanıldığı her yerde birinci ve ikinci dünya savaşları arasındaki dönem anlaşılmalıdır – ç.n.

da net bir tutum almak ve aynı kararlılıkla popülizm ile genellikle popülist diye damgalanıp reddedilen diğer demokratik ve özgürlükçü biçimler arasında bir ayırım yapmanın etik ve politik bakımlardan bir gereklilik olduğunu ortaya koymak amaçındadır. Popülizm bir yandan toplumu geri götürmek için yabancı düşmanlığını kullanırken (ki sağ versiyonlarının genellikle yaptığı budur), sol formasyonlarıyla toplumun dikkatini eşitsiz toplumsal ve ekonomik koşullara yöneltir. Bu son tutum, son zamanlarda neoliberal kemer sıkma tedbirleri dogması ile teknokratik iş odaklı çözümlerin sözde tarafsızlığının bile sorgulanması anlamına geliyor.

Popülizm her durumda yekpare halk adına konuşur, bunu da demokrasi adına yapar. Fakat burada demokrasi dar bir çerçeve içinde, popülist liderlerin arzularının bir ifadesi olarak tanımlanır. Popülizm, basit bir şekilde, yalnızca elitlere karşı bütün halkı temsil ettiği iddiasıyla tanımlanamaz. Zira popülistler bütün bir halk adına hareket etmeyi istemekle kalmaz, ayrıca liderlerinin bizzat halkın *kendisi olduğuna* ve vatandaşlara vekaleten her türlü kararı alması gerektiğine inanırlar. Dünya çapındaki tarihi, popülizmin, liderin halk haline gelmesiyle birlikte bilfiil başladığını ortaya koyuyor. Fakat lider teoride halkın vücut bulmuş hali olsa da, pratikte yalnızca –popülistlerin bütün toplumu ifade ettiklerini düşündüğü– kendi partılarını (ve seçmenlerini) temsil eder. Lider, halkın yerine geçer, onun sesi haline gelir. Başka bir ifadeyle, halkın sesi, ifadesini ancak ve ancak liderin ağzında bulabilir. Ülke ve halk en nihayetinde liderin şahsında kendisini tanır ve siyasete katılır. Gerçek şu ki, karizmatik ve mesihsel lider kavrayışı olmadan popülizm güdük bir tarihsel form olarak kalır. Popülizmi anlamak, onun otoriter liderlik nosyonu ve seçimler yoluyla iktidara gelme amacı anlaşılmadıkça, hiç kolay değildir. Halk ve liderlik üzerindeki bu mutlak talepler, muhalefetteki popülistlerin ve mücadele biçimlerinin bir demokrasi durumunu ne şekilde sertçe sorgulaması gerektiğine dair popülist anlayışı kapsadığı gibi, iktidara geldiklerinde popülistlerin demokrasiye ne şekilde hükmetmeleri gerektiğini de kapsar. Popülizm en ni-

hayetinde ve pratikte temsilin yerine otoritenin lidere aktarılmasını koyar. Sağda da solda da popülizmin ideolojisini teşkil eden şey budur ve ayrıca daha otoriter ve doğrudan bir demokrasi biçimi için de gereklidir. Başka bir ifadeyle, bir popülist seçimlerde belirli koşulların ürünü olarak ortaya çıkan çoğunluğun iradesini kazandığında, bu irade “gerçek” halk adına hareket eden liderin arzularıyla tek bir bütün oluşturacak şekilde birleştirilir.

Siyasi ve sosyal teorinin önde gelen isimlerinden Andrew Arato’nun ortaya koyduğu gibi, popülizmde parça bütüne dönüşür. Yani otoriter liderlerin yönlendirip kendisinde cisimleştireceği kurgusal bir birleşik halk icat edilir. Aslında “halk” bir ülkede yaşayan çeşitli halklardan oluşan bir mefhumdur. Bu parçalı yapının liderde cisimleşmiş tek bir birleşik halka dönüştürülmesi, popülizm tarihinde sürekli tekerrür eden ve kilit rol oynayan bir haslettir. Yurttaşların bir kısmından yaratılmış halkın önce Bir olduğu, sonra bir hareketin zimmetine geçirildiği, en son olarak da yapay olarak oluşturulmuş, aslında var olmayan bir öznenin (yani birleşik ve unsurları arasında hiçbir fark bulunmayan halkın) otoriter liderinde tecesüm ettiği bu tarihsel süreç açıkça demokratik olmayan etkiler üretir. Fakat popülistlere göre demokrasiye karşı olan kendileri değil, düşmandır.¹⁰ Arjantin popülist solundan Fransız ve Alman aşırı sağ popülistlerine kadar tüm popülistler halkı istibdattan ve diktatörlükten koruduklarını savunur. Popülistler için diktatörlük pek de geçmişte kalmış bir hükümet biçimi değil, halihazırdaki düşmana atfedilen bir metafordur. Bu tutum demokrasiyi popülizmle bir tutarken, demokrasinin zıddını (istibdat ya da diktatörlük) ise siyasi düşmanla ustaca ilişkilendirmelerine olanak verir. Bu düşman Arjantin’de anti-Peronizm, Venezuela’da emperyalizm, Fransa ve Almanya’da ise Avrupa Birliği’dir. Hiç kuşkusuz düşman olarak sayılan bu aktörler otoriter boyutlara sahiptir ya da sahip olmuştur, fakat siyasi düşmanın bu popülist karikatürizasyonu on-

10 Andrew Arato, *Post Sovereign Constitution Making: Learning and Legitimacy*, Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 283, 295.

ları doğru yansıtmıyor. Popülistlerin ampirik gözlem yapmak gibi bir dertleri de pek yoktur, bunun yerine ilgilerini gerçekliğin kendi ideolojilerinin çeşitli gerekleri doğrultusunda gözden geçirilmesine ya da yeniden kurgulanmasına yöneltirler. Popülist rüyalar âleminde yaşayan liderler, rejimler ve taraftarlar, beğenmedikleri her şeyi medyanın yalanları; halka, lidere ve ülkeye karşı düzenlenmiş iç ve dış komplolar olarak teşhir ederler. Popülizm işte tam bu noktada doğrudan doğruya, faşizmin, hakikati ampirik olarak saptamayı reddetme şeklindeki klasik tavrıyla buluşur.¹¹

Popülizm ile liberalizm, keza popülizm ile sosyalizm arasındaki fark şurada yatar: Liberalizm ve sosyalizm maddi bir gerçeklik olarak başarısızlıklarıyla –her zaman olmasa da genellikle– yüzleşir. Popülistler ise farklı düşünürler. Onlara karşı çıkan herkes zorba ilan edilir. Bu bağlamda demokrasi ve diktatörlük, sırasıyla kendileri ve diğerleri için kullandıkları birer sınıftan ibarettir yalnızca; artık siyasi analiz kategorileri olmaktan çıkmış, popülist vizyonun imgeleri haline gelmişlerdir. Kavramların bu şekilde imgelere dönüştürülmesi, popülizmin devraldığı benzer bir faşist hususiyetin, Walter Benjamin’in çok önce not ettiği şekliyle siyasetin estetizasyonunun çok önemli bir veçhesidir. Siyasetin bir büyük gösteri olma niteliğine bu şekilde yaslanma, bir muhalefet hareketinden bir rejim olmaya evrildiği her seferinde popülizme eşlik eder.

Solda ve sağda duran türlü türlü popülizmler arasında önemli, hatta köklü farklılıklar olduğu gibi, muhalefetteki popülizm ile rejimin kendisi haline gelerek bambaşka bir rol üstlenen popülizm arasında da keskin bir zıtlık ilişkisi vardır. Muhalefetteki popülizm bir protesto hareketi olarak belirir ve yönetici elitlerin, toplumun önemli kesimlerini temsil etme kapasitelerindeki sınırlarını açığa vurur. Bir rejim olarak popülizm halk egemenliğine dair iddialarının önünde bir sınır görmez, öyle ki seçimlerde rejimi destekleyen çoğunluk oylarını, halkın ve ulus-

11 Faşistlerin ampirik gözlemden kopartılmış hakikat anlayışına dair bkz. Federico Finchelstein, “Truth, Mythology, and the Fascist Unconscious”, *Constellations* 23, no. 2 (2016), s. 223-235.

devletin öz ve aşkın arzularıyla bir ve aynı şey olarak görür. Muhalif bir hareket olarak popülizm genellikle halkın hayal kırıklıklarının anlaşılmasına katkıda bulunur, fakat aynı zamanda büyük nüfus kesimlerinin uzun süredir sahip olduğu önyargıların açığa vurulmasına da sebep olur. Bir rejim olarak popülizm bütün halkın tam bir temsilini talep eder, fakat bunu genellikle iktidarın tümüyle lidere devri olarak anlar. Bu bağlamda lider, halkın gerçekte ne istediğini halkın kendisinden daha iyi bildiğini iddia eder.

Faşistlerin aksine popülistler ekseriyetle demokrasi oyununun parçasıdır, bir seçim kaybedip günün birinde iktidardan çekilirler. Bundan dolayıdır ki popülizm, her ne kadar faşizmdeki gibi kendisini ülkeyle ve halkla bir tutsa da, halkın ulusal temsiline dair toptancı iddialarını seçim sonuçlarıyla ilişkilendirir. Bir başka ifadeyle popülizm plebisiter bir siyaset anlayışını öngörür ve faşist bir form olan diktatörlüğü reddeder.

Popülizm otoriter bir demokrasi biçimidir. Tarihsel bir çerçeve içinde belirlenmiştir; gerçek ya da muhayyel siyasi kriz ortamlarında kendisini anti-politika olarak takdim ederek gelişip serpilir. Siyasi süreçten uzak durarak siyaset yaptığını iddia eder. Bu şekilde tanımlanan bir demokraside, bir yandan gerçek ya da muhayyel çoğunlukların siyasi katılımı güçlenirken, diğer yandan eşanlı olarak siyasi, cinsel, etnik ve dinsel azınlıklar dışlanır, bunların hakları sınırlanır. Yukarıda da belirtildiği gibi popülizm halkı Bir olarak, yani liderden, yandaşlarından ve ulus-devletten oluşan tek bir varlık olarak tasavvur eder. Söz konusu halk egemenliği teslisinin kaynağı faşizmdir, fakat popülizmde bu teslis halkın verdiği oylarla tasdik edilir. Popülizm, liberalizmin karşısında, fakat seçime dayalı siyasetin yanında durur. Bu nedenle popülizmi faşizmin –ilk olarak 1945 sonrasında iktidara gelmiş– tarihsel ve orijinal bir yeniden formülasyonu olarak alırsak, onu daha iyi anlayabiliriz. Popülizmin tektipleştirici halk yaklaşımında siyasi muhalifler halk karşıtı olarak algılanır. Muhalifler düşmanlar haline gelir: bilerek ya da bilmeyerek oligarşik elitlerin ve çeşitli gayri meşru yabancıların safında olan can düşmanları. Popülizm, halk için

konuşan ve karar veren aydınlanmış bir milliyetçi lideri savunur. Güçler ayrılığını, özgür basın bağımsızlığını ve meşruiyetini, hukukun üstünlüğünü önemsiz görür ve gösterir. Popüлизмde demokrasiye meydan okunur, fakat yıkılmaz.

Bu kitabı bitirdiğim sıralarda yeni bir popülizm dünyanın dizginlerini ele geçiriyordu. Bir kez daha narsist bir liderin seçim zaferi, ötekilerin rencide edilip küçümsenmesini beraberinde getiriyordu. Hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık, eşanlı olarak içermeye ve dışlamaya dayalı bir halk tanımlamasının yolunu açıyordu. Bu yeni ve yeni bir enerjiyle yüklenmiş popülizm geçmişte olduğu gibi demokrasiye içeriden meydan okuyor, fakat tarih bize gösteriyor ki, demokratik kurumlar ve güçlü bir sivil toplum iktidardaki popülistlere etkili bir şekilde karşı koyabilir. Ezcümle, tarihteki direniş örneklerinden bir şeyler öğrenebiliriz.

Arjantinli yazar Jorge Luis Borges, popülizm zuhur ettiğinde şöyle demişti: “Berlin’den kapı dışarı edilen faşizm Buenos Aires’e göçtü. Almanya ve Arjantin rejimleri baskıyı, esareti ve zulmü artırdı, fakat daha da mide bulandırıcı olanı, bölünmüş teşvik edip yüceltti.” Borges, faşizmi (bir diktatörlüktür) ve popülistliği (otoriter bir seçimli demokrasi biçimidir) tartışmalı bir şekilde aynı torbaya koymuşsa da, her ikisinin de budalalığı ve tarihsel düşünme eksikliğini nasıl ve niçin desteklediğini zekice ifşa etmişti. Faşizm ve popülizm yaşanmış tecrübeleri görmezden gelmiş, aptalca mitolojileri olumlamıştı. Elitist yaklaşımı yüzünden, bu yeni popülizmin, temsil edilmediklerini hisseden insanlar için neden kapsayıcı bir tercih olduğunu anlayamamış olsa da, Borges yine de onun tanımlayıcı nitelikteki “hazin” tekdüzeliğini net bir şekilde ifade etmişti. Çeşitliliğin yerini zorunluluklar ve semboller almıştı. Borges, popülistleri ele alan tarihteki ilk analizlerinden biri olan bu incelemesinde, popülist liderlerin siyaseti bir yalan rüzgârına çevirdiğini özellikle vurgulamıştı. Gerçeklik melodrama dönüşmüştü. Her şeyi “inanılmaz ama inanılmış” kurgulara dönüştürmüşlerdi. Borges gibi bizim de, faşizmin ve popülizmin ampirik hakikatlerle yüzleşmek zorunda olduğunu aklımızdan çıkarmamamız gere-

kiyor, veya Borges'in ifadesiyle "efsane ile gerçek" arasında ay-
rım yapmamız gerekiyor. Böylesi zamanlarda geçmiş bize, tari-
hin glerine boyun eğenlerin faşizmin ve popülizmin ta ken-
dileri olduğunu hatırlatır.¹²

New York, 2 Mayıs 2017

12 Bkz. Jorge Luis Borges, "Palabras pronunciadas por Jorge Luis Borges en la co-
mida que le ofrecieron los escritores", *Sur*, sayı 142 (1946), s. 114-115; "L'il-
lusion comique", *Sur*, sayı 237 (1955), s. 9-10; "Leyenda y realidad", *Textos
Recobrados III*, 1956-1986 içinde, Meksika: Debolsillo, 2015, s. 287-289.

Faşizmi ve Popülizmi Geçmişin Işığında Düşünmek

Bir tarihçinin faşizmin tarihsel süreç içinde nasıl ve niçin popülizme dönüştüğüne dair araştırmasını yansıtan bu kitap, bir yandan modern popülizmin diktatöryel köklerini ortaya koyarken, bir demokrasi biçimi olarak popülizm ile bir diktatörlük biçimi olarak faşizm arasındaki önemli farkların da altını çiziyor. Kitap, seçici ideolojik yakınlıklarını ve tarihte ve teorideki önemli siyasal farklılıklarını değerlendirmek suretiyle, faşizm ve popülizmin kavramsal ve tarihsel deneyimlerini yeni bir düşünce süzgecinden geçiriyor. Tarihsel yaklaşım, yaşanmış tecrübeleri modeller ve ideal tipler karşısında ikincilleştirmek anlamına gelmez, aksine siyasi aktörlerin kendilerini ulusal ve ulus-aşırı bağlamlarda nasıl görmüş olduklarını öne çıkarır. Bunun anlamı, çeşitli olumsuzluklara ve kaynaklara vurgu yapmaktır. Tarih kanıt ile yorumu bir araya getirir. İdeal tipler kronolojiyi ve tarihsel süreçlerin merkezî konumunu yadsır. Tarihsel bilgi, geçmişin nasıl deneyimlendiğinin ve zaman içindeki sürekliliklerin ve değişimin anlatımları üzerinden nasıl açıklandığının izahatını gerektirir.

Münhasıran Avrupa ya da Amerikalı bir fenomen olarak popülizm fikrine karşı, popülizmin tarihsel güzergâhlarının küresel bir okumasını öneriyorum. Popülizmi tek bir cümleye in-

dirgeyen genelleyici teorik tanımlara karşı, onu tarihsel bağlamı içinde değerlendirme ihtiyacının altını çiziyorum. Solun ve sağın kendine özgü, hatta birbirine zıt popülizm formları bütün dünyayı kaplamış durumda ve bu noktada ben Eric Hobsbawm gibi tarihçilerle aynı fikirdeyim: Popülizmin sağ ve sol formları aynı torbaya konulamaz, zira bunlar genellikle birbirine zıttır.¹ Sol popülistler siyasi görüşlerinin karşısında yer alanları halk düşmanları olarak gösterirken, sağ popülistler farklı siyasi görüşlere karşı bu popülist hoşgörüsüzlüğü etnisite ve memleketin asıl sahipleri temelinde oluşturulmuş halk kavrayışıyla ilişkilendirirler. Özetle, sağ popülistler yabancı düşmanıdır.

Pek çok tarihçi popülizmin içeriğinden ziyade popülist tarzı vurgu yapmalarından ötürü, tarihsel ve ideolojik farklılıkları önemsemeyen birçok popülizm teorisinin en genel, tarih-ötesi boyutlarını reddetmişlerdir. Bu kitapta münhasıran sağ popülizmi mi yoksa sol popülizmi mi tanımladıklarına bakarak popülizm tanımlamalarını sorguluyor, popülizmin tarihsel süreç içinde Hugo Chávez'den Donald Trump'a kadar bir dizi olasılık sunduğunun altını çizip, sol ile sağ arasında temel önemde toplumsal ve siyasal ayrımlar bulunduğunu öne sürüyor, fakat bunu yaparken popülizmin farklı tarihsel tezahürlerinde görülen kilit önemdeki illiberal² nitelikleri de göz ardı etmiyorum. Popülizmi, geçmişte fazla eskiye gitmeyen yeni bir siyasi deneyim (yani komünizmin geçtiğimiz yüzyılın sonlarındaki çöküşünden doğmuş yeni bir formasyon) olarak gören klişe fikre karşı, onun komünizmin çöküşünden olduğu kadar geçtiğimiz yüzyılın diğer üç küresel uğrağından da (yani iki dünya savaşı ve Soğuk Savaş) kaynaklandığını kabul eden tarihsel bir popülizm analizi ortaya koyuyorum.³

1 Bkz. Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914-91*, Londra: Michael Joseph, 1994, s. 133 [Türkçesi: *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991: Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, Everest, İstanbul, 2017].

2 (İng.) Türkçe karşılığı "liberal olmayan" olan bu kavram, ekonomik bir içerikten ziyade siyasi bir içeriğe sahiptir ve çoğu durumda "özgürlükçü olmayan" şeklinde anlaşılmalıdır – ç.n.

3 Popülizmi sağcı, Avrupalı ve tümüyle yeni bir siyasi fenomen olarak gören bu eğilimin paradigmatik bir örneği için bkz. Tzvetan Todorov, *The Inner Enemy*

Avrupa sağından ABD'ye kadar her yerde yabancı düşmanlığı, ırkçılık, narsist liderler, milliyetçilik ve anti-politika siyasetin tam merkezine çöreklenmiş durumda. Acaba kendimizi, faşizmin hemen hemen yüz yıl önce ilk zuhur ettiği zaman yarattığına benzer bir ideolojik fırtınaya mı hazırlamalıyız? Dünya siyaseti üzerine çözümlemeler yapan bazıları ve birtakım aktörler böyle olduğuna inanıyor; ABD, Avusturya, Fransa, Almanya ve dünyanın başka birçok yerinde ırkçı popülist siyasetin son zamanlarda ciddi bir yükselişe geçmiş olmasıyla da bu doğrulanıyor gibi. Fakat çok az kişi faşizm ve popülizmin gerçekten ne olduğu hususunda anlaşılabiliyor; söz konusu iki fenomeni inceleyen bilim insanları bu terimlerin kullanımına dair kamuoyunda sürüp giden tartışmaya katılmakta genellikle gönülsüzler. Bu bilim insanları tartışmalardan uzak durarak esasen faşizm ve popülizm terimlerinin kullanımlarını tarihsel içerikten yoksun bırakmış oluyorlar. Faşizm ve popülizm dünyanın her yerine yayılıyor gibi görünürken, birçok aktör ve yorumcunun bu ikisinin gerçek tarihinden haberi bile yok.

Faşizm ve popülizm terimlerinin kullanımları

Popülizm gibi faşizm terimi de genellikle mutlak kötülüğü, yani kötü hükümeti, otoriter liderliği ve ırkçılığı ifade etmek için kullanılır. Terimlerin bu şekilde kullanımı onların tarihsel anlamlarını dışarıda bırakır. Tarihin bütünüyle kendisini tekrar ettiğine dair sorunlu inanç, zengin Kuzey'den yoksul Güney'e, Moskova'dan Washington'a, Ankara'dan Caracas'a bütün dünyaya yayılıyor. 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakından ve buna bağlı olarak Ukrayna krizinin patlamasından sonra, Rus yetkililer Ukrayna hükümetinden faşist bir darbenin ürünü diye bahsetmişlerdi. Zamanın ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ise Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ukrayna'yla ilgili eylemlerini "Hitler'in 1930'larda yaptıkları"na benzetmişti. Aynı yıl Karadeniz'den çok uzakta, Venezuela Devlet Başka-

es of Democracy, Cambridge: Polity, 2014, s. 139, 142. [Türkçesi: *Demokrasi-nin Samimi Düşmanları*, çev. Işın Gürbüz, Everest, İstanbul, 2015].

nı Nicolás Maduro, faşizm tehlikesini bir muhalefet liderinin hapse atılmasını gerekçelendirmek için kullandı. Aynı sorunlu iddialar Latin Amerika'daki popülizm deneyimlerine karşı olanlarca da ortaya atıldı. Benzer yakıştırmalar sık sık Ortadoğu ve Afrika bağlamında da kullanılıyor. 2017'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Avrupa'yı "faşist ve acımasız" diye tanımladı. Hem hükümetlerin hem de muhalefetlerin faşist olarak nitelendirildiğini, Arjantin'den ABD'ye yoksul Güney'de de, zengin Kuzey'de de görüyoruz. Örneğin ABD'de Donald Trump, zaferle sonuçlanmış 2015-2016 başkanlık kampanyası süresince bu çok ciddi suçlamaya muhatap olmuş, sonrasında seçilmiş ama henüz göreve başlamamış başkan olarak istihbarat örgütlerini kendisine karşı Nazi taktiklerini kullanmakla suçlamıştı. Trump'ın şu sorusu bu bakımdan tipiktir: "Nazi Almanyası'nda mı yaşıyoruz?"⁴

Tıpkı faşizm terimi gibi popülizm terimi de sol ve sağ uçları tanımlayan bir kısaltma olarak aynı ölçüde kötüye kullanılıyor. Liberal demokrasinin karşısında yer alan her şeyle içeriği doldurulur ya da bir çuvala konulur hale gelmiş durumda. Sözelimi Meksika Devlet Başkanı Enrique Peña Nieto ya da İngiltere eski Başbakanı Tony Blair (bilhassa İngiltere'nin "Brexit" kararından sonra) gibi siyasetçiler, popülizmi, kendilerinin tutkuyla temsil ettiği neoliberal statükonun karşısına dikilmekle suçladı. Popülizmi demokrasinin karşısında sorunsallaştırılmamış bir olumsuzluk şeklinde betimleme yönündeki bu eğilim, aslına bakılırsa demokrasi ile neoliberalizmi özdeşleştiren basit ve genellikle de yaklaşım sahibinin kendine yonttuğu bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımlar popülizmin bize karşı onlar şeklindeki toptancı yaklaşımını taklit eder. Dahası bu yaklaşımlar demokrasiyi her türlü özgürleştirici potansiyelinden soyundurur. Bu kapsamda popülizm, neoliberal düşmanlarıyla karşılaştırıldığında, teknokratik elitler tarafından dikkate alınmadığını hisseden toplum kesimlerine daha bir çekici gelir. Popülizm ve neoliberalizm, demokra-

4 Bkz. Cristiano Lima, "CIA Chief Calls Trump Nazi Germany Comparison 'Outrageous'", *Politico*, 15 Ocak 2017, www.politico.com/story/2017/01/cia-brennan-trump-nazi-germany-233636

tik çeşitliliği ve eşitliği aynı ölçüde budayan, fakat bir faşizm biçimi de olmayan iki ideoloji olarak görülmelidir.

Popülizm ve neoliberalizm, anlamlı kararların yurttaşların katılımıyla alındığı sistemler değildir kesinlikle. Fakat yine de demokrasi dairesinin içindedirler ve özellikle de 1989 sonrasında birbirine illiyet bağıyla bağlanmış, sık sık da biri diğerini izlemiştir. Küresel ölçekte bakarsak, popülizm demokraside ortaya çıkan bir maraz değildir, fakat bilhassa eşitsiz demokrasilerde, yani gelir uçurumunun büyüdüğü ve demokratik temsiliyetin meşruiyet kaybettiği yerlerde gelişip büyüyen bir siyasi formdur. Bir tepki hareketi olarak popülizm, demokrasiyi yıkmaksızın onun altını oyarak ona karşı çıktığı eşitsiz demokrasilerden daha da büyük zararlar verebilme kapasitesine sahiptir; olur da demokrasiyi yıkarsa, artık popülizm olmaktan çıkar ve başka bir şeye dönüşür: diktatörlük.

Bu durumlara verilen sağ ya da sol popülist yanıtlar tarih boyunca kendine özgü olmuş, değişen ulusal koşulların ve siyasi kültürlerin çerçevesi içinde şekillenmiş ve genel olarak otoriterizm yönünde gelişmiştir. Bunun başlıca nedeni popülizmin, tıpkı kendisinden önceki faşizm gibi, kendi pozisyonunu siyasi bakımdan gerçekten meşru yegâne pozisyon olarak kabul etmesidir. Popülizmin tek bir hakikati vardır, o da lider ve ulusun tek bir bütünü teşkil etmesidir. Popülizmin nazarında çoğunluğun tekil iradesi başka bir bakış açısını kabul edemez. Bu bakımdan tıpkı faşizm gibi popülizm de liberal ve sosyalist siyasetlere bir yanıt niteliğindedir. Ve yine faşizm gibi popülizm de muhalefet için meşru bir siyasi alan öngörmez; halkın arzuları hilafına hareket ettiğini varsaydığı muhalefeti müstebit, komplocu ve anti-demokratik olmakla suçlar. Fakat muhalefetin meşruiyetini bu reddediş genellikle retoriksel bir şeytanlaştırmanın ötesine geçmez. Muhaliflere halk düşmanları muamelesi yapılır, fakat bu lafta kalır. Şayet popülizm lafta kalan bu husumetten resmen düşman olarak tanımlama ve zulüm aşamasına geçerse, bu noktada artık popülizmin faşizme ya da başka bir diktatöryel baskı rejimine dönüştüğünden bahsedebiliriz. Bu durum örneğin, 1970'lerdeki Arjantin Kirli Savaşı'nın başlangıcın-

da vuku bulan Peronist 3 A vakasında⁵ görülmüştür; hiç kuşkusuz gelecekte de yaşanabilir. Popülizmin bu şekilde geriye, faşizme doğru başkalaşım geçirmesi her zaman mümkündür, fakat çok nadir gerçekleşmiştir; bu başkalaşım gerçekleşip de popülizm tümüyle anti-demokratik bir hale geldiğinde, o artık popülizm değildir. Faşizm diktatörlüğü yüceltirken, popülizm bunu asla yapmaz. Faşizm kaba siyasi şiddeti idealize edip fiiliyatta da uygularken, popülizm teorik olarak reddettiği bu yöntemlere çoğu zaman fiiliyatta da yer vermez. Dolayısıyla popülizm ve faşizmden sanki bu ikisi aynı şeymiş gibi bahsetmek sorunlu bir yaklaşımdır, zira bu ikisi önemli ölçüde birbirinden farklıdır. Popülizm bir otoriter demokrasi biçimidir; faşizm ise son derece şedit bir diktatörlüktür. Bu terimler soykütüksel olarak birbirleriyle ilişkilidir, fakat çoğu durumda anlam ve bağlam itibarıyla ilişkili değildir. Doğru bir tarihsel çerçeve içinde değerlendirildiğinde görülecektir ki, popülizm faşizm değildir.

Peki o zaman neden popülizm ve faşizm kavramları, tarihlerine atıfta bulunulmaksızın kullanılıyor? Gerçekten faşizmin (ki 20. yüzyılın ilk yarısına çelik ve kanla damgasını vurmuş bir izm'dir) dönüşüne mi tanıklık ediyoruz? Faşizme son derece travmatik sonuçları olmuş belirli bir tarihsel tecrübe olarak değil, ekseriyetle bir aşağılama sözcüğü olarak yaklaşıyor. Bundan dolayı genellikle otoriter demokrasi anlayışlarını temsil etmekle birlikte son tahlilde demokrasiye karşı olmayan popülist partiler ve liderler, hatalı bir şekilde faşist diktatöryel oluşumlarla bir tutuluyor. Popülizm, tarihinde ilk kez 1945 sonrasında bir protesto hareketi ideolojisi ve tarzı olmaktan çıkıp bir iktidar rejimine dönüştü. Bu dönüşüm popülizmin ondan sonraki kavramsal ve pratik gelişme seyri bakımından bir dönüm noktasıydı, fakat bu dönüm noktasının tarihsel anlamı üzerinde yeterince durulmadı. Faşizm de aynı şekilde ancak bir ideoloji ve hareket olmaktan bir rejim olmaya evrildiği

5 İspanyolca Alianza Anticomunista Argentina (Arjantin Antikomünist Birliği) isimli, kısaca 3 A olarak bilinen aşırı sağ ölüm mangalarına gönderme yapıyor. 1973 yılında Peronist sağ tarafından kurulan oluşum, yalnızca komünistleri değil, Peronist sol dahil çeşitli kesimlerden hükümet karşıtlarını hedef almıştır – ç.n.

zaman gerçekten etkili bir fenomen haline gelmişti. Bu bakımdan Perón, iktidara gelen ilk popülist lider olarak, faşist liderler Mussolini ve Hitler'inkine benzer bir rol oynamıştı. Popülizm ancak bir rejim haline geldiğinde, ülkeyi yönetmekte yeni ve etkili bir siyasi form olarak nihayet bilinen halini aldı. Böylece popülizm faşizmi yeniden formüle etti, o kadar ki, Arjantin'deki meşhur Peronizm örneğinde olduğu gibi, tümüyle farklılaşmış bir izm haline geldi: bir yandan seçimli demokrasi içinde kök salmış ve hâlâ da salan, fakat bir yandan da demokratik çeşitliliği reddetme eğilimi gösteren bir izm.

Faşizm dönüyor

Faşizm, bir terim olarak, her yeni gelişmeyi, onun anlamını ve geçmişini karartarak masnetmek gibi esrarengiz bir yeteneğe sahiptir. ABD Başkanı George W Bush'un El Kaide'yi İslamofaşist bir oluşum olarak teşhir etmesinin üzerinden çok zaman geçmiş değil. Faşizm siyasi kavram dağarcığımızın bir parçasıdır, fakat 1945'te gömüldüğü mezarından çıkıp gerçekten geri mi döndü? Bu dönüş popülizm kılığında mı gerçekleşti? Kavramın keyfi bir biçimde kullanımının çağrıştırdığı faşizm ile onun günümüzde daha da çeşitlenmiş kolları arasında ciddi farklılıklar var. Faşizm bir rejim olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra asla geri dönmedi, hatta geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran şey, faşist rejimlerin yokluğuydu. Liberalizm ve komünizm, modern siyasetin diğer izm'ini yenmek için birleşti. Faşizmi yendikten sonra ise genellikle birbirleriyle mücadele ve rekabet ettiler; Soğuk Savaşı yaratan şey bu mücadeleydi. Bugün bildiğimiz haliyle modern popülizm işte bu yeni ortamda ortaya çıktı. Soğuk Savaş'ın (Vietnam ve Endonezya'dan Guatemala Soykırımı ve Arjantin Kirli Savaşı'na) yoksul Güney'de hiç de soğuk geçmediği, fakat Holokost ve İkinci Dünya Savaşı'na yol açan faşist şiddetin dünya çapındaki rekor "sıcaklığına" da asla varmadığı üzerinde tarihçilerin bir görüş birliği söz konusudur. Ne olursa olsun, 1945 sonrasında çoğu aktör faşizmin mağlubiyetinin kesin ve sürekli bir nitelik

taşıdığına inanmıştı. O günden bugüne Juan Perón'dan Marine Le Pen ve Donald Trump'a birçok anti-demokratik siyasetçi gelip geçmiş, fakat bunların çok azı kendisini *faşizm* gibi terimlerle ilişkilendirmiştir. Fakat buradan söz konusu anti-demokratik siyasetçilerin teorik ve pratik olarak faşizmle hiçbir bağlarının olmadığı sonucu çıkmaz. *Popülizm*, olaylar dizisindeki ve faşizmin mirasını yeni demokratik dönem için yeniden formüle eden siyasi stratejilerdeki faşist tınıları anlama noktasında kilit bir terimdir.

Faşizmin mirası, çeşitli popülizm ve neo-faşizm kombinasyonları aracılığıyla ve post-faşist anti-liberal demokrasi biçimleri kılığında varlığını sürdürdü. Popülizmin hâkimiyetine karşın, çok sayıda neo-faşist grubun varlığını sürdürdüğü bir gerçektir. Popülist hareketlerden farklı olarak açıkça faşist mirasın aynen sürdürülmesini talep eden güncel neo-faşist hareketler Avrupa'da yükselişe geçmiş durumda. Aşırı sağ Altın Şafak hareketinin faal olduğu Yunanistan ya da siyasi/ideolojik gıdasını ulus-aşırı neo-faşist metinlerden almış, tek başına hareket eden bir faşist katliamcının 2011 yılında yetmiş yedi insanı katlettiği Norveç gibi ülkeler bize gösteriyor ki, bu toplumlar bünyelerinde, neo-faşizmin ne anlama geldiğini örnekleyen faşist siyasi şiddet ve ölümden belirli miktarda barındırıyorlar. Neo-faşistler bazen popülizmin yol arkadaşları olurlar. Popülistler, demokrasiyi tümünden yıkmaksızın ona otoriter bir şekil verme arzularıyla neo-faşistlerden ayrılırlar; buna karşın Avrupa'nın sağ popülistleri, tıpkı neo-faşistler gibi, "halkı" etnik temelde tasarlanmış ulusal toplulukla özdeşleştirirler. Almanya'da bulunan Almanya İçin Alternatif (AfD) ve özellikle de Batı'nın İslâmlaş(tırıl)masına Karşı Yurtsever Avrupalılar (PEGIDA) hareketleri, sağ popülist otoriterizm ile Alman faşizminin neo-Nazi kalıntıları arasında kalmıştır. Bu popülistler demokrasiyi çoğunlukta bulunan bir etnik grubun hâkimiyetine indirgeyip bu demokrasi türünün yabancıların saldırısı altında olduğunu iddia ediyorlar. Aynı şekilde Fransa ve Hollanda'daki popülist hareketlerin kökleri de kısmen, bir yandan reddettikleri faşist mirasın –yabancı düşmanlığını öne çıkaracak şekilde– is-

lahına dayanıyor.⁶ Ukrayna'da 2014 yılındaki protesto gösterilerinde sokakları dolduranlar, Ukraynalı radikal sağcılardı. Fakat bu söylenenlerden Ukrayna'da faşizmin iktidarda olduğu ya da Fransa'da veya Almanya'da bir faşist yeniden diriliş tehlikesinin bulunduğu sonucu çıkmaz. Bir bütün olarak Avrupa sağ ve aşırı sağ popülizmi ile Kuzey Amerika popülizmi için de aynı şeyler söylenebilir.

Tarihte Trumpizm

Donald Trump ve Amerikan sağının hatırı sayılır bir kesimi, 2015-2016 yıllarındaki ABD başkanlık seçimi kampanyasında, özellikle Meksikalı göçmenlere karşı popülist ırkçılık biçimlerine has bir hat çizdi; ayrıca dinsel azınlıklara karşı ayrımcı yaklaşım da programlarında önemli bir yer tutuyordu. Bu popülizm biçimleri Ku Klux Klan ve benzerleri gibi neo-faşist gruplar tarafından da desteklendi, fakat buradan Trumpizm'in bir faşizm biçimi olduğu sonucu çıkmaz. Avrupa'da olduğu gibi ABD'de de neo-faşist Trump destekçilerinin desteklediği şey aslında, Trumpçı kampanyaya karakterini veren bir sağ popülizmler karmasıydı.⁷ Trump'ın kampanyasındaki yabancı düşmanı unsurların hâkimiyetinin bir sonucu olarak, Trump'ı eleş-

6 Andrea Mammone, "Don't Be Fooled by 'Moderate' Marine Le Pen: Front National's More Toxic Than Ever", *Guardian*, 10 Nisan 2015. PEGIDA ve Alman sağına dair bkz. Hans Vorländer, Maik Herold ve Steven Schäller, *PEGIDA: Entwicklung, Zusammensetzung und Deutung einer Empörungsbewegung*, Wiesbaden: Springer, 2016. Almanya İçin Alternatif için bkz. Nicole Berbuir, Marcel Lewandowsky ve Jasmin Siri, "The AfD and Its Sympathisers: Finally a Right-Wing Populist Movement in Germany?", *German Politics* 24, no. 2 (2015), s. 154-178.

7 Bu kitap Trump göreve başlamadan önce yazıldığından, Trumpizm analizim çoğunlukla onun popülist kampanyasıyla sınırlı kaldı. Trumpizm'in bir rejim olarak ilk dönemlerinde sergilediği kimi özellikler için bkz. A. Dirk Moses, Federico Finchelstein ve Pablo Piccato, "Juan Perón Shows How Trump Could Destroy Our Democracy without Tearing It Down", *Washington Post*, 22 Mart 2017; Federico Finchelstein ve Pablo Piccato, "Trump y sus ideas sobre la ciencia", *Clarín* (Arjantin), 17 Mart 2017; Pablo Piccato ve Federico Finchelstein, "La ofensiva de Trump contra la sociedad civil ¿Qué sigue?", *Nexos* (Meksika), 1 Mart 2017; Federico Finchelstein, "Com Trump, Washington se torna a capital mundial do populismo", *Folha de S. Paulo* (Brezilya), 7 Şubat 2017.

tiren ya da protesto edenlere karşı yapılan fiziksel saldırıları da kapsar şekilde, bu yaklaşımları meşru gören yeni bir anlayış ortaya çıktı. Beyazların üstünlüğünü savunan ve “alternatif sağ”⁸ bir site olan *Breitbart*’ın temsil ettiği Trumpizm’in aşırı sağ kanadı, ünlü “Yüzde 60 İçin Bir Manifesto: Merkez Sağ Popülist-Milliyetçi Koalisyon”da, popülist siyasetin ulusal kurtuluş mücadelesinin yeni bir iç savaşa dönüşmesinin önündeki engel olduğunu savunur. Yalnızca “güçlü ve ileri görüşlü bir liderlik” Amerika’yı kendi içinde yaşanacak bir savaştan sakınabilirdi. Seçime dair kararlar bu popülist çözümün parçasıydı; fakat bu kararlar, Trump’ın seçimlerde, halkın oy vermeden önce de zaten talep ettiği şeyi temsil ettiği düşüncesiyle alınmıştı. Amerikan popülistlerine göre, “popülizmin özü özeti şudur: Esasında bizim iyiliğimizi istemediği açık olan iktidar elitlerine karşı halkın safında olmak” Yine bunların fikrinde, “popülizm”, “Amerika’da ve tüm Avrupa’da sayısı gittikçe artan bölgelerde bir canlanma [içindedir]; çünkü onun için her şeyden önce halk gelir. Bu nedenle kazanmaktadır. Bu nedenle elitler ondan bu kadar nefret eder ve Donald Trump’tan nefret etmelerinin temelinde de en nihayetinde bu yatar” *Breitbart*’ın eski CEO’su, aynı zamanda Trump’ın en yakın danışmanlarından biri olarak seçim kampanyasının başında da olan Steve Bannon, Trump’ın Amerika’daki tarihi yükselişinin popülist mahiyetini özellikle vurgular. Trump’ın alternatif sağcı, beyazların üstünlüğünü savunan destekçilerine göre o, faşizmden farklı olduğunu değerlendirdikleri Amerikan popülizm geleneğinin bir parçasıdır.⁹

8 Alt-sağ (*alt-right*) ya da alternatif sağ, ABD’de beyazların üstünlüğünü savunan, yeni Federasyoncu, neo-Nazi, neo-faşist ve diğer aşırı sağ grupların oluşturduğu gevşek bir gruplaşmadır – ç.n.

9 James P. Pinkerton, “A Manifesto for the 60 Percent: The Center-Right Populist-Nationalist Coalition”, *Breitbart*, 16 Eylül 2016, www.breitbart.com/big-government/2016/09/11/manifesto-60-percent-center-right-populist-nationalist-coalition/; Scott Morefield, “Why Populism Is Replacing Conservatism, and Why It Is Winning”, *Breitbart*, 17 Haziran 2016, www.breitbart.com/2016-presidential-race/2016/06/17/populism-replacing-conservatism-winning/; John Hayward, “‘Trump Could Be the Next Hitler!’ Says the Increasingly Fascist Left”, *Breitbart*, 3 Haziran 2016, www.breitbart.com/big-government/2016/06/03/si-x-years-obamacare-liberals-suddenly-worried-fascism/

Tarihsel bir perspektif içinde bakıldığında, Trump'ın bir faşist gibi konuştuğu ve temsil ettiği şeyle (yani adlı adınca radikal aşırılık yanlısı bir popülist adaylık) faşizmin simgelediği şey arasındaki makası kapattığı açıktı. Fakat yine de o "klasik" faşist siyaset içinde değil, savaş-sonrası otoriter popülizm biçimleri kapsamında değerlendirildi. Arjantin'deki Juan Perón'dan İtalya'daki Silvio Berlusconi'ye kadar birçok popülist lider gibi Trump da demokrasinin sınırlarını zorlarken halk adına hareket ettiğini yineleyip durdu. Her ne kadar kendisini "kanun ve nizam"ın adayı olarak sunmuşsa da, hukukun üstünlüğüne ve kuvvetler ayrılığına duyulan saygıyı sorguladı. Trump'ın adalet sisteminin özerkliğini önemsiz göstermeye yönelik tutumları özellikle anti-demokratikti. Bir Amerikan hâkimini Meksikalı kökleri nedeniyle kendisine karşı olmakla suçlarken, ırksal kökeni yargı sistemine saldırmak için siyasi bir araç olarak kullandı. Başkanlık kampanyası devam ederken, Temsilciler Meclisi'nin Cumhuriyetçi sözcüsü ve o dönemde en güçlü ikinci Cumhuriyetçi siyasetçi olan Paul Ryan, Trump'ın söz konusu yargıç hakkındaki yorumlarını ırkçılığın "ders kitaplarına girebilecek bir örneği" olarak niteledi. Buna karşın Trump popülistlerin taktik kitabına başvuruyor, adaylığının "halkın" isteklerinin zımni bir ifadesi olduğunu ilan ediyordu: "Halk, işlerin yolunda olduğunu söyleyip duran bu siyasi doğruculuktan usandı artık."¹⁰ Trump kendisini halkın arzularının bastırılmayan sesi, rakibi Hillary Clinton'ı ise "Amerikan halkına ve tüm Amerikan seçmenlerine karşı yarışan" bir aday olarak görüyordu. Kendisinin ülkede yaşayan herkesi temsil ettiğine, Clinton'ın ise Amerikan halkının ve ülkenin karşısında olduğuna inanıyordu. Trump'ın otoriterizm yanlısı mesajında bol miktarda faşist tınılı komplocu fikirler vardı. Clinton'ın "ABD'nin hükümrانlığını yok edecek komplolar düzenlemek üzere uluslararası bankalarla gizlice" buluştuğunu iddia etmişti. Cumhuriyetçi Parti'nin ön seçimlerini kazanıp resmî aday olduğunda, bunu rakibi düşmanlaştıran popülist tarzı

10 Carl Hulse, "Donald Trump's Advice to Panicked Republicans: Man Up", *New York Times*, 9 Haziran 2016, s. 14.

için “halktan alınmış bir mazbata” olarak gördü, fakat faşizmin diktatöryel yöntemlerinden de uzak durdu.¹¹

Trump’ın kampanyasında ortaya konulan fikirlerin altında, kolayca anlaşılan faşist ve ırkçı imalar vardı. Faşizm üzerine çalışan meşhur tarihçi Robert Paxton’a göre, iki savaş arası dönemin faşizmin yükselişine neden olan koşulları ile günümüzdeki durum arasında büyük farklar varsa da, Trump’ın 2015 ve 2016’daki konuşmalarının içeriğinde, özellikle de ulusal yenilenme ve çöküş korkusu üzerinde durmasında, keza “tarz ve tekniği”nde “faşizmin tınıları” duyulabilir. Fakat vardığı sonuç, Trump’ın bir faşist olmadığıydı. Trump’ın Hitler ve Mussolini’ye bağlanan yabancı düşmanı önermelerine atıfta bulunarak onu oluşum sürecindeki bir proto-faşist olarak tanımlamış, henüz faşizm evresine gelmemiş “bir tür popülist faşizm-benzeri” kavramını ortaya atmıştı.¹² Paxton bir tarihçi olarak Trumpizm’in söylemindeki faşist tınıların tarihsel analizinde popülizmi bir pre-faşist aşama olarak değerlendirmişse de, faşizm ve popülizm konularına kafa yoran başkaları Trump’ı faşizm bağlamında değerlendirmeyi reddetti. Bu bağlamda faşizm üzerinde çalışan ünlü muhafazakâr tarihçi Stanley Payne, Trump’ın bir faşist değil, gerici olduğunu vurgulamıştı: Trump’ta şiddet ve milliyetçi devrimcilik eğilimleri yoktu, “sağ popülist hareketin” parçasıydı. Yine faşizm üzerine çalışmala-

11 Ashley Parker, “Trump Pledges to ‘Heal Divisions’ (and Sue His Accusers)”, *New York Times*, 23 Ekim 2016, s. 23; “Trump Calls Himself a Victim of ‘Smeared’ as Allegations Grow”, *New York Times*, 14 Ekim 2016, s. 15; Patrick Healy ve Maggie Haberman May, “Donald Trump, Bucking Calls to Unite, Claims ‘Mandate’ to Be Provocative”, *New York Times*, 11 Mayıs 2016, www.nytimes.com/2016/05/12/us/politics/donald-trump-campaign.html

12 Bkz. Robert Paxton, Isaac Chotiner’la röportaj, “Is Donald Trump a Fascist? Yes and No”, *Slate*, 10 Şubat 2016, www.slate.com/articles/news_and_politics/interrogation/2016/02/is_donald_trump_a_fascist_an_expert_on_fascism_weights_in.html ve Robert Paxton, Amy Goodman’la röportaj, “Father of Fascism Studies: Donald Trump Shows Alarming Willingness to Use Fascist Terms & Styles”, *Democracy Now!*, 15 Mart 2016, www.democracynow.org/2016/3/15/father_of_fascism_studies_donald_trump; Robert O. Paxton, Marc Bassett’la röportaj, “Con Trump tenemos una especie de cuasifascismo populista, noun fascismo plenaente desarrollado”, *El País*, 6 Haziran 2016, https://elpais.com/internacional/2016/06/05/estados_unidos/1465162717_340531.html

nyla ünlü tarihçi Roger Griffin'e göre de "Tam bir yabancı düşmanı ırkçı, erkek şovenisti piçin teki olabilir ama hâlâ bir faşist olmayabilirsiniz." Griffin, kendi faşizm teorisi uyarınca tanımladığı faşizmin Trump'ta bulunmadığını söylemişti. Ona göre faşizmde, "Yalnızca ıslah edilmiş eski ulusa değil, yeni bir düzene, yeni bir ulusa özlem söz konusu olmalı"ydı ve Trump henüz bir faşist değildi: "Trump Amerika'nın demokratik kurumlarının ilgasını ve onların yerini bir tür post-liberal yeni düzenin almasını savunmadığı sürece, teknik olarak bir faşist değildir."¹³

Bu bilim insanları faşizm ile popülizm arasındaki tarihsel bağlantılara özel bir vurgu yapmamışlar,¹⁴ çoğunlukla Batı'ya yoğunlaşarak bu fenomenin ulus-aşırı boyutları üzerinde adanmaklılı durmamışlardı. Başka bir ifadeyle, bu bilim insanlarının faşizm ve popülizme Avrupa-Kuzey Amerika merkezli yaklaşımlarında Trump, ABD ve Avrupa'nın ötesinde küresel bir bağlama anlamlı bir şekilde oturtulmamıştı. Onlara göre küresel örnekler, geçmişte de bugün de, esas itibarıyla bir Kuzey At-

13 Dylan Matthew, "I Asked 5 Fascism Experts Whether Donald Trump Is a Fascist. Here's What They Said", Vox, 19 Mayıs 2016, www.vox.com/policy-and-politics/2015/12/10/9886152/donald-trump-fascism; Peter Baker, "Rise of Donald Trump Tracks Growing Debate over Global Fascism", *New York Times*, 18 Mayıs 2016, www.nytimes.com/2016/05/29/world/europe/rise-of-donald-trump-tracks-growing-debate-over-global-fascism.html; Jan Werner Müller, "Trump Is a Far Right Populist, Not a Fascist", *Al Jazeera America*, 26 Aralık 2015, <http://america.aljazeera.com/opinions/2015/12/trump-is-a-far-right-populist-not-a-fascist.html>. Trump'ın faşist olduğu yönü değerlendirilene benzer itirazlar Avrupalı faşizm tarihçilerinden de geldi, Fransa'dan bir örnek için bkz. Serge Bernstein, "Non, Donald Trump n'est pas fasciste mais...", *Le Obs*, 1 Mart 2016, <http://tempsreel.nouvelobs.com/monde/elections-americaines/20160301.OBS5614/non-donald-trump-n-est-pas-fasciste-mais.html>.

14 Bu değerlendirmeye çelişen çalışmalar için bkz. Federico Finchelstein ve Pablo Piccato, "A Belief System That Once Laid the Groundwork for Fascism", *New York Times*, 9 Aralık 2015, www.nytimes.com/roomfordebate/2015/12/09/donald-trumps-america/a-belief-system-that-once-laid-the-groundwork-for-fascism?smid=tw-share ve Federico Finchelstein ve Fabián Bosser, "Is Fascism Returning to Europe?", *New York Times*, 18 Aralık 2013. Konuya dair derin değerlendirmeler için ayrıca bkz. Ruth Ben-Ghiat, "An American Authoritarian", *Atlantic*, 10 Ağustos 2015, www.theatlantic.com/politics/archive/2016/08/american-authoritarianism-under-donald-trump/495263/ ve Carlos De la Torre, "¿Sobrevivirá la democracia americana a Trump?", *El País*, 11 Ekim 2016.

lantik hikâyesi olan şeye eklenmiş salt yan unsurlar olarak rol oynamıştı. Kulağa geçmişin yankıları gibi gelen şey, bugünün tarihsel açıklamasının parçasıydı. Bu argümanların karşısına şunu koyuyorum: Faşizm ve popülizm tarihsel olarak birbiriyle bağlantılı olmakla birlikte, farklı bağlamların ürünüdürler ve çok farklı tarihsel ve küresel deneyimler haline gelmişlerdir. Faşizm ve popülizm, modern anayasal demokrasilere karşı liberalizm-karşıtı direnişin aynı ulus-aşırı tarihinin farklı bölümlerini teşkil eder. Trumpizm de bu tarihin bir parçasıdır. Faşizm döneminden popülizm dönemine varıncaya kadar dünyada çok şey değişmişti; buna faşist rejimlerin, müttefik güçlerin 1945'teki zaferinin ve devamında bu müttefikler arasındaki Soğuk Savaş'ın temsil ettiği büyük çalkantıların altında kalması da dahildir. Faşist rejimler geçmişin parçasıyken, popülist rejimler faşizmin yenilgisinden sonra serpilip geliştiler. Faşizm ile popülizm arasında önemli bağlantılar bulunmakla birlikte, bir tarihsel deneyim bir diğerrinin altbaşlığı haline getirilemez. Hitler ve Mussolini gerçekten de Perón ve Trump'tan farklıydı, fakat Peronizm ya da Amerikan popülizmi ile faşizm arasında anlamlı bağlantıların olduğu da bir gerçektir.

Velhasıl çoğu popülist hareket ve şahsiyetler klasik faşizmle arasına mesafe koymuştu, fakat bu sık sık faşist damgası yemelerini engellemedi. Ben de dahil çoğu tarihçinin bu tür genellemelere alerjisi vardır. Faşizm ve popülizmin bu harcıâlem kullanımlarını reddedip onlarla alay etmek yetmez, bunlarla mücadele de edilmelidir. Günümüzde uzmanlar ve siyasetçiler faşizmi, yalnızca popülizmi değil, otoriter rejimleri, uluslararası terörizmi veya devletlerin sergilediği baskıcı tutumları, hatta muhalefetin gerçekleştirdiği sokak eylemlerini de gevşekçe tanımlamak için kullanıyor. Bu gevşeklik tarihsel olarak sorunludur, faşizm kavramının bu gibi dikkatsiz kullanımları popülizmi şeytanlaştırır fakat onu var eden tarihsel sebepleri açıklayamaz. Faşizm ve popülizmin bir torbaya konulması, genellikle statükonun popülist seçeneklerin yegâne alternatifi olarak sunulmasına sebep olur.

Örneğin Latin Amerika'da popülizmin ve faşizmin bu tarihdışı kullanımları, gerek muhalefette gerekse de iktidarda kitle

siyasetini saldırganca kullanan popülist liderlerin, bu liderleri bastırmak için hukuk-dışı yollara başvuran diktatörlerle bir tutulmasına neden olur; ayrıca aslında popülizmin münhasıran sol veya sağ ya da ikisinin karışımı olarak değerlendirileceği durumlar olmasına karşın, sağ ve sol popülizmler arasındaki ayrımları da yok eder. Bu yaklaşımlar aynı zamanda demokratik olarak seçilmiş rejimlerin ya da demokratik kanallar üzerinden siyasi süreçlere katılmış yurttaşların, demokrasiyi yıkan askerî diktatörlüklerle aynı torbaya konulmasını da beraberinde getirir. Faşist ve popülist sıfatlarının kullanımı, ciddi bir kavramsal sorundur. Faşizm ve popülizm kavramlarının nasıl (kötüye) kullanıldıklarına bakılırsa, her iki kavramı da tarihsel bağlamları içine yerleştirmenin zamanı artık gelmiştir. Ancak bunu yaptığımızda, Latin Amerika'da, Avrupa'da, ABD'de ve başka yerlerde ortaya çıkan hareketleri ve yaşananları doğru değerlendirebilecek bir duruma gelebiliriz. Günümüz, birçok dalı olan kendi soykütüğünden soyutlanarak anlaşılamaz; açık ki faşizm ve ırkçılık da bu dallar arasındadır. Faşizm geçmişten gelen bulanık bir hayaletten ibaret değildir, aynı zamanda, bir zamanlar mağlup edilmiş ama popülizm ve neo-faşizm şeklinde bugüne net yankılar bırakabilmiş bir tarihsel ideolojidir de.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu kitap, konuya ilişkin birincil kaynakların –oluşturuldukları bağlamları da dikkate alan– bir okumasını, ele aldığı konuya ilişkin tarihyazımını ve faşizmin nasıl ve niçin sık sık popülizme dönüştüğü sorusuna özellikle eğilen bir siyaset teorisini birlikte sunuyor. Faşizmden çıkıp popülist ideolojilere, hareketlere ve rejimlere varan yolların tarihsel bir değerlendirmesini yapıp faşizm ve popülizm kavramlarının yaygın kullanım biçimlerinden uzaklaşarak, bunların tarihte nasıl ve niçin zuhur ettiklerini irdeliyor.

Tarihte faşizm ve popülizm

Mussolini ve İtalyan faşistlerinin, gerçekleştirdikleri anti-demokratik devrimin adını faşizm olarak belirlemesinden sonra, özellikle de faşizmin 1922'de bir iktidar rejimi halini alması-

la birlikte, *faşizm* kelimesi, yenilenmiş Aydınlanma karşıtı, anti-demokratik geleneğin adı oldu. Ulusal bağlamların ve belirli kısıtları olan Avrupamerkezli teorilerin ötesine geçip, dünyanın değişik yerlerinde ortaya çıkan bir siyasi evren, ulus-aşırı modellerin etkilendiği ve bir dereceye kadar da inşa ettiği radikal bir milliyetçilik olarak bir tarihsel faşizm anlayışı öneriyorum.¹⁵

Faşizm tarihsel bakımdan totaliterizmi, devlet terörünü, emperyalizmi, ırkçılığı ve Almanya örneğinde geçen yüzyılın en kökten soykırımını, yani Holokost'u içine alan bir siyasi ideolojidi. Faşizm, çoğu formunda, ideolojik ve siyasi hâkimiyetini tesis etmeye çalışırken, kendi yurttaşlarını ve sömürgelerindeki halkları katletmekte tereddüt etmemiştir. Faşist ideolojilerin Avrupa'da ve Avrupa dışında gücünün zirvesinde olduğu dönem boyunca tüm dünyada milyonlarca sivil can verdi.

Faşizm tarihsel açıdan, ulusal hareketlere ve rejimlere sahip küresel bir ideoloji olarak tanımlanabilir. Faşizm, hem Avrupa içinde hem de dışında ulus-aşırı bir fenomendi. Modern bir karşıdevrimci oluşum olarak aşırı milliyetçi, anti-liberal ve anti-Marksistti. Özetle, gerici bir duruştan fazlasıydı. Başlıca amacı demokrasiyi içinden yıkmak ve yerine yukarıdan aşağı doğru modern bir diktatörlük inşa etmektir. Kapitalizmin ekonomik krizinin ve ona eşlik eden demokratik temsil krizinin bir ürünüydü. Ulus-aşırı faşistler totaliter bir devlet önermişlerdi; bu devlette çoğulculuğa son verilip sivil toplum susturalacak, kamusal olanla özel olan, devlet ile onun vatandaşları arasındaki ayrımlar gitgide silinecekti. Faşist rejimlerde bağımsız basın ortadan kaldırılmış, hukukun üstünlüğüne tümüyle son verilmişti. Faşizm kutsal, mesihsel ve karizmatik bir liderlik biçimini savunmuş, halka ve ülkeye organik olarak bağlı bir lider tasavvur etmiş, halk egemenliğinin, halk topluluğu adına hareket eden ve bu topluluğun gerçekte ne istediğini kendilerinden daha iyi bilen diktatöre tam devrini öngörmüştü. Faşistler tarihin ve ampirik olarak temellendirilmiş hakikatin yerine siyasi

15 Federico Finchelstein, *Transatlantic Fascism*, Durham, NC: Duke University Press, 2010.

miti koymuştu. Faşistler aşırıya kaçan bir düşman kavrayışına sahipti; düşmanı ülke ve halk için varoluşsal bir tehdit olarak görmüş, önce gadre uğratılıp sonra ülkeden kovulmaları ya da yok edilmeleri gerektiğini düşünmüşlerdi. Sürekli kılınmış ve gittikçe artan ölçüsüz bir siyasi şiddet ve savaş yoluyla yeni ve çığır açan bir dünya düzeni yaratma amacındaydılar.¹⁶

Faşizm üzerine kendi çalışmalarımnda, onu ulusal düzeyde önemli çeşitlilikler gösteren ulus-aşırı bir ideoloji olarak ele alıyorum. Küresel bir ideoloji olarak faşizm, kendisini farklı bağlamlarda sürekli olarak yeniden formüle etmiş, ulusal düzeyde sürekli dönüşümlere maruz kalmıştı.

Faşizm ilk kez 1919'da İtalya'da tesis edildi, fakat onun işaret ettiği siyaset eşanlı olarak bütün dünyada boy gösterdi. Faşizmin temsil ettiği anti-demiokratik, şiddete dayalı ve ırkçı sağ devrim, (Japonya'dan Brezilya ve Almanya'ya, Arjantin'den Hindistan ve Fransa'ya) diğer ülkelerde farklı isimlerle benimsendi: Almanya'da Nazizm, Arjantin'de *nacionalismo*, Brezilya'da *integralismo* gibi. Mussolini *fascismo* kelimesini kullanmadan bile önce ulus-aşırı olan faşizm 1922 yılında İtalya'da bir rejim haline geldiğinde bu terim bütün dünyanın ilgisini çekti ve yerel bağlamlarda farklı anlamlar kazandı. Bu demek değildir ki, İtalyan (ya da Fransız veya daha sonra Alman) etkisi ulus-aşırı faşistler için önemsizdi. Fakat çok az yerde birebir taklide yönelindi. Ulus-aşırı faşistler faşist ideolojiyi kendi farklı ulusal ve siyasi geleneklerine uyarladılar. Brezilyalı faşist Miguel Reale'nin ifadesiyle, "faşizm bu yüzyılın evrensel doktrindir" ve bu haliyle de, ezelden bugüne geçerli olan "yaratılan yaratıcısından büyük olmuştur" ilkesi uyarınca, Mussolini'nin İtalyan yorumunu aşmıştı. Reale, Brezilya'daki faşizmin

16 Bkz. Zeev Sternhell, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Mario Sznajder ve Maia Asheri'yle birlikte, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994 [Türkçesi: *Faşist İdeolojinin Doğuşu*, çev. Şule Çiltaş, Ayrıntı, İstanbul, 2012]; Emilio Gentile, *Fascismo: Storia e interpretazione*, Rome-Bari: Laterza, 2002; Robert Paxton, *The Anatomy of Fascism*, New York: Knopf, 2004 [Türkçesi: *Faşizmin Anatomisi*, çev. Hakan Atay, Hivren Demir Atay, İletişim, İstanbul, 2014]; Geoff Eley, *Nazism as Fascism: Violence, Ideology, and the Ground of Consent in Germany 1930-1945*, New York: Routledge, 2013 ve Finchelstein, *Transatlantic Fascism*.

Avrupa'dakinden üstün olduğu sonucuna varmıştı. Aynı şekilde Arjantin faşistleri de kendi faşizmlerinin kesinlikle daha iyi olduğunu, zira Avrupa'ya özgü sorunlarla sınırlanmamış olduğunu öne sürdüler.¹⁷

Bütün dünyadaki faşistler siyasi şiddeti siyasi iktidarın kaynağı olarak gördüler. Liberallerin ve komünistlerin paylaştığı “iktidar, devletin şiddeti kendi tekeline almasının sonucudur” fikrine karşı çıkan faşistler, iktidarı siyasi şiddetin bastırılmasına değil, uygulanmasına eşitlediler. Dizginsiz şiddetin güçlerinin kaynağı olduğuna ve güçlerini artırdığına inanmışlardı. Şiddeti, milliyetçiliğin, ırkçılığın ve (merkezi olarak planlanmış) kapitalizmin birbirine entegre edilebildiği yeni bir otoriter toplumun kaynağı olarak tasavvur etmişlerdi. Devletin şiddet üzerindeki kısıtlamalarını siyasi iktidar karşısı bir tutum olarak değerlendirmişlerdi. Ayrıca özgür basın ve kamusal alanın kamuya açık olmasının çıkarlarına aykırı olduğuna inanmışlardı. Faşist rejimlerde sivil topluma yer yoktu. Muhalefet yasaklanmıştı. Faşizm, ulusal ve uluslararası alanlarda barışın hâkim olmasını siyasi zayıflıkla bir tutmuştu. Faşistler aynı zamanda uyguladıkları şiddeti de “kutsal” saymışlardı. Milliyetçi mitler, şiddeti, faşist siyasi dinin kilit önemdeki bir boyutu olarak telkin etmiş ve meşrulaştırmışlardı. Faşist ideolojiye göre, bu mitler bilinen tarihi öncelemiş ve aşmıştı. Bu anlayışın merkezinde, halkı iç ve dış düşmanlara karşı mücadeleye sevk edecek bir savaşçı olarak mesihsel lider vardı. Halk, ulus-devlet ve lider şeklindeki faşist teslise karşı olduğu düşünülenlerle mücadelede kaba güce temel bir önem atfedilmişti. Siyasetin bu faşist gaddarlaştırılması, küresel ölçekte ölçsüz siyasi baskı formları, savaş ve soykırım için uygun zemini yaratıyor ve meşrulaştırıyordu. Yineleyelim: Faşizm diktatörlüğü, mitik bir lider fikrini, kapitalizmin sosyal-milliyetçi bir yorumunu ve modern siyasetin temeli olarak uç bir düşman fikrini öngörmüştü.

Başta halkın mitik lideri ve onun otoriter yönetimine yapılan vurgu, liberalizm ile sosyalizm arasında üçüncü yol olma

17 Bkz. Miguel Reale, “Nós e os fascistas da Europa”, *Obras Políticas* içinde, Brezilya: UnB, 1983, c. 3, s. 223-233.

ve bir topyekûn savaşla karşılık verilmesi şart olan düşman fikri olmak üzere faşizmin bu tarihsel hususiyetleri, faşizmi öncelleyen sağ popülizm öncesi biçimleriyle açık bir süreklilik arz eder. Irkçılığın, yabancı düşmanlığının ve emperyalizmin daha eski biçimleri gibi, faşizmin bu pre-popülist veçhesi de göz ardı edilmemelidir. Buna karşın halk topluluğu, lider ve ulus-devlete dair faşist yaklaşımlar da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra modern popülizmin kurucu unsurları olmuşlardır; fakat popülizm genellikle bu yaklaşımları yeniden formüle etmiş, hatta yer yer (özellikle de faşizmin ölçsüz siyasi şiddetiyle ve totaliter bir rejim kurmak üzere demokrasiyi yıkmasıyla ilgili fikirlerini) reddetmiştir.

Faşizm, her biri farklı anlamlara sahip farklı renklerle zühur etmişti. Japon faşizmi üzerinde çalışan tarihçi Reto Hoffman'a göre faşizm, "bir gökkuşağını andıran çok farklı renklerde gömlekler giyiyordu": Suriye'de çelik grisi, Mısır'da yeşil, Çin'de mavi, Güney Afrika'da turuncu, Meksika'da altın sarısı. Ona göre bu varyasyonlar, tartışmasız küresel nitelikteki bir ideolojinin özgün yerel uyarlamaları hakkında bize çok şey söyler.¹⁸ İdeoloji ile moda arasındaki kurulan bu bağlantıya, Almanya'da artık klasikleşmiş kahverengi, İtalya'da tabii ki siyah, Portekiz ve İrlanda'da mavi ve Brezilya'da yeşil eklenebilir. Evrensel demokratik değerlerin küresel reddiyesi olarak faşizm, açık ki siyasi yelpazenin aşırı sağını renklendiren bir ideolojik çok renklilik sergilemişti. Buna karşın popülizm gömleksizdi. Tarihteki ilk popülist rejim ve dolayısıyla savaş-sonrası modern popülizmin en önemli örneklerinden biri olan Peronizm'i ele alalım: Peronizm takipçilerinin (*descamisados*)¹⁹ gömleksizliği faşizmin açıkça reddi ve popülizmi post-faşizm

18 Bkz. Reto Hofmann, *The Fascist Effect: Japan and Italy, 1915-1952*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2015, s. 64.

19 (İsp.) Gömleksizler. İlk kez Victor Hugo'nun 1862 tarihli *Sefiller* romanında, devrimci İspanyol kitlelerini ifade etmek için kullanılmıştır. 20. yüzyılda ise aynı kavram bu sefer popülist lider Juan Perón'un taraftarlarını niteleyen bir aşağılama olarak Arjantin elitleri tarafından kullanılmış, fakat terim daha sonraları Juan Perón ve Eva Perón tarafından taraftarlarını tanımlamak üzere gururla sahiplenilmiştir – ç.n.

olarak tesis etmek anlamına gelmişti.²⁰ Popülizmdaki renksizliği gösteren bu tarihsel örnek, ayrıca popülizmin ideolojik geçişleri için bir metafor olarak da işlev görür ve popülizmin, faşizmin aksine neden liberalizme karşı birleşik bir cephe teşkil etmemiş olduğunu da açıklar. Aşırı milliyetçilik ile sosyal kaygıları ve halkın hoşgörüsüzlüğünü bir kez daha birbirine bağlaması nedeniyle modern popülizm kendisini sağ ile sınırlamamıştır. Bu duruş popülizmin kapsama alanını genişletmiş fakat onun Aydınlanma karşıtı anlamı üzerinde ulus-aşırı ve ideolojik bir mutabakat sağlama imkânını da ortadan kaldırmıştı; tıpkı daha önce küresel faşizm vakasında olduğu gibi. Demokrasinin liberal biçimlerini reddetmenin dahi demokratik bir biçimde gerçekleştiği savaş-sonrası muhtelif deneyimlerde, popülizm hem liberalizmle hem de faşizmle mücadele etmişti. Daha evvel bir faşist rejimin varlığı, popülizmin savaş-sonrası yükselişinin zorunlu bir önkoşulu değildi. Popülist hareketler ve rejimler Brezilya, ABD, Peru ya da Venezuela gibi ülkelerde ulusal düzeyde faşist ara dönemler olmaksızın zuhur etti, fakat bu yeni popülizmlerin temel inancı, faşizmin dünya çapındaki otoriter rejim yanlıları için artık bir seçenek olmaktan çıkmış olmasıydı. Bu kapsamda, ABD’de Senatör Joseph McCarthy’nin 1945 sonrası popülizmi, örneğin Peder Charles Coughlin gibi McCarthy’le benzer görüşlere sahip olanların iki savaş arası dönemde savundukları faşizmden çok farklıydı. Brezilya’da Getulio Vargas’ın otoriterizmi 1945’t e diktatörlüğü sona erdiğinde değişmeye başlamış, 1951 yılında başkan seçilmesine kadar popülist bir dönüşüme uğramıştı. Peronizm’in 1945 sonrasında ya da Vargasçılığın daha sonra küresel çapta yarattığı et-

20 Post-faşizm ve Peronizm için bkz. Finchelstein, *Transatlantic Fascism*, s. 168, 170. Diğer Latin Amerika örnekleri üzerinden post-faşizm tartışması için bkz. Sandra McGee Deutsch, “Fascismo, Neo-Fascismo, ou Post-Fascismo?”, *Dialogos* 12, no. 3 (2009), s. 19-44. Avrupa’daki örnekler üzerinden post-faşizm tartışması için bkz. Nicola Tranfaglia, *Un passato scomodo: Fascismo e postfascismo*, Bari: Laterza, 1999; Roger Griffin, “The ‘Post-Fascism’ of the Alleanza Nazionale: A Case Study in Ideological Morphology”, *Journal of Political Ideologies* 1, no. 2 (1996), s. 123-145; Tamir Bar-On, *Where Have All the Fascists Gone?*, Aldershot: Ashgate, 2007, s. 137 ve Enzo Traverso, *Les nouveaux visages du fascisme*, Paris: Textuel, 2017

kiden daha önemli olan şey, her ikisinin de demokrasi ile otoriterizmin bir arada var olabildiğini örneklemesiydi. Popülizm bunlara ve dünyadaki diğer otoriter rejim yanlılarına, yeni bir yol olarak seçimle iktidara gelmenin başarılı bir örneğini sunmuştu. Faşizmden ve kaynağını faşizmden alan faşist-benzeri darbelerden sonra antikomünist diktatörlükler artık dünyanın büyük kısmında geçerli siyasi seçenekler olmaktan çıkmıştı. Bu yeni durumda, bilhassa da Latin Amerika'da, popülistler anayasal demokrasi evrenine eklemlenip onun temellerini zehirlediler, fakat bu etki onu çökertecek dereceye varmadı. Popülizm hem faşist hem de liberal geçmişle mücadele ederken, her ikisinden bazı unsurları bünyesine katıp sol ve sağ kökenli diğer halka mal olmuş geleneklerle harmanladı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktidara gelen bu yeni modern popülizm, faşizmin amaçlanmamış sonucuydu. O, yeni bir liberalizm çağında liberal demokrasiye (komünizm dışında) en ciddi meydan okuma olarak faşizmin yerini aldı. Faşizm gibi onu da net bir şekilde tanımlamak güçtü, hâlâ da öyle. Savaş-sonrası popülizmi, siyasi yelpazenin geleneksel sınırlarını aşan koalisyonlar kurmakta, o güne kadar birbirinin karşısında konumlanmış kesimleri kapsamına almakta faşizmden bile daha ileri gitti. Bu geçmişi, geleneksel kategorilerin ve şemaların onun farklı görünümelerini neden açıklayamadığını açıklar. Popülizm sağ mıdır? Yoksa sol mu?

Zeev Sternhell'in faşizm üzerine başlıca çalışmasının ismini [*Neither Right nor Left* (Ne Sağ Ne Sol)] ödünç alarak ifade edersem, popülizmin ne sağ ne de sol kavramsal çerçeveye oturduğunu düşünüyorum.²¹ Aslında diyebilirim ki, tarihsel bakımdan, muhalefete izin vermekle birlikte meşruiyetini kabul etmeyen hoşgörüsüz bir demokrasi anlayışı olarak popülizm, her ikisidir de. Farklı popülizmler, katılma ve dışlama biçimlerini dayatma ve birleştirme yöntemlerinde genellikle büyük farklılıklar göstermiştir. Aslına bakılırsa modern popüliz-

21 Bkz. Zeev Sternhell, *Neither Right nor Left: Fascist Ideology in France*, Berkeley: University of California Press, 1986 ve "Le fascisme en France: Entre refoulement et oubli", *Lignes* 50, no. 2 (2016).

min tanımlayıcı niteliği, onun sağdan sola ya da soldan sağa geçişlerinin akışkanlığıdır.

Popülizm ideolojik bakımdan bir sarkaç gibi hareket eder, fakat yine de bazı temel özellikleri değişmeden kalır: aşırı kut-sallaştırılan bir siyaset anlayışı; yalnızca aydınlanmış liderliğin takipçilerini halkın hakiki parçası sayan bir siyasi ilahiyat; ötsel olarak yönetici elitlerin karşısında konumlanmış bir lider anlayışı; siyasi karşıtların potansiyel (ya da fiili) vatan haini olarak görülmesine karşın henüz şiddet araçlarıyla bastırılmadığı bir düşman anlayışı; bir bütün olarak halkın ve ulus-devletin arzularının cisimleşmiş hali ve sesi olarak karizmatik lider anlayışı; yürütme organı güçlendirilirken yasama ve yürütme organlarının söylemsel düzlemde sık sık da fiilen hiçleştirilmesi; bağımsız gazeteciliği sindirmek için sergilenen sürekli çaba; aşırı milliyetçilik ve popüler kültüre, hatta şöhret kültürüne büyük önem verirken “milli düşünce”yi yansıtmayan diğer ifade biçimlerini yadsıma ve son olarak, her şeye rağmen en azından pratikte diktatöryel hükümet biçimlerini reddeden, otoriter bir anti-liberal seçimli demokrasi biçimine bağlılık.²²

Akademik çalışmalarda bir kavram ve deneyim olarak popülizmin kararsız ve değişken niteliği üzerinde tekrar tekrar durulmasına karşın, kaynakları okuyan tarihçiler için o bir muamma değildir. Hatta diyebilirim ki kavramın tanımlanmasında bir netlik eksikliğimiz yoktur, fakat popülizm teorilerimizde bir tarih eksikliği vardır. Söylemeye gerek yok ki bunun tersi de doğrudur: Tarihçiler popülizme teorik yaklaşımların sunduğu katkıları genellikle görmezden gelirler. Bunun sonucu ise

22 Popülizm üzerine bazı önemli incelemeler için bkz. Nadia Urbinati, *Democracy Disfigured: Opinion, Truth, and the People*, Cambridge: Harvard University Press, 2014; Carlos de la Torre, *Populist Seduction in Latin America*, Athens: Ohio University Press, 2010; Ernesto Laclau, *On Populist Reason*, Londra: Verso, 2005 [Türkçesi: *Populist Akıl Üzerine*, çev. Nur Betül Çelik, Epos, Ankara, 2013]; Raanan Rein, “From Juan Perón to Hugo Chávez and Back: Populism Reconsidered”, Mario Sznajder, Luis Roniger ve Carlos Forment (haz.), *Shifting Frontiers of Citizenship* içinde, Boston: Brill, 2012, s. 289-311 ve Andrew Arato, *Post Sovereign Constitution Making: Learning and Legitimacy*, Oxford: Oxford University Press, 2016.

popülizm konusunda tarih ve teori arasında bir mutabakat sağlanamaması olmuştur.

Popülizme dair yeni bir yaklaşım geliştirilecekse, bu ancak tarihteki ilk modern popülist rejimin ortaya çıktığı savaş-sonrası demokratik ortama eğilerek yapılabilir; çünkü popülizm 1945'te liberalizme ve sola karşı post-faşist bir yanıt olarak köklü bir şekilde yeniden yapılandırılmıştı. Ne var ki bu yeniden yapılandırma geçmişten radikal bir kopuş anlamına gelmez, popülizmin zuhur edişi tarihsel sürekliliği bozacak şekilde gerçekleşmedi. 19. yüzyılın sonundan iki savaş arası yıllara kadar geçen dönemde, pre-popülist ve proto-popülist formlar ABD, Rusya, Meksika, Arjantin, Brezilya ve Fransa gibi birbirinden çok uzak yerlerde ortaya çıktı. Bu hareketler ve liderler tek vücut olarak gördükleri halk adına konuştular. Hem solda hem de sağda ortaya çıkan bu liderler ve hareketler oligarşilere ve elitlere karşı çıkmışlar, fakat genellikle liberal demokrasiye karşı açıktan bir mücadeleye girişmemişlerdi.

Demokrasi ile mücadele Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, faşizm sol ve sağ pre-popülist eğilimleri radikal bir anti-liberal ve antikomünist ideolojiyle kaynaştırdığında ortaya çıktı; öyle ki bazı ünlü tarihçiler bu dönem için faşist-popülist diktatörlüklerden bile bahsettiler. 1945 sonrasında koşulların köklü bir şekilde değişmesiyle birlikte modern popülizm pre-faşist köklerine döndü, fakat faşizmden öğrendiklerini de unutmadı. Tarihçiler için bu tarihsel bağlantılar tartışmasızdır; fakat tarih alanının dışında popülizme genellikle tarih-ötesi bir fenomen, bir başka ifadeyle tarihsel bir bağlamdan yoksun bir mefhum gözüyle bakılmıştır. Post-faşizm gibi popülizm de Soğuk Savaş dünyasına uygun otoriter bir demokrasi biçimi, totaliter siyaset modelini demokratik temsiliyetin savaş-sonrası hâkimiyetine uyarlayabilen bir form olarak doğmuştur. Bu dönüşüm faşizmin dünya çapındaki çöküşünden sonra ilkin Latin Amerika'da hâkimiyet kurmuş, çok sonraları, reel sosyalizmin çöküşünden sonra ise Avrupa'da yaygın bir nitelik kazanmıştı.

Popülizm, faşizmin artık bugünden ziyade geçmişin bir parçası olduğunun kabulüyle birlikte başladı. Tarihteki ilk popü-

list rejimin lideri General Perón'a göre faşizm, "tekrarlanamaz bir fenomen, kesin bir şekilde saptanabilen bir dönemi tanımlayan klasik bir tarzdı" Perón "ölmüş Mussolini" ve onun faşizminin yasını tutmakla birlikte, yenilgiye uğramış geçmişini taklit etmek de istememişti. İsteddiği şey, Peronizm'i faşizm suçlamasından kurtarmaktı. Sonuç, post-faşist, otoriter ve anti-liberal bir demokrasi biçimiydi.²³ Uzun yıllar sonra İtalyan faşistleri de benzer bir noktaya geldiler. Nitekim neo-faşist *Movimento Sociale Italiano*'nın (İtalyan Sosyal Hareketi) lideri Gianfranco Fini, hareketini popülist bir oluşuma dönüştürmeye çalıştığı 1993 yılında, faşizmin artık geçmişte kaldığını ve geri gelemeyeceğini savunmuştu: "Bütün diğer İtalyanlar gibi biz de neo-faşist değil, post-faşistiz."²⁴

Benzer kabuller ilkin 1940'larda ve 1950'lerde Latin Amerika'dan, çok sonraları da İtalya dışındaki Avrupa ülkelerinden geldi. Bu sonuncusuna örnek, neo-faşizmden popülizme tereddütlü dönüşümü 1980'lerde başlamış olan Lепенizm'dir. Bolivya ve Ekvador popülistleri faşizmle bağlarını Soğuk Savaş'ın ilk aşamalarında keserlerken, Avusturyalı neo-faşistler bunu fiilen bir koalisyon hükümetinin parçası haline geldikleri 2000 yılında yaptı. Avusturyalı neo-faşistlerin iktidara gelişi Avrupa'da büyük öfkeye ve reddiyelere neden oldu; fakat aslında İtalyan post-faşistleri Avusturyalı neo-faşistlerden de önce iktidara gelmiş, Silvio Berlusconi ile ilk koalisyon hükümetini 1994'te kurmuştu. Bunu izleyen Berlusconi koalisyonlarında post-faşist lider Fini bilahare başbakan yardımcısı, dışişleri bakanı ve sonra da Temsilciler Meclisi başkanı oldu. Göz alıcı bir U dönüşü gerçekleştiren Fini, Mussolini'nin Holokost'a katılımının, "faşizm[in] mutlak kötülüğün bir parçası" olduğu anlamına geldiğini bile söyledi.²⁵

23 Juan Domingo Perón, *Memorial de Puerta de Hierro*, Buenos Aires: Honorable Congreso de la Nación, 2001, s. 65.

24 Bu konuda bkz. Roger Griffin, "Interregnum or Endgame? The Radical Right in the 'Post-Fascist' Era", Cas Mudde (haz.), *The Populist Radical Right* içinde, Londra: Routledge, 2017, s. 15.

25 "Fini in Israele 'Il fascismo fu parte del male assoluto'", *La Repubblica*, 24 Kasım 2003.

Popülizm genellikle siyasi hakları kısıtlasa da, zaman zaman sosyal hakları genişletmiştir; fakat bunu yaparken siyasi ve sosyal hakların daha özgürleştirici bileşimlerini de sınırlamıştı. Popülizmin bu spesifik post-faşist tarihsel boyutu, popülist fenomene olumlu ya da olumsuz yaklaşanlar da dahil, çeşitli teorik kurgularda sık sık gözden kaçırılır.

Güncel bir anlayış ve vaka olarak popülizm belirli bir modern tarihe sahiptir. Bir başka ifadeyle, o tarihin dışında bir kavram değildir. Popülizme tarihsel bir perspektiften bakmayan görüş, onu başka bir şeyin tarih-ötesi metaforuna indirger; bu şey temsili demokrasinin yapısal sorunları, siyasi süreç ve yapılarda, teknokraside boş ya da doldurulmuş alanlar da olabilir, tek başına siyaset de. Bu tür yaklaşımların tam aksine, popülizme, modern tarihsel sürecin sonucu olarak, başka bir ifadeyle, devam eden bir tarihin parçası olarak bakmayı öneriyorum. Bu bağlamda, kendi içinden ve dışından itirazlarla karşılaşan demokrasinin iki savaş arasındaki ve İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki tarihi, biçimsel demokrasinin sınırlılıklarına ve içsel problemlerine tanıklık etmişti. Bu kitap modern popülizmin temellerinde faşizmin ve onun mirasının bulunduğuunun altını çiziyor.

Faşist ve popülist deneyimler arasındaki çok yakın tarihsel ve teorik bağları irdeleyen bu çalışma, bu bağlantıları derinlemesine düşünme noktasında, küresel pratikler, tarzlar ve anlayışlar ile savaş-sonrası siyasi şiddet hatıralarının merkezî önemi ortaya koyuyor. Faşizm ve popülizm birer milliyetçilik biçimidir, fakat uluslar-üstü bağlantılara ve ortak özelliklere de sahiptirler.

Faşizmin ve popülizmin incelenmesinde yeni ve ulus-aşırı bir eğilimin parçası olan bu kitap, bu ikisinin savaş-sonrası dönemdeki Atlantik ötesi ve küresel yansımalarını, özellikle de popülizmin faşist şiddet reddiyesini irdelemek suretiyle faşizm ve popülizmi daha iyi anlamamızı sağlıyor. Şiddet, şiddet algısı ve daha önemlisi şiddet pratikleri, faşizm ve popülizmi birbirinden kesin bir şekilde ayırır. Faşizm ve popülizmin birer ideoloji, hareket ve rejim olarak birbirine zıt küresel deneyimle-

re sahip olmasının, keza 21. yüzyılda bunların yeniden formüle edilmesinin altında yatan şey, şiddet ve şiddetin baskılama ve imha etme mirasıdır.

Faşist şiddet mirasına odaklanmak, bize faşizmin 1945 sonrasındaki tarihsel küresel içerimlerini daha iyi kavrama olanağı verir. Faşizm ve popülizme teorik düzlemde bakmaya karşı çıkan yaklaşımlar ile faşist ve popülist fenomenlerin yalnızca teorik boyutlarına odaklanan yaklaşımlar arasındaki karşıtlığı aşmak istiyorum. Birden fazla ulusal deneyimi karşılaştırmalı olarak incelemek suretiyle faşist şiddetin üzerinde durmak, tarih ve teori arasındaki dikotomiye ortadan kaldırır. Benim bu konudaki ana fikrim, faşizmin ısrarla siyasi şiddet, baskı ve soykırıma başvurmasının 1945 sonrasında onun faşistlerin ve anti-faşistlerin, popülistlerin ve anti-popülistlerin belleklerinde tuttuğu yerin önemli bir kısmını oluşturduğudur. Bu travmatik şiddet hafızası aynı zamanda neo-faşist hareketlere ve post-faşist popülizm biçimlerine de kaynaklık ediyor. Bu nedenle kitap kavramsal tarih ile siyaset teorisi alanlarını kaynaştıran bir perspektifle konuyu, özellikle de Avrupa ve Latin Amerika tarihlerini, fakat aynı zamanda Afrika, Asya ve ötesindeki faşizm ve popülizm örneklerini de ele alıyor. Küresel faşizmin, popülizmin ve siyasi şiddetin birbirine bağlanmış tarihleri ideoloji, anti-demokrasi ve siyaset arasındaki etkileşimlerin incelenmesinde özel bir anlam ifade eder.

Faşizm ve popülizmi haritalandırmak

Bir bütün olarak bakıldığında, bu konudaki vurgu, dünya sisteminin merkezindeki ve çevresindeki tarihsel deneyimin ulus aşırı ve ulusal boyutları üstündedir, fakat farklı bağlamlardaki modern anti-demokratik pratiklerin ideolojisi ve siyasetinin üzerinde karşılaştırmalı bir şekilde ve tarihsel ve teorik klişelerin ötesine geçerek düşünmek de önemlidir. Faşizm ve popülizm, bağlamları itibarıyla birbiriyle ilişkili iki tarihsel formasyondur; tarihçilerin ve teorisyenlerin bu ikisini genellikle ayrı ayrı analiz etmesi şaşırtıcı bir durumdur. Birinci Bölüm'de fa-

şizmin kavramsal ve tarihsel işleyiş prensipleri ortaya konulurken, şiddet ve soykırımın, özellikle de faşizmin küresel vecdelerinde, faşist ideolojide ve pratikte merkezî bir rol oynadığı vurgulanıyor. Bölümde, genellikle birbiriyle konuşmaktan kaçınan farklı tarihsel yorumlar arasında bir diyalog kuruyor. Bu bağlamda faşizm ile popülizm arasındaki temel ayrımların bağlamları içinde ortaya konulabilmesi için, popülizmin tam aksine, faşizmin tarihini bir siyasi şiddet biçimi olarak incelemek gerektiğinde ısrar ediyorum. Bölümde ayrıca faşizmin ulusal varyantlarına odaklanan nispeten daha eski yaklaşımdan, ulusal ayrımları küçümseyen genelleyici faşizm teorilerine varana dek, tarihçilerin faşizmi nasıl yorumladıkları ele alınıyor. Bu tarihyazımlarını, özellikle de Avrupa dışındaki faşizmi incelemeyi reddetmeleri hasebiyle eleştirel bir şekilde ele alıyorum. Faşizme Avrupamerkezli yaklaşımlara karşı, faşizm tarihine yaklaşımda bu yeni ulus-aşırı tarzın yararlarını vurguluyorum. Genel olarak bu bölümde faşizm, (Avrupa'dan Latin Amerika'ya, Asya'ya ve ötesine) dünya tarihinin çok önemli bir parçası olarak ele alınırken, aynı zamanda onun nihai ve en uç gerçekleşme biçimine, yani Holokost'a da değinilecek.

Çoğu Holokost tarihçisi, faşizmin Holokost'un kökündeki temel sebep olarak gösterilmesini reddeder. Birçok faşizm tarihçisi ise Holokost'u faşizmin tarihçesinde merkezî bir önemi olmayan tekil bir olay şeklinde sunar. Birinci Bölüm'de, ulusal değil de küresel bir bağlamda değerlendirildiğinde, Shoah'nın²⁶ ulus-aşırı ideoloji ve siyaset tarihi bakımından ciddi güçlükler yarattığının altı çiziliyor. Bu bölüm son olarak faşizmin tarihteki ve teorideki "popülist" boyutlarını ele alıyor. İzleyen bölümlerde ise bu boyutların İkinci Dünya Savaşı sonrasında popülizm iktidara geldiğinde yaşanan özgün deneyimi nasıl etkilediği ele alınıyor, zira bu deneyim, faşizm, soykırım ve diktatörlük mirasının ikircikli de olsa demokratik bir reddine işaret etmişti.

26 (İbr.) "İmha, felaket, facia" anlamına gelen ve Tevrat'ta da geçen sözcük. Yahudiler tarafından 1940 yılından itibaren Avrupalı Yahudilerin katledilmesini ifade etmek için kullanılmıştır – ç.n.

İkinci Bölüm’de modern popülizmin doğuşu ve gelişmesi irdeleniyor. Popülist fenomenin Avrupa ve Amerika merkezli yorumları bu analizde başat bir yer tutuyor. Tarih ve teorideki bu etnisite merkezli eğilimler ve bir tür saf demokrasi formu ortaya koyan bu eğilimlerin popülizmi teorileştirmekte yarattığı güçlükler karşısında, daha küresel ve eleştirel bir popülizm yorumu sunuyor, tarihi yalnızca teoriyi örneklemek için kullanan günümüz yorumlarına eleştirel bir mesafe koyuyorum. Popülizmin tarihsel bir çalışma tanımını [*working definition*] sunup tarihçilerin ve teorisyenlerin popülizmi faşizm bağlamında ele alarak elde edebilecekleri getirileri gösteriyorum. Özetle bu bölüm Rusya ve ABD’deki erken popülizm örneklerinden Meksika, Arjantin ve Brezilya’daki proto-popülizm örneklerine kadar, popülizmin ne olduğuna dair tarihsel bir açıklama sunuyor. Bunlardan Rusya ve ABD’dekiler rejim değil de yalnızca muhalif hareketler olmaları bakımından tamamlanmamış popülizm örnekleriyken, Meksika, Arjantin ve Brezilya’dakiler iktidara gelmiş ancak anti-liberalizm ve seçimli demokrasiden oluşan popülist bileşime tam olarak angaje olmuş değildi. Bölümde ayrıca özellikle Latin Amerika ve Avrupa’daki ama aynı zamanda ABD, Afrika ve Asya’daki iktidar olmuş “klasik” savaş-sonrası popülistlerinden neo-faşist, neoliberal ve halkçı-milliyetçi sol popülizm biçimlerine kadar, popülizmin dünya çapındaki serüveni inceleniyor.

Popülizm; Soğuk Savaş, sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması ve dünya çapında farklı şekillerde gerçekleşen demokrasiye geçişlerden önceki dönemde vuku bulmuş olan faşist diktatöryel yönetim yorumuna karşı net bir muhalif duruş sergiler. Başka bir ifadeyle, popülizm bir anti-liberal demokrasi biçimidir; faşizmin siyasi karşıtlıklarını yeniden üretmiş, fakat aynı zamanda genellikle onları yeniden formüle etmiş, bazen de düpedüz reddetmiştir. Popülizme karakterini veren şey, bir yandan faşizmin ideolojik öncülerinden bazılarını kabul ederken, diğer yandan İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki koşullar uyarınca faşist diktatörlüğü ve ölçsüz şiddeti reddedişiydi; hâlâ da öyledir.

Modern popülizmin tarihsel temellerinden biri de diktatörlüktür; buna karşın kendisi bir diktatörlük değildir. Hatta Soğuk Savaş'ın ilk dönemlerinde modern popülizm, diktatörlükten demokratik bir kopuşu ifade etti. Üçüncü Bölüm'de bu bağlamda "kitle diktatörlüğü"nın popülizmin soykütüğünde merkezî bir yer tuttuğu savunuluyor. Daha açık bir ifadeyle, faşist diktatörlük deneyimi popülist hareketlerin ve rejimlerin varlık sebeplerinden biriydi, fakat bu deneyim aynı zamanda popülist hareket ve rejimlerin kendi diktatöryel köklerinin karşısında konumlanmasına da katkıda bulundu. İlerleyen zamanlarda ve başka koşullarda, özellikle de Güney Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'daki sol popülist hareketlerde popülizm, faşizmi, emperyalizmi, sömürgeciliği, ırkçılığı ve diktatörlük yönetimini açıkça reddeden bir milliyetçilik biçimini aldı. Zaman zaman neoliberal formları benimseyen sağ ve aşırı sağ popülizm örneklerinde ise bu reddiye hep daha muğlak olagelmıştır.

Faşizm ve popülizmi birbirinin karşısına koyan literatürü tartışarak, fakat aynı zamanda ona karşı da çıkarak, otoriter popülist deneyimin (ki bu deneyime yeni medya ortamlarında yakın zamanlarda gündeme gelen "maço popülizm" ve "İslâmi popülizm" de dahildir) değişken ve çelişkili demokratik doğasını anlamamız gerektiğini vurguluyorum.

Diktatöryel faşizmin yenilmesi sonucunda ortaya çıkmış olan savaş-sonrası popülizmi, tarihsel süreç içinde otoriter bir demokrasi biçimi haline geldi. Buna karşın hiçbir şey onu gelecekte eski faşist temellerine dönmekten alıkoyamaz. 1970'lerdeki neo-faşist Peronizm hareketi, Yunanistan'daki Altın Şafak ve Avrupa'daki diğer aşırı sağ hareketler, popülizmin yeniden faşist şiddet yoluna sapmasının önemli tarihsel örnekleridir. Popülizm, seçimli demokrasi usullerini terk etmese de, bir yandan halkı homojenleştirme doğrultusunda bir anlayış olmaktan çıkıp kendi etnik kimliğini bütün ulusa teşmil eden bir anlayış halini alırken, bir yandan da eşanlı olarak net bir şekilde tanımlanmamış, az çok genel bir düşman retoriğinden (elitler, hainler, yabancılar vs.) ırksal ya da dinsel olarak tanımlanabilir ve siyasi şiddetle karşılık verilen bir düşman retoriğine

geçtiğinde, bir hareket olarak neo-faşizme dönüşür. Aynı şekilde bir rejim olarak popülizm, tanımlayıcı nitelikteki demokratik hasletleriyle ilişkisi kalmadığında, (faşist, neo-faşist ya da faşist olmayan) bir diktatörlük haline gelir. Farklı bir şekilde ifade edelim: Seçimler tamamen yasaklandığında ya da artık serbest seçim niteliğini kaybettiğinde, bağımsız basın sin-dirilmesi onun bastırılıp imha edilmesine evrildiğinde, muhalefet iktidardakiler tarafından yalnızca gayri meşru sayılmakla kalmayıp aynı zamanda yasaklanıp ceza konusu yapıldığında, kuvvetler ayrılığının altını oyma bütün kuvvetlerin liderde birleştirilmesine dönüştüğünde ve –sonuncusu ama en az yukarıdaki hususlar kadar önemlisi– kutuplaştırmacı popülist mantık yerini siyasi zulme bıraktığında, popülizm tarihsel süreç içinde edindiği temel unsurlarını kaybeder ve birçok bakımdan artık popülist olmaktan çıkar. Böyle durumlarda anayasal demokrasiyi yozlaştırma şeklindeki popülist eğilim, demokrasinin imhasına neden olur. Şayet popülizm klasik, diktatöryel ve irrasyonel köklerine dönerse, o artık popülizm değildir; popülizmin bu şekilde popülizm olmaktan çıkması, popülizmin diktatörlük ile demokrasi arasında sergilediği ikirciklik sorununun her zaman mümkün bir çözülüşü demektir, fakat tarihsel olarak bakıldığında en sık karşılaşılan çözülüş değildir. Daha genel bir açıdan bakarsak, modern siyasete verilmiş anti-liberal demokratik bir tepki olarak popülizm, her iki kutupta da yer alır. Popülizmin bu temel nitelikteki tarihsel gerilimi Soğuk Savaş'ın başlarında ortaya çıkmış, demir perde ülkelerinin çöküşünden ve 21. yüzyılın yeni milliyetçiliklerinin yükselişinden sonra şiddetlenmiştir. 1919 yılındaki, 1945 yılındaki ve 21. yüzyılın ilk yıllarındaki tarihsel koşullar birbirinden çok farklıydı. Faşizm 1919 yılında liberalizmin iki savaş arasındaki krizinden doğup 1930'lardaki büyük ekonomik krizden beslenirken, modern popülizm faşizmin 1945'teki krizinden ve hezimetinden doğdu. Doğduğunda büyük devletler ekonomik toparlanma sürecindeydi. Günümüz yabancı düşmanı popülizminin yükselişi ise, daha çok faşizmin doğuşuna ve yükselişine tanıklık etmiş olan 1920'leri ve 1930'ları andıran koşullar-

da gerçekleşiyor. Bu yeni yüzyılda ve Büyük Durgunluk koşullarında demokrasi, Büyük Buhran sırasında karşısına çıkanlara benzer güçlüklerle cebelleşiyor.²⁷ Yeni bir küresel ekonomik çöküş ve demokrasinin bir kez daha popülist güçlerle imtihan edildiği yeni bir temsil krizine tanıklık ediyoruz.

Tarih tekerrür etmez, fakat soykütükleri şimdinin anlaşılmasında büyük önem arz eder. Yeni sağ popülizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra faşistlerden bayrağı devralmış popülizmden çok farklıdır. Hatta yeni sağ popülizm, doğrudan doğruya neoliberalizmin 1989 sonrasında Avrupa'da ve dünyanın geri kalanında olumlanmasıyla ilişkilidir. 1989 sonrasında neoliberalizm güçlendikçe, yeniden canlanan milliyetçiliklerin hem Doğu hem de Batı Avrupa'da yükseldiği görüldü. Bu milliyetçilikler genellikle iki savaş arasındaki otoriter geçmiş, komünizme karşı liberal bir zaferin örneği olarak görmüştü. Milliyetçilik neoliberalizmle uyum içindeydi. Bu yeni sağ ve aşırı sağ popülizmlerin 1989'un tek boyutlu ürünleri olduğu ve dolayısıyla geçmişle anlamlı bir bağlarının olmadığı yönündeki iddiaların aksine, bu popülizmleri Avrupa'daki ve Avrupa dışındaki otoriter köklerine bağlamak önemlidir. Popülizm ve neoliberalizm aynı sürecin, popülizm üzerine önde gelen siyasi kuramcı Nadia Urbinati'nin ifadesiyle, demokrasinin şekilsizleşme ve bozulma sürecinin parçalarıdır.²⁸ Bu yeni Amerikan ve Avrupa popülizmi, milliyetçiliği ve ırkçılığı bakımından pek çok yönden daha az saldırgan değildir. İki savaş arasındaki geçmişine yakın durup yeni sorunlara eski ve demokratik olmayan çözümler önerir.

Dünya çapında bakıldığında, popülizm siyasi sistemden dışlanmış olduğunu ve halihazırdaki demokratik kurumlar tarafından temsil edilmediğini düşünenler için bilhassa cezbedicidir. Popülist liderler kendi arzularıyla halkın ya da bütün ülkenin ihtiyaçlarını bir ve aynı şeymiş gibi sunarlar. Aslında hiçbir

27 Büyük durgunluk için bkz. Carles Manera, *The Great Recession*, Brighton: Sussex Academic Press, 2013 ve Anwar Shaikh, *Capitalism: Competition, Conflict, Crises*, New York: Oxford University Press, 2016.

28 Urbinati, *Democracy Disfigured*.

zaman var olmamış yekpare bir toplumu temsil ederler. Popülistler, ötekileri dışlama, taraftarlarını ise bütünleştirme amaçlı öneriler sunarken, farklılıklara derin bir kuşkuyla yaklaşıma devam ederler.

Eski popülizmin geçmişte yaptığı gibi, günümüz popülizmi de demokratik temsil krizine otoriter çözümler öneriyor. Popülizm sürekli bir değişim içinde, fakat temel prensipleri değişmeden kalıyor. Savaş-sonrası iktidara geldiğinden beri liberalizm ile sosyalizm arasında demokratik bir üçüncü yolu savunageldi. İşte bu bağlamda faşizm, tarihsel süreçte popülizme dönüştü.

Tarihte Faşizm

Faşizm sözcüğü İtalyanca *fascio* kelimesinden gelir ve (İtalya'nın birliğinin sağlandığı süreçte Giuseppe Garibaldi'nin önderlik ettiği gibi) bir siyasi gruba işaret eder. Faşizm ayrıca görsel ve tarihsel olarak Roma İmparatorluğu'na ait bir otorite sembolüne de gönderme yapar. Modern bir siyasi hareket olarak faşizmin doğum yeri Kuzey İtalya, doğum tarihi 1919, babası ise Benito Mussolini'dir. Dolayısıyla faşizm, hem bir terim hem de siyasi bir hareket olarak İtalyan yarımadasından çıkmadır. Bununla birlikte onun ideolojik kökleri isminden daha eskiye dayanır. Faşizmin anti-demokratik gerçeklikleri dünyanın her yerinde ve farklı ulusal kimliklerle ortaya çıktığından, yarattığı etkiler de hem ulusal hem de ulus-aşırı olmuştur. Faşizmin, bir hareket olarak açıkça ortaya çıkmadan önce, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki liberal düzene karşı dünya çapında bir ideolojik reddiye olarak doğduğunu bilmek, onu anlayabilmek açısından kilit bir öneme sahiptir. Faşizmi mümkün kılan aşırı milliyetçilik ideolojisi, Aydınlanma'ya karşı daha geniş bir entelektüel tepkinin parçasıydı¹ ve bu niteliğiyle hem Avrupalıydı hem de "Avrupalı değildi" Faşizm ideolojik bakımdan,

1 Bkz. Zeev Sternhell, *The Anti-enlightenment Tradition*, çev. David Meisel, New Haven, CT: Yale University Press, 2009.

1789 Fransız Devrimi'nden 1776 Amerikan ve 1810'lardaki Latin Amerika devrimlerine, 1871 Paris Komünü'ne ve 1895'te başlayan Küba Bağımsızlık Savaşı'na, uzun 19. yüzyıldaki ilerici devrimlere bir tepki olarak görülmüştü. Siyasi ve ekonomik eşitlik, hoşgörü ve özgürlüğe karşı karşıdevrimci bir saldırıyı temsil etmişti.

Aydınlanma karşıtı ideolojiden köklenen faşizm, liberal siyasete karşı bir tepki ve demokrasi reddiyesinden ibaret değildi. Mesela piyasa ekonomisine karşı değildi ve genellikle –sermaye birikimini desteklemek amaçlı– korporatist bir örgütlenme önermişti. Faşizmin aynı derecede önemli bir diğer boyutu da, siyaset alanında şiddete mutlak değer atfeden bir siyasi eylem felsefesi olmasıydı. Şiddete yapılan bu olumlu atıf, Aydınlanma'nın radikal bir sonucu tarafından güçlendirilmişti: Sovyet komünizmi. 1917'de Bolşevizm'in zaferi dünya çapında bir rekabet ve karşı çıkış üretti. Kendilerini komünistlerin zıttı olarak sunan faşistler, bir yandan bu geniş çaplı reddiyeden ve toplumsal devrim korkusundan nemalanırken, bir yandan da bu toplumsal devrimin kimi unsurlarını bünyelerine dahil ettiler.

Faşizm için en nihayetinde koşulları olgunlaştıran, Sovyet deneyiminden ziyade yeni başlayan topyekûn savaş çağı oldu. Hatta faşist ideoloji ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'nın siperlerinde ortaya çıktı. İtalyan tarihçi Angelo Ventrone'nin ifadesiyle, savaş faşist ideoloji için bir “rezervuar” işlevi gördü.² Bu savaş ülküsü ve onunla ilişkili siyasetin askerileştirilmesi fikri Avrupa sınırlarını aşp Hindistan, Irak ve Peru gibi ülkelere kadar yayıldı. Adolf Hitler ve Benito Mussolini, savaşın hayatlarındaki en anlamlı deneyim olduğunu açıkça ifade etmişlerdi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu iki eski asker, şiddetin ve savaş durumunun çok büyük öneme sahip iki siyasi faktör olduğunu keşfettiler. Bu şiddet ideolojisi aşırı sağ milliyetçilik, emperyalizm ve Marksist olmayan, parlamentarizm karşıtı, sol devrimci sendikalizm eğilimleri ile birleşip kaynaştığında, faşizm bugün bildiğimiz haliyle kristalize oldu.

2 Bkz. Angelo Ventrone, *Grande guerra e Novecento*, Rome: Donzelli, 2015, s. 222-225.

Faşist kristalleşme uğrağı münhasıran İtalya'da ya da Avrupa'da gerçekleşmiş bir şey değildi. Arjantin'de şair Leopoldo Lugones gibi eski sosyalist entelektüeller, bahsettiğimiz kaynaşmanın siyasi içerimlerini çok geçmeden anlamışlardı. Faşizm farklı ulusal koşullarda farklı şekiller alıyordu. İrlandalı Mavi Gömleklilerin³ lideri General Eoin O'Duffy, İtalyan faşizminin yakın tarihi ile İrlanda'da yaşananlar arasında "çarpıcı bir benzerlik" olduğunu söylemişti, fakat ona göre, "bu demek değildir ki İrlanda'yı yalnızca faşizm kurtarabilir, fakat İtalya'da faşizmin gücünün ve olağanüstü başarısının arkasındaki şeyin, şu an Mavi Gömlekliler hareketini İrlanda'nın gelmiş geçmiş en büyük siyasi hareketi yapan ruhla aynı ruh olduğu gerçeğini görmemek aptallık olur"⁴ Arjantin faşistleri İrlandalı Mavi Gömleklilere büyük hayranlık beslemişler, fakat onları birebir taklit edilecek bir model olarak değil, mensubu oldukları ailenin bir üyesi olarak görmüşlerdi. Aynı ruhu paylaşmak, taklit etmek anlamına gelmedi; Portekizli faşist João Ameal'a göre İtalyan faşizmi, İtalya'da var olduğu şekliyle, İtalya'nın dışında aynen tekrarlanamaz, Portekiz faşizmi "basit bir kopya" olamazdı. Faşizm her bir ulusta köklere sahipti fakat kullandığı devrimci yol ve usuller ulus-aşırı bir nitelik taşıdı: "Bu noktada söz konusu olan şey bir aynen kopyalama olayı değil. Asıl ve kopyalar değil, eşdeğer iki şey söz konusu burada. İtalyanlar kendi devrimlerini yaptı. Biz bizimkine başlıyoruz."⁵

Lugones ve Ameal gibi, Brezilyalı faşist Miguel Reale de faşizmi, aşırı sağın ulus-aşırı genel geçer ideolojisinin ifadesi ola-

3 Serbest İrlanda'da 1930'ların başlarında kurulan aşırı sağ örgüt – ç.n.

4 Mike Cronin, "The Blueshirt Movement, 1932-5: Ireland's Fascists?", *Journal of Contemporary History* 30, no: 2 (1995), s. 319.

5 João Ameal, *A Revolução da Ordem*, Lisbon: S.L., 1932, akt. "Lecturas", *Acción Española*, 16 Aralık 1932, s. 109; "Reglamentos de los camisas azules", *Bandera Argentina*, 22 Şubat 1933. Ayrıca bkz. Felipe Yofre, *El fascismo y nosotros*, Buenos Aires: Liga Republicana, 1933, s. 18, 40; Carlos Ibarguren, *La inquietud de esta hora: Liberalismo, corporativismo, nacionalismo*, Buenos Aires: Librería y Editorial La Facultad, 1934; Folleto Luis F. Gallardo, *La Mística del Adunismo*, Buenos Aires: 1933, s. 15, *Archivo General de la Nación* (AGN) içinde; *Archivo Uriburu*, Legajo 26 ve ayrıca Arjantinli faşist lider Juan P. Ramos'un AGN'deki konuşması, *Archivo Agustín P. Justo*, Caja 45, belge: 146.

rak görmüştü: “Büyük Savaş’tan⁶ sonra Çin’de olduğu gibi Brezilya’da da, Fransa’da olduğu gibi Hindistan’da da sosyalizmsiz bir milliyetçiliğe yer yoktur. Başka bir ifadeyle, geniş kapsamlı toplumsal devrimin unsurlarından yoksun bir milliyetçiliğe yer yok.” Başka ülkelerdeki muadilleri gibi Brezilyalı faşistler de “bireysel ve kolektif yaşam” pratiklerinin “etkili bir yenilenmesini” temsil ettiklerine inanmışlardı. Reale’ye göre “devrim” bundan böyle bir sınıf adına yapılamazdı: “Devrim ulusun, onun üretici güçlerinin bütününün kutsal hakkıdır.” Aynı şekilde İspanyol faşistleri de, faşist hareketlerin Çin, Şili, Japonya, Arjantin ya da Almanya gibi birbirinden çok uzak ülkelerde var olduklarını, çünkü faşizmin sağ “milliyetçi” hareketlerin toplanma yeri olduğunu düşünmüştü. Bu faşizm gruplaşması, “barbarlığa karşı yeni ve hakiki bir medeniyet enternasyonalı” teşkil etmek suretiyle her bir ülkeyi “kurtaracaktı” Faşizm dünya için yeni bir temeli, “bir birlik, evrensellik ve otorite medeniyeti”ni temsil etti”⁷

Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda, vatandaşlık haklarından yoksun bir savaş kahramanı olan genç Adolf Hitler, ilkel şiddet eğilimlerini siyasi bir dille ifade etmeye başladı. Üstelik bunu modern kitle siyasetinin yeni siperlerinde yapmaya başlamıştı.⁸ Hitler önce küçük bir aşırı sağ Alman partisinin çok geçmeden Nasyonal Sosyalizm adını alacak ideolojisini benimsedi, sonrasında da ona yeni bir şekil verdi. Hitler ilk zamanlarda Mussolini’nin düşünce ve pratiğine olan borcunu kabul etmişti fakat aslında her iki lider de daha genel bir inancı paylaşmıştı: Bildikleri dünya krizdeydi. Hitler her şeyden önce Mussolini’nin iktidara giderken takip ettiği yolun kendi yoluna ışık

6 Burada ve kullanıldığı diğer yerlerde Birinci Dünya Savaşı kastediliyor – ç.n.

7 Bkz. Miguel Reale, “Nós e os fascistas da Europa”, *Obras Políticas* içinde, Brezilya: UnB, 1983, s. 222-233; Jorge Vigón, “Actualidad internacional”, *Acción Española*, 1 Mayıs 1933, s. 423; Jorge Vigón, “El éxito del Congreso Antifascista”, *Acción Española*, 16 Haziran 1933, s. 84.

8 George L. Mosse’in şu eserlerine bakınız: *Masses and Man: Nationalist and Fascist Perceptions of Reality*, New York: H. Fertig, 1980 ve *The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1991.

tuttuğunu düşünmüştü. Faşizmin artık bir rejim haline gelmiş olmasının çığır açıcı boyutu bundan daha iyi vurgulanamaz. Önde gelen bir Nazizm tarihçisi olan Richard Evans şöyle der: “Hitler, Mussolini’yi takip edilecek bir örnek olarak hayranlıkla izlemişti.”⁹ Her ikisi de sert bir antikomünist ve anti-liberal duruşa sahipti; zaten o yıllarda bu siyasi duruş bütün dünyadaki karşıdevrimciler arasında son derece yaygındı. Bu anti-demokratik modernizm, modern siyaseti teknolojik gelişme, estetik fikirler ve savaşçı bir söylemle birleştirdi.

20. yüzyılın gelişim seyri üzerine düşünen büyük düşünürler faşizmin modernliği üzerinde epey kafa yormuşlardır. Sigmund Freud, faşizmi, bastırılanın geri dönüşü, yani ölüm ve şiddetin bir siyasi güç kaynağı olarak mitsel yeniden formülasyonu olarak görürken, Theodor Adorno ve Max Horkheimer birlikte yazdıkları *Aydınlanmanın Diyalektiği*’nde faşizmi modernitenin en kötü sonucu olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁰ Genel olarak onlarla aynı görüşte olmakla birlikte, üçünün de kendilerini Avrupa’da yaşananlarla sınırladıklarını düşünüyorum. Faşizmin küresel ve ulus-aşırı boyutlarını kavrayabilmek için onun tarihini bilmek gerekiyor. Bu bağlamda faşizm tarihinin iki boyutu var: Birincisi onun ulusal seviyede formüle edilmiş biçimleri, ikincisi de faşizmin, Atlantik’in iki yakasında ve ötesinde sebep olduğu düşünsel değişimler şeklindeki tezahürü.

Marksizm ve liberalizm gibi faşizm de birçok ulusal varyasyon ve siyasi yorumlanma biçimi olan küresel bir fenomendi. Yine onlar gibi, kesinlikle değişime kapalı ideolojik aygıtlar-

9 Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich*, Londra: Allen Lane, 2003, s. 184-186. Ayrıca bkz. Wolfgang Schieder, “Fatal Attraction: The German Right and Italian Fascism”, Hans Mommsen (haz.), *The Third Reich between Vision and Reality: New Perspectives on German History 1918-1945* içinde, Oxford: Berg, 2001; Alexander De Grand, *Fascist Italy and Nazi Germany*, New York: Routledge, 1995; Philippe Burrin, *Fascisme, nazisme, autoritarisme*, Paris: Seuil, 2000.

10 Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno, *Dialectic of Enlightenment*, Stanford, CA: Stanford University Press, 2002 [Türkçesi: *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Nihat Ülner ve Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı, İstanbul, 2010]. Freud’un faşizm hakkındaki görüşleri için bkz. Federico Finchelstein, *El Mito del fascismo: De Freud a Borges*, Buenos Aires: Capital Intelectual, 2015.

ra sahip olmadı. Faşist fikirler zaman içinde değişime uğradı; ancak geçmiş tecrübelerin ışığında değerlendirme yapabildiğimiz bugün onun başlıca ideolojik örüntülerini ortaya koyabiliyoruz. Çoğu faşist faşizmi, oluşum süreci devam eden yeni bir siyasi ideoloji olarak görmüştü. Faşizm geleneksel demokratik siyasete kökünden karşıydı, onu Batı işi “seçimcilik” olarak hor görmüşlerdi.¹¹ Faşizmin yaratıcısı Benito Mussolini yalnızca çökmüş ve modası geçmiş ideolojilerin donmuş bir bilgi yığınınına sahip olduğunu söylemişti. Ona göre fikirler, pratik bir değer ifade ettiklerinde, yani toplumsal yenilenme ve ulusların yeniden doğuşu hakkındaki kendi karışık sezgilerini, kendisi gibi halka rehberlik eden insanların büyük rolünü, siyasetin bir sanat olduğunu ve daha genelde onun ünlü hümanizm karşıtlığını onayladığında işe yarardı. Ezcümle, faşizmin yaratıcısı için fikirler, kısa vadeli siyasi hedefleri meşrulaştırdığında işe yarardı.¹²

Mussolini, teorik formasyonları siyasi ihtiyaçların belirlenmesi gerektiğine inanan bir stratejistti. Birçok tarihçi onun bir tür teori karşıtı olduğu ve faşist teorinin faşist hareket için bir önem teşkil etmediği sonucuna varmıştı. Bu tarihçilere göre faşist teori düpedüz önemsizdir.¹³ Kuşkusuz Mussolini kariyerinin bazı uğraklarında teori karşıtı önyargılara sahip olmuştu, fakat onun stratejik faşizm görüşünü şekillendirmiş olan bütün siyasi ihtiyaçlar, açıkça ifade edilmemiş bir dizi düşünce ve hedef tarafından belirlenmişti. Mussolini’nin siyasi pratiğini uzun yıllar boyunca iktidar, şiddet, iç düşman ve impara-

11 Benito Mussolini, “La signifi cazione”, *Il Popolo d’Italia*, 25 Ekim 1919; Benito Mussolini, “Un programma”, *Il Popolo d’Italia*, 26 Şubat 1920. Ayrıca bkz. Dino Grandi, *Le origini e la missione del fascismo*, Bologna: Capelli, 1922, s. 1, 52-57, 58-62, 66-71 ve Mussolini’nin 24 Mayıs 1924 tarihli *L’Idea Nazionale* gazetesinde yayımlanan “Lo spirito e il compito del fascismo” isimli makaledeki beyanları.

12 Emilio Gentile, *Le origini dell’ideologia fascista (1918-1925)*, Bologna: Il Mulino, 1996, s. 4-6. Ayrıca Augusto Simonini’nin ilginç çalışmasına bkz. *Il linguaggio di Mussolini*, Milano: Bompiani, 2004.

13 Bu görüşü savunan en iyi örnek olarak bkz. Denis Mack Smith, *Mussolini’s Roman Empire*, New York: Penguin, 1977. Bu görüşün eleştirisi için bkz. Zeev Sternhell, “How to Think about Fascism and Its Ideology”, *Constellations* 15, no. 3 (2008), s. 280-290.

torluk hakkındaki fikirleri ile halkın babayiğit ve mesihsel lideri olma yönündeki beklentisi yönlendirdi. Bu fikirler onun siyasi önceliklerini belirleyebilecek kadar soyut, başka ülkelerin –kavramsal karışıklıklardan kaçınmak isteyen– faşist siyasetçilerinin dikkate alacağı kadar pratikti. Ferasetli İtalyan anti-faşist, gözlemci ve teorisyen Antonio Gramsci, faşist liderin ve belki de genel olarak faşist ideolojinin tanımlayıcı niteliği olarak Mussolini'nin “somutçu” yönünün altını çizmeyi tercih etmişti.¹⁴ Mussolini'nin somutçuluğu, siyasetin “katı dogmatik formüller”den üstün olduğu fikriyle bağlantılıydı. Biraz da hüsnükuruntuya kapılıp, “teolojik” ya da “metafizik” tartışmaların, kurduğu harekete yabancı olduğunu bile iddia etmişti. Faşizm dogma değil, “özel bir zihniyet”ti. Mussolini tipik bir anti-entelektüel tutum takınarak, genellikle somutçuluğunu, yani adlı adınca şiddet içeren faşist “acil eylem” tercihini, basite indirgeyici bir gerçeklik anlayışıyla birleştirmişti. İlk zamanlarda kendi “sapkın” gerçekçiliğini liberalizmin, sosyalizmin ve komünizmin “kehanetlerinin” karşısına koymuştu. Başka bir ifadeyle, Mussolini'nin faşizmin “gerici” “aristokratik” ve bunlara rağmen “gelenek karşıtı” karakterini savunma yolu, onu “kelimelerin devrimi cümbüşü”yle karşılaştırmaktı.¹⁵

Faşizm özünde moderndi. Bununla birlikte “gerici” bir modernizm biçimiydi.¹⁶ Yeni bir totaliter modernite yaratmak

14 Antonio Gramsci, *Socialismo e fascismo: L'Ordine Nuovo 1921-1922*, Torino: Einaudi, 1978.

15 Benito Mussolini, “Dopo l'adunata fascista: Verso l'azione”, *Il Popolo d'Italia*, 13 Ekim 1919; Benito Mussolini, “Logica e demagogia”, *Il Popolo d'Italia*, 26 Ekim 1919; Benito Mussolini, “I volti e le maschere”, *Il Popolo d'Italia*, 3 Mart 1920; Benito Mussolini, “Dopo un anno. Il fascismo”, *Il Popolo d'Italia*, 26 Mart 1920; Benito Mussolini, “Fatti, non parole!”, *Il Popolo d'Italia*, 30 Mart 1920; Benito Mussolini, “Nella foresta degli 'ismi'”, *Il Popolo d'Italia*, 31 Mart 1920; Benito Mussolini, “Panglossismo”, *Il Popolo d'Italia*, 11 Nisan 1920; Benito Mussolini, “Verso la reazione!”, *Il Popolo d'Italia*, 29 Nisan 1920. Ayrıca bkz. Tabelloni murali, Mostra della Rivoluzione Fascista (MRF), B 91, F 154, Sala dottrina SF 2, Archivio Centrale dello Stato, İtalya.

16 Bkz. Ruth Ben Ghat, *Fascist Modernities: Italy, 1922-1945*, Berkeley: University of California Press, 2001. Geric modernizm kavramı için bkz. Jeffrey Herf, *Reactionary Modernism: Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984.

üzere özgürleşmeye karşı mücadele veren faşizm, kendisini zamanının bir çocuğu, hatta geleceğin “ilk(el)” hali olarak görmüştü. Mussolini için geçmiş davalar, geçmiş teorik formasyonlar ve hatta geçmiş deneyimler, güncel siyasi “eylem” kadar önem taşımamıştı. Bununla birlikte ona göre, güncel stratejiler ancak anlamlı bir bütünün açık edimleri, siyasi stratejilerin zuhur edebileceği temeli oluşturan anlamlı bir formasyonlar seti olabilirdi.

Faşist pratiklerin doğduğu bu ortak zemin ile bahse konu stratejiler için ortaya konulan çeşitli teorik gerekçelendirmeler arasında simbiyotik bir ilişki kurma çabası, faşist ideolojinin en dinamik unsurunu teşkil etmiş ve ayrıca tam kutsallaştırmanın en aşikâr sınırlarını ortaya koymuştu. En nihayetinde faşist bir kanonik yapının yaratılması faşistler için hiç bitmeyen bir görevdi. Çeşitli kısa dönemli stratejiler ile uzun süredir yerleşik bir dünya görüşünü birleştirmeye çalıştılar. Faşist sentez, gündelik hayat siyasetinden dogmaya bu imkânsız geçişe dayalıydı. Dünyanın her tarafındaki faşist yorumcular, faşist pratik (strateji) ile ideal (teori) arasındaki ilişkide genellikle var olan gerilimi açıkça dile getirmek zorunda kalmışlardı. Kutsallık, ırk, halk, imparatorluk ve mitsel geçmişe dair bu fikirler sürekli olarak, Doğu ve Güneydoğu Asya’nın, Avrupa’nın, Ortadoğu’nun ve Latin Amerika’nın çok farklı gerçekliklerinin yarattığı hususiyetlere uyarlandı. Faşist fikirler Hindistan ve Ortadoğu’da otoriter bir post-kolonyalizm biçiminin yeni bir değerlendirme süzgecinden geçirilmesi amacına hizmet ederken, Japonya’da imparatorluğun modernliğini yeniden düşünmek için kullanıldı. Faşizm, cumhuriyetçi post-kolonyal Latin Amerika’da kendisini bir yandan cumhuriyet öncesi İspanyol imparatorluğuyla bir süreklilik ilişkisi içinde gösterirken, bir yandan da başlıca otoriter antiemperyalizm biçimi olarak sundu. Bütün bu ülkelerde ve faşizmin boy gösterdiği başka ülkelerde estetik, faşizmin siyasetinin çok önemli bir boyutuydu.

Buna karşın faşist teori yalnızca estetikle ilgili değildir. Bu bakımdan her ne kadar anti-faşist faşizm kavrayışına itibar etmek önemli ise de, benim faşizmde asıl üzerinde durduğum

husus, pek de Walter Benjamin'in ortaya koyduğu faşizmin estetik anlayışına dayanmaz. Benjamin'e göre "Faşizmin mantıksal sonucu, estetiğin siyasi hayata sokulmasıdır" ¹⁷ Tarihçi Robert Paxton'a göre Benjamin, faşizmin en uç estetik deneyiminin savaş olduğunu net bir şekilde görmüştü. Faşist liderler halkı "duyumsal olarak deneyimleyecekleri daha yüksek bir siyaset alanına" yükseltmek istemişlerdi. "Akla uygun/yatkın tartışmanın" yerini birlikte yaşanmış duyumsal deneyimlerin doğurduğu yakınlığın alması, modern siyaseti ciddi ölçüde değiştirmiştir. ¹⁸ Elbette faşist estetik, faşizmin kendisini dünyaya sunma biçiminde merkezî bir rol oynadı, fakat faşizm sadece estetik kapsamında değerlendirilebilecek bir siyasi ideoloji değildir. Faşizm, kusursuz dünyaya ulaşmak şeklindeki değişmez idealini, sürekli değişen bir stratejiyi izah edip meşrulaştırabilecek siyasi fikirlerinin daha derin bir ifadelendirilişiyle dengelemek ihtiyacında olmuştur. En nihayetinde faşist pratik sıradan gündelik siyasetle ya da estetikle ilgilenmemiş, bunların yerine faşist teoriyi somutlaştırıp yaşanmışlıklarla destekleme amaçlı bir dizi siyasi ritüel ve merasime odaklanmıştı. Bu pratikler faşizmi, görülebilen ve aktif şekilde katılım gösterilebilen, diğer-

17 Bkz. Walter Benjamin, "The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction", Hannah Arendt (haz.), *Illuminations* içinde, çev. Harry Zohn, New York: Schocken, 1969. s. 241 [Türkçesi: *Parıltılar*, çev. Yılmaz Öner, Belge, İstanbul, 2016]. Benjamin'in faşizm hakkındaki fikirleri için ayrıca bkz. Walter Benjamin, "Theories of German Fascism", *New German Critique* 17 (1979), s. 120-128. Faşizmi, Benjamin'in hayal bile edemeyeceği şekillerde estetize edip bağlamından kopartarak kurban ilan eden güncel argümanlar için bkz. Slavoj Žižek, *Did Somebody Say Totalitarianism? Five Interventions in the (Mis)use of a Notion*, New York: Verso, 2002 [Türkçesi: *Biri Totalitarizm mi Dedi?*, çev. Halil Nalçaoğlu, Epos, Ankara, 2013]; Giorgio Agamben, *Remnants of Auschwitz: The Witness and the Archive*, New York: Zone Books, 1999 [Türkçesi: *Tanık ve Arşiv: Auschwitz'den Artakalanlar*, çev. Ali İhsan Başgöl, Dipnot, Ankara, 2017].

18 Paxton bu müşterek duyumsal deneyimleri şöyle izah eder: "Aruk öz kimliğinin, tarihsel yazgısının ve gücünün tamamen ayırdına varınış bir ırka ait olmanın verdiği coşku; muazzam bir kolektif teşebbüsün bir parçası olmanın heyecanı; bir müşterek duygular denizine dalmamanın ve topluluğun iyiliği için kendi küçük çıkarlarından vazgeçmenin hazzı ve hükmetmenin verdiği müthiş heyecan" (Robert Paxton, *The Anatomy of Fascism*, New York: Knopf, 2004, s. 17 [Türkçesi: *Faşizmin Anatomisi*, çev. Hakan Atay ve Hivren Demir Atay, İletişim, İstanbul, 2014]).

leriyle temas kurulabilen, böylece fikirleri gerçekliğe dönüştürülen bir şey olarak göstermiştir.¹⁹

Faşist teori hiçbir zaman net bir şekilde ortaya konulmuş bir inanç sistemi haline gelmemiş, daima değişken bir mecazlar ve fikirler seti olagelmıştır. Mussolini faşizmin “bir ‘izmler’ ormanı içinde” benzersiz bir “izm” olduğunu düşünmüştü. Kişisel olarak inanç sistemlerinden hazzetmemiş, zira onları tanım gereği işlevsiz görmüştü. Şayet Duçe sanat ve iktisatı kendi ayarında bir insan için önemsiz saymışsa, faşist ideolojiyi ya da faşist teoriyi, pratiğe ve dolayısıyla dünyaya uyum kapasitesine nazaran ikincil saymış demektir. Fakat uyum bir yana, çok daha büyük bir şey vardı: çığır açıcı bir dönüm noktası; ülkenin, liderin ve halkın efsanevi ve kutsal bir devrimi şeklindeki faşizm tanımı. Nitekim Mussolini teoriyi hor görmesine karşın, bir yüksek teorinin, yani dünyaya dair anlık ve doğrudan sezgileri ifade eden üst anlatının varlığına –bu da demektir ki faşist temel anlamın dış dünyadan önce geldiğine– inanıyordu. Dolayısıyla tasarlanmış, kendi kendini olumlayan şiddet yorumu, faşist ideolojinin esaslı ve değişmez niteliğiydi.

Faşizm her şeyden önce uç bir siyasi öznellik formu ortaya koymuştu. Faşizmin iç anlamı faşist matrisi, onun kutsal kurucu boyutunu temsil etmişti. Bu bilinçdışı, rasyonel öncesi sezgi anlayışı faşist idealin farazi saflığını ve faşist insan kitleleri ile belirli fikirleri birbirine bağlayan “faşist hissi” ifade etmişti.²⁰ Mussolini’nin daha 1919’da bile aynı “eşsiz ruhu” paylaşarak faşizmi biçimlendirmiş olan farklı grupları temsil ediyor oluşu bu bakımdan anlamlıdır. Onun iddiasına göre faşizm belki “şeklen kendine özgüdür, ama özünde farklı unsurların karışık kaynaşmasıyla oluşmuştur”²¹ İsviçreli dilbilimci Saussu-

19 Simonetta Falasca-Zamponi, *Fascist Spectacle: The Aesthetics of Power in Mussolini's Italy*, Berkeley: University of California Press, 1997 Ayrıca Falasca-Zamponi’nin aydınlatıcı denemesine bkz. “Fascism and Aesthetics”, *Constellations* 15, no. 3 (2008); Mabel Berezin, *Making the Fascist Self: The Political Culture of Inter-war Italy*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997

20 Örneğin bkz. Volt [Vincenzo Fani Ciotti], *Programma della destra fascista*, Floransa: La Voce, 1924, s. 49-51.

21 “Ma fuse e confuse nella sostanza.” Bkz. Benito Mussolini, “Blocco fascista anticagioesco delle ‘teste di ferro!’”, *Il Popolo d’Italia*, 24 Ekim 1919.

re'ün bir metaforuyla ifade edersem, faşizm özel bir kod, bir siyasi yorumlama ve eylem dili olarak anlaşılmalıdır; bu dil çok kolay işlenemeyen bir gösterilene dahil olan değişken bir gösteren setine sahiptir. Mussolini faşizmin bu nispeten değişime kapalı boyutuna “*fondo commune*”, yani “ortak payda” ismini vermiştir. Nispeten daha az tutarlı değişken şiarlar ya da faşist gösterenler setine içkin anlamlı çekirdek, özdü bu. Ortak payda bir ana imleç, bir yönelim noktasıydı. Ezcümle, faşist özdü, faşizmin en temel öncüllerini içermiştii, değişkenlik gösteren faşist tezahür biçimlerinin aksine, faşist ideolojide nispeten değişmez olan şeydi. “*Fondo commune*”, yani faşist asal dünya görüşü, bu görüşün farklı bağlamlardaki pratiklerinden ya da stratejik sunumlarından daha önemliydi. Bu ikinciler faşizmin belirli bağlamlarda vücut bulmuş tezahürleri, “faşizmin [daha istikrarlı] tözü”nün stratejik örnekleriydiler. Mussolini esrarengiz bir samimiyet ânında şöyle demişti: “Her birimizin mizacı ayrı, her birimiz farklı duyarlılıklara sahibiz ve her birimizin kendine göre bir psikolojisi var, fakat bütünü eşitleyen bir ortak payda söz konusu.”²²

Duçe'ye göre bu eşitlenen bütün, faşist matris; siyaset ve dünyaya dair faşist fikirlerin en temel seviyesi ya da özüydü. O, şiddete, savaşa, lider-halk-ulus-devlet üçlüsüne, mite, kutsal olana ve aşağılık olana dair bir üst mecazlar, çarpık değerler ve hisler setiydi. Katıksız irrasyonallite suçlamasını ve faşizmin somutlaştırdığı içgüdüsel gücü, Antonio Gramsci'nin bir zamanlar faşizmin, bir “savaş psikolojisi”yle el ele giden “gizemli olan”a kucak açması olarak ifade ettiğı şeyi anlamlandırmak günümüzdeki bazı yorumcular için zor olabilir.²³ Her ne kadar faşistler geçmişte bu psikolojiyi anlatılamaz ya da temsil edilemez gizli bir anlamla yüklü olması anlamında mistik ya da ezoterik olarak görmüşlerse de, onun temel bileşenleri muhtemelen günümüz tarihçileri tarafından belirlenebilir.

22 Bkz. Benito Mussolini, “Sintesi della lotta politica”, *Opera omnia di Benito Mussolini* içinde, c. 21 (1924; yeniden basımı, Floransa: La Fenice, 1956), s. 46.

23 Bkz. Antonio Gramsci, “La guerra è la guerra”, *Socialismo e fascismo: L'Ordine Nuovo 1921-1922* içinde, Torino: Einaudi, 1978, s. 55.

Bu faşist matris, “bize karşı onlar”, “uygarlığa karşı barbarlık” ya da “halka karşı halk düşmanları” gibi geleneksel ikilikler üzerinden inşa edilmişti. Fakat toptan ve varoluşsal bir düşman olarak öteki nosyonu, faşizme dahil edilmesiyle birlikte faşist ideolojinin merkezî bir boyutu haline geldi. Dolayısıyla faşizm aynı zamanda, kurbanlar yaratan çok önemli boyutlara, yani neyi savunduğunu değil, neye karşı olduğunu yansıtan negatif itkilere de sahipti. Benim faşizmi birbirlerinden kolayca ayırt edilebilen ulusal hareketlere sahip küresel bir ideoloji olarak ele alan tarihsel çalışma tanımım, bu ikili karşıtlıklar ile faşizmin modern, karşıdevrimci, aşırı milliyetçi, anti-liberal ve anti-faşist olma nitelikleri arasındaki bağlantılara vurgu yapar; faşizmin bu sayılan nitelikleri, iki savaş arasındaki yıllarda kapitalizmin ve liberalizmin eşanlı krizlerinin tetiklediği kutsuz fırtınada şekillendi. Bu yaklaşıma göre faşizmin başlıca amacı demokrasiyi kendi içinden yıkmak ve totaliter bir diktatörlük kurmaktır. Demokrasinin yıkımı ise sivil toplumun, siyasi hoşgörünün ve çoğulculuğun yıkımını da beraberinde getirecekti. Faşist düzenin yeni meşruiyet anlayışı, liderin, halkın ve ulus-devletin kudretine dayanmıştı. Faşizm modern halk egemenliği fikri temelinde formüle edilmişti, fakat siyasi temsilin yok edildiği, iktidarın tümüyle halk adına hareket eden diktatöre devredildiği türden bir halk egemenliğiydi.

Bu halk diktatörlüğü ve onun yeni bir insan ve yeni bir düzen yaratma isteği, diyalektik karşıtının, yani varoluşsal düşmanlarının, halk karşıtının varlığına dayanmıştı. Düşman, diktatörlük ve halk arasında kurulan bu bağlantılar, bütün dünyadaki faşistler için merkezî bir öneme sahipti. Faşizmin düşmanlarına karşı kullandığı yöntemler ise zulüm ve imhaydı. Arjantin faşistleri bunu şöyle ifade ediyordu: “Nihai hesaplaşma günü yakındır; vatanımızın iyiliği için bütün değersizleri ortadan kaldıracacağız.”²⁴ Hitler, İkinci Dünya Savaşı’nı bizzat

24 Bkz. Federico Finchelstein, *Fascismo, Liturgia e Imaginario: El mito del general Uriburu y la Argentina nacionalista*, Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, 2002, s. 144. Latin America faşizmi üzerine Sandra McGee Deutsch’in öncü nitelikteki çalışmaları için bkz. *Las Derechas: The Extreme Right in Argentina, Brazil, and Chile 1890-1939*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1999;

başlatmasından yalnızca birkaç ay önce, 1939 Ocak'ında yaptığı ünlü "kehanet" konuşmasında benzer şekilde ve aynı ölçüde açık ifadelerle dünyaya şöyle seslenmişti:

Hayatım boyunca birçok kez kehanette bulundum, bundan dolayı genellikle de alaya alındım. İktidar için yürüttüğüm mücadele sürecinde beni ilk alaya alanlar Yahudi ırkından gelenlerdi; bir gün devletin, devletle birlikte de bütün ulusun liderliğini üstleneceğim ve başka birçok sorunla birlikte Yahudi sorununu da çözeceğim kehanetinde bulunduğumda, verdikleri tepki yalnızca kahkaha atmak oldu. Kahkahaları yeri göğü inletiyordu, fakat sanırım bir süredir artık gülemiyorlar. Bugün bir kehanette daha bulunacağım. Avrupa'daki ve Avrupa dışındaki uluslararası Yahudi sermayedarları bir kez daha halkları bir dünya savaşına sürüklemeyi başarırlarsa, sonuç dünyanın Bolşevikleşmesi ve dolayısıyla Yahudilerin zaferi değil, Yahudi ırkının Avrupa'dan silinmesi olacaktır.²⁵

Hitler'e göre kurban etme ve şiddet, inanılmış yalanlar ve halk düşmanlarının muhayyel eylemleriyle birlikte uygulandığında gayet iyi sonuç vermişti. Peygamber benzeri lider ve halk için kurban etme/olma nosyonu yalnızca düşman için değil, faşistlerin kendisi için de geçerliydi; Mussolini bunu defalarca ifade etmiş, Hitler ise 1945'teki intiharıyla bizzat hayata geçirmiştir. Faşist ırkçılık ve antisemitizm, sürekli olarak ideal halk düşmanı –ki faşistler tarafından 1919'dan itibaren gittikçe daha az insan olarak görülüyorlardı– arayışının sonuçlarıydı.²⁶

Alberto Spektorowski, *Argentina's Revolution of the Right*, Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2003; Franco Savarino, "Juego de ilusiones: Brasil, México y los 'fascismos' latinoamericanos frente al fascismo italiano", *Historia Crítica* 37 (2009), s. 120-147; João Fábio Bertonha, *Sobre a Direita: Estudos Sobre o Fascismo, o Nazismo e o Integralismo*, Maringá, Brazil: Editora da Universidade estadual de Maringá, 2008; Hêlgio Trindade, *O nazi-fascismo na América Latina: Mito e realidade*, Porto Alegre, Brezilya: UFRGS, 2004.

25 Yitzhak Arad, Israel Gutman ve Abraham Margalit (haz.), *Documents on the Holocaust*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1999, s. 134.

26 Faşist antisemitizm üzerine bkz. Michele Sarfatti, *Gli ebrei nell'Italia fascista: Vicende, identità, persecuzione*, Torino: Einaudi, 2000; Renzo De Felice, *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo*, Torino: Einaudi, 1993; Marie-Anne Matard-Bonucci, *L'Italie Fasciste et La Persécution des Juifs*, Paris: Perrin, 2007; Vale-

Bununla birlikte faşizm yalnızca “anti” ya da negatif boyutlardan ibaret değildi. Faşizm tanımının daha “pozitif” unsurları arasında, mesihçi bir “dinsel kavrayış”²⁷ da vardı. Bu anlayışta, Mussolini’nin şahsında cisimleşmiş bir diktatörlük merkezi bir yer tutmuştu; zira şiddet, savaş ve iktidarın yoğunlaşması ulus ve dünya tarihinde gerçekleşmesi arzu edilen dönüm noktasının, yani faşist imparatorluğun mutlak öncülleri idi: Faşist ideolojide şiddet ve saldırganlık, halkın “ırkında” ve “olağan” erkekliğinde cisimleşmiş gücün en iyi dışavurumları olarak görülmüştü. Faşizmin bu aşırı eril ve anti-feminist boyutunun kesin sonucu, tarihçi Richard Evans’ın ifade ettiği gibi, “erkeklerin yönettiği ve kadınların esas olarak çocuk doğurma ve yetiştirme işlevlerine indirgendiği bir devlet” olmuştur.²⁸

Faşizm, devlet ve onun şiddet tekeline dair, totaliterizm olarak adlandırdığımız özel bir anlayışa sahipti.²⁹ 1920’li yıl-

ria Galimi, “Politica della razza, antisemitismo, Shoah”, *Studi Storici* 1 (2014), s. 169-182; Simon Levis Sullam, *I Carnefi ci Italiani: Scene dal Genocidio Degli Ebrei, 1943-1945*, Milano: Feltrinelli, 2015.

- 27 Bkz. Emilio Gentile, *Le religioni della politica: Fra democrazie e totalitarismi*, Roma-Bari: Laterza, 2001. Hatta faşizm zaman zaman kurumsal dinlerle güçlü bağlar kurmuş, Arjantin örneğinde ise kendisini Tanrı’nın siyasi temsilcisi olarak sunmuştur. Arjantin ruhani faşizmi üzerine bkz. Loris Zanatta, *Del estado liberal a la nación católica: Iglesia y Ejército en los orígenes del peronismo*, Bernal, Arjantin: Universidad Nacional de Quilmes, 1996; ve Finchelstein, *Transatlantic Fascism*, Durham, NC: Duke University Press, 2010. Ruhani faşizm kavramı üzerine ayrıca bkz. Enzo Collotti, *Fascismo, Fascismi*, Milano: Sansoni Editore, 1994.
- 28 Bkz. Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich*, s. 184-186. Faşist anlayışta cinsiyet ve erkekliğin tuttuğu merkezi yere dair bkz. George L. Mosse, *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe*, New York: H. Fertig, 1985; George L. Mosse, *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*, New York: Oxford University Press, 1996. Ayrıca bkz. Victoria De Grazia, *How Fascism Ruled Women: Italy 1922-1945*, Berkeley: University of California Press, 1992.
- 29 Totaliterizm kavramının tarihi üzerine bkz. Enzo Traverso, *El Totalitarismo: Historia de Un Debate*, Buenos Aires: Eudeba, 2001; Anson Rabinbach, “Moments of Totalitarianism”, *History and Theory* 45 (2006), s. 72-100; Ruth Ben-Ghiat, “A Lesser Evil? Italian Fascism in/and the Totalitarian Equation”, Helmut Dubiel ve Gabriel Motzkin (haz.), *The Lesser Evil: Moral Approaches to Genocide Practices in a Comparative Perspective* içinde, New York: Routledge, 2004; Emilio Gentile, “Fascism and the Italian Road to Totalitarianism”, *Constellations* 15, no. 3 (2008), s. 291-302.

larda *totaliterizm* kavramını ilk kez kullanan İtalyan anti-faşistleri onunla modern bir tiranlık biçimini ifade etmek isterken Mussolini, çağdaş bir mutlakıyetçilik biçimi olarak faşizmle farklı bir totaliterizm yorumu getirmişti. Kavramı benimseyen Mussolini, onu olumsuz bir siyasi sıfat olarak değil, kendisini güçlü bir şekilde anlatan bir kavram olarak kabul ederek, devlet, ülke ve halka dair bütün faşist ideolojik zorunlukları (şiddet, savaş, emperyalizm ve özel bir dışarı atılması gerekenler [*abject*] nosyonu) kapsayacak şekilde yeniden formüle etmişti:

Faşist Devlet yalnızca yurttaşların kişisel güvenliğini dert eden bir gece bekçisi değildir. Belirli ölçüde bir maddi refah ve nispeten huzurlu hayat şartlarını garanti etmek amacıyla da örgütlenmemiştir, o kadarını bir yönetim kurulu da yapabilir. Faşizmin tasarladığı ve hayata geçirdiği haliyle devlet, ulusun siyasi, hukuksal ve ekonomik örgütlenmesini temin etmek için kurulmuş tinsel ve etik bir varlık, kökeninde de, gelişme süreci içinde de tinin tezahürü niteliğinde olan bir örgütlenmedir. Bu devlet ülkenin iç ve dış güvenliğini teminat altına alır, fakat aynı zamanda halkın çağlar boyunca dilinde, geleneklerinde ve inancında ince ince işlenmiş tinini himaye edip aktarır da. Bu devlet yalnızca şimdi değildir; aynı zamanda geçmiş ve en önemlisi gelecektir de. Bireylerin kısa ömürlerinin ötesine geçer, ulusun içkin bilincini temsil eder. Bu devletin ifadesini bulduğu biçimler değişir, fakat ona duyulan ihtiyaç baki kalır.³⁰

Faşizmin başka her şeyin üstüne ve ötesine koyduğu devlet, herhangi bir devlet değil, ulusun liderinin şahsında ve ideolojik buyruklarında cisimleşmiş bir faşist devletti. Faşizmin daha önce fethedip tahakküm altına aldığı bir devletti. Bu devlet kamusal ile özel arasındaki ayrımı ortadan kaldırmış, dahası sivil top-

30 Benito Mussolini, "La dottrina del fascismo", *Opera omnia di Benito Mussolini* içinde, c. 34 (1932; yeniden basım, Floransa: La Fenice, 1967), s. 119-121. İngilizcesi için bkz. Benito Mussolini, *Fascism: Doctrine and Institutions*, Roma: Ardita, 1935 [Türkçesi: *Faşizm/Faşist Devlet*, çev. Hasan Tuncay, Serhat Toker ve Mine Tekin, Toker, İstanbul, 2016].

lumu yutmuş ve en nihayetinde de yıkmıştı.³¹ O zamanın birçok anti-faşistinin de belirttiği gibi, faşizm demokrasiyi yıkmak için demokrasiyi ve hatta demokratik ittifakları kullanmıştı.³²

İfadesini devlette bulmuş olan faşist devrimin burjuva düzeyine kesin olarak son vermesi beklenmişti. Faşizm, kendisini aşamacılığın antitezi, “anti-parti” ve “anti-Avrupa” olarak pazarlamıştı, bu nitelikleriyle Avrupa’yı ve dünyayı geleceğe o taşıyacaktı.

Faşizm yeni bir siyasi düzen yaratması bakımından esasta devrimciydi, ama kapitalizmle ilişkisinde o kadar da devrimci değildi. Aslında kapitalizm için hiçbir zaman bir tehdit oluşturmadı. Faşistler milliyetçi bir bakış açısıyla kapitalizmi reforma tabi tutmak, böylece de sosyal reformu solun elinden almak istemişlerdi. Toplumı yönetmenin, muazzam bir halk desteğini alan, buna karşın “eskiden gelen sosyal ve ekonomik ayrıcalıkların ve siyasi tahakkümün” sorgulanmasını içermeyen bir yolunu ileri sürmüşlerdi.³³

Kapitalizm faşizmde dokunulmadan bırakılmışsa da, çoğu faşistin kapitalizme yaklaşımı liberal ya da neoliberal yöntemlerle uyumlu değildi. İki dünya savaşı arasındaki yıllarda ulus aşırı faşizm, ekonomik ve toplumsal sorunlara çözüm olarak korporatizmi öne sürmüştü ve ekonomik açıdan korporatizm ABD’deki *New Deal* [Yeni Düzen] türünden kapitalist reform deneyimlerinden çok da farklı değildi.³⁴ Bilakis faşizm libera-

31 Bu konu için bkz. Hannah Arendt, “Ideology and Terror: A Novel Form of Government”, *Review of Politics* 15, no. 3 (1953), s. 303-327.

32 Örneğin bkz. Segreteria Particolare del Duce, Carteggio riservato, B 50 251/RF “Avanti!” Pietro Nenni (1931), Archivi Fascisti, Archivio Centrale dello Stato, Italy; Dossier France, Daniel Guérin, F Delta 721, 51/1, Vingt Ans d’Histoire Allemande, Bibliothèque de documentation internationale contemporaine, Nanterre, France; Piero Gobetti, *On Liberal Revolution*, New Haven, CT: Yale University Press, 2000, s. 226; G. L. “1935”, *Cuaderno di ‘Giustizia e libertà’* 12 (1935), s. 4-5.

33 Paxton, *Anatomy of Fascism*, s. 104.

34 Bkz. Matteo Pasetti, *L’Europa Corporativa: Una Storia Transnazionale tra Le Due Guerre Mondiali*, Bologna: Bononia University Press, 2016; Antonio Costa Pinto and Francisco Palomanes Martinho (haz.), *A Onda Corporativa: Corporativismo e Ditaduras na Europa e América Latina*, Rio de Janeiro: Editora da Fundação Getulio Vargas, 2016.

lizmden temelde siyasi bakımdan ayrılmıştı. Faşizm, siyasi bakımdan açıkça totaliterdi.

Sovyet Rusya'ya benzer şekilde, faşizm de siyasi tartışmaya, hoşgörüyü ve çoğulculuğa son verdi. "Reel sosyalizm" gibi o da devletin meşru güç kullanımı ile kanunsuz şiddet kullanımı arasındaki ayrımı silikleştirdi. Özetle totaliterizmde devlet, Aydınlanmacı normlara tiksintiyle yaklaşan bir suç örgütü haline gelmişti. Bununla birlikte Stalin pratikte totaliterse de, teorik olarak asla Aydınlanma mirasını reddetmedi. Bu durum hiç kuşkusuz komünist ideolojinin etik başarısızlığı anlamına geldi.³⁵ Naziler Auschwitz'in ortasında keyifle Beethoven dinleyebiliyorlardı, buna karşın Lenin aynı Alman besteciyi komünist terör devam ederken dinlemekte zorlandı, siyasi muhaliflerin ürkütücü bir şekilde bastırılmasıyla uğraşırken Beethoven dinlemenin onu yumuşatacağına inandı. 2006 yapımı bir Alman filmi olan *The Lives of Others*'da [*Başkalarının Hayatı*] söylendiği gibi, Lenin için Beethoven'ın müziği akıllı, yani Aydınlanma'nın mirasını temsil etmişti. Bu, Lenin'in, bir insanın akla karşı hareket ederken aklın sesini dinleyemeyeceğini kabul ettiğini gösterdi.³⁶

Buna karşın Naziler için Alman besteci yalın güzelliği ve şiddeti temsil etti. Bu noktada yönetmen Stanley Kubrick'in 1971 yılında çektiği *Otomatik Portakal*'da yeni bir boyut kazandırdığı post-faşist çete lideri Alex De Large karakteri akla geliyor.³⁷

35 Bu noktada Slavoj Žižek, savunusunu ifrada vardırır. Ona göre Stalinizm'in "özgürleştirici potansiyel"ini açıklayan şey, komünizmin rasyonel temelidir (Slavoj Žižek, *Did Somebody Say Totalitarianism? Five Interventions in the (Mis) use of a Notion*, New York: Verso, 2001, s. 131 [Türkçesi: *Biri Totalitarizm mi Dedi?*, çev. Halil Nalçaoğlu, Epos, Ankara, 2013]).

36 Aklın sesini dinlemek üzerine bkz. Michael Steinberg, *Listening to Reason: Culture, Subjectivity, and 19th Century Music*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004. Nazilerin Beethoven'ı sahiplenmesi üzerine bkz. David B. Dennis, *Beethoven in German Politics, 1870-1989*, New Haven, CT: Yale University Press, 1996. Eli Zaretsky'ye *The Lives of Others* hakkındaki fikirlerini benimle paylaştığı için teşekkür ederim.

37 Luc Besson'ın *Leon (Léon: The Professional)* filminde Gary Oldman'ın canlandırdığı karakterin Beethoven dinlerken korkunç cinayetler işlediği sahneler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Mary Harron'ın *Amerikan Sapığı (American Psycho)* filminde toplu katliam yaparken Phil Collins dinleyen katil karakteri ise bu estetik akımın ironik bir yaklaşımla küçümsenmesi olarak okunabilir.

De Large Hitler, Goebbels ve Mengele gibi Nazilerle aynı müzikal zevki paylaşmıştı. Sovyet Rusya'dan farklı olarak, faşist totaliterizmin korku yayıp şiddet ve ölüm yağdırmasının yegâne amacı gerçek ya da hayal ürünü muhalefeti susturmak değildir. Faşizmde şiddet siyasi amaçlara ulaşmakta kullanılan özel bir araç olmaktan çıkar ve başlı başına siyasi bir amaç haline gelir. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz gibi, faşistlerle popülistler arasındaki en çarpıcı karşıtlık işte tam da burada, yani faşizmde ayrıcalıklı bir yer tutan şiddetin popülizmde böylesi ayrıcalıklı bir yere sahip olmamasında yatar. Fakat bu konuya gelmeden önce tarihçilerin faşizmi nasıl yorumladıklarına bakacak, sonra da Holokost'un ve daha genel olarak halk adına uygulanan şiddetin öncü rolünün, tarihsel süreç içinde faşizmi şekillendiren mantığın en önemli örnekleri olarak ele alındığı bir analiz sunacağım.

Faşizm ve tarihçiler

Dünyanın her tarafından takipçileri olan Marksizm ve liberalizm gibi küreselleşmiş bir siyasi ideoloji formu olan faşizm, daima küresel bir inceleme nesnesi olmuştur. Fakat son dönemlerde, tarihi bir inceleme alanı olarak kuramın karşısına koyan geleneksel ikiliğin yeniden canlanması, görünüşe göre tarihçiler arasındaki klasik işbölümüyle bir uyum ilişkisi içinde. Hal böyleyken çok sayıda "faal" tarihçi; tarih kuramcıları ve faşizmin genel yorumcuları tarafından geliştirilmiş hipotezleri test ediyorlar. Sonuç olarak, çok önceleri türetilmiş son derece teorik nosyonlar, bugün tarihteki faşizme dair ulusal kanaatleri şekillendiriyor. Yine bu şekilde tarihsel faşizm gibi ulus-aşırı bir fenomen yerinden edilmiş, karartılmış ya da görmezden gelinmiş de oluyor. Onun yerine konulan şey ise, faşizmi homojen bir şeymiş gibi sunan ve ulusal ayrımlara önem vermeyen genel bir açıklamadır. Faşizmi genel bir fenomen olarak alan anlayış yeni bir şey değildir. "Nazi faşizmi", başlangıcından itibaren, anlaşılması kolay ve onunla mücadelede yarar sağlayan siyasi ve evrensel veçheleri üzerinden teorileştirildi. Bu basit-

leştirme, Nazi faşizminin yenilgiye uğratılmasına yardımcı olmuş, fakat onun karmaşık tarihsel doğasının karartılması gibi istenmeyen bir sonuç da doğurmuştur. Anti-liberal, antikomünist ya da hem antikomünist hem anti-liberal bir nitelik taşıyan ilk kanaatlerin temel vurgusu, faşizmin, kapitalizmin küresel bir kuklası ya da komünizmin sınır tanımayan bir kopyası olarak vekil bir role sahip olduğu üzerineydi. Bununla birlikte 1960'larda ve '70'lerde gerçekleştirilen yeni karşılaştırmalı tarih çalışmaları, farklı ulusal uygulamalarda farklı hususiyetlerin ortaya çıktığının altını çizmekle birlikte, muhtelif faşizmlerin ortak yapısal özellikler gösterdiklerini kabul etti.³⁸ Bu yeni akımların ortaya çıkışıyla birlikte bağlamların ve süreçlerin merkezî önemi kabul edildi, fakat bu sefer de bu bağlam ve süreçlerin ulus-aşırı etkileri gözden kaçırıldı. Esas olarak ulusal vakalar üzerine çalışan tarihçiler arasında 1990'lı yıllara kadar hâkim eğilim buydu; faşizm muhtelif ulusal tarihler bağlamında ele alınmıştı. Bu yaklaşımın en tipik temsilcisi İtalyan tarihçi Renzo De Felice'dir.

De Felice İtalya'da faşizm tarihçiliğini başlatan isimdi. Faşizmin, soldan sağa çok sayıda güç arasında ortaya çıkan bir diyaletik hareketin sonucu olarak var olmuş tek bir fenomen olduğu fikrini genel hatlarıyla ortaya koyan kişiydi. Bu karmaşık etkileşim sürecinin temel bir unsuru olan Mussolini birçok kez bu güçleri koşullamış, fakat birçok kez de bu güçler tarafından koşullanmıştı. De Felice daha 1965 yılında, Mussolini hakkında yazdığı kapsamlı biyografisinin girişinde, Angelo Tasca'nın şu meşhur ifadesine atıfta bulunmuştu: "*Per noi defi nire il fascismo è anzitutto scriverne la storia*", yani "faşizmi tanımlamak, bizim için her şeyden önce faşizmin tarihini yazmaktır" Bu ifadeyi faşizmin tarihinin yeni baştan yazılması ihtiyaı bağlamında değerlendiren De Felice, faşistlerin İtalyan tarihinin gerçek-

38 Marksist sosyal bilimcilerin başlattığı farklı bir akım daha yapısal bir analiz yolunu takip etmiş, faşizmin birbirleriyle bağlantılı tarihsel süreçlerini yeterince incelememiştir. Bu yaklaşımı en iyi örnekleyen çalışma için bkz. Nicos Poulantzas, *Fascism and Dictatorship: The Third International and the Problem of Fascism*, Londra: NLB, 1974 [Türkçesi: *Faşizm ve Diktatörlük*, ev. Ahmet Insel, İletişim, İstanbul, 2004].

ten kaçınılmaz bir sonucu değil, bir parantez, tarihsel bir sapma olduğunu savunan Benedetto Croce ve hâkim İtalyan tarih-yazımına net bir karşı duruş sergileyerek tarihyazımında yeni bir yol tutturmuştu.³⁹

Faşizmin tarihini ortaya koymak, teorik tipolojilerden yola çıkarak onu karakterize etmenin getirdiği güçlükleri kabul etmeyi gerektirdiğinden, De Felice faşizmi değişmez, iyi tanımlanmış karakteristiklerden müteşekkil bir fenomen olarak değil, sürekli dönüşüm halindeki bir gerçeklik olarak görmüştür. Hiç kuşkusuz De Felice, faşizmin genel karakteristiklerini ortaya koymanın olanaksız olduğunu asla iddia etmedi. Aslına bakılırsa uluslararası bir faşizm anlayışı ihtiyacını da pek önemsememiş, totaliterizmin karşılaştırmalı kavramlaştırılmasını benimsemişti. Bu çerçevede De Felice'nin anlatısı güçlü bir anti-komünist içeriğe sahipti; söz konusu antikomünist tutumu pekiştiren şey ise, Soğuk Savaş'ın başlangıç dönemlerine hâkim olan ve faşizmle komünizmi eşitleyen totaliterizm yaklaşımıdır.⁴⁰ Bu yaklaşım, şiddet ve baskının faşist ve komünist biçim-

39 Renzo De Felice, *Mussolini il Revoluzionario 1883-1920*, c. 22, 1965, yeniden basım: Torino: Einaudi, 1995; Renzo De Felice, "Il fenomeno fascista", *Storia Contemporanea* 10 (1979); Emilio Gentile, "Fascism in Italian Historiography: In Search of an Individual Historical Identity", *Journal of Contemporary History* 1, no. 2 (1986), s. 183.

40 Bu tutum her şeye rağmen gittikçe belirginleşmiş, De Felice'nin tarihsel anlatısında dışavurulmuş –Norberto Bobbio'nun ifadesiyle– "güçlü bir antikomünist öfke"ye dönüşmüştür. Bkz. Norberto Bobbio, "Revisionismo nella storia d'Italia", Renzo De Felice ve Gian Enrico Rusconi (haz.), *Italiani, amici, nemici* içinde, Milano: Resat, 1996, s. 57. De Felice ve onun gibi tarihçiler faşizmin dünya çapındaki boyutlarıyla incelenmesini ne önemli ne de vazgeçilmez görmüşler, De Felice'nin muazzam çalışmasının her yerinde tekrarlanan ve gittikçe şiddetlenen bir vurguyla, Alman Nazizm'ine ya da diğer aşırı sağ hareketlere kıyasla İtalyan faşist fenomeninin özgünlüğünden bahsetmeye özen göstermişlerdir. Örneğin bkz. Eugen Weber, *Varieties of Fascism: Doctrines of Revolution in the Twentieth Century*, New York, 1964; Walter Laqueur ve George Mosse (haz.), *International Fascism, 1920-1945*, New York: Harper and Row, 1966; S. J. Woolf (haz.), *European Fascism*, New York: Vintage Books, 1969; Walter Laqueur (haz.), *Fascism: A Reader's Guide*, Berkeley: University of California Press, 1976. Faşizmin tarihyazımı üzerine genel bir değerlendirme için bkz. Wolfgang Wippermann, *Faschismustheorien: Die Entwicklung der Diskussion von den Anfängen bis heute*, Darmstadt, Almanya: Primus, 1997; Emilio Gentile, *Fascismo: Storia e interpretazione*, Roma: Laterza, 2002.

lerini bir tutma eğilimindeki yeni bir tarihsel paradigmayı yaymak üzere, Ernst Nolte, François Furet, Stéphane Courtois ve nispeten daha yakın tarihlerde eserler veren Timothy Snyder gibi tarihçilerin yaklaşımlarıyla buluşuyordu. Söz konusu çaba, totaliterizm teorisinin, Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarındaki sloganlara yakın duracak şekilde yeniden formüle edilmesini de içerir.⁴¹ İsraili tarihçi Zeev Sternhell'in de ifade ettiği gibi:

Faşizm ve komünizmin birbirinin aynı zamanda hem ikizi, hem suç ortağı hem de düşmanı olduğu, Nazizm'in Stalinizm'in bir taklidi, Bolşevik tehdide karşı verilmiş anlaşılabilir, hatta doğal bir tepki ve Birinci Dünya Savaşı'nın basit bir ürünü olduğu yolundaki teori, yalnızca faşizm ve Nazizm'in sıradanlaştırılması değil, daha önemlisi 20. yüzyılda Avrupa'da yaşanan felaketin gerçek doğasının çarpıtılmasıdır.⁴²

George Mosse, Stanley Payne ve Alman tarihçi Ernst Nolte'nin 1970 ve 1980'li yıllarda gerçekleştirdiği çalışmaların tartışılmasıyla birlikte, 1990'larda ve 2000'li yılların başlarında yeni bir genelleme eğilimi ortaya çıktı. O günden sonra faşizm tarihi üzerine çalışmalar, bariz şekilde küresel nitelikte olan ve bir uzlaşıya dayanılarak tesis edilmesi gereken bilgi alanına dahil edildi.⁴³ Bununla birlikte konsensüs yaklaşımı

41 Bu konu için bkz. Enzo Traverso, *El Totalitarismo*.

42 Zeev Sternhell, "Fascism: Reflections on the Fate of Ideas in Twentieth Century History", *Journal of Political Ideologies* 5, no. 2 (2000). De Felice'nin çalışmasında, Soğuk Savaş'la bu dikkate değer süreklilik ilişkisini müşahade etmek zor değildir. De Felice 1969 yılında şöyle demişti: Totaliterizm teorisinin, "bizim sorunumuzla ilgili olarak hiç kuşkusuz birçok soruyu akla getiren boyutları vardır, fakat aynı zamanda bir fenomen olarak faşizmin tarihsel derinliği içinde yorumlanmasına katkı sunacak önemli ve küçümsememesi gereken unsurlara da sahiptir" Ona göre faşizmin tarihsel gerçekliğinin anlaşılabilmesi için, onun totaliter formları analiz edilmelidir. Bkz. Renzo De Felice, *El Fascismo: sus interpretaciones*, Bueonos Aires: Paidos, 1976, s. 120; Renzo De Felice, *Il Fascismo: Le interpretazioni dei contemporanei e degli storici*, Roma-Bari: Laterza, 1998, s. 36. Ayrıca bkz. Ernile Gentile, "Renzo De Felice: A Tribute", *Journal of Contemporary History* 32, no. 2 (1997), s. 149; Emilo Gentile, *La via Italiana al totalitarismo*, Roma: La Nuova Italia Scientifica, 1995, s. 114-117.

43 Örneğin bkz. Roger Griffin, "The Primacy of Culture: The Current Growth (or Manufacture) of Consensus within Fascist Studies", *Journal of Contemporary History* 37, no. 1 (2002): s. 21-43; Stanley G. Payne, "Historical Fascism and

henüz bütün araştırmacılar tarafından tamamen kabul edilmiş değildi. Payne'e göre konsensüse getirilen eleştiriler genellikle nominalist bir bakış açısıyla gerçekleştirilmişti. Tarihçi Gilbert Allardyce, bu eleştirel yaklaşımın savunulmasında sembol bir isimdi.⁴⁴ Allardyce faşizm terimini kullanışlı bulmamış, bir tarihsel analiz kategorisi olarak artık kullanılmamasını önermişti.⁴⁵ Buna karşın çoğu tarihçi, faşizmin ulusal sınırları aşan bir kavrayışla anlaşılması gerektiği fikrini destekledi.

En güçlü faşizm tanımlarından biri Emilio Gentile'ye aittir. Ona göre faşizm, alışlageldik haliyle, totaliter bir devlet siyaseti konseptine ve eylemci ve teori karşıtı bir ideolojiye bağlı, erkeklige ve anti-hedonist mitsel temellere odaklı militarist bir parti olarak örgütlenmişti. Faşizmin tanımlayıcı bir niteliği de, homojen ve organik bir topluluk şeklinde anlaşılan ulusun önceliğini tasdik eden seküler bir din olmasıydı. Dahası bu ulus, hiyerarşik bir şekilde, bir güç olma, savaş kışkırtıcılığı yapma ve ulusal sınırlarını genişletme yeteneklerini haiz korporatist bir devlet olarak örgütlenecekti.⁴⁶

Aynı şekilde Paxton da, faşist hareketlerin oluşumu ve siyasi sistemler içindeki mevcudiyetlerinden iktidarı ele geçirip kullanmalarına kadar faşizmin gelişme evrelerinin bir teorisini sunmak suretiyle faşizme dair bilgi dağarcığımızı genişletmişti. Son aşama, faşizmin iktidarda olduğu ve ya savaş ve radikalleşme yoluyla öz-yıkım doğrultusunda ya da entropi ve faşizmden arınma yolunda ilerlediği bir uğraktır. Paxton'ın açıklık getirdiği şu husus önemlidir:

Çoğu faşizm yarı yolda durmuş, bazıları geri çekilmiş, bazen de birkaç aşamanın belirleyici nitelikleri aynı anda yürürlükte

the Radical Right", *Journal of Contemporary History* 35, no. 1 (2000), s. 111; Roger Griffin (ed.), *International Fascism: Theories, Causes and the New Consensus*, Londra, 1998; Roger Eatwell, "Towards a New Model of Generic Fascism", *Journal of Theoretical Politics* 4, no. 2 (1992).

44 Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Madison: University of Wisconsin Press, 1995, s. 461.

45 Gilbert Allardyce, "What Fascism Is Not: Thoughts on the Deflation of a Concept", *American Historical Review* 84, no. 2 (1979), s. 369.

46 Gentile, *Fascismo*, s. 9-10.

olmuştur. 20. yüzyılda çoğu modern toplumda faşist hareketler baş göstermesine karşın, yalnızca birkaç toplumda faşist rejimler ortaya çıkmıştır. Bir faşist rejimin en uç radikalleşme sınırlarına yaklaştığı tek örnek ise Nazi Almanya'sıdır.

Paxton vurguyu faşist ideolojiden faşist pratiğe kaydırdı. Bunun sonucu olarak faşist fikirler ve gerekçeler yerine davranış tarzının ve işlevin üstünde durdu. Faşizmi şöyle tanımlıyordu:

Toplumsal çürümeye, aşağılanmaya ya da mağduriyete takının ve düzeltici nitelikteki birlik, enerji ve saflık kültürünün damgasını vurduğu bir siyasi hareket tarzı formu. Bu formda adanmış milliyetçi militanların kurduğu bir kitle partisi, geleneksel elitlerle huzursuz fakat etkili bir işbirliği içinde demokratik hakları kaldırıp atar ve kefaret niyetine uygulanıp etik ya da yasal bir sınır konulmamış şiddet yoluyla içeride temizlik, dışarıda yayılma amaçlarına ulaşmaya çalışır.⁴⁷

Günümüzün bir diğer etkili faşizm teorisyeni de, tarihçiler arasında *Historikerstreit*'a⁴⁸ sebep olmasıyla ünlü, ya da daha doğrusu kötü ünlü Alman tarihçi Ernst Nolte'dir. Batı Alman tarihçiler ile Holokost'un Alman niteliği hususunda eleştirel tutum alan teorisyenler arasındaki bir tartışmaydı bu. Nolte faşizm ile komünizmin ortak bir genetik yapıya sahip olduğunu ısrarla belirtmişti. Bu pozisyon onu, birinci olarak sağ geleneklerden değil Marksizm'den doğmuş bir olgu olarak değerlendirdiği faşizmi, ikinci olarak da Avrupa Yahudi nüfusuna karşı yürütülen imha politikalarını önemsiz gibi gö(st)irme noktasına götürmüştü.⁴⁹

47 Paxton, *Anatomy of Fascism*, s. 23, 218.

48 (Alm.) "Tarihçilerin kavgası" 1980'lerin sonlarında Batı Almanya'da Holokost'un en doğru şekilde nasıl hatırlanması gerektiğine dair yürütülen ve sağ ve sol entelektüelleri karşı karşıya getiren tartışmayı ifade etmektedir – ç.n.

49 Bkz. Ernst Nolte, *La guerra civil europea, 1917-1945: Nacionalsocialismo y bolchevismo*, Meksika: FCE, 1994, orijinal dilindeki baskısı: *Der europäische Bürgerkrieg 1917-1945: Nationalsozialismus und Bolschewismus*, Berlin: Propyläen, 1987. Bkz. François Furet ve Ernst Nolte, *Fascism and Communism*, Lincoln: University of Nebraska Press, 2001. Nolte ve Historikerstreit için bkz. Truett

Nolte faşizm değerlendirmesine, sonrasında genelleyici yaklaşımı benimseyen tarihçiler üzerinde son derece etkili olmuş bir tanımla başlamıştı.⁵⁰ Faşizm her şeyden önce liberalizme, daha önemlisi Marksizm'e karşı diyalektik bir tepkiydi. Nolte'ye göre Marksizm liberalizmin mantıki sonucu, zirvesiydi. Şayet faşizm anti-Marksizm olarak "karşıtının kökünü kurutmak [amacındaysa], Marksist kimliği aşıkâr olan bir partiyi siyasi olarak yenilgiye uğratmakla yetinemez; onun 'düşünsel köklerini' de açığa çıkarmalı, Marksizm'le birlikte bu kökleri de mahkûm etmelidir" Nolte Nazilerin, yok edici dürtüleri bakımından bile, Sovyetlerin izinde oldukları kanaatindeydi. Dolayısıyla Stalin Hitler'e esin vermişti. Ezcümle, faşizm, kendisini çevreleyen dünyayı değiştirme amacındaki Marksizm'e karşı devrimci bir tepkiydi.⁵¹ Nazizm faşizmin sentetik bir formu, onun nihai gerçekleşmesine yakın bir şeydi. Nolte Nazizm'i, "bağımsız, savaştı, kendi içinde hasmane ilişkilere sahip topluluğun son çırpınıları" olarak tanımlamıştı; "o, aşkınlığa karşı pratik ve şiddetli bir direnişti" *Aşkınlık*, Nolte için, "faşizmin saklı yapılarının" irdelenmesinde, tarihsel olanla, tarih-ötesi olanla, hatta metafizik olanla ilişkili bir terimdir.⁵²

Nolte'ye göre faşizm, temelinde Marksizm'di (Marx ve Nietzsche'nin bir birleşimi olarak), çoğu genelleyici tanımlı redde-

Cates ve James Knowlton (haz. ve çev), *Forever in the Shadow of Hitler? Original Documents of the Historikerstreit, the Controversy Concerning the Singularity of the Holocaust*, Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press, 1993. Bu tartışmanın bir analizi için bkz. Dominick LaCapra, *Representing the Holocaust: History, Theory, Trauma*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1994, s. 49-50, 53, 106, 190; Dominick LaCapra, *History and Memory after Auschwitz*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1998, s. 55-59, 64-65; Maria Pia Lara, *Narrating Evil: A Postmetaphysical Theory of Reflective Judgment*, New York: Columbia University Press, 2007; Matthew G. Specter, *Habermas: An Intellectual Biography*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000 [Türkçesi: *Habermas: Entelektüel Bir Biyografi*, çev. İsmail Ilgar, İletişim, İstanbul, 2012].

50 Genelleyici yaklaşımı benimseyen tarihçilerin öncüsü olarak Nolte üzerine bkz. Aristotle Kallis, "Fascism - A 'Generic' Concept?", Aristotle Kallis (haz.), *The Fascism Reader* içinde, Londra: Routledge, 2003, s. 46.

51 Ernst Nolte, *Three Faces of Fascism: Action Française, Italian fascism, National Socialism*, New York: Mentor, 1969, s. 51, 81.

52 Nolte, *Three Faces of Fascism*, s. 529, 540.

den bir düşünce tarihçisi olan Sternhell'in faşizme yaklaşımı ise çok daha açık uçlu ve merak uyandırıcıdır. Faşizmin anti-liberal doğasının ve gelecek tasarımının altını çizerek, onun yalnızca karşı olduğu şeyle, yani liberalizm, Marksizm ve demokrasiyle tanımlanamayacağını savunur. Ayrıca Marksizm ve liberalizmin var olan fikirlere ve siyasi güçlere itirazla başladığına da işaret eder:

Marksizm, kendi dünya görüşünü ortaya koymadan önce liberalizme karşı çıkışla başlamıştır; liberalizm de bir yüzyıl önce mutlakiyetçiliğe isyan etmişti. Aynı şey faşizm için de geçerlidir, o da liberalizm ve Marksizm'e ters düşmüş ve daha sonra alternatif bir siyasi, ahlâki ve düşünsel sistemin bütün yapıtaşlarını var edebilmişti.⁵³

Nolte ve onun gibi genelleyici yaklaşımı benimseyen bilim insanlarına karşı Sternhell, faşizmi, kültürel ve ideolojik bir fenomen, Aydınlanma'ya karşı –onunla eşanlı olarak gelişen ve sonrasında Fransız Devrimi'nin kötü akıbetiyle birlikte güçlenen– bir başkaldırı olma boyutuyla inceler.⁵⁴ Dolayısıyla ona göre faşizmin ön-tarihi, Aydınlanma karşıtlığında bulunabilir. Bununla birlikte Sternhell, çok sonraları, ancak 19. yüzyılın sonunda, bu isyanın Dreyfus meselesinde görüldüğü türden kitlesel bir siyasi fenomen şeklini alarak kendisini radikalleştirdiğini ifade eder. Fakat o bu bağlamı birer katalizör olarak görmekle birlikte, asıl saik, asıl muharrik olarak görmez.⁵⁵ Ona göre Aydınlanma'nın aristokratik bir reddine, Maurice Barrès gibi 1890 kuşağı düşünürler tarafından popüler, devrimci bir ifade kazandırılmıştır. Edmund Burke, J. G. Herder, Friedrich Nietzsche, Ernest Renan ve Hippolyte Taine gibi düşünürlerin mirasını radikalleştiren Barrès ve arkadaşları, “moderniteye ve liberalizm ile Marksizmin ‘materyalizmine’ karşı” bir isyan baş-

53 Zeev Sternhell, “How to Think about Fascism and Its Ideology”, *Constellations* 15, no. 3 (2008), s. 282.

54 Zeev Sternhell, *La Droite révolutionnaire (1885-1914): Les origines françaises du fascisme*, Paris: Gallimard, 1997, s. x.

55 Sternhell, *La Droite révolutionnaire*, s. xxxii.

latmıştı. “Dolayısıyla faşizm, liberalizm ile Marksizm arasında, kendi dünya görüşüne sahip, yeni bir siyasi kültür yaratan üçüncü bir devrimci seçenektir.”⁵⁶

Sternhell, 19. yüzyılın sonları ile Birinci Dünya Savaşı öncesi arasındaki dönemi faşist düşüncenin laboratuvarı olarak görür.⁵⁷ Liberal demokrasinin bu dönemdeki krizi, tehlikeli bir şekilde demokratik değerlerin tam kalbinde yaşanan daha geniş bir düşünsel krizin göstergesiydi. Faşizmin iki temel bileşeni vardı: 1) sosyal Darwinizm’e ve sık sık da biyolojik determinizme dayalı, anti-liberal ve anti-burjuva nitelikte bir etnik milliyetçilik ve 2) Marksizm’in radikal sol, anti-materyalist (ve anti-Marksist) nitelikte bir revizyonu.⁵⁸ Sternhell’in çalışması, faşizmin Birinci Dünya Savaşı öncesi koşullarındaki köklerine eğilir. Büyük Savaş, faşizmin geniş seçmen kitlesi desteğine sahip siyasi bir hareket haline gelmesi için uygun koşulları yaratması bakımından önemliydi. Fakat Sternhell savaşın faşizmin soykütüğünde o kadar da önemli bir yer tutmadığı şeklinde çok çarpıcı ve dikkat çekici bir fikir ortaya atar. Ona göre:

Faşizmin Büyük Savaş’ın bir ürününden, burjuvazinin savaş sonrasındaki krize gösterdiği savunmacı bir tepkiden başka bir şey olmadığını düşünenler, 20. yüzyılın bu büyük önemdeki fenomenini anlayamazlar. Aslında faşizm, 20. yüzyılın başındaki hâkim siyasi kültürün reddini temsil eder. İki savaş arası dönem faşizmde, tüm diğer Avrupa hareketlerinde olduğu gibi Mussolini rejiminde de, 1914 Ağustos’undan önceki yirmi

56 Zeev Sternhell “Fascism: Reflections on the Fate of Ideas in Twentieth Century History”, *Journal of Political Ideologies* 5, no. 2 (2000), s. 139.

57 Sternhell, *La Droite révolutionnaire*, s. x.

58 Bkz. Zeev Sternhell, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Mario Sznajder ve Maia Asheri ile birlikte, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994, s. 9, 12 [Türkçesi: *Faşist İdeolojinin Doğuşu*, çev. Şule Çıltaş, Ayrıntı, İstanbul, 2012.]; Zeev Sternhell, *Neither Right nor Left: Fascist Ideology in France*, Berkeley: University of California Press, 1986, s. 27; Sternhell, *La Droite révolutionnaire*, s. ix-lxxvi; Zeev Sternhell “Fascist Ideology”, Walter Laqueur (haz.), *Fascism: A Reader’s Guide. Analyses, Interpretations, Bibliography* içinde, Berkeley: University of California Press, 1976, s. 315-371.

beş yılda tedrici bir şekilde olgunlaşmamış tek bir önemli fikir bile bulmak zordur.⁵⁹

Aynı şekilde Mosse, ayrıca daha sonraları Gentile de, faşizmin ulus, ulusun tarihi ve halka dair aşırı milliyetçi fikirlerde, keza siyasi kültürlerde, ritüellerde ve modern estetikte yatan savaş öncesi köklerinin altını çizdi. Faşizm gibi siyasi ve kültürel bir fenomenin geleneksel siyasi düşünce kalıpları içine öyle kolayca sokulamayacağını savunan Mosse'a göre bu fenomen, felsefe yazarlarının rasyonel analiz araçları kullanarak anlayabileceği tutarlı bir sistem olarak inşa edilmemişti. Ona göre faşizm, kültürel tarihin mümtaz bir nesnesidir.⁶⁰ Mosse, faşizmi, farklı ulusal varyantlarında kendisini hiyerarşik kitle hareketlerinden müteşekkil manevi bir devrim olarak takdim etmiş karmaşık bir fenomen olarak görür. Böylece faşizm kendisini ulusal bir gizemle ilişkilendirmenin yollarını bulmak için geçmişe başvurabilmişti. İtalya'da *Romaness*, Almanya'da "ırk"la ilişkilendirilmiş ve somut bir siyasi ya da ekonomik programı olmayan kendine has bir faşist estetik faşizmin özünü oluşturmuş ve kendi hususi mitolojileri, ayinleri ve sembolleri üzerinden somutlaşarak hareketin ve ulusun genel şevkinin ifadesi olmuştu.⁶¹

Mosse'a göre faşizm, onun kendisini nasıl gördüğüne bakılarak analiz edilmeliydi. Toplumsal ve kültürel faktörler önemliydi, fakat faşizmin kültürel boyutları kadar önemli değildi.

59 Zeev Sternhell, "How to Think about Fascism and Its Ideology", *Constellations* 15, no. 3 (2008), s. 281, 282.

60 George L. Mosse, *The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*, 1975; yeniden basım, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1996, s. 214. Sayfa numaraları 1996 basımına aittir.

61 Vurgulamakta yarar var, Mosse'un metinlerinde şu ya da bu şekilde beliren –düşünsel, kültürel ve mitolojik pratiklere dair– birçok içgörü, kaynağını De Felice'den alan bir tarihyazımıyla özdeşleştirilebilir. Bunun en dikkate değer örneği Emilio Gentile'nin önemli kitabı *Il culto del littorio*'dur (Roma: Laterza, 1993). Gentile de faşist ideolojinin kökleri üzerine yazdığı kitabında (*Origini dell' ideologia fascista*, s. 2), İtalyan faşizminin özgül bir niteliğe sahip olduğu fikrinden vazgeçmeksizin, hem Mosse'un hem de De Felice'nin yenilikçi tarihyazımı bakımından önemli olduklarını kabul eder; George Mosse, *Intervista sul Nazismo: A cura di Michael Ledeen*, Roma: Laterza, 1977, s. 89-90.

Faşizm sivil bir din ve inanç sistemi idi. Aşırı milliyetçilik, yeneden doğuş ve kurban etme/olma düşünceleri, mitsel bir zihniyet, yüce bir lider, genişlemeci bir dürtü, ırkçılık ve ölçsüz şiddet, savaş ve erkeklik üzerine estetik idealler ile devrimci ayinler ve sembolleri bir araya getirmişti.⁶²

Tarihçi Enzo Traverso'nun ifade ettiğı gibi, "Mosse, Sternhell ve Gentile, aralarındaki farklılıklara karşın, faşizmin başlıca alametifarikasını, yani antikomünizmi küçümsemekte birleşir"⁶³ Traverso faşizmin antikomünist boyutlarını vurgulamakta haklıdır. Fakat neden bu kadar çok sayıda tarihçi bu boyuta gözlerini kapar? Bu kör kalma halinin önemli bir veçhesi de, faşizmi antikomünizm olarak gören fikrin en ünlü destekçisi Ernst Nolte türünden muhafazakâr tarihçilerin bu antikomünizm boyutunu ciddi ölçüde abartmış olmasıdır. Fakat Sternhell ya da Mosse-Gentile yaklaşımları faşizmin ulus-aşırı tarihçileri üzerinde gerçekten etkili olmuşsa da, Nolte'nün metodolojisi, tarihte faşizmin ne olduğuna dair son yıllardaki tartışmaları bugüne kadar domine etmiş genelleyici yaklaşımı benimseyen tarihçiler üzerinde en büyük etkiye sahip olmuştu. Bu tarihçilere göre faşizm, teorinin yine teori tarafından evvelce açıklanmış bir illüstrasyonu şeklinde işlev görür. Nitekim en genelleyici yaklaşımlarda, sınıflandırmaya dayalı açıklamalar daha ampirik temelli tarihsel araştırmaların yerini alma eğilimindedir.

"Genelleyici konsensüs"ten ulus-aşırı yaklaşıma dönüş

Genelleyici yaklaşımı benimseyen tarihçiler Avrupalı bir faşizm açıklaması sunar. Modernleşmeci gerici geleneğin bir parçası olup Avrupalı olmayan faşizmle karşılaştıklarında ise genellikle totolojiye başvururlar: Avrupa dışındaki faşistler hakiki faşist değildirler, zira Avrupalı değildirler. Bu Avrupa köken-

62 George Mosse, *The Fascist Revolution: Toward a General Theory of Fascism*, New York: Howard Fertig, 1998, s. x-xvii, 42.

63 Enzo Traverso, "Interpreting Fascism: Mosse, Sternhell and Gentile in Comparative Perspective", *Constellations* 15, no. 3 (2008), s. 310.

li itiraz faşist kaynaklarda belirgin değildir ve diğer indirgemeci belirlemeler nasıl engelleyemiyorsa, bu itiraz da faşizmin Avrupa'da ve Avrupa dışındaki topraklarda çeşitlilik gösteren bir gerçeklik haline gelmesini engellemez.⁶⁴

Bu tarihçiler için bir genel inceleme nesnesi olarak faşizm, ancak "ideal tipte" bir faşizm olduğunda bir özne haline gelir.⁶⁵ Fail sorunununda (faşist teorisyenlerin kendilerini nasıl gördüklerinden, tarih kuramcılarının onları ayrı bir tür olarak nasıl tanımladıklarına doğru) yaşanan bu hızlı ve paradigmatik ikame örnekleri, hiç kuşkusuz oldukça çeşitlik arz eder, hatta bazen tam zıt yönde gerçekleşir. Payne'e göre faşizm, dırimselci bir felsefeye ve liderlik, savaş, şiddet ve kitle mobilizasyonu konularında otoriter bir anlayışa sahip devrimci bir aşırı milliyetçiliğin kökten çatışmacı bir formudur. Buna karşın Griffin tür olarak faşizmi, esas olarak ulusal yeniden doğuşa, yani liberalizme karşı tarihsel, modernist bir direniş biçimi

64 Örneğin Stanley Payne, faşizmin Latin Amerika'da aslına uygun bir yapı sergilememesini yedi sebebe dayandırır: 1) siyasi mobilizasyonun çok az olması, 2) ulusal sınırların genişlemesine dair bir arzu içermeyen milliyetçilik, 3) askerî hâkimiyet, 4) bağımsız ve az gelişmiş ülkelerde otarşinin olanaksızlığı, 5) elitist hami-himaye edilen ilişkileri, 6) çok-ırklı toplumsal yapı, ve 7) 1960 öncesinde solun zayıflığı. Bu sebeplerden 1, 2, 5 ve 7 numaralı olanları Arjantin, Bolivya, Şili ya da Brezilya gibi Güney Amerika ülkeleri bakımından düpedüz yanlış iken, 3 numaralı sebebi İspanya faşizmine, 4 ve 5 numaralı sebepleri de İtalyan faşizmine, özellikle de İtalya yarımadasının güney yarısına atfetmek mümkündür. Dahası, "ırk" değil de "etnisite" dersek, Holokost öncesi Nazi Almanyası 6. maddede bahsi geçen çok-etnili bir toplum olarak pekâlâ tanımlayabiliriz. Bkz. Payne, *History of Fascism*, s. 340; ayrıca Payne'in daha eski çalışması *Fascism: Comparison and Definition*, Madison: University of Wisconsin Press, 1980, s. 167-176. Ayrıca bkz. Alistair Hennessy, "Fascism and Populism in Latin America", Walter Laqueur (haz.), *Fascism: A Reader's Guide. Analyses, Interpretations, Bibliography* içinde, Berkeley: University of California Press, 1976, s. 255-294; Finchelstein, *Transatlantic Fascism*, s. 183.

65 Örneğin faşizm üzerine araştırmalarıyla bilinen Roger Griffin faşizmi, "akademik araştırmalarda yeni bilgilere ulaşma noktasında var olan tiplerden daha işe yarar bir tip olması için bilinçli olarak imal edilmiş bir ideal faşizm tipi" olarak görür (Roger Griffin, *The Nature of Fascism*, New York: Routledge, 1991, s. 12 [Türkçesi: *Faşizmin Doğası*, çev. Ali Selman, İletişim, İstanbul, 2014.]; ve Stanley Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Madison: University of Wisconsin Press, 1995, s. 4). Bu bağlamda bir Griffin eleştirisi için bkz. Daniel Woodley, *Fascism and Political Theory: Critical Perspectives on Fascist Ideology*, Londra: Routledge, 2010, s. 8-13.

mi olarak –merak uyandıran bir isimlendirmeye– palingenetik mit ismini verdiği şeye odaklanmış bir izm olarak görür.⁶⁶

Genelleyici yaklaşımı benimseyen tarihçiler genellikle faşist teori ile pratiğin bu özel iç içe geçişine hiç değinmeme eğilimindedirler. Buna karşın eylem ile teori arasındaki bu köklü bağlantı, faşistlerin siyasi şiddet deneyimini ideoloji olarak algılama biçimini şekillendirmişti. Her ne kadar bu bağlantı faşizme özgü olmasa da, tamamen yeni bir siyasi formasyon içinde uç sınırlara varması faşizmle birlikte gerçekleşmişti. Bu yeni formasyonda şiddetin önceliği/üstünlüğü, siyasi mit perspektifinden küresel düzeyde açıklanmış ve hayata geçirilmişti. Bu mitik deneyimsel ideolojiyi ulus-aşırı faşizmin en önemli boyutlarından biri olarak görüyorum, zira faşistlerin ideolojik yapıları nasıl ve niçin ölçsüz şiddet biçimleri aracılığıyla hayata geçirdiklerini izah eder. Şiddet teorisinin nihai biçimi haline gelmişti ve onun bu merkezî konumu, tam da söz konusu tarihçilerin ulusal ve ulus-aşırı bağlamların dışında konumlandırma eğiliminde olduğu şeydir.

Faşizmi genelleyici bir biçimde yorumlayan tarihçilerin çoğu “faşist minimum”u bulma görevini faşist tarihyazımının bir tür Kutsal Kâse’si sayarlar.⁶⁷ Ne ilginçtir ki bu yaklaşım, Mussolini’nin faşizmin temel çekirdeğine (faşizmin daha ulusal ve siyasi çağrışımlarının üstünde konumlanan bir çekirdeğe) olan inancıyla örtüşür. Gelgelelim genelleyici yaklaşımı benimseyen bilim insanları faşistlerin kendileri hakkındaki fikirleriyle (ki bu fikirler siyasette ulus-aşırı bir halk düşmanı varsayımını da içerir) pek de ilgili değildirler. Faşizmin ulusal yeniden doğuş, modernizm ve biyopolitika hakkındaki fikirleri gibi önemli veçhelerini göstermek eğilimindedirler; buna karşın faşizmin

66 Payne, *History of Fascism*, s. 14; Roger Griffin, *Modernism and Fascism: The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler*, Londra: Palgrave Macmillan, 2007, s. xv, 332; Griffin, *Nature of Fascism*.

67 Bkz. Griffin, *Nature of Fascism*; Griffin, *Fascist Century*, New York: Palgrave Macmillan, 2008. Ayrıca bkz. Payne, *History of Fascism*; yine Payne’in daha eski tarihli bir çalışması *Fascism: Comparison and Definition*, Madison: University of Wisconsin Press, 1980, s. 167-176; Paxton, *Anatomy of Fascism*; Roger Eatwell, “On Defining the ‘Fascist Minimum’: The Centrality of Ideology”, *Journal of Political Ideologies* 1 (1996), s. 303-319.

küresel dolaşım, adaptasyon ve yeniden formülasyon süreçlerinin analizini es geçerler.

Benjamin Zachariah, önemli bulduğum genelleyici tarihyazımı eleştirisinde genelleyici yaklaşımı benimseyen tarihçilerin “faşist minimum”unu, Hint faşizmine dair araştırmalarında bizzat ortaya attığı bir kavram olan “faşist repertuar”la karşılaştırır: “Faşizm Avrupa’dan hazır ve nispeten saf haliyle alınan bir ithal ürünü olarak görülmediği sürece, [onun Hindistan’daki] bu önemli mevcudiyetini kabullenmek o kadar da zor değildir.” Ona göre:

Bu faşist repertuar genellikle başlangıç aşamasındaki bir organik milliyetçiliği, bu milliyetçilik ise organik ulusun üyelerini, saf ve muhafaza edilmiş olması gereken organik (ya da *völkisch*)⁶⁸ ulus olarak/için/içinde hareket etmelerini sağlamak üzere disipline eden denetleyici bir devletçiliği içerir. İşte bu organik ulusu muhafaza etme işinde ulusal disipline katkı sunacak bir paramiliter yönelime ihtiyaç duyulur. Repertuarın uyumu, sürekli bir kriz duygusunun ve şayet disiplin ve saflık muhafaza edilmezse organik ulusun muhtemelen bozulacağına dair yine sürekli bir alarm halinin körüklenmesiyle korunur.⁶⁹

Zachariah faşist ulus-aşırı bağlantıları, yukarıdan aşağı doğru “yayılma” eğilimleri gösteren Avrupamerkezli çerçeveler şeklinde değil de, çakışan evrim ve karşılıklı tanıma süreçleri olarak yeniden değerlendirme ihtiyacından bahsederken ikna edicidir. Bu argüman ulus-aşırı çalışmalarda, faşizmi kendine özgü ve fakat çakışan bir siyasi fikirler ve pratikler setine sahip çok çeşitli ulusal formasyonlar grubu olarak gören yeni bir eğilimi temsil eder.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Paxton, Griffin, Morse ve Payne gibi belli başlı genelleyici faşizm tarihçileri, Avrupa

68 (Alm.) Ulusalçı, milliyetçi – ç.n.

69 Benjamin Zachariah, “A Voluntary Gleichschaltung? Indian Perspectives Towards a Non-Eurocentric Understanding of Fascism”, *Transcultural Studies* 2 (2014), s. 66-67

dışındaki aktörlerin taklitçi niteliğinin ve eylem gücü eksikliğinin altını çizen Avrupamerkezli bir faşizm modeli ortaya koymuşlardır. Aynı şey bu konuda daha önceki tartışmaları domine eden ve nominalist bir pozisyonu benimseyen birkaç tarihçi için de söylenebilir. De Felice'nin ulusal tekillik vurgusuna, Nolte'nün faşizm dönemine –onun geçmişi ve geleceğine dair açık bağlantılar içermeyen– tarihsel yaklaşımına ve Allardyce'nin teori karşıtı nominalizmine dönersek, bu neo-pozitivist tarihçiler Avrupa dışında faşizm olasılığını reddederler; hem tarih ve teori arasında ilişki kurulmasına hem de faşizmi dünya ölçeğinde analiz etmek ile onun tarihini anlatmakla yetinmenin bir karşıtlık ilişkisi içinde olduğu, yani bu ikisinin aynı şey olmadığı fikrine karşı büyük düşmanlık, hatta öfke duyarlar. Bu tarihçiler Arjantin, Japon ve Hint faşistlerinin faşist oldukları, zira bir döneme damgasını vuran ulusal ve uzmanlaşmış disipline etme yollarını vurguladıkları fikrine itiraz ederler. Bu son derece muhafazakâr ve anti-entelektüel görüşe göre ne faşizm herhangi bir analizi hak eder ne de onun gelip geçici doğası özsel bir izahata izin verir. Böylece faşizm tarihi çok sorunlu bir şekilde bir antikacılık biçimi haline getirilir.⁷⁰

Neo-pozitivistlerin aksine çoğu genelleyici yaklaşımı benimseyen tarihçi faşizmi, ne zaman farklı ulusal tezahürleri uyarınca kataloglanmasına ihtiyaç duyulsa, buna hep müsait bir teoriye çevirmişlerdir. Elbette genelleyici yaklaşımı benimseyen teorisyenler faşizmi evrensel bir varlık olarak ele alır ve tüm ulusal tarihyazımının kendi modellerini takip etmelerini beklerler. Ne var ki sözgelimi İtalya'daki İtalyan faşizmini ya da Latin Amerika, Japon ve Alman faşizmlerini inceleyen tarihçilerin çoğu söz konusu genelleyici konsensüse katılmamış, bu yaklaşımın faşizmle ilgilenen İngilizce okurları nezdinde yakaladığı itibarı bile umursamamışlardır.

70 Avrupa dışındaki faşizmi küresel bağlamı içinde ele almaya bu direnişin en yeni tipik örneği, David Roberts'ın şu eserindeki aynı şeyi sürekli yineleyip duran erekselci arasözlerinde bulunabilir: *Fascist Interactions: Proposals for a New Approach to Fascism and Its Era, 1919-1945*, New York: Berghahn Books, 2016. Avrupa dışındaki diğer tarihyazımı örneklerine dair eleştirilerim için bkz. Finchelstein, *Fascismo, liturgia e imaginario*, s. 9-27.

Birçok faşizm incelemesi ancak dünya çapındaki faşizmin iç içe geçmiş boyutlarını ele alacak kadar ileri gider. Constantin Iordachi'nin ifadesiyle, faşizm tarihçileri sıklıkla “tarihsel tiplere coğrafi etiketler vurma tuzağına düşmüşlerdir” Zachariah ise şu gözlemde bulunur: “Avrupa dışındaki ‘küresel’ faşizm üzerine (hâlâ yetersiz) çalışmalarda Avrupa gene faşizmin doğal anavatanı olarak alınır; bunu böyle görmelerinin sebebi açık değildir.”⁷¹ Meseleye Avrupamerkezli gözlüklerle bakmanın sonucu, Avrupa dışındaki faşizmi eyleme kapasitesinden yoksun bir özne olarak görmek ya da faşizmi Arap dünyasında “İslâmo-faşizm”, Latin Amerika’da “caudillo”⁷² ve benzerleri gibi stereotiplerle ikame etmek olmuştur. Avrupa tarihini çalışan bilim insanları gerçekten ilginç bir şekilde liberalizmin ve Marksizm’in dünya çapındaki yayılımını incelemeye açık olmuşlar, fakat sıra dünya çapındaki faşistlerin etkileşimlerine Avrupa’nın iştiraki meselesine geldiğinde, daha Avrupamerkezli bir yaklaşımı benimsemeyi tercih etmişlerdir. Zachariah’ın açıkça ifade ettiği gibi, “Faşizm üzerine bilimsel çalışmalar, bu alandaki Avrupa dışı yazını mahcubiyet, disiplinel uzmanlaşma veya yetkin(siz)lik sebepleriyle ya da bu yazını faşist fikirler tarihinin ikincil bir parçası olarak değerlendirdiğinden görmezden gelmiştir”⁷³ Hindistan, Japonya, Suriye, Brezilya ya da diğer ülkelerden birçok tarihçi bu faşizm yorumuyla karşılaştıklarında onu öylece benimseyip faşizmi, kendi ulusal tarihlerine esasta yabancı bir kategori olarak ele alır. Bu tarihsel duruşun bazı örneklerinde

71 Bkz. Constantin Iordachi, “Comparative Fascist Studies; An introduction”, Constantin Iordachi (haz.), *Comparative Fascist Studies: New Perspectives* içinde, Londra: Routledge, 2010, s. 41 [Türkçesi: “Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları: Giriş”, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, çev. İsmail Ilgar, İletişim, İstanbul, 2015]; Zachariah, “Voluntary Gleichschaltung?”, s. 63-100. Ayrıca bkz. Benjamin Zachariah, “Rethinking (the Absence) of Fascism in India, 1922-45”, Sugata Bose ve Kris Manjappa (haz.), *Cosmopolitan Thought Zones: South Asia and the Global Circulation of Ideas* içinde, Houndmills, Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2010, s. 178-209.

72 (Lat.-İsp.) Latince İspanyolcaya kısaltılarak geçen ve İspanya’da ve İspanyol Amerika’sında askerî ve siyasi güce sahip lider ya da diktatör anlamında kullanılan kelime – ç.n.

73 Benjamin Zachariah, “At the Fuzzy Edges of Fascism: Framing the Volk in India”, *South Asia: Journal of South Asian Studies* 38, no. 4 (2015), s. 641.

alttan alta bir milliyetçilik bile söz konusudur. Genellikle kabul görmemiş bu milliyetçi yaklaşım, ulusal tarihin eşsizliğinin altını çizerek, böylesi sorunlu bir “Avrupalı” ideolojinin sözgelimi Arjantin gibi bir ülkeyi kirletmiş olabileceği ihtimalini reddeder. Bu yaklaşımın sonucu, özcü bir nitelik taşıyan iki ulus fikri olmuştur: Biri aslına uygun olarak ulusalken, diğesinde yurttaşlar dışarıdan ithal edilmiş bir Avrupa ideolojisini –yanlış bir bilincin ya da daha kötü bir şeyin sonucu olarak– benimsemişlerdir. Her türden ulusal boyutu reddetmekte birleşen bu faşizm yorumları bağlamsal içerimlerden yoksun olmasına karşın, paradoksal bir şekilde ilkin, faşizme karşı çıkışını ilerici bir milliyetçilik konumundan gerçekleştiren çok sayıdaki çağdaş anti-faşist çevrede ortaya çıkmıştır. Faşizmin daha kapsayıcı ulusal geleneklerle hiçbir ilişkisi olmadığını savunan bu anti-faşist tenkitçiler, faşizme yer olmayan idealize edilmiş bir ulus fikri sunmuşlardır. Bununla birlikte tarihsel açıklamaların, faşizmin neden büyük çoğunluğu ulusal gelenekler içinden gelen aşırı sağ aktörlerin deneyimlerinden oluştuğunu ve neden dünya çapında yayılıp sürekli olarak yeniden formüle edildiğini izah etme ihtiyacı devam ediyor.⁷⁴

Ulus-aşırı faşizm

Küresel düzlemde değerlendirildiğinde, ulusal özgüllükleri bağlamında, ama aynı zamanda ideolojik aktarımlar ve toplumsal, kültürel ve ekonomik değişimler bağlamlarında da, faşizm gittikçe daha az Avrupamerkezli bir hale geliyor. Dünya tarihi üzerine çalışan önde gelen tarihçi Sebastian Conrad'ın “ulusal saklama kabı” [“national container”] zihniyeti ve “metodolojik milliyetçilik” şeklinde haklı olarak eleştirdiği yaklaşımın aksine, küresel hareketlilikler, dolaşımlar ve aktarımlar aslında ulusal tarihin kilit önemdeki unsurlarıdır.⁷⁵ Aynı zamanda

74 Federico Finchelstein, *Transatlantic Fascism*, Durham, NC: Duke University Press, 2010, s. 4, 39.

75 Bkz. Sebastian Conrad, *What Is Global History?*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016, s. 3, 44-45, 78-79. Ulus-aşırı ve karşılaştırmalı tarih için örneğin bkz. Daniel Rodgers, Frederick Cooper, Pierre-Yves Saunier, Micha-

ulusları da şekillendiren dış bağlantılara odaklı bir tarihsel yaklaşım olarak ulus-aşırı perspektif, jeopolitik alanların ulusal ve ulus-aşırı işleyişinin de daha iyi anlaşılmasını sağlar.

Ulus-aşırı yapıların tarihi yalnızca aktarımların değil, aynı zamanda asla aktarılmamış ya da özgül ulusal geçmişleri nedeniyle dışarıya başarıyla aktarımları mümkün olamamış unsurların da tarihidir. Rebekka Habermas'ın ifade ettiği gibi, aktarılma ve aktarılmama durumu “aynı paranın iki yüzüdür ve bundan dolayı daima birlikte değerlendirilmelidir” Ona göre önemle üzerinde durulması gereken şey yalnızca “aktarılmış ya da aktarılmamış şeyler [değil], aynı zamanda aktarım ilişkisinin ürettiği önceden amaçlanmamış etkilerdi de” Aktarım süreçlerine “daima bir aktarılamama durumunun gölgesi vurur; bunun sebebinin fiili bilgisizlik ya da bilinçli bir karar olması bu sonucu değiştirmez”⁷⁶ Faşizme ulus-aşırı yaklaşım, faşist mübadelelerin, aktarımların ve aktarılmama durumlarının açık ya da gölgeli veçhelerini analiz ederken ideal formlardan ve “asgari” tanımlardan uzak durur. Faşizm yaşanmış bir deneyimdi ve liberalizm ve Marksizm gibi en nihayetinde bir ulusal bağlamdan diğerine önemli farklılıklar gösteren küresel bir siyasi ideoloji haline gelmişti.

Faşizm Atlantik'in öte yanına, yani Amerika kıtasına geçti ve Avrupa'da pek rastlanmayan dinsel-faşist boyutlar kazandı. Arjantin gibi ülkelerde durum böyle gelişmişse de, Japon faşizmi geçmişin “restorasyonu” şeklinde farklı ve kendine özgü bir emperyal nosyon ortaya koymuştu. Fakat Arjantin ve başka yerlerde olduğu gibi Japon faşizmi de eski ulusal egemenlik formlarını modernleştirme kaygısını gütmüştü. Japon faşizmi üzerine çalışan tarihçi Reto Hoffmann şu gözlemde bulunur: “Japon faşizminin belirsizlikleri bizzat faşizmin kendisine

el Werner ve Bénédicte Zimmerman, “Penser l'histoire croisée: Entre empirie et réél exivité”, *Annales. Histoire, sciences sociales* 58 (2003), s. 7-36 ve Gunilla Budde, Sebastian Conrad ve Oliver Janz (haz.), *Transnationale Geschichte: Themen, Theorien, Tendenzen*, Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 2006.

76 Rebekka Habermas, “Lost in Translation: Transfer and Non-transfer in the Atakpame Colonial Scandal”, *Journal of Modern History* 86 (Mart 2014), s. 48, 49.

has karakteristik bir durumdur ve faşizmin devrim ile restorasyon arasındaki arabulucu rolüyle birlikte, küresel ve ulusal tarihin bir ürünü olarak onun melez doğasını yansıtır.”⁷⁷ Liberal demokrasi ve sosyalizmin küresel bir rakibi olarak faşizm bir yandan milliyetçiliği olumlarken, bir yandan da paradoksal bir şekilde evrenselciliğin liberal ve sosyalist biçimlerine dünya çapında meydan okuyor gibi görünmüştü.

Faşizm ile ulus arasındaki ilişki her zaman için müphem ve kararsız olmuştur, zira faşizm hem küresel bir ideoloji hem de milliyetçiliğin aşırı bir biçimiydi. Çoğu faşist, faşist bir enternasyonalizm formunu savunmuştu. Leoparlar ismiyle bilinen Kolombiya faşistlerine göre “sağda düşmanları” yoktu ve onlar için bunun anlamı, faşizmin ulusal kriz durumlarına hem ulusal hem de uluslararası ölçekte diktatöryel bir çözümü temsil etmesiydi. “Älemdeki bütün sorunlar için kendi çözümleri olan tutarlı, örgütlü ve mantıklı bir doktrinin temsilcileri” olduklarını iddia etmişlerdi. Leoparlar, Latin Amerika aşırı sağ formlarının hem antiemperyalizmden hem de Bolivarcı ideallerden kök almak zorunda olduğunu özellikle vurgulamışlardı. Latin Amerikalılar, ulusal egemenliklerine gölge düşüren Anglosakson ırkların “hırsları”na karşı kendilerini savunabilmek için birlik olmak zorundaydılar. Fakat ırkçılık Arjantin gibi kozmopolit bir ülkede meşru bir çözüm olsa bile, Leoparlar Kolombiya’nın, kaynağı “İspanyol ve Kızılderili ırklarının yalın *mestizaje*”si⁷⁸ olan iç homojenliğini muhafaza etmek istemişlerdi.⁷⁹ Benzer şekilde faşizmi benimsemiş Meksikalı önemli bir entelektüel olan José Vasconcelos da hem kendi ülkesinin hem de bir bütün olarak Latin Amerika’nın sömürge koşulla-

77 Bkz. Reto Hofmann, *The Fascist Effect: Japan and Italy, 1915-1952*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2015, s. 7 Japon faşizmi üzerine ayrıca bkz. Rikki Kersten, “Japan”, R. J. B. Bosworth (haz.), *The Oxford Handbook of Fascism* içinde, Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 526-544.

78 (İsp.) “İrkların karışması/melezleşmesi” anlamında kullanılan kelime, daha çok Latin Amerikalıların Avrupalı ve Kızılderili köklerini ifade etmek için kullanılır – ç.n.

79 Silvio Villegas, *No hay enemigos a la derecha*, Manizales: Arturo Zapata, 1937, s. 80, 86, 144, 145. Bu kaynağı benimle paylaştığı için Luis Herrán Ávila’ya teşekkür ederim.

rında yaşamakta olduğunu iddia etmişti. Meksika kendi *mestizajesini* ve emperyal İspanyol mirasını Kuzeyli güçlere ve “Yahudilerin” “dünya planına” karşı savunmalıydı.⁸⁰

Brezilya’da bir kısım faşist çok-ırklılı ve çok-dinli totaliter bir toplum önerirken, Meksika’da faşistler genellikle faşizmi her ikisi de idealize edilmiş Katolik Hristiyanlık ve Meksika’nın Kızılderili geçmişiyle ilişkilendirdi.⁸¹ Almanya’daki faşistler bir numaralı halk düşmanı olarak gördükleri Yahudiliğe takmışlarsa, And dağlarındaki Perulu kara gömleklilerin de toptancı husumetlerini yöneltecekleri Asyalıları, özellikle de Japon göçmenleri vardı. Daha sonra Hindistan ve Pakistan şeklinde ikiye bölünecek ülkede ise faşizm Hindu ve Müslüman alt tonlara sahipken, Arjantin’de faşistler bir “Hristiyan faşizm”i öne sürmüşlerdi. Ulus-aşırı bir perspektiften değerlendirildiğinde, faşist iç içe geçişler standart milli tarihlere kafa tutarlar. Avrupa’da bile faşizm her zaman, “klasik” Almanya ve İtalya vakalarında olduğu gibi, bir iç kriz sonucunda iktidara gelmemiştir. Mussolini ve Hitler’in iktidara “seçilerek” geldikleri doğrudur, fakat bunların iktidara başka partilerle kurdukları koalisyonların parçaları olarak geldikleri de doğrudur; eninde sonunda bu koalisyonları domine etmeye başlamışlar, sonra da ortadan kaldırmışlardı. Almanya ve İtalya’da faşizm demokrasiyi içinden yıkarak bu ülkeleri diktatörlüğe dönüştürmüştü, İspanya gibi ülkelerde faşizm iktidara askerî darbeye geldi. Halkın ulusal topluluğu adına iç savaş hevesi Atlantik’in her iki tarafında da baskın geliyordu. Sözgelimi Perulu faşistler kendilerini “halkın çocukları” olarak tanımlamış, fakat yetişkinlere has bir tavırla, faşizmin “gerillaları” olarak “kutsal savaşı” başlattıklarını ilan etmişlerdi. Bu iddialara karşın, yalnızca birkaç vakada (bilhassa 1936-1939 arasında İspanya’da ve 1943-1945 arasında İtal-

80 Bkz. José Vasconcelos, “El Fulgor en la tiniebla”, *Timón*, 23 Mart 1940; “En Defensa propia: Los protocolos de los sabios de Sión”, *Timón*, 25 Mayıs 1940 ve “Otro fantasma: El nazismo en la América española”, *Timón*, 4 Mayıs 1940. Bu makaleler Itzhak M. Bar-Lewaw (haz.), *La Revista “Timón” y José Vasconcelos* içinde basıldı, Meksika: Edimex, 1971, s. 77-79, 138-140, 146-149.

81 Jean Meyer, *El Sinarquismo: ¿Un Fascismo Mexicano? 1937-1947*, Meksika: Joaquín Mortiz, 1979.

ya'da) gerçek bir iç savaş yaşanmıştı.⁸² Faşizm dünyanın her tarafında, yalnızca muhafazakâr ve otoriter güçler bir yozlaşma ve çöküş süreci içinde olduğunda (İtalya, Almanya, İspanya ve Arjantin) değil, aynı zamanda diğer faşist güçler onlara yardım ettiğinde gelişip serpilmişti. Faşizmin varlık sebepleri hem içsel hem de dışsaldı. Romanya, Norveç, Fransa ve Macaristan gibi ülkelerde faşizm, Alman faşist işgal savaşından sonra "başarılı" olmuştu. Güç ve ulus-aşırı siyaset İspanya İç Savaşı boyunca eşit derece önemli rol oynamıştı; öyle ki İspanyol faşistleri zaferlerini Nazilerin ve İtalyan faşistlerinin büyük çaplı desteğine borçluydu. Aynı şey Hırvatistan'daki Ustaşa Hareketi için de söylenebilir. Böyle bir destek söz konusu olmadığında, faşistler otoriter hükümetler ya da emperyal güçlerin rekabetiyle karşılaşmış ve bu güçler tarafından zayıflatılmışlardı. Nazi işgalinden önce Macaristan'da, 1920'ler, 30'lar ve 40'lar boyunca Brezilya, Kolombiya, Portekiz, Uruguay ve Meksika'da, Britanya hâkimiyeti dönemi Hindistan'ında ve Güney Afrika'sında ve imparatorluk dönemi Japonya'sında yaşanan budur.

Faşizm tüm dünyada liberalizm ve sosyalizme karşı bir mücadele ve rekabet içinde olmuştur; fakat aynı zamanda küresel ölçekte daha ılımlı muhafazakâr sağ formlarla da karşı karşıya gelmiştir. Faşistlerin çoğu korporatizm biçimlerini savunmuştu fakat iş bunların nihai ve pratik uygulamalarına geldiğinde, birbirlerinden farklılaşmışlardı. Faşizm siyaseti vahşileştirmiş, toplumu militarize etmişti. Siyasi amaçlarla şiddet kullanımını büyük ölçüde yaygınlaştırmış ve artırmıştı.⁸³ İki dünya savaşı dünyanın bütün bölgelerini etkilemişti fakat bu etki çok farklı şekillerde gerçekleşmiş ve çok farklı sonuçlar doğurmuştu. Arjantin, Meksika, Portekiz ve İspanya gibi ülkeler bu dönemde hiçbir şekilde dış savaş yaşamamakla birlikte, faşizm dahil si-

82 Bkz. Tirso Molinari Morales, *El fascismo en el Perú*, Lima: Fondo Editorial de la Facultad de Ciencias Sociales, 2006, s. 300-303.

83 Bkz. Giulia Albanese, *Dittature Mediterranee: Sovversioni fasciste e colpi di stato in Italia, Spagna e Portogallo*, Roma: Laterza, 2016, s. 210, 211; Sven Reichardt, "Violence, Body, Politics: Paradoxes in Interwar Germany", Chris Millington ve Kevin Passmore (haz.), *Political Violence and Democracy in Western Europe, 1918-1940* içinde, Houndmills: Palgrave, 2015, s. 62-96.

yasi hayatları uluslararası çatışmalardan önemli ölçüde etkilenmişti. İngiltere ve ABD ise savaşın bizzat içinde yaşamışlar fakat ülke içinde kayda değer bir faşist tehditle karşılaşmamışlardı. Artık Ukrayna ve Baltık ülkeleri olarak bildiğimiz ülkelerle Ortadoğu, Çin, Japonya ve Hindistan gibi ülkelerde ise tam tersi yaşanmış, faşizm buralarda parlak bir gelişme göstermiştir. Dünyanın yoksul Güney yarımküresinde popülizmin zuhuru, askerî gelişmelerle ve ilk olarak dünyanın kuzey yarımküresinde faşizmle birlikte ortaya çıkmış olan soykırımcı şiddetle hem bağlantılıydı, hem de bunlara bir tepki olarak gelişmişti.

İç ve dış baskı ve savaş yoluyla uygulanan siyasi şiddet, ulus-aşırı faşizmin merkezî bir unsuru olmaya devam etti. Faşizm ilk kez İtalya'da iktidar oldu, fakat sonrasında hem bölgesel hem de bölgeler üstü boyutlar kazandı. Güneyli faşizmler arasında Akdenizliliğe özgü önemli çakışma noktaları söz konusuydu; aynı şey Atlantik ötesi faşizm, Orta Avrupa faşizmi ve faşizmin Asyalı ve Ortadoğulu varyantları için de söylenebilir.⁸⁴

Siyasi çürüme koşullarında ve ekonomik gerileme ya da emperyalist işgal dönemlerinde, faşizm, krizde olduğu algısı oluşan (iki savaş arası dönemde ve savaş yıllarında böyle bir algı söz konusudur) liberal demokrasiye bir alternatif sunmuş, çağın sorunlarına aşkın çözümler olarak siyasi şiddeti, ırkçılığı ve diktatörlüğü önermişti. Faşizm toplum-devlet ilişkisini yeniden belirlemek istemiş, fakat bu yönlü çabaları çok farklı ulusal permütasyonlarla sonuçlanmıştı. Zaman zaman farklı faşizmler (bilhassa Nazizm ve İtalyan faşizmi fakat başka faşizmler de) birbiriyle rekabet etmiş, fikir ayrılığı, ulus-aşırı faşist mübadelelerde genellikle merkezî bir yer tutmuştu. Hatta

84 Bkz. Albanese, *Dittature Mediterranee*, s. xxi, xxii; Finchelstein, *Transatlantic Fascism*; Miguel Ángel Perfecto, "La derecha radical Argentina y España: Relaciones culturales e interdependencias", *Studia Historica Historia Contemporánea* 33 (2015); Constantin Iordachi, *The Comparative History of Fascism in Eastern Europe: Sources and Commentaries*, Londra: Bloomsbury, 2017 Küresel faşizm için bkz. Stein Ugelvik Larsen (haz.), *Fascism outside Europe: The European Impulse against Domestic Conditions in the Diffusion of Global Fascism*, Boulder, CO: Social Science Monographs, 2001.

Nazi Almanya'sının irdelenmesi için bile daha ulus-aşırı yaklaşımlar gereklidir.⁸⁵

Velhasıl belirli faşizm vakalarını diğer faşizm vakalarını hesaba katmadan incelemek tarihçiler için yanıltıcı sonuçlar verir. Zachariah'ın da ifade ettiği gibi, faşizm:

Genellikle kabul edilmemiş olsa da ortak köklere, düşünsel temellere, hareket tarzlarına ve örgütlenmelere ve hatta bazen de güçlü bir kadro örtüşmesine sahip bir fikirler ailesiydi. Hindistan'daki faşizm fenomeni layıkıyla irdelenmedi. Bunun bir sebebi de, faşizmin genel anlamda kesinlikle Avrupalı bir fenomen olduğu ve Avrupalı olmayanların, yarım yamalak anladıkları faşizmin ancak taklitlerini üretebildikleri şeklindeki önyargıdır. Hindistan'daki faşizm, mercek altına alındığı nadir durumlarda da, genelde ve doğru olarak topluca *Sangh Parivar* ismi verilen Hindu sağına, fakat sık sık da hatalı bir şekilde münhasıran Hindu sağına atfedilmişti; oysa faşizm Hindistan'da çok daha eskilere giden çok daha kapsamlı bir tarihe sahiptir.⁸⁶

85 Kiran Klaus Patel ve Sven Reichardt bunu şöyle ifade eder: "Nazi Almanya'sında başlamış ya da Nazi Almanya'sıyla sonuçlanmış ulus-aşırı mübadele ve uyarılma süreçleri büyük ölçüde ihmal edilmiş, hâlâ da ediliyor. Ulus-aşırıcilık ve Nazizm birbiriyle bağdaşmaz görülmekte ve ulus-aşırı tarih, benzer şekilde yapılanmış toplumlar arasındaki barışçıl mübadele biçimlerine odaklanmaya devam ediyor" ("The Dark Side of Transnationalism Social Engineering and Nazism, 1930s-40s", *Journal of Contemporary History* 51, no. 1 [2016], s. 6). Christian Goeschel ise, ferasetli bir yaklaşımla, homojenleştirici aktarım nosyonunun ötesine geçmeyi önerir: "Terminolojimizi netleştirmenin ve -basitçe aktarımlara bakmak yerine faşist rejimler arasındaki etkilenimleri ve bu rejimlerin bağlantılılığını irdeleyen- bir faşist iç içe geçme tarihi bağlamında daha somut düşünmenin zamanı gelmiştir. 'Faşist iç içe geçme' perspektifi ayrıca aktarımların anlamını da irdeler ve bütün geçişlerin sürece dahil olan aktörler için ille de eşit önemde olduğu gibi bir varsayımla hareket etmez, aktörler arasındaki sürtünmeye özel bir dikkat gösterir" ("Italia Docet? The Relationship between Italian Fascism and Nazism Revisited", *European History Quarterly* 42, no. 3 [2012], s. 490). Ayrıca Ruth Ben-Ghiat'ın daha eski tarihli önemli makalesi için bkz. "Fascist Italy and Nazi Germany: The Dynamics of an Uneasy Relationship", Richard Etlin (haz.), *Art, Culture, and the Media in the Third Reich* içinde, Chicago: University of Chicago Press, 2002, s. 257-286 ve Benjamin Martin, *The Nazi-Fascist New Order for European Culture*, Cambridge: Harvard University Press, 2016.

86 Zachariah, "Voluntary Gleichschaltung?", s. 63.

Çoğu ülkede olduğu gibi Hindistan'da da birçok Hindu, faşizmi hem küresel hem de yerel bir fenomen olarak idrak etmesine karşın, faşist entelektüel İnayetullah Han El Meşriki gibi Müslümanlar Hitler'in programından esinlenmekle kalmamış, kendi "Müslüman faşizm"lerini en iyi faşizm yorumu olarak görmüşlerdi. El Meşriki faşizmin "Kutsal Kur'an'ın ışıklı yolunu" izlemesi gerektiğini iddia ederken, Arjantin faşistleri kendi dinsel faşizm yorumlarının Avrupa'nın daha seküler faşizm yorumlarından daha üstün olduğu iddiasındaydılar. Faşizmin Arjantin'deki biçimi "Hıristiyanlaşmış bir faşizm"di.⁸⁷ Latin Amerika'daki bu faşizm yorumları Avrupa'da da etkili olmuştu. Hattâ önde gelen bir İspanyol faşist, Avrupalı faşistlerin Latin Amerikalılardan öğrenecekleri şeyler olduğunu bile söylemişti:

Latin Amerika'daki reaksiyon süreçleri Avrupa'dakine ters bir istikâmet izledi. Burada [Avrupa'da] reaksiyon süreçlerini başlatan şey milliyetçi ve emperyalist şuurdu ve [Avrupalı faşistler] Katolik ilkelerle ve kiliseyle uzlaşmanın ve bağdaşmanın bir yolunu arıyorlardı. Orada [Latin Amerika'da] ise reaksiyon sürecini başlatanlar ve faşist araçlarla ve tarzlarla bir uyum arayışına girenler Katolik gruplardır. Burada güç ve şiddet, uygulandıktan sonra, dekoratif amaçlarla Katolik ilkelere uydurulmaya çalışılır, orada ise Katolik ilkeleri savunmak adına güce başvurulur.⁸⁸

Latin Amerika'da ve zaman zaman da Avrupa ve Güneydoğu Asya'da görülen ve faşizme kutsiyet atfeden bu yaklaşımın tersine Japon faşistleri, faşizmin tanrısal özelliklerine değil, dünyeviliğine büyük hayranlık duymuşlardı.⁸⁹

87 César Pico, *Carta a Jacques Maritain sobre la colaboración de los católicos con los movimientos de tipo fascista*, Buenos Aires: Francisco A. Colombo, 1937, s. 7-8, 13-14, 20, 21, 36, 40-41, 43.

88 Bkz. José Maria Pemán, "Pasemos a la escucha", *Sol y Luna* 4 (1940), s. 91.

89 Faisal Devji, *The Impossible Indian: Gandhi and the Temptation of Violence*, Cambridge: Harvard University Press, 2012, s. 21; Markus Daechsel, "Scientism and Its Discontents: The Indo-Muslim 'Fascism' of Inayatullah Khan al-Maslūiqi", *Modern Intellectual History* 3, no. 3 (2006), s. 452-453; Hofmann, *Fascist Effect*, s. 46.

Faşizm farklı yerlerde farklı, hatta birbirine zıt biçimler almıştı. Faşizmin sebepleri ve sonuçları, ilgili ülkelerin daha geniş ulusal tarihleri ve –Büyük Savaş’tan Soğuk Savaş ve ötesi– değişen uluslararası bağlamlara bağlı olarak değişmişti. Faşizm üzerine çalışmalarında, Arjantin’de 1930’ların ve 40’ların dinsel faşizminin, Peronizm, yani bu faşizmin popülist yeniden formülasyonu üzerinden İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ve daha sonra 1970’lerdeki Kirli Savaş’ın ideolojik köklerinde tuttuğu merkezî yeri incelemiştim.⁹⁰

Faşizmin bu artçı sarsıntılarında, onun ulus-aşırı ve sonrasında da bağlam-ötesi bağlantılarını önemsiz gö(ste)ren Avrupa-merkezli yazında genellikle söz edilmez. Örneğin Japonya’da, keza Arjantin ve Arap dünyasında da, Avrupalı güçlerle faşizm arasındaki karmaşık ilişki, 1945 sonrasında bu ülkelerde faşizmi terk etme girişimlerinde temel bir saik olarak işlemişti. Arjantin ve Japonya’da faşizmle geçmişteki bağlantılar, komünizme karşı yeni Soğuk Savaş’ta rahatsız edici hakikatler haline gelmişti.⁹¹ 1945 sonrasında, Avrupa’da pan-Avrupa formlarının, Latin Amerika ya da Asya’da ise genellikle anti-Avrupacı formların artan ölçüde bir gelişme göstermesiyle birlikte, faşizm ideolojisinde belirli düzeyde bir ulusal etkilerden arınma [*denationalization*] yaşandı. Ulus-aşırı neo-faşizm üzerine çalışan önde gelen tarihçi Andrea Mammone’nin ifadesiyle, “Genel olarak dar görüşlü milliyetçilik olarak algılanan şey bile ulusal olmayan bir boyut kazanabilir ve bu bağlamda uluslar-üstü ya da uluslarara-

90 Federico Finchelstein, *The Ideological Origins of the Dirty War: Fascism, Populism, and Dictatorship in Twentieth Century Argentina*, Oxford: Oxford University Press, 2014.

91 Bkz. Reto Hofmann, *Fascist Effect*, s. 136-142. Latin Amerika’da Soğuk Savaş üzerine bkz. Tanya Harmer, “The Cold War in Latin America”, Artemy M. Kalinovsky ve Craig Daigle (haz.), *The Routledge Handbook of the Cold War* içinde, Abingdon: Routledge, 2014; Tanya Harmer, *Allende’s Chile and the Inter-American Cold War*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2011. Ayrıca bkz. Gilbert M. Joseph, “Latin America’s Long Cold War”, Greg Grandin ve Gilbert M. Joseph (haz.), *A Century of Revolution: Insurgent and Counterinsurgent Violence during Latin America’s Long Cold War* içinde, Durham, NC: Duke University Press, 2010; Virginia Garrard-Burnett, Mark Atwood Lawrence ve Julio E. Moreno (haz.), *Beyond the Eagle’s Shadow: New Histories of Latin America’s Cold War*, Albuquerque: University of New Mexico Press, 2013.

sı bir seviyede yeni bir pozisyon alabilir (sağcı dostlarına ve onların siyasi ve ideolojik projelerine karşı hemen her zaman kara gömlekleli yoldaşlık temel duygusu beslemiş olmaları bu durumu değiştirmez)”⁹² Fransa ve İtalya’daki neo-faşistler birbirinden etkilenmiş ve hatta kendi ulusal koşullarını yekdiğerinin koşulları açısından yorumlamışlardı. Atlantik ötesi neo-faşist angajmanlar Şili, Arjantin ve İspanya arasında ve Brezilya ile Portekiz arasında devam ettirilmiş, sıklıkla da yeniden formüle edilmişti. Latin Amerika neo-faşizmi üzerine çalışmalar yapan tarihçi Meksikalı Luis Herrán Ávila’nın gösterdiği gibi, ulus-aşırı faşist fikirler Mexico City ve Miami’den Buenos Aires’e bütün bir Amerika kıtasına ve Taipei’e kadar bütün bir dünyayı boydan boya katetmişti.⁹³ Bu neo-faşistlerin çoğu, önce Latin Amerika ve Ortadoğu’da, sonra Avrupa’da, daha geniş bir anti-liberal mutabakat yolu olarak popülizme döneceklerdi.

İkinci Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında, faşist şiddet, özellikle de Holokost anıları, geçmişin popülistler tarafından reddini beraberinde getirdi. Otoriter bir demokrasi formu yaratan yeni post-faşist popülizm formları, soykırımcı faşist şiddetin açık reddinde etkili olduğu gibi, bu reddiyeden ciddi ölçüde beslendi de.

92 Andrea Mammone, *Transnational Neofascism in France and Italy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, s. xix.

93 Bkz. Luis Herrán Ávila, “Anticommunism, the Extreme Right, and the Politics of Enmity in Argentina, Colombia, And Mexico, 1946-1972”, (PhD diss., The New School for Social Research, 2016); ve aynı yazarın şu makalesi: “Las guerrillas blancas, anticomunismo transnacional e imaginarios de derechas en Argentina y México, 1954-1972”, *Quinto Sol* 19, no. 1 (2015); Daniel Gunnar Kressel, “The Hispanic Community of Nations: The Spanish-Argentine Nexus and the Imagining of a Hispanic Cold War Bloc”, *Cahiers des Amériques latines* 79, no. 2 (2015), s. 115-133. Ayrıca bkz. Leandro Pereira Gonçalves, “Plínio Salgado e a Guerra Fria: Uma análise entre Brasil e Portugal no âmbito das Guerras Coloniais”, *Cahiers des Amériques latines* 79, no. 2 (2015), s. 31-54; Odilon Caldeira Neto, *Sob o signo do sigma: Integralismo, neointegralismo e antisemitismo*, Maringá: EDUEM, 2014; Ernesto Bohoslavsky ve Stéphane Boisard, “Les droites latino-américaines pendant la guerre froide (1959-1989)”, *Cahiers des Amériques latines* 79, no. 2 (2015): s. 17-30; Olivier Dard (haz.), *Organisations, Mouvements et partis des Droites Radicales au XX siècle içindeki denemeler*, Bern: Peter Lang, 2016; Matteo Albanese ve Pablo del Hierro, *Transnational Fascism in the Twentieth Century: Spain, Italy and the Global Neo-Fascist Network*, Londra: Bloomsbury, 2016.

Modern popülizm ayrıca bir halk egemenliği nosyonunu da güçlendirdi ve bu nosyon, faşist bir diktatörlük formuna değil, anti-liberal bir seçimli demokrasiye sıkı sıkıya bağlıydı, bağlı olması beklenirdi. Faşizm ile popülizm arasında, siyasi şiddet kullanım ve algılayış biçimleri bakımından net bir ayrım söz konusuydu. Faşizm, iktidarı tamamen şiddetten kökenlen bir şey olarak görürken, sonraki dönemde popülizm, daha Weberci ve sınırlandırılmış bir şiddet anlayışında liberalizmle buluşmuştu. Nitekim Arjantin gibi ülkelerde faşist şiddet biçimlerinin geri dönüşü, 1970’li yıllarda popülist demokrasi formlarının yerini fiili diktatörlük aldığı zaman gerçekleşmişti. Bu durumda da faşizm, faillerinin, bizzat kendilerinin yarattığı – genellikle bastırılmış, fakat yer yer oldukça aktif– anıları biçiminde geçmişten çıkagelmişti. Faşizmin şedit öznellik tasarımlarının bastırıldıktan sonra geri döndüğü bir süreçti bu. Faillerin şiddet anılarının bu yeni(den) ele alınışı, Latin Amerika Kirli Savaşlarının post-faşist ve neo-faşist bağlamlarında ve fakat aynı zamanda Ortadoğu’dan Afrika ve Güneydoğu Asya’ya kadar küresel Soğuk Savaş’ın diğer “sıcak” savaş bağlamlarında da faşist ideolojide bir yenilenmeye neden olmuştu. Bu radikal diktatörlüklerin çoğu, şiddetin başat rol oynadığı bir anti-popülist ideoloji formunu hayata geçirdiler. Buna karşın popülizm ise, bir ayağı demokraside bir ayağı diktatörlükte olan otoriter bir demokrasi yorumunu öne sürdü. Holokost ve diğer faşist şiddet sayfasını kapatan popülistler, liberal ulus reçetesini de buruşturup bir kenara atmaya denediler. Popülist post-faşizm, İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra inşa ettiği otoriter demokrasilerde ölçsüz şiddetin merkezî bir yer tutmasına izin vermedi. Çoğu popülist rejim başlangıçta faşist geçmişle bağlarını kesmek amacıyla kurulmuşsa da, popülistler siyasi duruşlarının, Alman vakasında simgeleşen geçmişteki bu uç şiddet edimlerinin bir ürünü olduğu gerçeğini açıkça görmezden geldiler. Bu görmezden gelme tavrı faşizmin popülist yenden formülasyonunda çok merkezî bir yer tuttuğundan, Holokost faşizm ve popülizm tarihçileri için zor bir konu olmaya devam ediyor.

Faşizm ve Holokost

Holokost paradigmatik nitelikte bir ulus-aşırı faşist soykırım deneyimidir, bu sebeple de eleştirel bir küresel faşizm tarihinin yarattığı sorunları ve açtığı perspektifleri hem bizzat sergiler, hem de bunlara işaret eder. Arjantinli yazar Jorge Luis Borges, Holokost'u gördükten sonra, Nazi ideolojisinin bir şiddet teorisini olduğunu, 1945 yılında ise şiddetin faşist ideolojinin bizzat kendisi olduğunu düşünmüştü. Borges ayrıca bu uç siyasi şiddet biçiminin kurbanlarının –Holokost vakasında Yahudi ötekiler– kurbanlık nesnelere dönüştürüldüğünü de fark etti. Sözgelimi, Borges'in "Deutsches Requiem" isimli kısa hikâyesinde Nazi karakteri olan kamp komutanı zur Linde için faşist kitle ve ulusal organizma da kurbanlık nesnelerdir. Dahası zur Linde'ye göre faşist benliğin fedası, bir bakıma daha önemli bir –şiddet aracılığıyla gerçekleşen– ideolojik özbelirlenim kaynağıdır. Zur Linde, müttefiklerce infaz edilmesinden çok kısa süre önce, faşist şiddet anılarının faşizmin yenilgisinden sonra da silinmeyeceğini iddia eder:

Acımasız bir çağ bütün dünyayı sarıyor. Onu kızgın demir gibi dövüp işleyen bizleriz, çoktan onun kurbanı olan bizler. İngiltere çekiç, biz örs olsak kaç yazar; önemli olan köle ruhlu Hristiyan korkaklığının değil, şiddetin hüküm sürmesi. Zafer ve kıym, ayrıca mutluluk Almanya'nın olmuyorsa, bırakın diğer ulusların olsun. Biz cehennemde yaşayacaksak bile, bırakın bir cennet olsun. Kim olduğumu anlamak, birkaç saat sonra ölümle yüz yüze geldiğimde nasıl davranacağımı çözebilmek için aynadaki suretime bakıyorum. Bedenim korkuyor olabilir, ama ben korkmuyorum.⁹⁴

Borges'e göre Yahudileri kurban etme doğrultusundaki Nazi düşüncesi, Hitler'in takipçileri için kendi başına bir amacı, adlı

94 Bkz. Jorge Luis Borges, "Deutsches Requiem", *Obras Completas* içinde, Buenos Aires: Emecé, 1996, 1. cilt, s. 581; Jorge Luis Borges, *Labyrinths: Selected Stories and Other Writings*, New York: New Directions, 1964, s. 147. Borges ve Zur Linde üzerine bkz. Finchelstein, *El Mito del fascismo*.

adınca çıplak fiziksel şiddeti ifade etmişti.⁹⁵ Ulusal sınırları ve kültürleri aşmış bir faşizm için Yahudiler mutlak bir karanlığı temsil etti. Bu şiddet yalın ve fıtrî bir sahicilik formu olarak sunulur, fakat Borges'in yorumuna göre o, faşist rejimlerin ötesine geçen bir ideolojik yıkım ve özyıkım girdabı yaratır.

Faşizm, ideolojik olarak kutsallaştırdığı zorunlu şiddeti yerine getirdiğinde son bulur; faşist benliğin fedasıyla, yıkımıyla birlikte sona erer. Orduları doğu cephesinde yenilgiye uğramaya başladığında Hitler'in verdiği karar, bunun açık örneğidir. Askerî mantığa hiç uymayan bir şekilde kendi birliklerini feda etmişti. Faşizm tamamıyla entropiktir; kendi siyasi varlık koşullarına zarar vermeye ve kaçınılmaz bir çöküşe –başka bütün ideolojilerden daha fazla– mahkûmdur. Entropi aklın yıkımına götürür, zur Linde'nin bünyesindeki ve belleğindeki bedenbenlik bölünmesi bu yıkımı simgeler. Benliğin öldürülmesi; siyasi tutkunun neden olduğu zorlamalar ile sahiciliğin mağduriyetle, fedakârlıkla ve şiddetle eşitlenmesinin birlikte yarattığı bir sonuçtur. Borges'e göre, kurban etme/olma yoluyla şiddeti yegâne siyaset olarak yerleştirmeyi amaçlayan faşist enternasyonalizm, yanlış bir evrenselcilik türüdür.

Borges'ten birkaç yıl önce Sigmund Freud, Nazi kurbanlaştırmasının, bilhassa da bu ideolojinin mit ve bilinçaltına yaptığı vurgu ve akli reddedişi bakımından, küresel faşist ideolojinin merkezî bir unsuru olduğunu ifade etmişti.⁹⁶ Hem Arjantinli Borges hem de Avusturyalı Freud Nazilerin Yahudileri

95 Fiziksel şiddetin “simgesel şiddet” ile ilişkisi hakkındaki fikirlerimi benimle paylaştığı için Ben Brower'a teşekkür ediyorum. Bu konu için ayrıca bkz. Étienne Balibar, “Outlines of a Topography of Cruelty: Citizenship and Civility in the Era of Global Violence”, *Constellations* 8, no. 1 (2001); Étienne Balibar, *Violence and Civility*, New York: Columbia University Press, 2015 [Türkçesi: *Şiddet ve Medenilik: Weltek Library Konferansları ve Diğer Siyaset Felsefesi Denemeleri*, çev. Sevgi Tamgüç, İletişim, İstanbul, 2014]; Richard J. Bernstein, *Violence: Thinking without Banisters*, Cambridge: Polity, 2013; Martin Jay, *Refractions of Violence*, New York: Routledge, 2003. Faşizm konusunda ayrıca bkz. Angelo Ventrone, *La seduzione totalitaria*, Roma: Donzelli, 2003; Francisco Sevillano Calero, *Exterminar: El terror con Franco*, Madrid: Oberon, 2004; Sven Reichardt, “Fascismo e teoria delle pratiche sociali: Violenza e comunità come elementi di un praxeologico di fascismo”, *Storiografia* 12 (2008).

96 Bkz. Finchelstein, *El Mito del fascismo*.

kurbanlaştırmasını faşist ideolojinin temel bir unsuru saymıştı. Borges ve Freud'un bu görüşü, kendileri gibi anti-faşist olanların büyük kısmının paylaştığı faşizmi basite indirgeyen görüşten kuşkusuz daha sofistike bir görüştü. Söz konusu çoğunluk görüşüne göre faşizm bir kötülükten, normatif siyasetten zalimane ama saçma sapan bir sapmadan ibaretti. Bir ideolojisi yoktu, hatta başka ideolojilerin ve ekonomik güçlerin vekiliydi.⁹⁷ Borges ve Freud ise tersi bir görüşü savunmuşlardı. Faşizm her şeyden önce aydınlanmış uygarlığı tehdit eden radikal bir ideolojik vakıydı. Anti-faşizm bağlamındaki bu kendine özgü perspektifin sebepleri ise, Borges ve Freud'un antisemitizme Nazi ideolojisindeki ideolojik tamamlanmanın merkezî bir kaynağı şeklinde yaptıkları vurgu ve faşist ideolojiyi, bilinçaltının siyasette oynadığı ezeli rolü içeren daha geniş bir faşist mitsel nosyonun kapsamı içinde değerlendirmeleriyle bilhassa ilişkiliydi. Bu mitsel dünya görüşünün en şedit boyutları daha sonra faşizmin yenilgisiyle birlikte bastırılacaktı fakat Borges'in işaret ettiği gibi, faşizmin mirasının en tahrip edici kısmı, gelecekteki faillerin hizmetine koşulmak üzere, faşist kurbanlaştırmadaki ezici şiddetin bir anısı olarak varlığını sürdürecekti.

Faşist ideolojinin bu en şedit mitsel içeriminin önce deneyimlenip sonra da yorumlandığı yerler kamplardı. Nitekim Nazizm'e karşı direnişte yer alan bir anti-faşist olan Jean Améry, "gerçek faşizm ve müstesna Nazizm"den bahsedecekti.⁹⁸

Birçok diğer kurban da aynı şeyi hissetmişti. Faşizmi Na-

97 Anti-faşizm ve onun faşizmi ele alış biçimi için bkz. Benedetto Croce, *Scritti e discorsi politici, 1943-1947*, iki cilt, Bari: Laterza 1963, 1. cilt, s.7, 2. cilt, s. 46, 357 Ayrıca bkz. Renzo De Felice, *Interpretations of Fascism*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977, s. 14-23; Enzo Collotti (haz.), *Fascismo e antifascismo*, Roma: Laterza, 2000; Leonardo Paggi, "Antifascism and the Reshaping of the Democratic Consensus in Post-1945 Italy", *New German Critique* 67 (1996); Manuela Consonni, *L'Eclisse dell'Antifascismo*, Roma: Laterza, 2015; Hugo García, "Transnational History: A New Paradigm for Anti-fascist Studies?", *Contemporary European History* 25, no. 4 (2016), s. 563-572; Hugo García, Mercedes Yusta, Xavier Tabet ve Cristina Clímaco (haz.), *Rethinking Anti-fascism: History, Memory and Politics, 1922 to the Present*, New York: Berghahn, 2016.

98 Jean Améry, *At the Mind's Limits*, Bloomington: Indiana University Press, 1980, s. x.

zizm’le özdeşleştirme eğilimi, Holokost dönemi boyunca özellikle kurbanlar arasında yaygındı. Örneğin Varşova gettosundaki Chaim Kaplan bu özdeşliği, yeni bir dünya düzeni yaratma doğrultusundaki Nazi faşist girişimi doğru bir şekilde açıklamakta kullandı.⁹⁹ Ona göre bu dünya düzeni kurbanlaştırmayı, bir fetih ve zulüm ideolojisi olarak açıkça önerdi. Buna karşın Holokost tarihçilerine göre, tarihyazımında esas alınan faşizm ve Nazizm kavramlarının sınırları, Holokost’u anlama noktasında faşizmin bir analitik araç olarak tümüyle dışta tutulması gerekliliğini gösteriyordu. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak çoğu tarihçi, faşizmin ulus-aşırı tarihi ile Holokost’u mümkün kılan tarihsel koşullar arasındaki fiilî ideolojik bağınları görmezden gelmişti.

1924 yılında yalnızca beş yaşındayken faşist bir gençlik topluluğunun üyesi olmuş Primo Levi’nin faşizmin İtalyan varyantının kurban etme/olma içerimlerini idrak etmesi biraz zaman almıştı. Levi, kısmen mecburi faşist bir genç, bir seyirci, bir anti-faşist ve bir Yahudi kurban kimlikleriyle faşizmi deneyimlemiş, bütün bu “gri bölgede konumlanmış” özne pozisyonlarından onun nasıl görüldüğüne bizzat şahit olmuş biriydi. Ona göre “şiddetin yüceltilmesi”, akla karşı faşist ideolojik saldırının yolunu açmıştı. Levi, “faşizmin Alman yorumu” şeklinde değerlendirdiği Nazizm’i, faşist ideolojinin radikal bir yorumu olarak görmüştü. Kamplar ise faşist “Yeni Düzen”in modelleriydi.¹⁰⁰

Levi faşist şiddetin kurban etme/olma yönleri üzerinde özellikle düşünmüştü. Faşist şiddetin nihai amacı benliğin insanıcılığını yok etmektir. Levi, faşist şiddet sürecinin izlerini 1922 yılının İtalyan faşist mangalarından Auschwitz dünyasına kadar takip etti. “Kara gömlekliler Torinolu sendikacıları, komünistleri ve sosyalistleri hemen öldürmediler. Önce onlara yarımşar kilo Hint yağı içirdiler. Böylece insan çaput parçasına indirgenir, o artık insan değildir... [1922] Torino katliamları-

99 Chaim Kaplan, *Scroll of Agony: The Warsaw Diary of Chaim A. Kaplan*, New York: Collier Books, 1973, s. 280-281.

100 Primo Levi, *The Black Hole of Auschwitz*, Cambridge: Polity, 2005, s. 8, 33, 72.

la Nazi kamplarındaki giriş seremonisi (çırılçıplak soyulma, kişisel fotoğrafların imhası, saçların kazınması, kollara dövme vurulması) arasında doğrudan bir bağlantı vardır.” Levi bütün bunlardan şu sonucu çıkarır: “Bu, insanın imhasıydı; faşizm budur.”¹⁰¹

Dünyanın dört bir yanındaki faşistler Levi’nin bu yaklaşımındaki eleştirel, etik ve siyasi içerimleri paylaşmasalar da, eylemlerinin düşmanlarına karşı toptan bir saldırı anlamına geldiği noktasında onunla aynı fikirdeydiler. Faşistler için düşmanın kurbanlaştırılması, şiddetin faşist ideolojideki merkezî konumunun ve arzu edirliliğinin bir diğer örneğiydi. Mussolini ve Arjantinli, Japon, Brezilyalı, Kolombiyalı, Perulu ve Romanyalı faşistler, düşmanı kendi benlik anlayışlarının tanımlayıcı bir karakteri olarak görmüşlerdi.¹⁰² Özetle, Yahudiler ve diğer düşmanlar, faşistlerin ne olmadıklarını ve tersinden aslında ne olduklarını tanımlamıştı.

İcat edilmiş halk düşmanının kurbanlaştırılmasında her faşist ideoloji Nazizm kadar uç sınırlara gitmemişti. Aynı şekilde, diğer faşizm formları, şiddet ve şeytanlaştırma fantezilerini fiiliyata geçirme arzuları ve “iradeleri” açısından da o kadar aşırıya gitmediler. Faşizm dönemini (1919-1945) deneyimleyen çoğu “kaynak”a göre Nazizm, özel olarak uç bir faşizm yorumuydu. Başka bir ifadeyle Nazizm Alman faşizmiydi. Bu değerlendirme çoğu faşist ve anti-faşist tarafından paylaşıldı. Savaştan ve Holokost’tan sonra faşist ideolojinin bu deneyime dayalı kavramlaştırılmasının yerini daha yeni tarihsel anlamlandırma biçimleri ve savaş-sonrasının (seçici) bellek süreçleri aldı. Küresel faşizm kavramlaştırması 1945’ten önce Nazi kurbanlaştırma süreçlerinin küresel ideolojik içerimlerini aydınlatma amacına hizmet etmişken, 1945’ten sonra açıklayıcı bir araç olarak faşizm kavramlaştırması genellikle *Shoah* deneyiminin, bilhassa da *Shoah*’nın Yahudi kurbanlarına yaşatılanların en önemli

101 Ian Thomson, *Primo Levi*, Londra: Hutchinson, 2002, s. 26-27

102 Düşman nosyonları üzerine bkz. Finchelstein, *Transatlantic Fascism*; Angelo Ventrone, *Il Nemico Interno: Immagini, parole e simboli della lotta politica nell’Italia del Novecento*, Roma: Donzelli, 2005.

boyutlarını karartmıştı. Bu bağlamda Nazilerin tüm kurbanlarının birbirinden farklı deneyimleri homojenleştirilmiş, Alman faşist ideolojisinde mevcut ideolojik hiyerarşiler ve kurbanlaştırma zorunluluklarının üzeri örtülmüştür.

Savaşın son ve son dönemlere kadar faşizm ve Nazizm toplumsal bellekte genellikle birleştirilmişti. Bu birleştirme, Holokost kurbanlarının kimlikleri ve dolayısıyla Nazi zulmünün ideolojik hususiyetleri hakkında bir kolektif sessizlik biçimine payanda olmuştu. İster Batı Avrupa’da olsun ister Doğu Avrupa’da, bu faşizm nosyonları benimsendiğinde bu sonuç ortaya çıkmıştı. Doğu’da ve Batı’da Nazizm’in küresel faşizm ya da küresel totaliterizm kapsamında değerlendirilmesi, Nazi kurbanlaştırmasının temel özelliklerinin önemsizleştirilmesi amacına hizmet etmişti.

Bu durum kurbanların tarihinin ve belleğinin silinmesine, ayrıca *Shoah* döneminde anlaşıldığı biçimiyle ulus-aşırı faşizmin hususiyetlerinin önemsizleştirilmesine sebep olmuştu. Böyle olunca birçok faşizm ve Holokost tarihçisi faşizmin bu ulus-aşırı olma hususiyetini eleştirel olmayan bir şekilde ele almıştı. Hatta bu tarihçiler en nihayetinde kendi şahsi bilgi alanlarını karşılıklı olarak dışlama noktasına gelmişlerdi. Bilhassa genelleyici yaklaşımı benimseyen faşizm tarihçileri, ideolojik deneyimlerin ve soykırım pratiklerinin karşılıklı olarak birbirini kapsadığı dinamik bir bilgi alanının yerine tanımları, sözlükleri ve günümüzde üretilmiş “yüksek teori”yi geçirmişti.¹⁰³

Holokost tarihçileri, bu dışlamayla eşanlı olarak, faşizmin Nazizm’le herhangi bir bağlantısının bulunmadığı sonucuna vardılar. Bu kapsamda, örneğin başlıca Holokost tarihçilerinden Saul Friedländer, yerinde bir biçimde “Nazilerin kefaret niteliğindeki antisemitizmi” adını verdiği şeyin müstesnalığını

103 Bu tarihçiler arasında faşizm, Nazizm ve Holokost arasındaki bağıntıları irdelenmiş önemli istisnalar da vardır. Kitabımın bu bölümünün söz konusu çalışmaları için ayrıntılı bir tamamlayıcı olduğunu düşünüyorum. Bahse konu istisnai çalışmalar için örneğin bkz. Tim Mason, *Nazism, Fascism and the Working Class*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995; Mosse, *Fascist Revolution*; Geoff Eley, *Nazism as Fascism: Violence, Ideology and the Ground of Consent in Germany 1930-1945*, New York: Routledge, 2013.

öne çıkarırken, Holokost'un sahte dinsel boyutunun (yani Yahudilerin imhası "başka amaçlara ulaşmada bir araç değil, başlı başına kutsal bir araçtı") altını çizer.¹⁰⁴ Onun bütün bunlardan çıkardığı sonuç, başka ülkelerde böyle bir özelliğin olmadığıdır.¹⁰⁵ Friedländer'in en önemli eserleri olan *Nazi Germany and the Jews* (Nazi Almanya'sı ve Yahudiler) ile *The Years of Extermination* (İmha Yılları) kitaplarında Nazilerin küresel tarihi, Nazi politikalarının ulusal ve uluslararası düzlemde yürürlüğe konulma ve karşılanma biçimleri üzerinden açıklanır. Friedländer kuşkusuz Holokost'un "ideoloji çağının ayrılmaz bir parçası" olduğunu ifade eder, fakat "İtalya'daki ve başka yerlerdeki" küresel faşizm ile Almanya'daki Nazizm'i net bir şekilde birbirinden ayırır. Başka bir ifadeyle, ona göre faşizm ulus-aşırı bir ideoloji olabilir, fakat Almanya'daki faşizm olamaz. Friedländer'in çalışması kurbanların deneyimlerine yaptığı vurgu bakımından bilhassa yenilikçidir. Bu bakımdan onun, kurbanlar tarafından deneyimlendiği ve yorumlandığı biçimiyle faşizme değinmemiş olması şaşırtıcıdır. Dünya çapındaki faşizm yorumlarının ulus-aşırı tarihi, Nazilerin ulus-aşırı fetih ve yıkım projesinin, özellikle de onun kurbanları tarafından nasıl görüldüğünün anlaşılmasında yeni bir bakış açısı sunabilirdi.

Nazi imparatorluğu çerçevesi dışına çıkarak ulus-aşırı ve karşılaştırmalı yaklaşımlar geliştirmek, Holokost tarihyazımın-

104 Saul Friedländer, "Nazism: Fascism or Totalitarianism" Charles S. Maier, Stanley Hoffmann ve Andrew Gould (haz.), *The Rise of the Nazi Regime: Historical Reassessments* içinde, Boulder: Westview Press, 1986, s. 30. Ayrıca bkz. Saul Friedländer, *Memory, History, and the Extermination of the Jews of Europe*, Bloomington: Indiana University Press, 1993, s. 26; Friedländer, "Mosse's Influence on the Historiography of the Holocaust", Stanley G. Payne, David J. Sorkin, ve John S. Tortorice (haz.), *What History Tells: George L. Mosse and the Culture of Modern Europe* içinde, Madison: University of Wisconsin Press, 2004, s. 142.

105 Bu fikrini, her türden karşılaştırmaya bir sınır koyacak kadar uç sınırlara taşıyan Friedländer, Wolfgang Schieder'in Alman tarihi üzerine çalışmasının eleştirisini yaparken şöyle der: "Üzerinde durmanın gereksiz olduğu bir husus da, Nazi antisemitizminin İtalyan faşistlerinin Afrikalılara, kölelere ve Güney Tirol Almanlarına karşı sergilediği "ırkçılık"la karşılaştırılmış olması" ("Nazizm", s. 27). Benzer ama daha detaylandırılmış bir yaklaşım için bkz. Ian Kershaw, *Hitler, the Germans and the Final Solution*, New Haven, CT: Yale University Press, 2008, s. 345.

da genellikle lanetlenmiş bir şeydir. Ne var ki Nazizm'i bütünsel dünya tarihi içinde ele almak, ille de Holokost'u uçlarda seyreden bir tarihin uç bir olayı şeklinde önemsizleştirmek anlamına gelmeyebilir.¹⁰⁶ Faşizm üzerine gerçekleştirilmiş birçok çalışmaya da damgasını vurmuş olan Avrupamerkezcilik, Holokost tarih yazımında halihazırdaki benzersizlik iddialarında da önemli bir rol oynar. Her ne kadar Afrikalılar, ayrıca Araplar da, İtalyan faşizminin hardal gazları ve diğer kimyasal silahlar, yargısız infazlar ve sivil katliamları şeklindeki eşsiz tarzını deneyimlemişlerse de, Naziler tarihteki en vahim olaylardan birine imza atmışlardı. Velhasıl tarihte radikal bir kopuş, bir dönüm noktasıydı bu. Fakat emperyalizm, faşizm ve ırkçılık Holokost'u Avrupa'nın dışında kalan dünyaya bağlar. Son zamanlarda Nazizm üzerine çalışan birçok tarihçi Doğu Avrupa'daki Nazi soykırımının başlıca öncüleri olarak Alman ve Avrupa imparatorluklarına odaklanıyor.¹⁰⁷ Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Hannah Arendt'in yıllar önce *Totalitarizmin*

106 Bu bağlantıları inceleyen önemli çalışmalar için bkz. A. Dirk Moses (haz.), *Empire, Colony, Genocide: Conquest, Occupation, and Subaltern Resistance in World History*, New York: Berghahn, 2008; Bashir ve Amos Goldberg, "Deliberating the Holocaust and the Nakba: Disruptive Empathy and Binationalism in Israel/Palestine", *Journal of Genocide Research* 16, no. 1 (2014), s. 77-99; Dan Stone, *History, Memory and Mass Atrocity: Essays on the Holocaust and Genocide*, Londra: Mitchell, 2006; Donald Bloxham, *The Final Solution: A Genocide*, Oxford: Oxford University Press, 2009.

107 Matthew P. Fitzpatrick, "The Pre-History of the Holocaust? The Sonderweg and Historikerstreit Debates and the Abject Colonial Past", *Central European History* 41, no. 3 (2008); Edward Ross Dickinson, "The German Empire: An Empire?", *History Workshop Journal* 66 (2008); Olivier Le Cour Grandmaison, *Coloniser, exterminer: Sur la guerre et l'état colonial*, Paris: Fayard, 2005; Isabel Hull, *Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany*, Ithaca: Cornell University Press, 2005; Joël Kotek, "Sonderweg: Le génocide des Herero, symptôme d'un Sonderweg allemand?", *La Revue d'histoire de la Shoah* 189 (2008); Jürgen Zimmerer, "The First Genocide of the Twentieth Century: The German War of Destruction in Southwest Africa (1904-1908) and the Global History of Genocide", Doris L. Bergen (haz.), *The Holocaust: Lessons and Legacies* içinde, Chicago: 2008, s. 34-64; Donald Bloxham, *The Final Solution: A Genocide*, Oxford: Oxford University Press 2009; Benjamin Brower, "Genealogies of Modern Violence, Arendt and Imperialism in Africa 1830-1914", Louise Edwards, Nigel Penn ve Jay Winter (haz.), *The Cambridge History of Violence* içinde, c. 4, Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

Kaynakları'nda ifade ettiği gibi, küresel ideolojiler ve emperyalizm, faşizm tarihi ve ön-tarihi ile Holokost'un temel unsurları olmuşlar,¹⁰⁸ ayrıca faşizmin akıbetinde rol oynamaya da devam etmişlerdi.

Naziler, radikal, kaba ve dolaysız bir fiziksel şiddet gösterisiyle, faşist deneyimi uç sınırlara taşıdılar. Bir anlamda Nazizm, diğer faşizm formlarından tümüyle farklı bir hal almıştı. Bununla birlikte faşizm, soykırımcı potansiyelini faşist İtalyan Afrika'sında ve iç savaş İspanya'sında sergilediği soykırımsal pratiklerle de hayata geçirdi. Fransa'dan Ukrayna'ya kadar ulus-aşırı faşistler, lojistik ve ideolojik destek ile –en az bunlar kadar önemlisi– katiller temin ederek Nazi Nihai Çözüm'üne de katıldılar. Yine de Nazizm, diğer faşist formasyonlardan köklü bir kopuşu temsil eder. Nazizm, faşizmin türsel "ideal tip"i değildir, fakat onun olabilecek en radikal halinin zirvesidir.

Bir hareket ve bir rejim olarak faşizm, iç savaşı teşvik etme noktasında dalgalı bir seyir izlemişti. En azından Mussolini faşizminin İtalya'daki mirası şuydu: bölünmüş bir ülke ve ölçüsüz şiddet araçları talep eden, neredeyse kıyameti andıran bir mücadele – bunlara İtalyan Yahudilerinin Auschwitz'e gönderilmesindeki faşist işbirliği de dahildi.¹⁰⁹ Fakat belki de bundan daha önemlisi, faşizmin mirası İtalya ve Mussolini'yle sınırlı değildir. Bu miras 1943'ten sonra Yahudileri Auschwitz'e gönderen İtalyan faşizmini kapsadığı gibi, Yahudilerin imhasını savunan çok uzaklardaki Arjantin faşistlerini, Yahudileri hapse-

108 Bkz. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York: Meridian, 1959, s. 158-184 [Türkçesi: *Totalitarizmin Kaynakları 1: Antisemitizm*, çev. Bahadır Sina Şener, 2009; *Totalitarizmin Kaynakları 2: Emperyalizm*, çev. Bahadır Sina Şener, 2009; *Totalitarizmin Kaynakları 3: Totalitarizm*, çev. İsmail Serin, İletişim, İstanbul, 2017]; Hannah Arendt, "The Seeds of a Fascist International", Jerome Kohn (haz.), *Essays in Understanding, 1930-1954* içinde, New York: Harcourt Brace, 1994, s. 147

109 Bkz. Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, New York: Holmes and Meier, 1985, s. 660-679; Susan Zuccotti, *The Italians and the Holocaust: Persecution, Rescue, and Survival*, New York: Basic Books, 1987; Simon Levis Sullam, *I Carnifici Italiani: Scene dal Genocidio degli ebrei, 1943-1945*, Milano: Feltrinelli, 2015.

dip kaçımlarını engelleyen Fransız ve Hollandalı işbirlikçileri, Yahudileri öldüren Baltıklı ve Ukraynalı faşistleri ve diğerlerini de kapsar. Bu suçun işlenmesini mümkün kılan küresel ideoloji, ulus-aşırı faşizmdi.

Nazizm, kendisi için vazgeçilmez nitelikteki Yahudi karşıtı “kutsal” terör sarmalında, saldırgan faşist sürüye nal toplatmıştı. Naziler, Nazi faşizminin en döngüsel nosyonu¹¹⁰ olan dışarı atılması gereken (*object*) nosyonunu, Nazi İmparatorluğu’nun Doğu Avrupa’daki topraklarında kurulan toplama kamplarında birebir hayata geçirmeye karar verdiler. Auschwitz’de, bu kapalı ve kontrollü faşizm laboratuvarında, Nazilerin “halkın varoluşsal düşmanı olarak dışarı atılması gereken(ler)” fikri, Hitler’in ideolojisinin bu en aykırı ve çılgınca veçhesi, bir gerçeklik haline geldi.¹¹¹

Şiddetin faşist tarihi

Faşizm bir şiddet ideolojisiydi. Şiddeti öylesine önemsemişti ki, ona binlerce sayfa dolusu kitaplar ve konuşmalar hasretmekle kalmadı, onu siyasi bir buyruk haline de getirdi. Faşist pratiğin sınırlarını şiddet belirledi. Başka bir ifadeyle, siyasi şiddete başvurmeyen bir faşizm yoktur. Toptan, varoluşsal bir halk düşmanını ve buna bağlı olarak da siyasi zulmü içermeyen gerçek bir faşizm yoktur.

Faşizmde şiddetin mantığını anlamak, onun ideolojik ve estetik boyutlarını anlamakta kilit bir öneme sahiptir. Şiddet, özellikle de faşist ve soykırımcı bir nitelik taşıyan dışlanması gereken ve kurban nosyonları bağlamında, faşizmin kavramsal tanımlamalarını belirlemiştir. Şiddet faşizmi ve faşistleri yarattı. Kutsal bir statü atfedilen şiddet, faşizme uç bir siyasi dogma şeklini verdi. Faşizm, şiddetten kökenlenen ve kıyamet ben-

110 İngilizcede *circular reasoning*, *circular logic* ya da *begging the question* şeklinde ifade edilen mantık yürütme hatasının karşılığı olarak kullanılmıştır. “A doğrudur, çünkü B doğrudur; B doğrudur, çünkü A doğrudur” şeklinde kendini kendiyile “açıklayan/kanıtlayan” önermeleri ifade eder – ç.n.

111 “Faşizm laboratuvarları” kavramını Enzo Traverso’nun çok önemli çalışması *The Origins of Nazi Violence*’tan aldım.

zeri olağanüstü zamanlarda şiddet tarafından yönlendirilen ilkel bir dünya görüşüydü. Bu nedenle faşizm, Çinli Mavi Gömleklilere göre, “yıkımın eşliğindeki ulusların yegâne öz-kurtuluş aracıdır. İtalya ve Almanya’yı o kurtardı... Bundan dolayı, İtalya ve Almanya’daki şiddete dayalı faşist mücadele ruhunun bir benzerini yaratmaktan başka bir yol yoktur”¹¹² Çin’deki Mavi Gömlekliler gibi Portekizli Mavi Gömlekliler de şiddet savunusunu uluslararası faşizmle özdeşleştirdiler. Şiddet faşizmin amacıydı fakat aynı zamanda siyasetin de çıkış noktasıydı: “Şiddet her iyi siyasetin zorunlu ve makul çıkış noktasıdır, zira şiddetin olmadığı sıkıntılı süreçlerde fetih imkânsızdır.”¹¹³

Faşist kafalar için, alternatif siyasetler mümkün olan yegâne siyaset olarak faşizm fikrinin bir reddi anlamına geldiği ölçüde, başka fikirlere yer yoktu. Faşizmden başka bir fikre sahip olanlar mutlaka lider ve halkın oluşturduğu ulusal topluluğa karşı zehirlenmiş insanlardı; faşist siyasette ya da toplumda meşru bir yerleri yoktu. Düşmanın şiddetle karşılık verilmeyi tümüyle hak ettiği düşüncesi, faşistlere göre teorik olarak mantıklı bir düşünceydi. İktidar demek şiddet demektir. Basitçe, şiddet mantığı faşist ideolojinin çekirdeğini teşkil etmişti. Bu ideolojinin pratik sonucu, farklı görülenlerin kurbanlaştırılması oldu. Siyasi kurbanlaştırmamın bu biçimi faşizm bağlamında tümüyle moderndi, zira geçmişten gelen eski mitlerden köklendiği iddia edilmişse de, bu şiddet aslında lider, ulus-devlet ve halk üçlüsünden oluşan modern siyasi mit tarafından/üzerinden meşrulaştırılmıştı.

Faşizmde inanç şefe imanla bağlantılıydı. Faşizm liderini yaşayan efsane olarak sunmuştu. Almanya’da *Führerprinzip*¹¹⁴

112 Lloyd E. Eastman, “Fascism in Kuomintang China: The Blue Shirts”, *China Quarterly* 49 (Ocak-Mart 1972), s. 4.

113 Antonio Costa Pinto, *Os Camisas Azuis e Salazar - Rolão Preto e o Fascismo em Portugal*, Porto Alegre: EDIPUCRS, 2016, s. 110. Portekiz faşizmi ve onun diğer faşizmlerle uluslararası bağlantıları üzerine ayrıca bkz. Nuno Simão Ferreira, “Alberto de Monsaraz e a vaga dos nacionalismos político-autoritários europeus do pós-I Guerra mundial: Um rumo até o fascismo?”, *Lusitana História* 4 (2007), s. 7-75.

114 (Alm.) Lider ilkesi. Bu ilke uyarınca liderin sözü bütün yazılı kanunların üstünde ve bütün yönetsel örgütlenmeler için bağlayıcıdır – ç.n.

Hitler'i hakikatin ve otoritenin nihai kutsal kaynağı olarak sunarken, Brezilya, Arjantin, İspanya ve diğer ülkelerde faşistler liderlerin siyasetini aşkın bir mitsel hakikat olarak görmüşlerdi. Arjantin'in en ünlü faşisti Leopoldo Lugones, hakikati güç ve ilahi olanla ilişkilendirmişti. Faşistlere göre hakikat neredeyse bir ilahi sezgi meselesiydi ve pratikte doğrulanması gerekmezdi. Lugones gibi İspanyol faşist yazar Ramiro de Maeztu da bir "ebedi hakikat"ın olduğunu öne sürmüştü. Gerçeklik, "aşkın özler" olan doğruluk ve hakikat arayışında ortaya çıkmıştı. Aynı şekilde Gustavo Barroso'ya göre de Brezilya faşizmi yeryüzündeki en iyi siyasi oluşumdu, çünkü "ebedi hakikatleri" temsil etmişti. Brezilya faşizminin bu hakikatleri olağanüstü bir değişim, ruhun, haçın ve ulusun "birliği"nin egemen olacağı "yeni zamanlar" vaadinde bulunmuştu. Lugones ve de Maeztu gibi Barroso da yeni bir çağın doğuşunu, bir mutlak hakikatin estetik ve siyasi üstünlüğüyle özdeşleştirmişti.¹¹⁵

Faşizm, faşist hareketin gerçekliğini ve liderliğini mitsel bir kahramanlık, şiddet ve boyun eğdirme geçmişine bağlıyordu. Faşist ideolojide liderler, halk ve ulus-devletle doğrudan bir bağlantının ve bunların bölünmez bir cephesinin tesis edildiği çığır açıcı bir süreci temsil ediyordu. O halde lider, halk egemenliğinin nihai kaynağıydı ve yalnızca kendisine karşı sorumluydu. Faşistler için liderlerinin yanılmazlığı bir saplantıydı, çünkü onlara göre liderlerin varsaydıkları hatasızlığı, ideolojinin çekirdeğini oluşturan ilahi hakikatleri yansıtmıştı. Faşistler, aşkın olmayan kökleri olduğuna inandıkları liberalizm ya da sosyalizmin aksine, mitsel savaşçı kahramanların geri dönüşünü arzulamış, liderlerinden de bunu beklemişlerdi.¹¹⁶ Faşizm siyasi bir dindi. Onun modernliği bilhassa, siyasette kutsalın yerini yeniden belirlemesinde yatar.

Faşizmin kutsal olan ve bilinçdışı olan bakımından hususi modernliği önemle vurgulanmalıdır. Tarihçi Angelo Ventrone'nin ifade ettiği gibi, faşistlerin modernite eleştirisi moderni-

115 Bkz. Federico Finchelstein, "Truth, Mythology and the Fascist Unconscious", *Constellations* 23, no. 2 (2016), s. 227.

116 A.g.m., s. 225.

tenin bir toptan çöküşe neden olmasıydı, fakat kendisi de fet-hin ve tahakkümün hizmetine koşulmuş alternatif bir moder-nite önermişti. Faşistler mekanik, yinelemeli ve gayri iradi ol-duğunu değerlendirdikleri modernitenin yerine, maddi dünya-yı ve ekonomiyi kontrolleri altına almalarına olanak veren “ni-telikli” bir moderniteyi geçirmek istemişti. Kendi modernite-lerini “maneviyatın ve siyasal olanın tahakkümü” olarak gör-müşlerdi. Bu mülahazaların merkezine ise bir “savaş etiğini” ve güçlü bir erkeklik ve topluluk/cemaat duygusunu koymuşlar-dı.¹¹⁷ Bundan dolayıdır ki faşistler için şiddet en yüksek siya-sallaşma biçimiydi.

Şiddet ve onun yasadışı kullanımı hem faşist pratiğin hem de faşist teorinin tanımlayıcı niteliğiydi. Primo Levi’nin gayet ik-na edici bir şekilde ortaya koyduğu gibi, şiddet başlı başına bir amaç haline gelmişti.¹¹⁸ Faşizm güç ve şiddeti birer araçtan zi-yade ideolojik amaçlar olarak kullanır. Faşist ideolojide şid-det yalnızca araçsal bir nitelik taşımaz, esas olarak bir sezgi, bir yaratım biçimidir. Yalnızca harekete geçirici bir mit değil, ay-nı zamanda karanlık, negatif bir yüceliktir de. Yani şiddet, en yüksek siyaset biçimi mertebesine çıkarılır.¹¹⁹ Mussolini’ye gö-re şiddet dizginsiz güçtü. Ulusa ve bireye, tehditkâr dış dünya-ya karşı koruma şeklinde güvenlik sağlayan, akla dayalı olma-yan bir durumdu. Max Weber ve Karl Marx, hatta onu canlan-dırıcı ve kurtarıcı nitelikleriyle yüceltmış olan Georges Sorel gibi düşünürler için şiddet, siyasette başat bir role sahipse de, faydalı bir amaca bağlanmalı ve sınırlandırılmalıdır. Bu yazar-lar faşist şiddet teorisyenlerinden çok farklı bir yerde dururlar.

Faşist idealde şiddet araçsal kimliğini kaybederek irfanın

117 Ventrone, *La seduzione totalitaria*, s. 138-139, 153, 185.

118 Bkz. Primo Levi, *The Drowned and the Saved*, New York: Vintage, 1989, s. 105 [Türkçesi: *Boğulanlar Kurtulanlar*, çev. Kemal Atakay, Can, İstanbul, 2016]. Levi’nin Nazizm’i faşizmle özdeşleştirmesine ilişkin olarak bkz. Primo Levi, *Conversazioni e interviste 1964-1987*, Torino: Einaudi, 1997, s. 245, 250.

119 Negatif yücelik üzerine Dominick LaCapra’nın şu çalışmalarına bkz. *History and Memory after Auschwitz*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1998, s. 27-30; *Representing the Holocaust: History, Theory, Trauma*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1994, s. 100-110; *Writing History, Writing Trauma*, Baltimo-re: Johns Hopkins University Press, 2001, s. 94.

doğrudan kaynağı haline gelir.¹²⁰ Faşist kimliği tanımlayan şey olan şiddet, faşist iç benliğin kilit önemdeki bir boyutudur. Şiddet, siyaseti neredeyse kutsal bir eylem alanı kılan aşkın bir deneyime dönüşür. Mussolini örneğinde şiddet, sıradan kaygılardan radikal bir kopuş sağlamakta faşizme yardımcı olan etik bir güçtü. İşte bu noktada kurban nosyonu bir kez daha kilit önem kazanır. Sonraki süreç içinde bu fikir Mussolini'nin ünlü faşist mottosunda en iyi ifadesini bulmuştur: "Umurumda değil" (ya da hiç takmıyorum). Bu faşist motto, 1942'de faşist sürekli devrimin gösteri salonlarına kazındı. Mussolini için bu takmama eylemi, ölümün ve "kanı saflaştırma"nın kurtarıcı güçler olarak kabul edilmesiyle ilişkiliydi.¹²¹ Mussolini, 1942 gibi geç bir tarihte bile İtalyan ulusunun geleceğini değerlendirirken, Nazi yıkım savaşının kendisine vaat ettiği şiddeti memnuniyetle kabul ettiğini gizleyememiş ya da gizlemek istemişti.¹²² Hitler ya da Arjantin'in faşist *nacionalistaları* için olduğu gibi Mussolini için de şiddet ve savaş, siyasi uyum ile kişisel

120 Bu yaklaşımın bazı örnekleri için bkz. Sergio Panunzio, *Diritto, forza e violenza: Lineamenti di una teoria della violenza*, Bologna: Capelli, 1921, s. 17; Curzio Suckert (Malaparte), *L'Europa Vivente: Teoria Storica del Sindicalismo Nazionale*, Floransa: La Voce, 1923, s. xlviii, 1-5, 22-25, 34, 111-119; Curzio Malaparte, *Italia barbara*, Torino: P. Gobetti, 1925. Faşizmin şiddeti salt şiddet olduğu için olumlayan yaklaşımının erken dönem bir eleştirisi için bkz. Rodolfo Mondolfo, *Per la comprensione storica del fascismo*, Bologna: Capelli, 1922, s. i-iii, xv, xxxiv-xxxv; Rodolfo Mondolfo, "Forza e violenza nella storia (Aperto la discussione)", Sergio Panunzio (haz.), *Diritto, forza e violenza: Lineamenti di una teoria della violenza* içinde, Bologna: Capelli, 1921, s. viii, xi, xiii, xv, xvii, xviii, xix.

121 MRF B 93 F, s. 159 SF 1, Archivio Centrale dello Stato, İtalya. Mussolini şöyle demişti: "Savaşçı grupların kullandığı ve sargılar içindeki yaralı bir adamın çiziktiriverdiği mağrur 'Hiç takmıyorum' mottosu felsefi bir Stoacılık ediminin ibaret bir şey değil, siyasetten ibaret olmayan bir doktrinin hülasasıdır: O bütün riskleri göze alan savaşçı bir ruhun kanıdır. Yeni bir İtalyan hayat tarzını ifade eder. Faşistler hayatı olumlar ve severler, intiharı ise korkakça bulup reddeder ve hakir görürler. Faşistlerin hayattan anladıkları şey vazifedir, yükseliştir, fetihtir, hayat ulvi ve dolu dolu olmalıdır; faşist hayatı kendisi için yaşmalıdır, fakat daha önemlisi, hem yakınlarındaki hem de uzaklarındaki, hem bugün yaşayan hem de gelecekte yaşayacak başkaları için de yaşmalıdır" (Benito Mussolini, "La dottrina del fascismo", *Opera omnia di Benito Mussolini* içinde, c. 34 [Floransa: La Fenice, 1967], s. 119-121).

122 MRF B 93 F, 159 SF 1, Archivio Centrale dello Stato, İtalya.

ve kolektif kurtuluşun kaynaklarıydı.¹²³ İspanyol faşistleri için ise, adalet ve doğruluktan aynı ölçüde köklendiğine inandıkları “eylemin kutsal şiddeti” söz konusuydu. Arjantin’in en uç faşist entelektüeli olan Eugenia Silveyra de Oyuela da aynı şekilde siyaset ile kutsal şiddeti harmanlayarak, Tanrı’nın iç düşmanlara karşı savaşımının bir sonucu olarak tanımladığı şiddetin meşru olduğunu öne sürdü. Ona göre Arjantin’deki durum şuydu: “Kızıl sürülerin” istila ettiği ülkede “istilacılar içimizdedir ve aslında bir savunma savaşı halindeyiz. ‘Tehdit altındaki anavatanın haklarını savunması’ gereken Arjantinliler için meşru bir savaştır bu” Mısırlı Mavi gömleklilerin mottosu ise “İtaat ve Cihat” (*al-tcah wa al-jihad*) idi ve bu cihat fikri ayrıca yeminlerine de yansımıştı: “Sadık ve itaatkâr bir asker olup Mısır uğruna savaşaçağıma ve beni ilkelerimden saptıracak ya da örgütüme zarar verecek her şeyden kaçınacağıma kadir-i mutlak Allah’ımın, onurum ve vatanım üstüne yemin ederim.” Ortadoğu’dan uzakta, Çinli Mavi Gömlekliler ise şiddetin tüm siyasi rakiplere yöneltilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdi: “Kan dökme noktasında bir kararlılık olmalı, tüm halk düşmanlarını yok edecek görülmemiş türde bir şiddet sergilenmelidir.”¹²⁴ Çinli faşistler şiddeti halkın gerçek siyasetine ulaşmanın yolu olarak görürken, Kolombiyalı faşistlere, yani Leoparlara göre, “güzel ve destansı atayurdu efsanesinin aydınlattığı şiddet, geleceğin büyük mücadelelerinde bizim için daha iyi bir alternatif yaratabilecek yegâne şeydir” Faşizm miti, iç benlik ve kolektif bilinçdışı güçlerinin sadece şiddet ve ölüme götürebileceği yolundaki fikirden köklenmişti, bu haliyle de siyaseti özünde ilahi bir faaliyet olarak kavrayan anlayışın uç bir biçimiydi.

Faşistler şiddeti ve ölümü siyasette ve siyaset aracılığıyla benliğin kökten bir yenilenmesiyle ilişkilendirmişti. Sözgelimi Romanyalı faşistler şiddetin kutsal doğasını, savaşçıların kendile-

123 Örneğin bkz. tabelloni murali, MRF B 93 F 158; MRF B 91 F, 154 Sala Dotrina SF 2, tabelloni murali, Archivio Centrale dello Stato, İtalya.

124 Bkz. *Acción Española*, Antoloji, Mart 1937, s. 366; Finchelstein, *Origins of Dirty War*, s. 45; James P. Jankowski, “The Egyptian Blue Shirts and the Egyptian Wafd, 1935-1938”, *Middle Eastern Studies* 6 (1970), s. 82; Eastman, “Fascism in Kuomintang China”, s. 9-10.

rini feda ederek ölmek suretiyle yeniden doğuşları ve kurtuluşları fikrine bağlamıştı. Onlara göre bunu “Tanrı istedi”ğinden, “yenilenme tohumu ancak ölüm ve ıstıraptan doğup büyüyebilir”di. Romanyalı faşistler “ölümü sevmiş”ti. “Düğünlerin düğünüydü” ölüm onlar için.¹²⁵ Şiddet kullanımında içkin olarak var olan yakın tehlike hissi faşist yaşam tarzının parçasıydı ve ölüm siyasi düşmana ve en nihayetinde de benliğe verilen faşist karşılığın bir sonucuydu. Mussolini bunu şöyle ifade etmişti: “Risk alarak yaşamak, her şeye her zaman hazırlıklı olmak demek olsa gerektir – mevzubahis olan vatanın ve faşizmin savunulması ise, neyi feda etmek gerekirse gereksin, tehlike ne olursa olsun, hangi eylem söz konusu olursa olsun, her şeye.”¹²⁶

Faşistler için şiddet asıl ifadesini totaliter faşist devlette, onun “manevi” ve “etik” emperyalizminde bulmuştu. Mussolini şöyle demişti:

Faşist Devlet güç kullanma ve emretme iradesini temsil eder. İtalya’da Roma gelenegi güç kavrayışında cisimleşir. Faşist doktrinindeki haliyle emperyal güç, yalnızca toprağa bağlı, askerî ya da ticari bir güç değil, aynı zamanda manevi ve etik bir güçtür. Bir emperyal ulus, başka bir ifadeyle, diğer ulusların doğrudan ya da dolaylı olarak lideri konumundaki ulus, tek bir kilometrekare toprak bile işgal etme ihtiyacı duymaksızın var olabilir.¹²⁷

Faşizm için emperyalizm, bir varlık değil, olma(k) durumudur. Faşizm bu anlamda diğer emperyalist oluşumlardan ke-

125 Villegas, *No hay enemigos a la derecha*, 224; Constantin Iordachi, “God’s Chosen Warriors”, Constantin Iordachi (haz.), *Comparative Fascist Studies* içinde, Londra: Routledge, 2010, s. 345-347 [Türkçesi: “Tanrının Seçilmiş Savaşçıları”, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde, çev. İsmail Ilgar, İletişim, İstanbul, 2015].

126 Bkz. Benito Mussolini, “Vivere pericolosamente”, *Opera omnia di Benito Mussolini* içinde, c. 21 (1924; yeniden basım, Floransa: La Fenice, 1960, s. 40.

127 Benito Mussolini, “La dottrina del fascismo”, *Opera omnia di Benito Mussolini* içinde, c. 34, Floransa: La Fenice, 1967, s. 119-121. 1942’deki faşist “sürekli” sergide sergilendiği haliyle faşist devletin kendisini nasıl gördüğüne ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. MRF B, 91 F, 154 Sala Dotrinna SF 2, tabelloni murali, “Lo Stato Fascista”; “I Codici di Mussolini”, Archivio Centrale dello Stato, İtalya.

sinlikle farklı değildir.¹²⁸ Bununla birlikte faşizm diğer emperyalizmlerden şu bakımdan ayrılır: Faşizm, Mussolini'nin sınıf mücadelesi yerine ulusal mücadeleyi koyduğu milliyetçi ika-
menin nihai ifadesi olarak değerlendirildiğinde, bir "proleter emperyalizm" olarak görülebilir. Mussolini'ye göre faşist emperyalizm, paradoksal bir şekilde sömürgecilik karşıtlığının en yüksek biçimiydi. Emperyalizm dekadansın siyasi antiteziydi. Başka bir ifadeyle, emperyalizmin etkin ve yeni bir faşist formu, "bir sömürge haline gelme" ihtimalini ortadan kaldırmıştı.¹²⁹ Faşist emperyalizm kendisini Roma emperyal geleneklerinin mirasçısı olarak sunmuştu. Fakat Romalılığa verilen bu öneme karşın İtalyan faşizmi, antik Romalıların aksine ebedi savaş fikrini yüceltti.¹³⁰ Başka bir ifadeyle Mussolini, savaş, Latin dünyasındaki İtalyan liderliğini güçlendirmek üzere başvurulmuş ön alma amaçlı bir eylem, daha doğrusu "plüto-
kratik imparatorluklara" karşı emperyalist bir hamle olarak görmüştü: "Bir uygarlaşma ve özgürleşme savaşı, halkın savaşıdır bu. İtalyan halkı bunun kendi savaşı olduğunu hissediyor. Bu savaş yoksulların, evlatlıktan ret edilmişlerin, proleterlerin savaşıdır."¹³¹ Küresel ölçekte ele alındığında faşist emperyalizm, halkın şiddetinin ve gücünün en yüksek formuydu: "Faşizm emperyalist ruhta, yani ulusların genişleme doğrultusunda gösterdiği eğilimde, onların zindeliğinin bir tecellisini görür. Ulusların çıkarlarını kendi ülkeleriyle sınırlandıran tersi eğilimde ise bir dekadans belirtisi görür. Yükselen ya da

128 Bkz. Ann Laura Stoler, "On Degrees of Imperial Sovereignty", *Public Culture* 18, no.1 (2006), s. 135.

129 Bruno Biancini, *Dizionario Mussoliniano Mille Affermazioni e Definizioni Del Duce*, Milano: Hoepli, 1939, s. 45, 88.

130 "Ebedi savaş" fikrini benimseyen diğer çağdaş emperyalizm biçimleri üzerinden bu yaklaşımın irdelenmesi için bkz. Ellen Meiksins Wood, *Empire of Capital*, Londra: Verso, 2005, s. 143-151 [Türkçesi: *Sermaye İmparatorluğu*, çev. Prof. Dr. Oya Köymen, Yordam, İstanbul, 2014]. Meiksins Wood "ebedi savaş" fikrini benimseyen ilk emperyalizmin faşizm olabileceğinden, dolayısıyla bu fikrin çağdaş taraftarları için faşizmin bir ilk örnek oluşturduğundan bahsetmez.

131 MRF B, 93 F, 155 SF 1 Impero. Ayrıca bkz. Collez, Muss #92; #47, Archivio Centrale dello Stato, İtalya.

yeniden yükselen halklar emperyalisttir; feragat edip çekilme, ölmekte olan halkların karakteristiğidir.”¹³² Faşistler için emperyalizm, faşist matrisin merkeziydi ve onlara halk adına yürütülen savaş ve şiddet aracılığıyla teoriden pratiğe geçiş hissi vermişti. Ezcümle emperyalizm, faşistler için ritüellerin ya da teorinin ötesinde konumlanmış faşist eylemin somut bir ifadesi anlamına gelmişti. Resmî bir faşist enternasyonal kurma doğrultusunda başarısız olmuş muhtelif girişimler, daha geniş çerçevedeki bir faşist manevi emperyalizm içinde anlaşılmalıdır.¹³³

Manevi emperyalizm aynı zamanda soykırımcı Nazi imparatorluğu mefhumunu da kapsıyordu. Faşizmin radikal Nazi yorumu, ideolojisinin tanımlayıcı boyutu olarak algılanmış düşmanın altını çizirken, çoğu faşizm düşmana, faşist ideolojide daha az sabit bir konum atfetmişti. Bu önemli farklılıklara karşın, faşizm Nazizm’i de kapsayan küresel bir fenomendi. Platoncu anlamda ideal faşist tip diye bir şey yoktur. İtalyan faşizmi Avrupa’daki ilk faşist hareket ve diğer faşist hareketler için ilk referans noktası olmakla birlikte, diğer bütün faşizmlerin kendisinden türediği bir faşizm formu değildi. İtalyan örneğini anlamak, küresel faşizmi anlama noktasında kilit önemdedir fakat bir kavram ya da gerçeklik olarak faşizm ulus-aşırı bir ortak kanaatler ve hisler ağını ifade eder. Avrupa’daki ve tüm dünyadaki faşistler bir “fikir”le tanımlanır. Faşizm her şeyden önce dünyaya, ulusal topluluğa ve lidere dair –gerçekliğin diğer okumalarını dışarıda bırakan– bir fikirdi, hâlâ da öyledir. Faşizm gerçekliği hakikatle karıştırır. Hannah Arendt ideolojinin tanımlayıcı niteliğinin, idraki ve ampirik deneyimi dışarıda bırakıp kendisini kendisiyle kanıtlayan bir dünya görüşü

132 Benito Mussolini, “La dottrina del fascismo”, *Opera omnia di Benito Mussolini* içinde, c. 34, Floransa: La Fenice, 1967, s. 119-121.

133 Faşist Enternasyonal üzerine bkz. Michael Ledeen, *Universal Fascism: The Theory and Practice of the Fascist International, 1928-1936*, New York: H. Fertig, 1972; Davide Sabatini, *L’internazionale di Mussolini: la diffusione del fascismo in Europa nel progetto politico di Asvero Gravelli*, Roma: Edizioni Tusculum, 1997; Marco Cuzzi, *L’internazionale delle camicie nere: i CAUR, Comitati d’azione per l’universalità di Roma, 1933-1939*, Milano: Mursia, 2005.

sağlamak olduğunu ifade eder. Faşizm, Arendt'in bu görüşüne uygun olarak en uç ideolojik bakışı temsil etmişti.¹³⁴ Diğer siyasi ideolojiler arasında faşizm, dünyanın kendisi aracılığıyla görülüp anlaşıldığı bir mercek sunmuştu. Fakat bundan ibaret değildi. Faşizm, paradoksal bir şekilde zımnen gerçekliğin inkârı, değişime uğrattığı gerçeklikten ideolojik bir kopuş anlamına geldi, hatta ideolojik siyasette yeni bir gerçeklik ve yeni bir mümkün tanımı yarattı. Modernitenin karanlık yüzüne yapılmış bu faşist katkı yalnızca eşsiz ve trajik bir tarihsel deneyim değil, daha geniş bir düzleme yayılan demokrasiye meydan okuma tarihinin bir parçasıydı da. Aslına bakılırsa bu geniş tarih, faşizmin soyundan gelen en ayrıksı ideolojiyi, yani modern popülizmi de kapsar.

Faşist popülizm?

Faşizm popülizm değildir, fakat tarihçiler için her ikisinin de halk, ulus-devlet, liderler ve bunların düşmanları bağlamlarında ciddi benzerlikler taşıdıkları kesindir. Bu ikisi aynı tarihin farklı bölümleridir. Faşizmin ve popülizmin *longue durée*¹³⁵ düşünsel serüveni esasta küresel bir nitelik taşır. Bu serüven bütün dünya çapında demokrasi (ve diktatörlük) üzerine fikirlerin tarihsel yolculuğunun bir parçası olarak uzun bir tarihe, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra faşizmin iktidar olmuş popülist post-faşizme dönüştüğü, farklı ülkeleri ve farklı koşulları kapsayan tarihin bir parçası olarak ise nispeten daha kısa bir tarihe sahiptir.

Biraz muzipçe ifade edersek, demokrasi Atina'da doğmuşsa, modern demokratik popülizm de Buenos Aires'te doğmuştur. Fikirlerin ve iktidar rejimlerinin bu uzun ve temsili soykü-

134 Bkz. Hannah Arendt, "Ideology and Terror: A Novel Form of Government", *Review of Politics* 15, no. 3 (1953), s. 303-327; *The Origins of Totalitarianism*, s. 158-184; Hannah Arendt, "The Seeds of a Fascist International", Jerome Kohn (haz.), *Essays in Understanding 1930-1954* içinde, New York: Harcourt Brace, 1994, s. 147 [Türkçesi: *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm: Anlama Denemeleri 1930-1954*, çev. İbrahim Yıldız, Dipnot, Ankara, 2014].

135 (Fr.) Uzun bir sürece yayılan – ç.n.

tüğünde çeşitli türlerden birçok uğrak olmakla birlikte, şimdilik şu uğraklara değinebiliriz: 1) imparatorluk öncesi Roma ve onun halk mefhumu ile cebelleşmesi, keza bu erken dönem siyasi ortamda tribünlerin ve pleblerin¹³⁶ rolü; 2) Fransız Devrimi'nin Paris'i ve onun modern bir halk egemenliği anlayışı yaratması ve 3) aydınlanmış devrimlerin demokratik mirasına karşı kendi karşıdevrimiyle bir kez daha Roma ve onun yanında Berlin, Lima, Halep ya da Tokyo gibi daha birçok yer.¹³⁷

Klasik Atina demokrasisi tiranların ve monarkların çöküşü neticesinde, modern demokrasi ise mutlak monarşi reddiyesinin ürünü olarak Fransız Devrimi'yle birlikte zuhur etmişken, faşizm demokrasiden hâsıl oldu.¹³⁸ Faşizm halk egemenliğinin beklenmeyen, negatif diyalektik ürünüydü. Bir hareket olarak zaman zaman siyasi amaçlarla zulüm, sokak kavgası ve bir önyargının sonucu olarak düşman ilan edilmişlere suikast düzenleme yöntemlerine başvurmuş, bu ölçüsüz şiddeti siyasetin askerileştirilmesi ve çeşitli seçim stratejileriyle birleştirmişti. Faşistler genellikle demokratik oyuna katıldılar, fakat hiçbir bakımdan demokratik değillerdi. Hatta demokrasiyi yıkmak istemişlerdi. Bir rejim olarak faşizm, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımın ürünü olan demokratik temsil krizinden doğmuş, her seferinde diktatöryel bir oluşuma dönüşmüştür. Bununla birlikte o aynı zamanda modern halk ilkelerine ve liderin ulusal topluluğun arzularını temsil ve tebliğ ettiği düşünce-sine de dayanmıştır.

Faşizmle benzer şekilde halk, lider ve ulus-devlet üçlüsünden köklenip 1945'ten sonra bir rejim olarak varlık gösteren modern popülizm, faşizmin statik ya da aşikâr bir sonu-

136 Tribün, Antik Roma'da çeşitli seçilmiş görevlilere verilen isimdi. En önemli ikisi, pleblerin tribünleri ile askerî tribünlerdi. Plebler ise Roma'da ayrıcalıklı yönetici sınıfı teşkil eden Patriciler dışında kalan özgür Roma vatandaşlarının bütününü ifade ediyordu – ç.n.

137 Bkz. Sternhell, *Birth of Fascist Ideology*; Sternhell, *Anti-enlightenment Tradition*. Ayrıca bkz. Sternhell, *Histoire et Lumières: Changer le Monde par la Raison*, Paris: Albin Michel, 2014; "Fascism and Its Ideology", s. 280-290.

138 Atina demokrasisinin doğuşu üzerine tavsiyeleri ve içgörülleri için meslektaşım Andreas Kalyvas'a teşekkür ederim.

cu değildi. Popülizm, faşizm değildi. Popülizm, faşizmin yükselişinden önce de, bir fikirler ve hareketler seti olarak güdük kalmış formlar halinde mevcuttu. Faşizm bu erken popülizm formlarından bazı unsurları bünyesine katmış, zaman zaman da popülizmle birleşmişti. Faşizm döneminde, Avustralya, ABD, Fransa, Arjantin ya da Meksika gibi birbirinden çok farklı ülkelerde çok sayıda popülist (ki bu kitapta bunları, kısmen esasta farklı bağlamları birbirinden ayırmak amacıyla, ya pre-popülistler ya da proto-popülistler olarak adlandırıyorum) faşiste ya da faşizmin yol arkadaşlarına dönüşürken, geri kalan popülistler faşizmi açıkça reddetti. Faşizmin ölümünden sonra ise istisnasız bütün popülistler, bir iktidar ideolojisi ve pratiği olarak faşizme temel karakterini vermiş olan şiddeti net bir şekilde dışladı. Faşizm, hiç kuşkusuz popülist olarak adlandırabileceğimiz hasletlere sahip olmakla birlikte, kendi yenilgisinden doğmuş olan post-faşist, modern popülizmle bir tutulamaz.

Konuya popülizm teorisi perspektifinden baktığımızda ise, faşizmin güdük, demokrasiz bir popülizm olduğu iddia edilebilir. Fakat tarihsel açıdan bakıldığında, faşizm, demokrasiyi bütünüyle reddetmesi bakımından, önemli ölçüde yeni ve dolayısıyla erken dönem popülizmden de, savaş-sonrası modern popülist rejimlerden de farklıydı. Faşistler ayrıca çeşitli sınıflardan müteşekkil otoriterizm yanlısı bir cephe oluşturmaya da hevesliydi ki, daha sonraları bu heves popülist rejimlerin de tipik bir karakteristiği olacaktı. Fakat faşistlerin popülistlerden farkı, bu cepheyi, siyasi muhalefete herhangi bir yasal alanın açılmadığı bir tek parti diktatörlüğü üzerinden inşa etmesiydi. Buna karşın hem faşistler hem de popülistler, temsil edilmeyen bütün fikrini homojenleştirici bir fikir olan halkın toplumsal cemaati olarak ulusa dönüştürdüler. Peter Fritzsche'nün açıkladığı gibi, Almanya örneğinde, "Nazizm'in hedefi ırksal bakımdan saflaştırılmış bir 'halk topluluğu'nu, Almancasıyla 'Volksgemeinschaft'ı hayata geçirmektir; bu topluluk Almanlar arasındaki derin bölünmelerin üstesinden gelmeyi vaat ederken bile şiddete ve dışlamaya dayanmıştı. 'Halk' fikri nas-

yonel sosyalistler için hem faaliyet gösterdikleri retorik zemin hem de erişilecek ufuktu” Geoff Eley şunu da ekler: “Büyük ölçüde farklı ve heterojen çıkarları ve talepleri bir torbaya dolduran *Volksgemeinschaft* fikri, harap durumdaki yozlaşmış Almanya’yı yeniden bir bütün yapmayı vaat etmişti.” Tarihçiler İspanya ya da İtalya gibi Avrupa’daki diğer faşizm örneklerinin de benzer şekilde uç bir anti-demokratik popülizm formlarına sahip olduklarını ifade ediyorlardı. António Costa Pinto’nun ifade ettiği gibi, faşizm tam da eski düzeni restore etmeksizin liberalizmi yıkmaya amacında olduğundan, yüzünü geçmişe dönmüş ilkelere de karşıydı. Yeni bir insan ve yeni bir uygarlık yaratmak istemişlerdi. Faşist plebisiter kitle siyasetini ve bu siyasetin sosyal reform çağrılarını var eden bağlam buydu. Birçok diğer faşist hareket gibi Portekizli Mavi Gömleklilere de korporatizm, kitlelere yönelik bu alaka ile yeni bir popülist konsensus biçimi tesis etmenin demokratik olmayan bir yolunun birleşimi olarak görünmüştü.¹³⁹

139 Peter Fritzsche, “The Role of ‘the People’ and the Rise of the Nazis”, John Abromeit, Bridget Maria Chesterton, Gary Marotta ve York Norman (haz.), *Transformations of Populism in Europe and the Americas: History and Recent Tendencies* içinde, Londra: Bloomsbury, 2016, s. 37; Geoff Eley, “Conservatives-Radical Nationalists-Fascists: Calling the People into Politics, 1890-1930”, John Abromeit, Bridget Maria Chesterton, Gary Marotta ve York Norman (haz.), *Transformations of Populism in Europe and the Americas: History and Recent Tendencies* içinde, Londra: Bloomsbury, 2016, s. 74; Ismael Saz, *España contra España: Los nacionalismos franquistas*, Madrid: Marcial Pons, 2010, s. 53; António Costa Pinto, *The Nature of Fascism Revisited, Social Science Monographs*, New York: Columbia University Press, 2012, s. 1-27. Ayrıca bkz. Peter Fritzsche, *Rehearsals for Fascism: Populism and Political Mobilization in Weimar Germany*, New York: Oxford University Press, 1990; Eley, *Nazism as Fascism*; Sven Reichardt, “Fascist Movements”, David A. Snow, Donatella della Porta, Bert Klandermans ve Doug McAdam (haz.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements* içinde, New York: Wiley, 2013, s. 2, 457; Pierre Milza, “Mussolini entre fascisme et populisme”, *Vingtième Siècle* 56, 1997; Sandra McGee Deutsch, *Las Derechas*, s. 315, 329-331, 339; Alberto Spektorowski, *The Origins of Argentina’s Revolution of the Right*, Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2003; Victor Lundberg, “Within the Fascist World of Work: Sven Olov Lindholm, Ernst Junger and the Pursuit of Proletarian Fascism in Sweden”, Anders G. Kjølstedt ve Alessandro Salvador (haz.), *New Political Ideas in the Aftermath of the Great War* içinde, Londra: Palgrave MacMillan, 2016, s. 199-217; Daniel Knegt, “French Intellectual Fascism and the Third Way: The Case of Bertrand de Jouvenel and

Korporatizmin bu anti-liberal ve antikomünist yorumu, küresel faşizm cereyanının ve onun halk siyasetinin temel unsurlarından biriydi. Bu bağlamsal durumun öne çıkarılması küresel faşizmin sosyal milliyetçiliğine ve küresel faşizm ile benzer şekilde “demoliberalizm”¹⁴⁰ karşı konumlanan iki savaş arası dönemin diğer diktatörlükleri arasındaki yakın etkileşimlere daha kompleks bir bakış sağlar. Costa Pinto şöyle yazar:

Etkili kurumsal aktarım süreçleri, iki savaş arası diktatörlüklerin alametifarikasıydı... Korporatizm, hem yeni bir örgütlü çıkar temsiliyeti biçimi niteliğiyle, hem de parlamenter demokrasiye otoriter bir alternatif olma niteliğiyle, bu süreçte merkezî bir yere sahipti. Siyasi ve sosyal korporatizmin yayılması (ki tek parti rejimleri ile birlikte Avrupa'daki diktatörlükler arasındaki kurumsal aktarımların alametifarikasıdır), katı bir ikili karşıtlığa dayanan kimi iki savaş arası faşizm yorumlarının açıklamakta güçlük çektiği bir husustur.¹⁴¹

Bütün bu söylenenler ışığında denebilir ki, faşizm, Aydınlanma mirasına karşı bir tepki olarak doğmuştu. Liberal demokrasiyi reddetmiş, yerine diktatörlüğü ikame etmişti. Bu ikame hem pratik düzlemde hem de teorik düzlemde gerçekleşmişti. Tarihçiler korporatif pratiklerin etkin biçimde uygulandığına dair ciddi kuşku beslerken, çok azı korporatist fikirlerin faşist ideoloji dairesindeki ve faşist rejimlerdeki merkezî konumuna itiraz eder.¹⁴²

Korporatizm, 1920'lerden itibaren gittikçe artan şekilde, anti-liberal ve antikomünist diktatöryel yönetim biçimlerinin di-

Alfred Fabre-Luce”, Anders G. Kjøstvedt ve Alessandro Salvador (haz.), *New Political Ideas in the Aftermath of the Great War* içinde, Londra: Palgrave MacMillan, 2016, s. 41-65.

140 Mussoloni'nin de içinde olduğu faşistler tarafından demokratik liberal eğilimleri küçümsemek için kullanılan tabir. Benzer niyetle “demo-sosyalizm” tabiri de uydurulmuştur – ç.n.

141 Pinto, *Nature of Fascism Revisited*, s. xix.

142 Matteo Pasetti, *L'Europa Corporativa: Una Storia Transnazionale tra Le Due Guerre Mondiali*; Antonio Costa Pinto ve Francisco Palomanes Martinho (haz.), *A Onda Corporativa: Corporativismo e Ditaduras na Europa e América Latina*.

ğer adı haline gelmişti. Mussolini, bu dönemde korporatizmi faşizmin merkezî bir unsuru olarak benimsiyordu. “Sosyalizm ve liberalizmin üstesinden gelen” bir “yeni sentez”in parçasıydı o.¹⁴³ Mussolini bu konuda yalnız değildi. Onun liberalizm ile sosyalizm arasında korporatist “üçüncü yol” anlayışı, faşist fikirlerin yayılması ve yeniden formülasyonu için küresel bir araç oldu. Korporatizm, hem Atlantik’in iki yakasındaki faşistlerin hem de faşistlerin otoriterizm yanlısı yol arkadaşları olan ve bu dönemde sayıları çok artan “melez diktatörlüklerin” temsilcilerinin kullandığı argümanlardan biri haline geldi.¹⁴⁴ Bu rejimler için korporatizm, diktatörün otoritesini kayda değer hiçbir şekilde önemsizleştirmeyecek bir temsil sistemi tesis eden bir egemen meşruiyet formu anlamına gelmişti. Daha genel anlamda diktatörlük, üçlü halk egemenliği nosyonuna (bu nosyona göre üçlünden biri olan lider, diğer ikisi olan ulus-devletin ve halkın cisimleşmiş haliydi; faşistler bunu tek adam, tek halk, tek ulus-devlet şeklinde ifade ediyordu) dayanırken, korporatizm kapitalizmdeki çatışmayı en yüksek hakem olarak liderin hakemliği altında bir düzene sokup kontrol altında tutulmasını sağlayacak bir teori sunmuştu.

Diktatöryel olmayan temsil biçimlerindeki korporatizm, devleti çıkar grupları arasında bir arabulucu olarak sunarken (ki daha sonraları, savaştan sonra, Latin Amerika’da kurulan ilk popülist rejimlerde de böyle olacaktır), totaliter korporatizmde korporatist örgütlenme bakımından lider ile devlet arasında genel anlamda bir fark bulunmuyordu. Teorik olarak korporatizm, diktatörün meşrulaştırılmasında kullanılan bir ideolojik araç olarak işlev gördü. Peki, korporatizm yalnızca teorik bir kandırmaca mıydı yoksa faşistler söyledikleri şeyde ciddiler miydi? İtalyan tarihçi Matteo Passetti korporatizm ne bir kandırmacaydı ne de devletin faşist örgütlenmesinde ger-

143 “Il corporativismo è l'economia disciplinata, e quindi anche controllata, perché non si può pensare a una disciplina che non abbia un controllo. Il corporativismo supera il socialismo e supera il liberalismo, crea una nuova sintesi.” Bkz. Benito Mussolini, *Opera omnia di Benito Mussolini*, c. 26, Floransa: La Fenice, 1958, s. 95.

144 Pinto, *Nature of Fascism Revisited*, s. xii.

çekten devrimci bir değişimi ifade etmişti, diyor mealen. Aynı şekilde Alessio Gagliardi de başarısız bir proje olan korporatizmin başarılı bir genel meşrulaştırma biçimi olduğunu kavramamız gerektiğine işaret etti.¹⁴⁵ Korporatist diktatörlüğün bu meşrulaştırma gücünün kalıcı olması düşünülmüştü. Costa Pinto'nun ikna edici bir şekilde ifade ettiği gibi, aslında bu güç, diktatörlükle yönetilen Avrupa'nın liberalizme cevabının kökü derinlerde bir unsuruydu: "Korporatizm, hem örgütlü çıkarların (esas olarak bağımsız birliklerin) devlet çatısı altında zorla bütünleştirilmesinin yarattığı bir kurumlar seti olarak, hem de liberal demokrasinin organik-devletçi bir alternatifi olarak, 20. yüzyılın ilk on yıllarında silinmez bir iz bıraktı."¹⁴⁶

Bu bağlamda kapitalizmin faşist eleştirisi, başlı başına kapitalizmi değil, faşistlere göre halkın ihtiyaçlarını görmezden gelmiş olan kapitalizm formlarını hedef alıyordu. Söz gelimi İspanyol faşist hareketi Falanjin programında, halkın ihtiyaçlarından kopup özel mülkiyeti gayri insanileştirmiş olan kapitalist sistemin reddedildiği belirtiliyordu. Falanjistlere göre faşizm çalışan insanların tarafındaydı. José Antonio Primo de Rivera bunu şöyle ifade etmişti: "Proletaryanın makûs talihini yenme amacıyla sosyalizmle ortaklaşıyoruz." Fakat İtalyan faşistlerinin de ifade ettiği gibi, faşizm sosyalizme karşıydı, onlar bütün halkın, atayurdunda yekvücut olmasını istemişti. Bütün dünyadaki faşistler halk ve ulus-devlet için "sosyal adalet" istemişti. Ülke ve ulus-devleti mezceden faşizmin "gerçekten ve özünde halkçı" olduğuna inanılmıştı çünkü İtalyan faşist Car-

145 Matteo Passetti, "Neither Bluff nor Revolution: The Corporations and the Consolidation of the Fascist Regime (1925-1926)", Giulia Albanese ve Roberta Pergher (haz.), *In the Society of Fascists: Acclamation, Acquiescence, and Agency in Mussolini's Italy* içinde, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012; Alessio Gagliardi, *Il corporativismo fascista*, Roma: Laterza, 2010. Faşist korporatizm üzerine ayrıca bkz. Philip Morgan, "Corporatism and the Economic Order", R. J. B. Bosworth (haz.), *The Oxford Handbook of Fascism* içinde, Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 150-165.

146 António Costa Pinto, "Fascism, Corporatism and the Crafting of Authoritarian Institutions in Interwar European Dictatorships", António Costa Pinto ve Aristotle A Kallis (haz.), *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe* içinde, Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2014, s. 87.

lo Costamagna'nın ifadesiyle, faşist yönetim altında halk artık "şekilsiz bir yığın" olmaktan çıkmıştı. Faşizm, halkın lider ve devlet tarafından yönetilmesi gerektiği şeklindeki milliyetçi anlayışı savunmasıyla liberalizmden ayrışıyordu. Faşizm liberalizmden halkın genel iradesi kavramını almıştı fakat yine Costamagna'nın ifadesiyle, "faşizm için genel irade, her bir yurttaş tarafından açığa vurulan bir irade değildir" Faşistler arasındaki yaygın kanıya göre, yalnızca faşist devletin lideri bu eski ideali canlandırıyor ve genel irade adına kararlar alıyordu. Faşizmin halk anlayışı geçmiş ile bugün arasındaki ayrımı ortadan kaldırıyor ve bir faşist halk miti yaratıyordu: "Faşizm için halk bir nehrin akışı gibi birbirini takip eden sayısız nesildir ve bu nedenle de geçmiş nesiller kendilerinden çok sonra gelen nesillerde yeniden hayat bulur." Bu halk anlayışı, faşizmi, liberalizm ve sosyalizmle karşı karşıya getirmişti: "Faşizm anti-sosyalist olduğu kadar anti-liberaldir ve faşizm özgün karakterini liberalizm ile sosyalizm arasındaki bu alanda bulur. Bu şekilde devrimci karakterini gösterir."¹⁴⁷

Faşist halk siyasetinden beklenen şey sermaye, halk ve ulus-devlet arasında uyumlu bir ilişki yaratmasıydı. Arjantinli faşistlerin Buenos Aires sokaklarındaki duvar resimleriyle teyit ettiği gibi, faşizm "üretimin yüksek çıkarlarını" savunacaktı. "Ülkeyi profesyonel siyasetçilerin açgözlülüğünden kurtarmak için sermaye ile emek arasında ahenkli bir ilişki kurmanın zamanı geldi. Ya bizimlesiniz ya da karşımızdasınız." Faşizme göre korporatist çözümlere ancak liderler önderlik edebilirdi; bu liderler ise gerekli bilgiyi profesyonel siyasetçilerden ziyade teknokratlardan ve uzmanlardan alacaklardı; daha sonraki popülizmde de aynı yaklaşım geçerli olacaktı. Faşizm teknokratlara karşı değildi, fakat teknokratlar faşizmde halkın liderlerine nazaran ikincil bir role sahipti. Bu bakımdan faşizmle popülizm arasında bir fark yoktu.

147 Bkz. "En un mitin, en Cáceres, el señor Primo de Rivera afirma Falange Española quiere que haya justicia social y nación", *La Nación* (Madrid), 5 Şubat 1934, s. 2; Carlo Costamagna, "Teoría general del Estado corporativo", *Acción Española*, 16 Mayıs 1933, s. 468.

Dünyanın her tarafındaki faşistler proletarya diktatörlüğü-nün karşısına “halkın tam örgütlü ulusal topluluğu” fikrini koymuşlar, uluslararası kapitalizm formlarına karşı halkın ve ülkenin müdafasına soyunmuşlardı. Brezilyalı faşist Gustavo Barroso’nun ifadesiyle, Tanrı, aile ve mülkiyet savunusunu sosyal adaletle birleştirmiş olan faşizm, uluslararası kapitalizm ve komünizmin karşısındaydı. Brezilyalı Yeşil Gömleklilere göre başlı başına aşağılayıcı bir kavram olmayan *kapitalizm*, ancak ulusal ve sosyal bir nitelik taşımadığında bir sorun teşkil ederken, Arjantinli faşistler için halkı ve özellikle de emekçi sınıfları kitle siyasetine dahil etmek, hareketlerinin başarılı olması noktasında kilit bir önem taşıymıştı.¹⁴⁸

Arjantinli faşist Leopoldo Lugones’e göre ulus-devlet ile halk arasındaki bu ilişki her modern devlet teorisinin çıkış noktasıydı. Korporatizmin neredeyse münhasıran küresel faşizme mahsus olduğunu öne süren Lugones, buna karşın Arjantin’e özgü milli bir korporatizm versiyonu önermişti. Faşist halk siyasetinin özünde anti-politik olduğunu düşünürdü. Ona göre, ihtiyaç duyulan tarihsel bir siyasi reform süreci olarak modern diktatörlük, muhafazakârlığın ya da daha genel bir ifadeyle geçmişe dönüşün bir dışavurumu değil, devlet örgütlenmesini “otoriter reaksiyoner” ve pre-popülist tarzda kökünden değiştirme yönünde “devrimci” bir girişimdi. Lugones’in reaksiyoner otoriterizmden kastı, “liberalizmin evrensel krizi”ne karşı halkın milli reaksiyonu.¹⁴⁹

Yönetimin Lugones’in savunduğu tarzda ulusal ve toplumsal yeniden örgütlenmesi, ülke içi kredilerin yeniden tesisini, “yabancı kıskırtıcılar”ın kökünün kazınmasını, ekonomik ve askerî olarak ulusal savunmayı ve daha önemlisi korporatif yönetim yapıları ya da Lugones’in –kendi kendine atfettiği “gayri şahsi tarafsızlık”la– “işlevsel temsil” adını verdiği şey üzerin-

148 Bkz. AGN, Archivo Agustín P. Justo. Caja 49 doc.166. Ayrıca Gustavo Barroso’nun şu çalışmalarına da bkz. “Capitalismo, Propriedade e Burguesia”, *O que o Integralista Deve Saber* içinde, Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 1935; *O Espírito do Século XX*, Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 1936.

149 Leopoldo Lugones, *El Estado equitativo (Ensayo sobre la realidad Argentina)*, Buenos Aires: La Editora Argentina, 1932, s. 11.

den seçim sistemi reformunu da içermiştir. Ona göre genel fakat belirli şartlara bağlanmış oy hakkının söz konusu olduğu, korporasyonlar ve meslek grupları halinde örgütlenmiş işlevsel temsil, Arjantin'in ihtiyaçlarına daha uygun bir milliyetçilik formuydu. Bu siyasi sistemin seçmenleri “şekilsiz kitleler” değil, Arjantin halkı olacaktı. Lugones liberal demokrasiyi alelade siyaset olarak tanımlamış, buna karşın korporatist sistemi ise seçime dayalı temsile karşı küresel faşist tepkinin bir parçası olarak görmüş, fakat korporasyonlardan birinin (askerî olanın) diktatörün bile üstünde konumlanıp en üst egemen olacağı bir sistemi savunması bakımından İtalyan faşizminden de ayrılmıştı. “Yönetmel alanda askerî usullerin uygulanmasını” savunmuştu. Devletin “otoriter tarzda yeniden örgütlenmesi” (*reorganización autorita*) gerektiğinde ısrarlıydı; bu yeni örgütlenme sıkı sıkıya yeni bir halka dayalı meşruiyet biçimine dayanacaktı.¹⁵⁰

İsveç'ten Mısır'a, Portekiz'den Suriye'ye kadar tüm faşistler izledikleri siyasetin sosyal ve halkçı bir yapıda olduğuna inanmışlardı. Bütün faşistler, özünde ulusal habitusuyla elitlerin ulus karşıtı tembelliğinin karşısında konumlanmış olan emekçi halkı temsil etmek istedi. Faşist ideologlar, geleneksel siyaseti gerçekten halkın siyasetine dönüştürmüş alternatif bir duruşu benimsedikleri iddiasındaydı. Mussolini'nin görüşüne göre faşizm, en başından itibaren siyaseti halka geri götürmek istemiştir. O, “halka gitme” şeklindeki “değiştirilemez” faşist programa “inanç” besledi. Fakat bu halk arayışı, seçime dayalı demokratik temsil anlayışından ya da kendisinin “seçimcilik” olarak nitelendirip reddettiği şeyden çok uzaktı. Kolombiyalı faşist Silvio Villegas'ın taraftarlarına hatırlattığı gibi, halkın rolü Duçe'ye itaatti. Hitler, “Kendimi asla halkımın diktatörü olarak değil, onun önderi ve yol göstericisi olarak hissettim,” demiştir. Alman diktatör, “bir insan ve bir rehber/idareci olarak halk[ı]yla kopmazcasına birleşmiş” olduğu iddiasındaydı. Mussolini ise halkın, egemenliğini ve iktidarını liderin şah-

150 Leopoldo Lugones, *Política revolucionaria*, Buenos Aires: Anaconda, 1931, s. 52, 53, 65-66; Lugones, *El Estado equitativo*, s. 9, 11.

sına “devrettiğini” doğrulamıştı. Villegas, “Hitler ve Mussolini halkla birlikte, halk için yönetiyor” sonucuna varmıştı.¹⁵¹ Mısır’ın Yeşil Gömleklilerinden Ahmet Hüseyin’in ortaya koyduğu faşist halk siyaseti yorumu da bunlarla çarpıcı bir benzerlik içindeydi: Hitler ve Mussolini “gece gündüz bir bütün olarak halkın çıkarı için çalışarak” toplumsal bölünmelerin üstesinden gelmişti. Onlar “halk adına halkın sahici yönetiminin” timsaliydiler.¹⁵² Benzer şekilde Meksika’nın en ünlü faşisti José Vasconcelos da “Hitler ve Mussolini’nin özgürleştirici totaliterizmleri”nden bahsetmişti. Bu liderler halk için “uluslararası bankalara mahkûm demokrasi”ye karşı mücadele etmişlerdi. Vasconcelos Hitler’i, kendi ulusunun düşüncelerinin cisimleşmiş hali olarak takdim etmişti. Ona göre Hitler ve Mussolini, “Amerika kıtasının bütün Hispanik halklarına öğretici bir ders” veriyordu. Eğer bu halklar bu dersi alırsa, Latin Amerikalılar “kolektif iradeyi tecessüm ettirip yaratıcı bir unsura dönüştürebilir ve aniden tarihin akışını değiştirmeye karar” verebilirlerdi.¹⁵³

Dünyanın dört bir yanında faşizmin yolunu tutanlar için halsiz bir faşizm olamazdı. Mussolini gazetesine *Italya Halkı* adını vermiş, “gerçek halk” ile bu gruba ait olmayanlar arasında bir ayrım yapmıştı. Matteo Pasetti’nin de ifade ettiği gibi, toplumu bu şekilde halk ve halk karşıtı olarak ayıran teori önce siyasi şiddeti meşrulaştırdı, sonra da parlamenter demokrasiyi tahrip etti. Bir faşist diktatörlük olumlaması ve bu diktatörlük tarafından iç düşmanların mağlup edilip halkın homojenleştirilmesi, ırkçılık, emperyalizm ve yeni dış düşmanların yaratılmasıyla harmanlanıyordu. Küresel düzlemde bakıldığında,

151 J. Hurtado de Zaldivar, “El Décimo tercero aniversario de la fundación de los Fascios”, *Acción Española*, 1 Nisan 1932, s. 177; Villegas, *No hay enemigos a la derecha*, s. 97, 107, 109.

152 Israel Gershoni ve James Jankowski, *Confronting Fascism in Egypt: Dictatorship versus Democracy in the 1930s*, Stanford, CA: Stanford University Press, 2009, s. 251.

153 José Vasconcelos, “Otro fantasma”, *Timón*, 4 Mayıs 1940; José Vasconcelos, “La inteligencia se impone”, *Timón*, 8 Haziran 1940. Bu iki makale şu eserden alındı: Itzhak M. Bar-Lewaw (haz.), *La Revista “Timón” y José Vasconcelos*, Meksika: Edimex, 1971, s. 138, 152-154.

bu faşist halk nosyonları demokratik nosyonlar olarak kabul edilmemiş olmakla birlikte, tarihsel süreçte faşizm ile popülizm arasında anlamlı sürekliliklerin oluşmasına neden olmuştu. Roger Griffin de ünlü genel faşizm tanımında, palingenetik bir *popülist* aşırı milliyetçilik formu olarak faşizmin, “özel olarak anti-demokratik bir popülizm şekli” olduğunu ifade eder. Griffin böylece belki diğer bilim insanlarından daha güçlü bir şekilde faşizmin bir faşist popülizm olduğunun altını çizer.¹⁵⁴

Faşizmin bir faşist popülizm olarak tanımlanması, genellikle fikirlerin ve bağlamların birbirine karıştırılmasına neden olur. Faşizm popülizmin bir altkümesinden ibaret değildi. Faşizmi popülizm olarak gören bu fikirler, faşizm ile popülist stratejiler ve anlayışlar arasındaki önemli bağlantıları teşhis etme noktasında bize yardım etse de, bunlar arasındaki tarihsel ayrımlar da önemlidir. Avrupamerkezli bakış terk edilip meseleye daha küresel bir perspektiften bakıldığında, bu ayrımlar bilhassa belirginleşir. Sözelimi Latin Amerika faşizmi üzerine çalışan çoğu tarihçi, faşizm ile popülizm arasındaki ayrımların altını çizer. Şili, Kolombiya, Peru, Bolivya, Arjantin ve Brezilya gibi ülkelerdeki faşist gruplar, izleyen dönemde modern popülizm tarihinde etkili olduğu kanıtlanmış totaliter halk anlayışları ortaya koymuşlarsa da, buradan faşistlerle popülistler arasında farklılık olmadığı sonucu çıkmaz. Faşist rejimlerin çöküşünü izleyen dönemde savaş-sonrası Latin Amerika popülist rejimleri, iktidara giden başlıca otoriter yol olarak yeni bir modern popülizm formunu ilk kez hayata geçirdiklerinde, bu etki özellikle belirgindi. Aynı şekilde Hindistan’da halk topluluğuna dair fikirler ile daha sonraları çok farklı bir savaş-sonrası demokratik bağlamda Hint milliyetçiliğinde yaşanan gelişmeler arasında önemli süreklilikler söz konusuydu. Ortadoğu’da genellikle Avrupa faşizmlerini andıran fakat onlarla arasında önemli farklılıklar da bulunan bir sağ siyasi radikalizm, “İkinci Dünya Sa-

154 Matteo Pasetti, “Il progetto corporativo della società senza classi e le tendenze populiste dell’ideologia fascista” (Albacete’deki Castilla-La Mancha Üniversitesi Çağdaş Tarih Derneği’nin XIII. Konferansı’na sunulan tebliğ, Eylül 2016); Griffin, *Nature of Fascism*, s. 32, 41, 42, 124, 178.

vaşı sonrasında kurulan Arap devletlerinde uzun dönem etkili olacak otoriter eğilimlerin zeminini hazırladı". Japonya'da ise faşizm popülist tınılı temalar ve çağrı ile *kokutai* (ulusal yönetim) fikrinin bir birleşimini öne sürmüş, böylece geçmişin ve günün siyasetleri arasında süreklilikler tesis etmişti.¹⁵⁵

Ulus-devlet, efsanevi lider ve halka dair faşist fikirler, bütün dünyada karşılıklı olarak birbirleriyle bağlantılı konsensüs inşası ile diktatöryel baskı, kapsama ve dışlama süreçlerini başlatmıştı. Michael Wildt'in açıkladığı gibi, Nazizm'in halk topluluğu fikri, bazı insanların içerilirken, başka birçok insanın da dışlanması anlamına gelmişti. Dan Stone da benzer şekilde Nazi halk topluluğunun "sonu olmayan bir '*Volk*'¹⁵⁶ haline geliş sürecini" ima ettiğini belirttikten sonra şunu eklemişti: "Bu süreç ne kadar ilerlemişse, alternatif yaşam biçimleri de o kadar marjinalleşmiştir." Bu iki süreç (*Volk* haline gelme ve marjinalleşme) faşizm ideolojisinin temel bileşenleriydi ve Aristotle Kallis'in ısrarlı bir şekilde ifade ettiği gibi, "faşist ideolojiler, 'ötekiler'den arındırılmış, dört başı mamur güçlü ve homojen bir devlet halinde örgütlenmiş, temiz ve yenilenmiş bir ulusal topluluğun tahakkümü altında yaşanacak bir geleceği hayata geçirme fırsatı sunmuştu"¹⁵⁷ Gelgelelim faşizm, taktik ve ideolojik sebeplerle sürekli bir düşman ihtiyacı içindeydi. Nazizm vakasında bu durum, halk karşıtı olarak düşman icadından, git-tikçe bu düşmanın zulme ve imhaya maruz bırakılmasına geçiş şeklinde bir radikalleşme dinamiğine yol vermişti. Diğer faşizm formlarına ise, retorik düzeyde halk düşmanından, bu düşmanın kurbanların ölü bedenlerinde fiilen cisimleşmesine bu geçiş, hiçbir zaman Nazizm'deki kadar radikal bir şekilde gerçekleşmemekle birlikte, yine de merkezî bir önem arz etmişti.

155 Bkz. Peter Wien, "Arabs and Fascism: Empirical and Theoretical Perspectives", *Die Welt des Islams* 52 (2012), s. 345; Hofmann, *Fascist Effect*, s. 39, 74.

156 (Alm.) Genel bir insan kalabalığı olarak "halk" anlamına geldiği gibi, etnik bir içerikle "ulus" anlamına da gelir – ç.n.

157 Dan Stone, *Histories of the Holocaust*, Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 264; Michael Wildt, *Hitler's Volksgemeinschaft and the Dynamics of Racial Exclusion*, New York: Berghahn, 2012; Aristotle Kallis, *Genocide and Fascism: The Eliminationist Drive in Fascist Europe*, Londra: Routledge, 2008, s. 312.

Modern popülizm, halkın, ötekilerin dışlanmasına dayalı bu hoşgörüsüzlük fitratını da memnuniyetle benimser. Faşizm ve popülizmde siyasi ilişkilerin çerçevesini halk-halk karşıtı ikiliği çizirken, bu iki siyasi ideoloji de tarihleri boyunca homojenleşme yanlısı bir halk fikrine bağlı kalmışlardır. Bu süreç bir yandan belirli dönemlerde geniş bir konsensüs ve katılım ortaya çıkarırken, bir yandan da muhaliflerin siyaseten artan bir şekilde marjinalleştirilmesine sebep oluyordu. Dylan Riley'in ifadesiyle faşizm, demokratik meşruiyet iddiaları ile otoriter araçları bir havuzda toplamıştı: "Faşistler halkı temsil etme, iddiasını devletin kontrolü için farklı grupların yürüttüğü kurumlaşmış mücadele olarak siyasetin reddiyesiyle birleştirdiler. Onlara göre seçimler, parlamentolar ve kamusal meselelerin tartışılması, ezcümle siyaset işleri, 'genel iradeyi' oluşturmaktan ve temsil etmekten acizdi." Kurumsal temsilin ve siyasi mücadelenin yerine "apolitik bir çıkar temsilini" geçirmek istemişlerdi.¹⁵⁸ Faşizmde halkın tam homojenleştirilmesi ancak seçimli demokrasinin muhayyel halk düşmanları ile birlikte ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşir.

Faşistler gibi Juan Domingo Perón türünden savaş-sonrası modern popülistler de siyasi temsili profesyonel siyasetçilerden ayırmak istediler. Sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi, popülist liderler ancak kendilerinin halk adına konuşup halkı düşmanlarına, yani halk karşıtlarına karşı koruyabileceğini iddia ediyorlardı. Bununla birlikte Perón ne seçime dayalı temsiliyeti tümüyle ortadan kaldırmak ne de çok-partili sistemi yok etmek istemişti. Faşizmin aksine, halkı homojenleştirmek için yürütülen popülist süreçler genellikle bu homojen halkın retorik düzeyde yaratılmasıyla sınırlandırılıp faşizmin, halk ve halk düşmanları teorisinden başlayıp bu halk düşmanlarının zulme ve imhaya maruz bırakılmasına varan gelişim çizgisini tanımlayan aşırı şiddet pratiklerinden uzak durulur. Başka bir ifadeyle popülizm, faşizmin tersine "halk düşmanları"nı marjinalleştirip siyasi süreçten tümüyle uzaklaştırmaz. Popülist liderler ve

158 Dylan Riley, *The Civic Foundations of Fascism in Europe: Italy, Spain, and Romania 1870-1945*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2010, s. 5.

tarafatları bunun yerine, “halk düşmanları”nın adaylarını kurallara bağlanmış demokratik süreçlerde yenilgiye uğratmak isterler. Seçimlerin varlığı, buna karşın imhanın yokluğu, popülizmin en önemli meşruiyet kaynaklarıdır. Faşizm, popülist eğilimlere sahip olmakla ve kendisini halk düşmanlarının siyasi karşıtı olarak tanımlamakla birlikte, demokrasinin yıkım süreci tamamlandıktan sonra kurbanlarının siyasette aktif bir rol oynamasına ihtiyaç duymaz.

Faşist halk nosyonu konsensüsü siyasi şiddet aracılığıyla üretir. Bu nosyon, halk düşmanlarını devlet düşmanlarına dönüştürerek totaliter diktatörlükleri güçlendirir. Halkın homojenleştirilmesine dair popülist fikir, demokrasi içinde hoşgörüsüzlüğü teşvik eder. Popülist akım demokrasiye savaş açar ama onu yıkmaz. Adil seçimlerde oy kullanıp kaybedecek azınlıklar yaratır ve bu azınlıkların varlığına dayanır. Bu azınlıklar imhaya ya da hatta ciddi bir zulme maruz bırakılmaz. Ancak demokratik seçimleri kazandıktan sonradır ki, popülist liderler, hakiki halk topluluğunun yegâne hakiki ifadesi olarak meşruiyet iddiasında bulunabilir.

Faşizm seçime dayalı temsile karşıyken, popülizm otoriter koşullarda seçimlere alan açmıştı. Faşizm ile popülizm arasındaki tarihsel süreklilikler ve ayrımlar –bilhassa faşizm ve popülizmde çoğunluğu kapsama ve katılımını sağlama biçimlerinin nasıl marjinalleştirme ve dışlama ile ele ele gittiği– genellikle teoride yoktur. Bazı teorisyenler faşizmi popülizmin başka bir türüne indirirken, başka bazı teorisyenler de bu ikisi arasındaki tarihsel bağlantıları görmezden gelir. Tarihsel bağlamın önemini kabul etmekteki başarısızlığın en öğretici örneği, popülizm üzerine önde gelen bir teorisyen olan Arjantinli Ernesto Laclau’nun çok önemli eseridir.

Laclau, muhtemelen günümüzdeki en önemli popülizm teorisinin yaratıcısıdır. O aynı zamanda popülizmin küresel boyutlarına da özen göstermiştir ki, onu eleştiren çoğu anti-popülist bu özeni göstermemiştir. Ünlü eseri *Popülist Akıl Üzerine*’de faşizme değinilmemişse de, daha önce 1970’lerde gerçekleştirdiği çalışmalarında faşizm çok baskın bir şekilde yer

alır. O dönemde Laclau, faşizmin gerici olmak bir yana, “popüler demokratik talepleri/itirazları siyasi söylemin içine eklememenin” olası yollarından biri haline geldiğini ifade etmişti. Faşizm, sosyalizmin popüler bir alternatif olmamasını garanti altına almak için kitle siyasetini ve birleşmiş halk fikrini kullanmıştı. “Faşizm, aşırı bir form, yani Jakobenizm’e bürünmüş popüler talepleri/itirazları baskın burjuva fraksiyonunun siyasi söylemine dönüştürülebildiği bir aşırılık formu olmuştur.” Laclau, popülizmi belirli bir dönem ve bağlama oturtmaya çalışanlarla tartışırken, popülizmin farklı zamanlarda ve farklı yerlerde ortaya çıktığını ifade etti. Bu bağlamda ona göre faşizm, birçok popülist deneyimden yalnızca biriydi. Özetle Laclau için faşizm popülizmdir.

Laclau, faşizm ve popülizmi demokratik talep/itiraz olarak değerlendirmek suretiyle bu ikisi arasındaki önemli sınırları ortadan kaldırır. Faşizm ilk olarak demokratik bir bağlamda zuhur etmiş olmakla birlikte, demokratik talepleri/itirazları demokrasiyi yıkmak için kullanmıştı. Bu anlamda faşizm rejim haline geldiğinde değil, muhalefetin bir parçasıyken popülist biçimler almıştı. Laclau’nun eserlerinde ortaya konulan bu önemli boyut, onun popülizm üzerine yakın dönemli ve etkili çalışmalarında geri plana atılarak önemini kaybetmişti. Faşizm ve popülizm üzerine bir diğer önde gelen teorisyen olmakla birlikte çalışmaları tarihsel bir perspektiften yoksun olan Slavoj Žižek bu değişime yeteri kadar dikkat göstermeyerek, Laclau’yu faşizm ile popülizm arasındaki bağlantının yarattığı tehlikeleri göz ardı etmekle suçladı. Popülizm, bir sol popülizm olduğunda bile kapitalist yapıyı muhafaza etmiş, ona dokunmamıştı; kaldı ki proto-faşist eğilimlerden köklenmiş bir düşman nosyonu sunduğu sürece özgürleştirici olamazdı. Radikal halkçı siyasetin yerini birleşmiş halkın düşmanlarını yok etme arzusu almıştı. Ona göre “faşizm kesinlikle bir popülizm türü”ydü. Žižek faşizmi popülizmin bir alt-türü olarak tanımlayarak faşizmin nasıl popülist dip akıntılarına sahip olduğunu, popülizmin ise niçin faşist eğilimler sergilediğini gösterdi. Ne var ki onun analizinde faşist ve popülist düş-

man yaratma teorileri ve pratikleri arasındaki önemli tarihsel ayrımlar es geçilmişti.¹⁵⁹

Faşistler ile popülistler en büyük düşmanların tehdidi altındaki halk nosyonunu paylaşıyor, bu nosyon da onları, yalnızca kendi liderlerinin bir çözüm getirebileceği toptan çöküş ve kriz hakkında felaket tellallığına götürüyordu. Faşizmde bu halk nosyonu çoğu, hatta belki de her vakada dışlayıcı ve en nihayetinde ırkçı bir karaktere sahipken, çoğu popülist halk nosyonunda, üstelik bu nosyonlar yabancı düşmanı ve ırkçı bir karaktere sahip olduğunda bile, genellikle daha müphem bir niteliğe sahip olmuş ve retorik düzeyde kalmıştı. Faşist halk nosyonu teoriyi radikal ölçülerde şiddet içeren pratiğe yöneltmiştir ki, bu şiddet pratiği savaş-sonrası modern popülizmde yoktu. Bu radikal şiddetin hayata geçirildiği yönetim biçimi diktatörlüktü. Popülizm ise seçimli demokrasinin pratikte otoriterizmle bağdaşabildiği istikrarsız bir karışımı temsil etmişti.¹⁶⁰

Faşizm bir yandan demokrasiyi yıkmak için demokratik araçları kullanırken, bir yandan da sürekli ve çelişkili bir şekilde kendi diktatöryel totaliterizminin halkın demokratik temsilinin en iyi yolu olduğunu iddia etti. İtalya'da Mussolini ya da Arjantin'de Uriburu gibi liderler, faşizmin ve diktatörlüğün en yüksek demokrasi seviyesini temsil ettiklerini savundular.¹⁶¹ Gayet iyi bildiğimiz üzere bu faşist demokrasi anlayışları demokratik temsil biçimlerinin ve hukukun üstünlüğünün yok edilmesine, ölçsüz faşist şiddet ise savaşa, soykırımcı bir emperyalizme ve Holokost'a sebep oldu. 1945 sonrasında söz-

159 Ernesto Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism Fascism - Populism*, 1977; yeniden basımı, Londra: Verso, 2011, s. 111, 142, 153 [Türkçesi: *Marxist Teoride İdeoloji ve Politika*, çev. Faruk Gültekin, İstanbul: Doruk, 2015]; Slavoj Žižek, "Against the Populist Temptation", *Critical Inquiry* 32, no. 2 (2006), s. 556-559, 567.

160 Steven Levitsky ve Lucan Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*, New York: Cambridge University Press, 2010; Andreas Schedler, *The Politics of Uncertainty: Sustaining and Subverting Electoral Authoritarianism*, Oxford: Oxford University Press, 2013.

161 Bkz. Finchelstein, *Origins of the Dirty War*, s. 28. Faşizm ve diktatörlük üzerine bkz. Paul Corner, "Italian Fascism: Whatever Happened to Dictatorship?", *Journal of Modern History* 74, no. 2 (2002), s. 325-351.

de “çoğunluk” arzularının bu uç yorumunun yarattığı sonuçlar, nevezuhur Soğuk Savaş döneminde faşizmin iktidardan ve meşruiyetten mahrum olmasıyla da paralel olarak, faşist temsil anlayışını bir tür krize soktu. Faşizmin yeniden formüle edilmiş ve demokratik temsil biçimlerine daha sıkı bir şekilde tutunmuş hali olarak Peronist üçüncü yolun ortaya çıktığı bağlam işte buydu. Bunu Brezilya, Bolivya ve Venezuela gibi ülkelerde Latin Amerika tarzı popülist rejimlerin zuhur edişi izledi. Bu klasik popülist rejimler, birer Peronizm taklidi değil, popülizmin merkezî bir rol oynayarak iktidarı ele geçirip muhafaza edeceği yeni bir siyasi devrin semptomlarını bünyesinde birleştiren rejimlerdi. Bu rejimi faşizmden farklılaşmış, yeni ve eksiksiz bir popülizm formu olarak adlandırıyorum. Faşizmin küllerinden doğan bu yeni modern popülizm, soyundan geldiği faşizm ve popülizm formlarından çok farklıydı. Faşizmin ardından gelen bu gelişme, otoriterizmi muhafaza etmekle birlikte totaliter diktatörlüğü ve ölçsüz şiddeti terk etme gerekliliğinin ulus-aşırı düzlemde yeniden değerlendirilmesi anlamına da gelmişti. Sonuçta ortaya çıkan şey, orijinalinden radikal bir farklılık arz eden bir siyasi ideolojeydi. İktidara gelen bu yeni savaş-sonrası modern popülizm siyasi bir alt-tür değil, yeni bir türdü.¹⁶² Daha önce faşizm örneğinde de olduğu gibi, ancak yeni devrin dönüm noktası aşılp da popülist fikirler ve hareketler ilk kez iktidara geldikten sonradır ki popülizm liberalizmin ve sosyalizmin en zorlu rakibi olarak tam şeklini almıştı.

Modern popülizm, faşist deneyimi yeniden demokratik yola sokma, böylece çoğulculuğun reddi ve hoşgörüsüzlükle birleşmiş bir toplumsal katılıma önem veren otoriter bir demokrasi formu yaratma yönünde özgün bir post-faşist girişim olarak, faşizmin yenilgisinden doğdu. Popülizmde siyasi haklar ziyadesiyle zorlanmış, fakat faşizmde olduğu gibi hiçbir zaman ortadan kaldırılmamıştı. Modern popülizm demokrasiyi, ötesinin artık demokrasi olmadığı sınırlara kadar götürmüş, fakat

162 Bu konu hakkındaki fikirlerini benimle paylaştığı için Andrew Arato'ya teşekkür ederim.

o sınırı genellikle aşmamıştı. Demokratik teoriyi ve pratiği yeniden tanımlama yönündeki bu post-faşist girişimin ilk hayata geçirildiği bağlam, Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarındaki Latin Amerika oldu. Popülizm bir rejim olarak ilk kez o tarihlerde, orada zuhur etti.¹⁶³ Böylece 1945'ten sonra faşizm popülizm haline geldi ki, bu da sonraki bölümün konusudur.

163 Bu erken dönem Latin Amerika post-faşizm formu, Fransa'da Ulusal Cephe, İtalya'da İtalyan Toplumsal Hareketi ve Alleanza Nazionale gibi neo-faşizmden post-faşist popülizme dönüşümleri çok daha sonraları gerçekleşen Avrupalı muadillerini önceler. Post-faşizm üzerine Avrupa'da yapılan tartışmalar için bkz. Roger Griffin, "The 'Post-fascism' of the Alleanza Nazionale: A Case Study in Ideological Morphology", *Journal of Political Ideologies* 1, no. 2 (1996), s. 123-145; Tamir Bar-On, *Where Have All the Fascists Gone?*, Aldershot: Ashgate, 2007, s. 137; Gian Enrico Rusconi, *Resistenza e postfascismo*, Bologna: Il Mulino, 1995; Michael Löwy ve Francis Sitel, "Le Front national dans une perspective européenne", *Contretemps*, 17 Ekim 2016, www.contretemps.eu/fn-europe-fascisme/; Enzo Traverso, *Las nuevas caras de la derecha*, Buenos Aires: Siglo Veintiuno, 2018.

Tarihte Popülizm

Popülizm, ilk olarak faşizmin savaş-sonrası bir yeniden formülasyonundan doğmuş otoriter bir demokrasi formudur. Faşizmin çöküşünden önce de Fransa, Rusya ve ABD gibi birbirinden çok farklı ülkelerde pre-popülist ideolojiler ve hareketler bulunmuştu, fakat o dönemdeki tarihsel ve toplumsal bağlam tümüyle farklıydı. Ancak faşizmin dünya sahnesinden çekilmesinden sonra, popülizm ilk kez bir rejim haline geldi. Tıpkı Mussolini ya da Hitler rejimlerinin doğuşu gibi, bu da tarihsel bir dönüm noktasıydı. İlk faşist rejimin zuhurundan önce, iktidara giden başarılı bir yoldan ziyade sadece bir protesto hareketi olan faşizm, ilk kez İtalya'da iktidara gelir gelmez gerçekten küresel bir siyasi paradigmaya dönüşmüştü. Bunu ulus-aşırı faşistlerin bakış açılarını ciddi ölçüde değiştirmeleri izledi. Artık faşizm liberalizme ve sosyalizme karşı bir siyasi muhalefet tarzı değil, iktidara giden başarılı bir yoldu. Bu bakımdan Mussolini'nin devrimi, Rus ve Fransız devrimlerinininkine benzer çığır açıcı ve küresel etkiler üretmişti. Bu devrimler ve faşist rejimler ilk kez Avrupa'da ortaya çıkıp güç kazanmışken, popülist rejimler ilk olarak 1945'ten sonra Latin Amerika'da ortaya çıktı. Arjantin'de Juan Perón'un, Brezilya'da Getulio Vargas'ın gibi popülist rejimler gerçek birer devrim değil, ülke

idaresinde yeni bir erken Soğuk Savaş dönemi siyasi paradigması oluşumunun devrimci alametleriydi.

Popülizm faşizmden önce de muhalif hareketlerin benimseydiği otoriter bir siyasi tarzıydı. Faşizmden sonra ise siyasal alanda önünde bir engel kalmayan popülizm tamamına erdi. Tam teşekküllü bir otoriter siyasi paradigma, yani faşist güçlerin yokluğunda devleti tahakküm altına almanın etkili bir yolu haline geldi. Faşizm gibi popülizm de başka siyasetlerin bir vekili değildi. Popülistler halkın basit elçileri değil, kendi hesaplarına faaliyet yürüten aktörlerdi. Popülist rejimler, kendisinden önceki faşist rejimlerin yapmış olduğu gibi ama bu sefer demokratik araçlar kullanarak halk adına kararlar alıp hareket etti. Başka bir ifadeyle, popülizm tarihte bir parantezden ibaret değildi; sadece demokratik bir faşizm formu olmanın ötesinde, yeni bir çağın yeni bir siyasi fenomeniydi. Soğuk Savaş koşullarında serpilip gelişen modern popülizm asıl itibarıyla, önce faşizmi yaratıp sonra da onun çöküşüne katkıda bulunmuş olan siyasi temsil krizine verilmiş bir yanıttı. Bundan dolayıdır ki popülizme ve onun siyasetine dair açıklamalar popülizmin tarihsel bağlamlarına dayanmalıdır.

Faşizm bir diktatörlük kurup güçler ayrılığını ve hukukun üstünlüğünü ortadan kaldırmak derdindeyken, popülizmin, en azından modern tarihsel süreçte, demokrasiyi yıktığı hemen hiç görülmedi. Buna karşın popülistler hukukun üstünlüğünün ve güçler ayrılığının altını sürekli ve peyderpey oymuşlar, fakat bunları tümüyle ortadan da kaldırmamışlardır. Faşistler için seçimlerin hiçbir anlamı ve önemi yoktu, fakat popülistler için vardı. Popülist demokrasi kuşkusuz milliyetçi bir karaktere sahipti ve diğer demokrasi biçimlerinden daha az kozmopolit ve özgürleştiriciydi. Fakat popülistler aynı zamanda seçime dayalı katılımı büyüttüğünden, popülizm demokraside bir iyileşme olarak da görülebilirdi. Bundan dolayıdır ki popülizmin tarihsel bakımdan karmaşık niteliği, kavrama mübalağalı bir olumluluk atfetmek ya da onu değişmez bir formüle indirgemek suretiyle basit bir tanımını sunma yönündeki son dönem girişimlerini akamete uğratmıştır. Gerçekten de popülizmi ne

kadar basitçe ele alırsak, onun siyaset tarihinde işgal ettiği özel yeri anlamaktan da o kadar uzaklaşırız.

Tarihçiler gayet anlaşılır sebeplerle, tarihin insani icraatların sergilendiği ve teorisyenlerin işlerine geleni seçip alabileceği bir vitrine indirgenmesine tepki göstermişlerdir. Böylesi bir indirgemeci yaklaşım, uç bir bağlamaştırma biçimi olarak, tarihçilerden ziyade antikacıların işidir. Antikacılar geçmişin kalıntılarını toplarken, profesyonel tarihçiler geçmiş bağlamları, geçirdikleri değişimlere ve günümüzle süreklilik ilişkilerine bakarak analiz edip yorumlar. Kimi teorisyenler bu antika ya da antikacı yaklaşımı sergilerken, kimi tarihçiler de *popülizm* teriminin uzun tarihine vurgu yapmakla birlikte, onun siyasi tarihinin ve teorisinin çeşitli bağamlarına yeteri kadar eğilmez. Pierre Rosanvallon'un başarıyla ortaya koyduğu gibi, popülizm, Antik Yunan'ın dalkavuklarından [*sycophant*¹] Fransız Devrimi'nin radikal gazetecisi Jean-Paul Marat'ya ve 19. yüzyılın Rus ve Amerikan "popülistlerine" kadar çok çeşitli aktörleri kapsayan uzun bir tarihe sahiptir.² Fakat birçok başka teorisyen gibi Rosanvallon da popülizmin savaş-sonrası modern otoriter tarihine yeterince eğilmez ki, bu tutum, popülizmin siyaset teorisinde görülen genel bir eğilimin, yani faşizmi resmin dışında tutma eğiliminin belirtisidir.

Buna karşın faşizm ve totaliterizm, uzun popülizm tarihinin kilit öneme sahip parçalarıdır ve popülizmin geçmişteki (ve bugün de devam eden) kullanılma biçimleri onun kökleriyle sınırlandırılmaz. Fakat önce bu ilk popülist uğrakları kabul ve tasdik ettikten sonra, çeşitli tarihsel evrelerde popülizmde

-
- 1 Şantajcı diye de tanımlanabilirler. Bilindiği gibi Antik Yunan'da Atina'nın zeytin ihrac etmesi dışında yiyecek ihracatı yasaktı. Fakat beklenebileceği üzere bazen insanlar bunu delmeye çalışıyorlardı; kaçak incir ticareti yapmayı deniyorlardı. Bu incir kaçakçılarını ihbar edenlere *sykophantes*, yani incir hakkında ortalığa dedikodu yayan kimse deniyordu. O dönemde şimdiki gibi bir hukuk sisteminden söz edilemeyeceğinden bu kimseler bazen bu boşluğu kendilerini hüküm veren bir pozisyonda konumlandırıp dolduruyorlardı. Birtakım otoritelerce de sırtları sıvazlanıyordu, dolayısıyla onlar da bu işi suiistimal edip otoritelere yaranma aracı olarak kullanıyorlardı – e.n.
 - 2 Pierre Rosanvallon, *La Contrademocracia. La política en la era de la Desconfianza*, Buenos Aires: Manantial, 2007, s. 260-261.

yaşanan çatallaşmalara ve popülizmin yarattığı etki ve tepkilere eğilmek gerekir: 19. yüzyıl Rus ve Amerikan siyasetindeki ilk popülist eğilimler, sağ siyasette ortaya çıkan pre-popülist oluşumlar (örneğin Fransa'da Boulangizm, Viyana'da Lueger'in hareketi ve Güney Amerika'daki yurtsever gruplar) ve Latin Amerika'da iki savaş arası dönemde ortaya çıkan proto-popülist vakalar (örneğin Meksika'da Cardenizm, Arjantin'de *Yrigoyenismo* ve Brezilya'da ilk Varguizm). Erken dönem popülizminden ve Birinci Dünya Savaşı'nı önceleyen sağcı pre-popülizmlerden sonra zuhur eden ve modern olarak isimlendirilebilecek popülizmin 1945'ten sonraki evreleri şunları kapsar:

1. Klasik popülizm. Öncüsü Arjantin'deki Peronizm olmakla birlikte, Brezilya'da *Varguismo*'nun ikinci evresini (1951-1954), Kolombiya'da *Gaitanismo*'yu (1940'ların sonları), Ekvador'da José María Velasco Ibarra dönemini (1930'lardan 1970'lere kadar), keza Venezuela, Peru ve Bolivya'daki savaş-sonrası popülist deneyimleri de kapsar.
2. Neoliberal popülizm. Arjantin'de Carlos Menem (1989-1999), Brezilya'da Fernando Collor de Melo (1990-1992), Ekvador'da Abdalá Bucaram (1996-1997), Peru'da Alberto Fujimori (1990-2000) ve İtalya'da Silvio Berlusconi (1994-1995, 2001-2006, 2008-2011).
3. Neo-klasik sol popülizm. Arjantin'de Kirchner yönetimi (2003-2015), Venezuela'da Hugo Chávez (1999-2013) ve Nicolás Maduro (2013-), Ekvador'da Rafael Correa (2007-2017) ve Bolivya'da Evo Morales (2006-); yine Avrupa'da İspanyol Podemos ve Yunan Syriza gibi sol neo-klasik popülist partiler.
4. Sağ ve aşırı sağ neo-klasik popülizm: 1970'lerin Peronist aşırı sağından, Avrupa'da genellikle muhalefette olmakla birlikte ABD, Filipinler ve Guatemala gibi ülkelerde tek başına, Avusturya, İtalya ve Finlandiya gibi ülkelerde koalisyon hükümetlerinde başka partilerle birlikte iktidarda bulunan baskın sağcı hareketlere ve liderlere. Bu neo-

klasik popülizm formu ayrıca Türkiye'deki Recep Tayyip Erdoğan rejimi ile Macaristan'daki Viktor Orbán rejimini de kapsar. Neo-klasik sağ ve aşırı sağ popülizmin muhalefette bulunan birçok örneği arasında ise İngiltere'de UKIP, Fransa'da Ulusal Cephe, Yunanistan'da aşırı sağ ile Avustralya'da yabancı düşmanı Pauline Hanson ve İsrail'de Avigdor Lieberman'ın başını çektiği hareketler sayılabilir.

Modern popülizm, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Latin Amerika'da demokrasiye yönelik post-faşist itirazla başlar. Bu da Peronizm'in niçin popülizm tarihine dair her çalışmanın merkezinde yer aldığını açıklar. Arjantin örneğini çarpıcı kılan şey yalnızca Perón'un 1946 yılında seçimle iktidara gelmesiyle birlikte tarihteki ilk popülist rejim haline gelmesi değil, zaman içinde tüm olası popülizm tiplerine dönüşmüş olmasıdır da. Başka bir ifadeyle, Amerikan güdümlü savaş-sonrası liberal demokratik konsensüse karşıtlık temelinde inşa edilen Peronizm, hem popülizmin ilk modern iktidar biçimini temsil eder, hem de (ilk Perón hükümetlerinin [1946-1955] otoriter popülizminden Montoneros gerillaları ve 1960'ların ve 1970'lerin neo-faşist sağ 3 A'sına, Carlos Menem'in 1990'lardaki neoliberalizmine ve Kirchner yönetiminin 21. yüzyıldaki neo-klasik popülizmine) tüm farklı popülizm biçimlerini sergiler.

Popülizmi modern bağlamı içinde ele alma ihtiyacı, popülist siyaseti belirli bir çıkış noktasına sahip olmayan siyasi bir maraz olarak değerlendiren analizlerin günümüzdeki bolluğu hesaba katıldığında, daha da acil ve ihmale gelmez bir ihtiyaç olarak kendini dayatır. Popülist fenomeni yeniden dünya çapındaki tarihsel gelişim süreci içinde ele almak, bizi bir kavram olarak popülizme dair klişeleşmiş yanlış fikirler üzerinde yeniden düşünmeye ve onu ortaya çıktığı koşullar ışığında yeniden değerlendirmeye zorlar. Bu noktada ısrarla üzerinde durduğum ihtiyaç, tarihi ve tarihyazımını popülizme dair teorik tartışmalara yeniden dahil etmektir.

Popülizm çok çeşitli tarihsel olabilirlikler sergilemiştir; buna siyasi yelpazenin bir (sağ) ucundan diğer (sol) ucuna çok zıt pozisyonlara konumlanmış son derece farklı deneyimler de dahildir. Buna karşın bahse konu çok farklı ideolojik hareketler bazı ortak hasletlere sahiptir; özetle:

1. Diktatörlüğü fiilen reddeden otoriter, seçimli, anti-liberal bir demokrasiye bağlılık
2. Uç bir siyasi din formu
3. Seçim zaferleri de getiren, kıyamet benzeri çöküş propagandasına dayalı bir siyaset; bu geçici seçim zaferlerinin mümkün kıldığı ve toplumun kuruluşunda ya da yeniden kuruluşunda devrimci uğraklar olarak dönüşümler
4. Halkın mesih benzeri karizmatik liderinin inşa ettiği bir siyasi teoloji
5. Siyasi rakipleri halk karşıtı, yani halk düşmanları ve vatan hainleri gören bir yaklaşım
6. Zayıf bir hukukun üstünlüğü ve güçler ayrılığı anlayışı
- 7 Radikal bir milliyetçilik
8. Halkın şahsında cisimleştiği bir lider nosyonu
9. Hareketi ve liderleri bir bütün olarak halkla özdeşleştirme
10. Pratikteki anlamı alışılmış siyaseti aşmak olan anti-politiklik iddiası
11. Halk adına konuşma ve yönetici elitlere karşı olma
12. Kendisini gerçek demokrasi savunucusu ve muhayyel ya da gerçek diktatörlük ve zorbalık biçimlerinin (Avrupa Birliği, paralel ya da derin devlet, imparatorluk, kozmopolitizm, küreselleşme, askerî darbeler vs.) düşmanı olarak sunmak
13. Halkı tek bir varlık olarak alan ve popülizm rejim haline geldiğinde ise onu kendisine oy veren çoğunluklara eşitleyen homojenleştirici bir halk anlayışı
14. Bağımsız gazeteciliğe karşı derin bir husumet, hatta nefret besleme
15. Çoğulculuktan ve siyasi hoşgörüden hazzetmeme

16. Popüler kültüre ve hatta birçok örnekte, ulusal geleneklerin cisimleşmiş hali olarak görülen eğlence dünyasına önem verme.³

Günümüzde küresel popülizm: Avrupa, Latin Amerika ve ötesi

Popülizmin Avrupa ve ABD'ye dönüşü muhteşem oldu! Fakat popülizmin bu yeniden zuhuru yeni bir oluşum şeklinde değil de, Avrupa ve ABD içinde ve dışında daha önce ortaya çıkmış popülist akımların dinamik bir yeniden formülasyonu şeklinde gerçekleşti. Avrupa'daki popülistlerin, Avrupa Birliği'nin ulus-aşırı temellerini yok etme arzusunda birleştiklerinde popülizmi tenkit edenlerin çoğu hemfikirdir. Bu yeni popülizm Avrupa için ulusa bir dönüşü, dikey bir demokrasi düşüncesi ve Avrupa'nın geçmişte kaldığı sanılan ezeli yabancı düşmanı geleneklerinin açığa vuruluşunu ifade eder. Aslında bunların bir yere gittiği yoktu, yalnızca görmezden gelinmiş ve 1945'ten sonra bu fikirlerin anti-faşist reddi temelinde yeniden kurulan bir kıtanın anılarında bastırılmıştı. ABD'de yaşanan gelişmelerin doğrultusu, Çay Partisi'nin müesses nizama yönelik (başlıcası 2013'te hükümetin zorunlu olmadıkça federal hizmetleri verememesi [*government shutdown*]) saldırılarından, karşılıklı diyalogu öne çıkaran gelenekleri hedef alan diğer son dönem popülist saldırılardan, keza Hispaniklere, Müslümanlara ve diğer azınlıklıklara yönelik, özellikle de 2015-2016 başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçilerin adayı olan Donald Trump'ın başarısında cisimleşen yerlici, yer yer ırkçı tavırdan besbellidir.

3 Bu meseleleri ele alanlar için bkz. Raanan Rein, "From Juan Perón to Hugo Chávez and Back: Populism Reconsidered", Mario Sznajder, Luis Roniger ve Carlos Forment (haz.), *Shifting Frontiers of Citizenship* içinde, Boston: Brill, 2012; Carlos de la Torre, *Populist Seduction in Latin America*, Athens: Ohio University Press, 2010 ve Carlos de la Torre (haz.), *The Promise and Perils of Populism: Global Perspectives* içindeki denemeler, Lexington: University Press of Kentucky, 2015. Ayrıca benim kitaplarım: *Transatlantic Fascism*, Durham, NC: Duke University Press, 2010 ve *The Ideological Origins of the Dirty War: Fascism, Populism, and Dictatorship in Twentieth Century Argentina*, Oxford: Oxford University Press, 2014.

Birçok Latin Amerikalı gözlemciye göre popülizmin siyasi merkeze geri dönüşü, uzun süredir Latin Amerika tarihiyle ilişkilendirilen siyasi deneyimin küresel boyutlarına işaret eder. Popülist geleneğin Latin Amerika siyasetinde cisimleşmiş hali basit bir şablon değildir. General Juan Domingo Perón'dan merhum *Comandante* Hugo Chávez'e, popülizm bölgenin siyasetini belirlemiştir. Fakat (İngiltere, Fransa, Hollanda, Almanya, Avusturya, İtalya, Macaristan, Yunanistan, Trump Amerika'sı ve diğer ülkelerde) Avrupa ve Amerikan siyasetinin ciddi ölçüde popülizme angaje olması, Latin Amerikalıları kendi tarihlerinin görünürdeki tarihsel özgüllükleri üzerinde daha geniş bir (küresel) düzlemde yeniden düşünmeye zorlamıştır.⁴

Latin Amerika popülizmi Avrupa ve ABD için bir şablon olabilir mi? Latin Amerika popülizminin tarihi, Avrupa'nın ve Amerika'nın çalkantılı bugününün acıklı halini yansıtır mı? Popülizm Avrupa ve Latin Amerika'yı, fakat aynı zamanda Asya, Avustralya ve Afrika'yı da kapsar şekilde, küresel bir yükseliş içinde.⁵ Dünyanın bütün popülistleri halkın adını, son derece hiyerarşik bir liderlik biçimini vurgulamak, siyasi diyalogu küçümsemek ve algılanan temsil krizini kurumsal denge ve denetleme mekanizmalarına saldırarak çözmek için anar. Halkın adını halk ile lider arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu ileri sürmek için zikreden popülistler, en doğru şekilde dinsel olarak tanımlanabilecek bir liderlik biçimine (zira bu liderlik biçimi, kendi gayelerini ve liderlerini tanrılaştırma yönünde güçlü bir eğilime sahiptir) dayanırlar. Son olarak popülistler, seçimde ortaya çıkan çoğunlukla bütün ülke halkını bir ve aynı şey addederler. Toplumsal ve siyasi kutuplaşmayı desteklerler. Siyasi azınlıkların kendisini ifade etmesine daha az alan

4 Bu konu için bkz. Federico Finchelstein ve Fabián Bosoer, "Is Fascism Returning to Europe?", *New York Times*, 18 Aralık 2013.

5 Benjamin Moffitt, *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*, Stanford, CA: Stanford University Press, 2016 [Türkçesi yakında İletişim Yayınları tarafından yayımlanacak]; Benjamin Moffitt, "Contemporary Populism and 'The People' in the Asia-Pacific Region: Thaksin Shinawatra and Pauline Hanson", de la Torre, *Promise and Perils of Populism* içinde; Danielle Resnick, "Varieties of African Populism in Comparative Perspective", de la Torre, *Promise and Perils of Populism* içinde.

birakılır; siyasi hakları tümüyle ortadan kaldırılmaz, fakat demokratik meşruiyetleri zayıflatılır. Özetle popülizm otoriter bir demokrasi formudur.

Latin Amerika'daki popülizm deneyimleri sosyal ve siyasi haklardaki sınırlı bir genişleme ile otoriter eğilimlerin gerilimli bir kombinasyonuna doğru evrilirken, Avrupa ve ABD bir yandan otoriter eğilimlere sahip, bir yandan da sosyal ve siyasi hakları yok sayan bir popülizmin zuhuruna tanıklık ediyor. Bu bakımdan Avrupa ve ABD, Latin Amerikan'ın bugününden ziyade geçmişiyle benzerlikler taşıyor. Popülizmin geçmiş formülasyonlarından bağımsız ele aldığımızda anlayamayacağımız günümüz popülizmi ulus-aşırı bir niteliğe sahiptir. Modern popülizmin zuhurunda yoksul Güney'in, özellikle de Latin Amerika'nın, spesifik olarak ise popülizmin dünyanın bu kısmında seçime dayalı bir post-faşist rejim olarak ortaya çıkış biçiminin payı büyüktür.

Popülizmin sol ve sağ hareket ve rejimler ile okyanuslar arasındaki şaşırtıcı gidiş gelişlerinin anlaşılabilmesi için hazırlık babında bir tarihsel çerçeve öneriyorum. Popülizm anlayışımı, onu faşizmin bir yeniden formülasyonu olarak ele almak suretiyle tarihsel bir çerçeveye oturtuktan sonra, işlevselci, bölgeci ve aşkın popülizm teorilerinin kısa bir eleştirisini yapacağım. Bunlara ek olarak, post-faşizmden neoliberalizme, Latin Amerika'nın neo-klasik sol popülizm formlarından Avrupa ve Amerika'da fazlasıyla baskın olan milliyetçi sağ popülizm formlarına kadar, popülizmin farklı tarihsel ve toplumsal bağlamlara göre yeniden formülasyonlarının Atlantik'in iki yakasını da kapsamına alan bir soykütüğünü sunacağım. Özetle bu çalışma geniş bir disiplinlerarası tartışmanın parçasıdır. Bu çok iddialı görevler kuşkusuz tek bir kitapta yerine getirilemez. Yine de bu kitapta sunduğum yaklaşımın tarih ile teori arasındaki (birçok tarihçinin bu teorik tartışmalardaki, teorisyenlerin de tarihyazımındaki yokluklarının sonucu olan) büyük boşlukların doldurulmasına katkı sunabileceğine inanıyorum.⁶

6 Bu bölümde ayrıca popülizmin tarihi üzerine araştırmalarımı da daha ileri düzeyde detaylandıracağım. Popülizm üzerine son dönem çalışmalarım özellik-

Modern popülizmin post-faşizm olarak kökleri

Modern popülizm, faşizmin savaş-sonrası demokrasiler bağlamında yeniden formülasyonu olduğundan, modern popülizmle, ondan önce var olan ve demokrasinin çok daha sınırlı yaşandığı popülizmler arasında bir ayrım yapıyorum. Örneğin 19. yüzyılın ilk yarısında var olan popülist formlar, zaman zaman kölelikle, sonrasında oy hakkı üzerindeki ırkçı baskılamalarla ve özellikle 1945 sonrasında modern demokrasi anlayışlarıyla çelişmeye başlamış, diğer istismar biçimleriyle bir arada var olmuştur. Dolayısıyla popülizm, bir 19. yüzyıl Avrupa ve Amerika fenomeni olarak, özellikle de Çarlık Rusya'sı gibi rejimlerde ve ABD'deki elitist temsil siyaseti bağlamında, devletle mücadelede, milliyetçi ve kitlelere daha fazla katılım imkânı ön gören, halka ait ve aynı zamanda milliyetçi bir aracı ifade ediyordu. Bahse konu ülkelerde o tarihlerde, genişletilmiş evrensel siyasi ve sosyal hakları içeren modern anlamıyla demokrasi ciddi ölçüde kısıtlanmıştı ya da hiç yoktu. Gerek Rus Narodnikleri gerekse de Amerikan Halk Partisi aynı anda hem sosyal hem de siyasi eşitlik ihtiyacını vurgulamış, birleştirici ve mitsel bir nitelik taşıyan "özünde doğru ve erdemli halk" fikrine meyletmişti.⁷ Demokrasi bir kez az ya da çok tesis edildi mi, popü-

le *The Ideological Origins of the Dirty War* isimli kitabımın 4. bölümünde bulunabilir. Loris Zanatta, Raanan Rein, Alberto Spektorowski ve Alan Knight popülizmle ilgili genel yaklaşımın dışında önemli eserler vermişlerdir. Bkz. Loris Zanatta, *El Populismo*, Buenos Aires: Katz Editores, 2014; Raanan Rein, "From Juan Perón to Hugo Chávez and Back: Populism Reconsidered", Mario Sznajder, Luis Roniger ve Carlos Forment (haz.), *Shifting Frontiers of Citizenship* içinde; Alberto Spektorowski, *The Origins of Argentina's Revolution of the Right*, Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2003; Alan Knight, "Populism and Neo-Populism in Latin America, Especially Mexico", *Journal of Latin American Studies* 30, no. 2 (1998), s. 240.

- 7 Isaiah Berlin'in klasikleşmiş çalışması için bkz. "Russian Populism", *Encounter* 15, no. 1 (1960), s. 13-28. Ayrıca bkz. Berlin, *The Power of Ideas*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013, s. 127-129. Rus popülizmi üzerine ayrıca bkz. Franco Venturi, *Roots of Revolution: A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth Century Russia*, New York: Knopf, 1966. ABD örneği için bkz. Michael Kazin, *The Populist Persuasion*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1995 ve Ritchie Savage, "A Comparison of 'New Institutionalized' Populism in Venezuela and the USA", *Constellations* 21, no. 4 (2014).

lizm teriminin artık bu tesis işlemi gerçekleşmeden önceki anlamında kullanılamayacağı söylenebilir. Avrupa'da Isaiah Berlin, Latin Amerika'da Gino Germani ve Torcuato Di Tella gibi yazarlar popülizmin ancak "modernizasyonun eşiğindeki" toplumlarda var olabileceğini öne sürmüşlerdi.⁸ Modernleşme tezi adı verilen bu tez tarihsel bakımdan problemlidir, zira demokratik konsolidasyon süreçlerinin yaşandığı yerlerde popülizm asla ortadan kalkmamıştı. Popülizm gerek Atlantik'in iki yakasında, gerekse de dünyanın geri kalanında, kabul edilen modernleşme kritik eşikleri aşıldıktan çok sonra da mütemadiyen yeniden zuhur etmişti.

Isaiah Berlin popülizmin net bir programdan yoksun olmakla birlikte toptancı bir toplum görüşüyle yakından ilişkili olduğunu vurgulamıştı. Popülizm, milliyetçilik ile yeniden doğuşçu bir nitelik taşıyan "azınlığın kontrol ettiği devlete karşı konumlanmış birleşik halk" nosyonunu birleştirmişti. "Kendiliğinden yekpare olan topluluğu ve bu topluluğu birleştiren kardeşlik hissini" tehdit eden düşmanların varlığı, popülizmin özellikle üstünde durduğu bir husustu. Azınlıklara ve müesses nizama ya fiilen ya da potansiyel olarak karşıydı, fakat tüm ulusun eşitliğine de özel vurgu yapıyordu. Öyleyse bu erken popülizmi, oligarşik liberal rejimler döneminde gerçekleşen bir iç demokratik temsil mücadelesi miydi? Bu popülizmin daha yeni otoriter eğilimlerle bağlantısı neydi? Berlin, popülizmin faşizmle ve "çakma-popülizm" olarak adlandırdığı diğer totaliterizm formlarıyla uyumsuz olduğunu ifade eder.⁹ Popülizm ve faşizm salt birbirinin zıttı olmak bir yana, çakışan bir siyasi ve düşünsel tarihe sahiptirler. Popülizmin özünde liberal olmamakla birlikte demokratik olduğunu hesaba katsak

8 Isaiah Berlin, "To Define Populism", *Government and Opposition* 3, no. 2 (1968), s. 175. Ayrıca bkz. Gino Germani, *Política y sociedad en una época de transición: De la sociedad tradicional a la sociedad de masas*, Buenos Aires: Paidós, 1962; Torcuato S. Di Tella, "Populismo y Reforma en América Latina", *Desarrollo Económico* 4, no. 16 (1965), s. 391-425; Gino Germani, Torcuato Di Tella ve Octavio Ianni, *Populismo y contradicciones de clase en Latinoamérica*, México: Ediciones Era, 1973.

9 Berlin, "To Define Populism", s. 174, 177

bile, faşizm tarihiyle popülizm tarihinin bağlantılı olmasının bir anlamı vardır. Aslına bakılırsa demokrasi, diyalektik ötekisi, yani farklı dönemlerde kendisine karşı içeriden ya da dışarıdan mücadele veren çağdaş ve reaksiyoner karşı-Aydınlanma ile birlikte doğmuştur.

ABD ve Rusya'daki erken popülist hareketlerin aksine, bilhassa da Birinci Dünya Savaşı öncesinde çeşitli sağcı pre-popülist otoriter hareketler (Avusturya'da Karl Lueger'in, Fransa'da General Georges Boulanger'nin önderliğindeki hareketler, Arjantin, Brezilya ve Şili'de milliyetçi yurtsever birlikler ve diğerleri), kitleleri birleştirmekte kullanılan birer araçtı. Bunlar bir yandan demokratik oyunun bir parçasıyken, bir yandan da demokrasiyi içeriden sınırlamaya çalışıyorlardı. Halk adına hareket ettikleri iddiasındaki pre-popülistler yabancı düşmanı ve ırkçıydılar, ifrata varmış bir milliyetçi pratik sergilediler.¹⁰ Bütün sağ pre-popülizm formları faşizme dönüşmemişse de, her faşizm pre-popülist köklere sahipti. Nitekim Almanya ve İtalya ya da Şili, Arjantin ve Brezilya gibi Atlantik'in iki yakasındaki ülkelerde pre-popülizm, özellikle de Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı fiilî ve sembolik yıkımın ardından radikal bir biçimde ulus-aşırı faşizm olarak yeniden formüle edilmişti.

İki savaş arasında yaşanan temsil krizi birçok Avrupa ülkesinde totaliterizme yol verdi. Velhasıl bu kriz, demokrasinin yok edilmesini, onun yerine faşist totaliter diktatörlük biçimlerinin geçirilmesini beraberinde getirdi. Pre-popülizm formları genellikle sınırlı demokrasilerin yıkılmasıyla sonuçlanmışsa da, faşizmin çöküşünden hemen sonra popülizm dikey ve genellikle hoşgörüsüz bir demokrasi formu şeklinde yeniden zuhur etti. Siyasi ideolojide gerçekleştirilen bu denemeler, Avrupa dışında doğmuş bir rejim olarak popülizmi kökünden değiştirdi. Nitekim tarihsel analizler, bu modern Latin Amerika

10 Bkz. Zeev Sternhell, *The Anti-enlightenment Tradition*, çev. David Meisel, New Haven, CT: Yale University Press, 2009; Sandra McGee Deutsch, *Las Derechas. The Extreme Right in Argentina, Brazil, and Chile 1890-1939*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1999; Guy Hermet, *Les populismes dans le monde: Une histoire sociologique, XIXe-XXe siècle*, Paris: Fayard, 2001, s. 167-204.

popülist deneyimlerinin, popülizmi demokrasideki basit bir maraz olarak alan nosyonu doğrulamadığını gösteriyor. Peronizm'den Bolivya, Brezilya ve Venezuela vakalarına kadar Latin Amerika popülizmleri, Aydınlanma karşıtlığı şeklindeki popülizm tanımının en olumsuz boyutları açısından ciddi anlamda meydan okurlar. Bu popülizm deneyimlerinin sosyal hakları genişletmesi, demokrasinin kalıcı bir şekilde güçlendirilmesi olarak da görülebilir.

Modern popülizmin Latin Amerika'da ortaya çıkışı

Avrupa faşizmlerinin 1945 yılında çöküşünden sonra ilk modern popülist rejim Latin Amerika'da kuruldu. Peronizm yalnızca tarihteki ilk modern popülist rejim değil, aynı zamanda tarihi boyunca olağanüstü çatallanmalar yaşamış bir rejimdir de. Bu çatallanmalar, popülizmin, Soğuk Savaş döneminde faşizmin yeniden formülasyonu –yani faşist şiddetin (ki bu şiddeti üreten askerî diktatörlüğün başındaki isim olan Juan Perón 1946'da savaş-sonrası ilk popülist demokrasiyi yaratan isim de olacaktır) devrimci bir reddiyesi– şeklindeki şaşırtıcı zuhurundan itibaren görülmeye başladı. 1960'ların ve '70'lerin sol Peronist gerillaları ve sağ Peronistleriyle yoluna devam eden Peronizm, Peronistlerin Washington mutabakatı [*Washington consensus*] denilen şeye katıldığı 1990'larda Carlos Menem'le birlikte neoliberal Peronizm evresini; son olarak da Kirchnerlerin yönetimiyle (2003-2015) birlikte sol popülizm evresini yaşadı. Uzun tarihi boyunca Peronizm'in popülist ideolojisinin en önemli özelliklerinden biri de, net bir programatik duruş ortaya koymayı reddetmek oldu. Peronizm, bir hareket, bir rejim, ama en çok da siyaset yapmanın ve siyaseti anlamının ideolojik bir yolu olarak, sürekli bir yeniden formülasyon halinde olmasına imkân verecek bir esnekliğe sahip olmuştur. Kimi siyasetçiler siyaset sahnesinden çekilse bile, Peronizm, seçim mekanizmalarında gerçekleştirdiği sürekli değişikliklerle, dağıttığı avantajlarla ve kendi seçmenleriyle kurduğu kayırma ve himaye merkezli ilişkilerle varlığını sürdürür. Bu Peronist baş-

kalaşım, popülizmin değişken doğasını temsil eder: sürekli bir mutlak çoğunluk arayışı, otoriter liderlik biçimlerine tam bir bağlılık talebi ve en az bunlar kadar önemli olmak üzere, yalnızca liberalizme değil, aynı zamanda halkçı radikal demokrasi formlarına da meydan okuma.

Peronizm faşizm değildir, fakat faşizm onun kökenleri arasında önemli bir yer tutar.¹¹ Faşist liderler, liderin iktidara giden seçime dayalı yolları meşru saymadığı bir diktatörlük istediler. İtalya'da Mussolini, Almanya'da Hitler, Arjantin, Çin ve diğer ülkelerdeki faşist liderler tam da böyle liderler oldular. Fakat 1945'ten sonra Arjantinli bir subay olan Juan Perón, o dönemdeki kendi pozisyonunu meşrulaştırmaya çalışırken, oyunun kurallarını tersine çevirip bilfiil ilk modern popülizm formunu yarattı. Faşizmin tersine Peronizm seçimli demokrasiyi benimsemişti. 1943'ten sonra ülkeyi yönetmiş olan diktatörlüğün işbitirici lideri Perón, başkanlık seçimlerini kazanıp gerçek bir demokratik lider haline geldi. Peronizm Perón'un fiili lideri olduğu askerî demokrasiyi yıkıp (ya da onun kendi kendini imhasına sebep olup), savaş-sonrası koşullara uygun yeni bir demokrasi anlayışı inşa etti.

Peronizm, Arjantin'in liberal ve seküler geleneklerinin gerilediği koşullarda, iki savaş arası dönemde ortaya çıktı. 1930'larda başlayan muhafazakâr restorasyondan sonra ordu, Arjantin'deki rejimi, Portekiz ve İspanya gibi dönemin otoriter faşist diktatörlüklerindeki rejimlere benzetmeye başladı. Gelgelelim Arjantin'deki cunta yönetimi, bu faşist ülkelerdeki rejimlerden farklı olarak, en nihayetinde demokratik seçim süreçlerini benimseyerek bir diktatörlük olmaktan çıktı. 1943 cuntası Arjantin sekülerizmine karşı cepheden topyekûn saldırıya geçmişti: Katolik eğitimini tüm devlet okullarında zorunlu kılarak "ulusallaştırmış", devlet üniversitelerinin özerkliğine son vermiş ve siyasi partileri kanunen yasaklamıştı. Bu

11 Peronizm ve faşizm üzerine bkz. Paul H. Lewis, "Was Perón a Fascist? An Inquiry into the Nature of Fascism", *Journal of Politics* 42, no. 1 (1980), s. 242-256; Cristián Buchrucker, *Nacionalismo y Peronismo*, Buenos Aires: Sudamericana, 1987; Alberto Spektorowski, *Argentina's Revolution of the Right*.

diktatörlüğün eğitim bakanı, antisemitik yazar Gustavo Martínez Zuviría'nın (Hugo Wast mahlasıyla yazmıştır) işaret ettiği gibi, amaçları "ülkeyi Hristiyanlaştırmak", yabancı göçünü azaltıp ülkedeki doğum oranını artırmak ve seküler doktrinlerin kökünü kazıydı.¹² Peronistler açısından daha da önemlisi, demokratik yollarla seçilmiş devlet başkanı Perón'un askerî diktatörlüğün çalışma bakanı olduğu dönemde hayata geçirdiği sosyal reformları (örneğin çalışma koşullarını iyileştirmek, çalışma yasalarını güçlendirmek, kır ve kent işçilerinin haklarını genişletmek, tamamen devlet tarafından finanse edilen bir emeklilik sistemi tesis etmek, sendikaların gücünü önemli ölçüde artırmak, işten atmayı zorlaştırmak, ücretli izin ve tatilleri yasalaştırmak) devam ettirmiş, yer yer de derinleştirmiş olmasıydı.¹³ Perón ayrıca aktif ırkçı bir göç siyaseti izlemiş, Yahudi göçmenlere karşı negatif ayrımcılık yaparken, İtalya ve İspanya'dan beyaz Katoliklerin göçünü teşvik etmiştir.¹⁴ 1943 darbesiyle birlikte siyasi ve ideolojik bakımdan ilhamını milliyetçi, tarafsız (ki bu, Nazi karşıtı bir atmosferin hâkim olduğu Amerika kıtasında Nazi ve Alman yanlısı bir tutum anlamına gelmiştir), otoriter, antiemperyalist ve dinsel faşist bir ideolojiden alan bir ordu iktidarı kurulmuştu. Askerî diktatörlüğün tarihi büyük ölçüde, Perón'un hükümet yetkilerini ele geçirme ve yönetimi seçilmiş bir demokratik hükümet şeklinde yeniden kalıba dökme mücadelesiyle geçti. Bu değişimler, bilim insanlarının "devrim içinde devrim" adını verdiği ve Perón'un yönlendirdiği genç yöneticilerin, darbeyi ülkenin anayasal temellerini popülist bir çerçeveye oturtmak için

-
- 12 Wast'a dair bilgi için bkz. David Rock, *Authoritarian Argentina: The Nationalist Movement, Its History and Its Impact*, Berkeley: University of California Press, s. 137; Loris Zanatta, *Perón y el mito de la nación católica: Iglesia y Ejército en los orígenes del peronismo, 1943-1946*, Buenos Aires: Sudamericana, 1999, s. 104-115.
- 13 Bkz. James W. McGuire, *Peronism without Perón: Unions, Parties, and Democracy in Argentina*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1997, s. 52.
- 14 Robert Potash, "Las fuerzas armadas y la era de Perón", Juan Carlos Torre (haz.), *Los años peronistas (1943-1955)* içinde, Buenos Aires: Sudamericana, 2002, s. 92-94. Bu konuda ayrıca bkz. Leonardo Senkman, "Etnicidad e inmigración durante el primer peronismo", *E.I.A.L* 3, no. 2 (1992).

kullandığı bir süreçte hayata geçirildi.¹⁵ 1943 ile 1955 yılları arasındaki dönem boyunca, ordu içindeki ve dışındaki faşistlerden sol eğilimli sendikalara ve genel olarak işçi sınıfına kadar farklı toplumsal ve siyasi “Peronist” aktörlerin çok çeşitli taleplerine uyarlanmak üzere, ideoloji sürekli olarak yeniden formüle edildi. Peronist düzenin temel bir unsuru da kutuplaşmaydı. Seçkin tarihçi Raanan Rein, Peronizm’in Arjantin toplumunu mutlak anlamda karşıt iki kampa böldüğünü ifade eder: “İşçi sınıfı mensupları için Peronizm hayat koşullarında gerçek bir iyileşmeyi temsil etmişti.” Peronizm onlara ayrıca bir şeyin parçası olma ve gurur hissi de vermişti. Buna karşın orta ve üst sınıflar ile çoğu Arjantinli entelektüel için ise “Peronist iktidarla geçen on yıl bir işkence gibiydi” Devlet siyasetinin dışına itilmiş “bu kesimler, yalnızca siyasi ve toplumsal süreçlerin kontrolünü kaybetmekle kalmayıp artık bu süreçleri anlayamadıklarını da dehşetle fark etmişlerdi”¹⁶

Arjantin’in Peronizm’i, faşizmin anti-liberal mirasını “demokratikleştirme” yönündeki Soğuk Savaş koşullarında gerçekleşen ilk girişimdi. Peronist yönetim altında esas itibarıyla işsizlik yoktu ve sağlık hizmetlerine ve eğitime ayrılan devlet kaynaklarında ciddi bir artış sağlanmıştı. 1945 sonrasında ekonominin genişlediği ve devletin büyüyen rolünün yeni bir meşruiyet kazandığı aynı koşullarda, çok geçmeden Peronizm’i başka hareketler izledi: Brezilya’da Varguizm’in ikinci devresi, Bolivya devrimi, Kolombiya’da *Gaitanismo* ve Ekvador’da José María Velasco Ibarra’nın savaş-sonrası başkanlıkları gibi.

15 Bkz. Juan Carlos Torre, “Introduction”, Juan Carlos Torre (haz.), *Los años peronistas (1943-1955)* içinde, Buenos Aires: Sudamericana, 2002.

16 Bkz. Raanan Rein, *In the Shadow of Perón*, Stanford, CA: Stanford University Press, 2008, s. 2. Peronizm üzerine ayrıca bkz. Juan Carlos Torre, “Interpretando (una vez más) los orígenes del peronismo”, *Desarrollo Económico* 28, no. 112 (1989), s. 525-548; Juan Carlos Torre (haz.), *Los años peronistas*; Miguel Murmis and Juan Carlos Portantiero, *Estudios sobre los orígenes del peronismo*, Buenos Aires: Siglo Veintiuno Editores, 1971; Tulio Halperín Donghi, *La larga agonía de la Argentina peronista*, Buenos Aires: Ariel, 1994; Mathew Karush ve Oscar Chamosa (haz.), *The New Cultural History of Peronism*, Durham, NC: Duke University Press, 2010; Loris Zanatta, *Breve historia del peronismo clásico*, Buenos Aires: Sudamericana, 2009.

1945'ten sonra, Peru'da *Aprismo* ve Venezuela'da Betancourizm gibi proto-popülist hareketler, Soğuk Savaş'ın modern popülist oluşumları haline geldiler. Bu hareketler gittikçe daha da şiddetlenen antikomünist tutumlarını, kutuplaştırıcı siyasetlerini ve muhalifleri düşman olarak gören olumsuz yaklaşımlarını liberalizm eleştirisi ve güçlü eşitlik yanlısı vurgularla birleştirmişlerdi. Bütün bu yeni demokratik popülist rejimler ve hareketler liberal demokrasi anlayışına meydan okumuşlardı.

Söz konusu hareketler, Latin Amerika tarihinde bu kapsamda değerlendirilebilecek ilk girişimler değildi. İki savaş arası döneme tekabül eden vakalar olarak, Meksika'da Cardenizm (1934-1940), Arjantin'de *Yrigoyenismo* (1916-1922 ve 1928-1930) ve Brezilya'da ilk Varguizm dönemi (1930-1945), bu bağlamda kesinlikle önemli öncü hareketlerdi. Bir diğer önemli örnek de Peru'da 1920'lerden bugüne varlığını sürdüren, Víctor Raúl Haya de la Torre'nin kurduğu APRA'ydı (Alianza Popular Revolucionaria Americana - Amerikan Halk Devrimi Birliği). Fakat bütün bu deneyimler büyük ölçüde, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında oluşan farklı ulusal, bölgesel ve küresel bağlamlarda şekillenmişti. Bu proto-popülist rejimler ve hareketler, Birinci Dünya Savaşı öncesinde daha çok Avrupa, Amerika ve Latin Amerika'da görülen pre-popülist sağ hareketlerden çok farklıydı. Erken dönem pre-popülist hareketler, yakın geleceklerinde bir rejim haline gelme olasılığı görmeyen güdük popülizm formlarıyken, proto-popülist vakalar ise yeteri kadar popülizm içermeyen rejimlerdi. Proto-popülizmlere en başta ve en belirgin şekilde Meksika ve Sovyet devrimleri dahil devrim ve karşı-devrim gerçeklikleri, ikinci olarak, oligarşik cumhuriyetlerin o dönem itibarıyla yakın tarihli mirası, sonrasında ise sömürgecilğe karşı mücadeleler ve faşizm ile anti-faşizm arasındaki küresel savaş damgasını vurdu.¹⁷

Bu proto-popülizm formlarının hepsi de birbirinden farklıydı, fakat baş düşman olarak liberalizmi bellememekte (ki da-

17 Bkz. Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914-91*, Londra: Michael Joseph, 1994 [Türkçesi: Kısa 20. Yüzyıl 1917-1991-Aşırılıklar Çağı, çev. Yavuz Alogan, Evetest, İstanbul, 2017].

ha sonraları modern popülizm öyle belleyecekti) birleşmişlerdi. Liberalizm yerine, kendilerini önceleyen oligarşik devletlerin olduğu gibi duran mirasına odaklanmışlardı. Bu proto-popülist rejimler kendilerini eski Latin Amerika liberal demokrasisinin ilhamını millettten alan ıslahçıları olarak sunmuşlar, liberal mirası ıslah etmek istemekle birlikte ondan kesinlikle tümüyle kopmamışlardı. Fakat bu demokratik modellerin siyasi bağımsızlık arayışındaki genç ulusların ihtiyaçlarını tam karşılamadığını ısrarla vurgulamışlardı.

Arjantin'in proto-popülist *Yrigoyenismo* hareketi muhafazakâr geçmişe, Meksika'daki ve Brezilya'daki proto-popülist muadillerinden daha bağlıydı. Arjantin'de radikal proto-popülizm siyasi hakların genişlemesine yol açtı; fakat bunu yalnızca erkekler için ve yalnızca, karizmatik liderliği, güçlü yürütmeyi ve –Patagonya, Buenos Aires ve diğer yerlerde sola yönelik aralıklı ama çok şiddetli baskıların neden olduğu– toplumsal huzursuzlukla başa çıkmada ordunun oynadığı rolün büyümesini beraberinde getiren bir sistem içinde yaptı. Meksika'daki proto-popülizm, seçimlerin belirli yerel bağlamlarda, özellikle de parti içi rekabette bir rol oynadığı otoriter bir sistem ortaya koydu. Bu proto-popülizm aynı zamanda, bilhassa parti ve kurumsal devlet yapısı aracılığıyla, nüfusun önemli kesimlerini (kentli kesimleri, köylüleri ve işçi sınıfını) bünyesine katmıştı.¹⁸ Benzer gelişmeler Vargas idaresi altında Brezilya'da da yaşandı, fakat Vargas kendisini net bir şekilde siyasi yelpazenin sağında konumlandırıyor ve 1937 ile 1945 arasında korporatist bir diktatörlük inşa ediyordu. Cardenizm ve Varguizm kendilerini yukarıdan aşağı gerçekleştirilecek bir devrimin icracıları olarak görmüştü. Bu iki akım da iktidarda doğdu. Pero-

18 Meksika'da yeni popülizm formlarının ortaya çıkışı gecikmeli bir şekilde 21. yüzyılda, tek parti devletinin ortadan kalkmasından sonra gerçekleşmiştir. Bunlar içinde en önemlisi Andrés Manuel López Obrador'dur (bkz. Carlos Illades, "La izquierda populista mexicana", *Nexos*, 1 Eylül 2016, www.nexos.com.mx/?p=29483#ftn5). López Obrador, semptomatik bakımdan Meksika'nın liberal statükosu ile popülizmi Meksika siyasetinde mevcut iki seçenek olarak karşı karşıya koyma şeklinde anti-popülist saldırılara da uğramıştır (bkz. Enrique Krauze, "López Obrador, el mesías tropical", *Letras Libres*, 30 Haziran 2006.)

nizm'den Trumpizm'e ve Lepenizm'e modern demokratik popülizmin tersine, bu proto-popülizmler yüksek seviyede şiddete tanıklık edip, zaman zaman da bu şiddeti ürettiler. Gerek Cardenizm gerekse de ilk dönemindeki Varguizm, en nihayetinde küresel faşizme tavır alıp kendi ülkelerindeki faşistleri ve aşırı sağ baskı altına aldılar. Brezilya'daki ilk Varguist evre esas itibarıyla, kendisinden önceki elitist biçimsel demokrasiyi yıkmış bir diktatörlüktü. Meksika'da ise Cardenist dönem tek parti yönetiminin kurumsallaştırılması, güçlü fakat zaman içinde sınırlanan bir yürütme ve seçimli demokrasinin pratikte en asgari seviyeye indirilmesiyle sonuçlandı. Meksika ve Brezilya proto-popülist rejimlerin, 1945 sonrasındaki modern demokratik popülizm kadar demokratik olduğu söylenemez. Yine de Meksika ve Brezilya'daki hareketler, popülist geleceğin öncülerinin yaratılmasında, Arjantin'deki *Yrigoyenismo* ile kıyaslanmayacak kadar büyük bir rol oynamışlardır; bu öncüler arasında ekonomik milliyetçiliğin yeni biçimleri ve bu biçimlerin yardımıyla kentli emekçi sınıfların otoriter pakta dahil edilmesi de vardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra doğacak modern popülizme en yakın proto-popülizm ise Peru'daki *Aprismo* idi.

APRA hareketi yalnızca Peru'da değil, daha küçük çapta olmakla birlikte, diğer Latin Amerika ülkelerinde de çok etkin bir hareketti. Kentli bir partiydi; lideri onu "pazuların ve beyinlerin birliği" olarak tanımladı, zira işçilerin, öğrencilerin ve orta sınıftan entelektüellerin bir ittifakı niteliğindeydi. Bütün bu kesimleri birbirine bağlayan şey ise, Haya de la Torre'nin-gittikçe mitsel bir hal alan liderliği idi. Haya de la Torre bu yıllar boyunca, "sınırsız güç sahibi düşmanlara" karşı "ulusal savunma" ve "bağımsızlığın tasdiki" için bütün Latin Amerika'yı kapsayan, antikomünist ve anti-faşist bir cepheyi savundu. Haya'nın şu düsturu bu modelde önemli bir yer tutmuştu: "İyi halklar/kitleler ve kötü halklar/kitleler diye bir şey yoktur, iyi liderler ve kötü liderler vardır." Perulu lider APRA'yı ve kendi liderliğini, hem içerideki hem de dışarıdaki düşmanların yenilmesinin araçları olarak sunmuştu. APRA 1930'ların başlarında fiilen bir parti haline geldi ve genellikle duruma göre değişen bir

hat izledi: Demokratik dönemlerde demokratik usulleri izlerken, diktatörlük dönemlerinde silahlı ayaklanma peşinde oldu. Hareketin bu ilk dönemlerinde, Carlos de la Torre'nin ifadesiyle, "popülist söylemlere ahlâkçı, dinci ve uzlaşmaz bir duruşun damgasını vurduğu" söylenebilir. *Aprismo* (daha sonra Kolombiya'daki *Gaitanismo* vakasında da görüleceği gibi) "ya bu deveyi güdersin, ya bu diyardan gidersin" şeklindeki popülist mücadele mantığını da benimsemişti, bu tutum karşıtlarına ırkçı suçlamalarda da bulundu. Latin Amerikalı söylemine karşın, *Aprismo*'nun 1931'den, aslında tam olarak 1945'ten itibaren Peru milliyetçisi proto-popülist bir örgüt olduğu son derece açıktı. Hareket resmen "*Jefe Máximo*"¹⁹ olarak, "yığınların belirsiz ve muğlak arzularının" baş tercümanı olarak tanımladığı Haya'nın yukarıdan aşağı liderliği altında komünizme ve liberallizme karşı bir savaş-sonrası antiemperyalist cephe kurulmasını savunmuştu.²⁰ Kimi tarihçiler bu hareketi ilk Latin Amerikalı popülizm olarak adlandırsalar da, *Aprismo*, savaş-sonrası dönem öncesine tekabül eden, daha geleneksel çok-sınıflı paternalizm modelinin parçasıydı ve daha muğlak ve dağınık bir popülist halk egemenliği anlayışına ve daha az milliyetçi bakış açısına sahip olup, lider ile halk arasında kurduğu bağlantı daha gelenekseldi. Neticede bu proto-popülizmler (Cardenizm, Varguizm'in ilk dönemi, Yrigoyenizm ve *Aprismo*'nun ilk yılları) 1945'ten sonra ortaya çıkan modern popülizmin, özellikle de Peronizm'in açık ve kayda değer geçmiş emsalleriydi.

Meksika, Arjantin, Peru ve Brezilya'da görülen proto-popülizmlerin tarihleri, bunların son derece etkili olduklarını ve 1945 sonrasında Arjantin gibi ülkelerde daha olgun pre-popülist ve faşist miraslarla birleştiklerini ortaya koyuyor. Bu demek

19 (İsp.) Baş önder – ç.n.

20 Bkz. Steve Stein, "The Paths to Populism in Peru", Michael L. Conniff (haz.), *Populism in Latin America* içinde, 2. baskı, Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1999, s. 97-116; Carlos de la Torre, *Populist Seduction*, s. 15; Steve Stein, *Populism in Peru*, Madison: University of Wisconsin Press, 1980; Martin Bergel, "Populismo y cultura impresa: La clandestinidad literaria en los años de formación del Partido Aprista Peruano", *Ipotesi I* 17, no. 2 (2013), s. 135-146; Víctor Raúl Haya de la Torre, *Obras Escogidas*, Lima: Comisión del Centenario del Nacimiento de Víctor Raúl Haya de la Torre, 1995, c. 2, s. 77, 92, 131.

değildir ki faşizm, Latin Amerika'nın geri kalanında Arjantin'de olduğu kadar yaygın bir hal almıştı. Liberalizmin Latin Amerika'nın çoğu ülkesinde uzun (Almanya, İtalya ve İspanya gibi faşizmin bir rejim haline geldiği diğer yerlerden daha uzun) sürmüş olan iktidar tarihi, çoğu Latin Amerikalı popülizm vakasında şu hususiyetin ortaya çıktığını gösteriyor: En kanlı sonuçlarla yüzleşmiş Kolombiya gibi ülkelerde dahi, siyaset oyununun liberal kuralları yok edilemeyecek kadar köklü ve yerleşikti. Arjantin bambaşka bir meseleydi. Bu ülkede liberal geleneğe, diğer Latin Amerika ülkelerinde emsali görülmemiş bir saldırı gerçekleştirildi.

Liberal demokrasinin Batı'daki en meşru yönetim biçimi olarak yeniden zuhur ettiği yeni koşullarda, faşistler bütün dünyada, ama ilk önce ve özellikle de Arjantin'de, faşizmin sağcı ve pre-popülist köklerine geri dönüp, onları organik bir şekilde savaş-sonrası koşullara yeniden uyarladılar. Modern demokrasinin diktatöryel bir sonucu olan faşizmin kökleri, Fransa'daki 19. yüzyıl Bonapartizm'i ve Boulangizm'inden *fin de siècle* Viyana'sında²¹ Karl Lueger'in sosyal ve Hristiyan antisemitizmine, demokrasiye yönelik daha önceki otoriterizm yanlısı pre-popülist tepki deneyimlerine dayanmıştı.²² Buna karşın faşizm, 1922'de İtalya'da, 1933'te Almanya'da iktidara gelir gelmez demokrasiyi içinden çökertti. Dünyadaki bütün faşistler benzer yaklaşımlar sergilediler. Çoğu faşist ve bütün ülkelerden anti-komünist sağcılar, 1945'te dünya çapında yaşadıkları hezimetten sonra faşizmin yeniden meşruiyet kazanabilmesi için artık diktatörlüğe dayanmaması gerektiğini anladılar. İşte bu farkındalık bugün bildiğimiz haliyle modern popülizmin zuhuruna işaret etti. Modern popülizmin soykütüğü, faşist geleneğin ki-

21. (Fr.) "Yüzyıl sonu Viyana'sı" anlamına geliyor. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Viyana Belediye Başkanlığı yapmış olan Karl Lueger hakkında Richard S. Geehr'in yazmış olduğu *Karl Lueger: Mayor of Fin de Siècle Vienna* (Detroit: Wayne State University, 1990) kitabına gönderme yapılıyor – ç.n.

22 Bonapartizm üzerine örneğin bkz. Domenico Losurdo, *Democrazia o bonapartismo: Trionfo e decadenza del suffragio universale*, Torino: Bollati Boringhieri, 1993. Erken dönem popülizm ile antisemitizm arasındaki ilişki için Michele Battini'nin önemli çalışmasına bkz. *Socialism of Fools: Capitalism and Modern Anti-Semitism*, New York: Columbia University Press, 2016.

tabını yeniden yazma yönündeki bu radikal geleneğe, daha genel olarak ise ifrata kaçmış diktatöryel milliyetçilikten uzaklaşmaya dayanır.

Faşist rejimlerin çöküşünden sonra varlığını sürdürmeyi başarabilmiş faşistler için Soğuk Savaş, kapitalizmin liberal demokratik formları ile Sovyet tarzı komünizm arasında yeni bir ikili karşıtlığı temsil etmişti. Faşistler bu yeni kurulmuş iki kutuplu dünyadan bir çıkış yolu aradılar. İşte modern popülizm Soğuk Savaş'ın dayattığı "komünizm mi liberalizm mi?" ikilemini aşmayı hedefleyen üçüncü bir yol olarak sunulan ilk alternatifti. Bu ilk tarihsel örnekte (yani bu yeni "demokratik" faşizm anlayışının bir iktidar rejimi haline geldiği ilk tarihsel deneyimde) popülizm, Peronizm adını aldı. Arjantin'in Peronizm'i, önceden formatlanmış bir Soğuk Savaş neo-faşizmini benimsemek yerine, faşizmin mirasını yeni bir demokratik çerçeveye uyarlamaya girişen ilk hareketti. Aynı zamanda modern popülist rejimlerin ilk örneğiydi de.

Birçok muarızını için Peronizm, demokratik zamanlara uyarlanmış yeni bir faşizm türüydü. 1940'larda Latin Amerika'da görülen diğer vakalar da aynı suçlamaya maruz kaldı. Latin Amerika ülkeleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük bir değişim süreci içindeydi. Brezilyalı Getúlio Vargas, Ekvadorlu José María Velasco Ibarra ve Kolombiyalı lider Jorge Eliécer Gaitán da faşist ve Peronist olmakla suçlandı. Fakat gerçekte bunlar ülkelerindeki demokrasinin sınırlılıklarına verilmiş birer ulusal popülist tepkiydi. Bu tepki, sosyal haklardaki mevcut sınırlılıklar ile halkı ve ülkeyi kendi kişilikleri ve gündemleriyle özdeşleştirmede kullanılan otoriter yöntemi teşhir etmeyi ve kınamayı da içermiştir.

Perón gibi Vargas da antikomünist bir diktatörlük rejiminin (yani bizzat kurduğu *Estado Novo*'nun)²³ (1937-1945) başında bulunmuş, fakat daha sonra demokratik usulleri yeniden tesis edip 1951'deki başkanlık seçimlerini kazanmıştı. Bu "yeni Vargas dönemi" temelde popülistti. Vargas daha önceki dikta-

23 (Port.) Yeni Devlet. Vargas'ın bizzat yazdığı yeni 1937 anayasasına dayanılarak kurulan ve 1945 yılına kadar devam eden diktatörlük dönemi – ç.n.

törce tutumunu iki savaş arası dönemdeki iç savaş tehlikesinin yegâne alternatifi şeklinde açıklamıştı. Fakat zaman değişiyordu. O artık demokrat bir siyasetçiydi. Diktatöryel *Estado Novo* kavramını yeni demokratik koşullara göre yeniden formüle etti. Perón gibi o da siyasi ve ekonomik liberalizmi reddetti. Yine Perón gibi o da antikomünistti. İzlediği politikalar, emekçi sınıfların manipülasyonunu olduğu kadar, bu sınıfların yaşadığı sorunların başarılı bir okuması ile bu sorunların seslendirilmesi ve üzerine gidilmesi için gerekli araçları da içermişti. Başka bir ifadeyle *Varguismo*, otoriterizm ile sosyal demokrat politikaları birleştirdi. Latin Amerikalı emsallerinin çoğu gibi o da “Brezilyalı Perón” olmakla suçlandı, fakat o, ülkenin –tahmin edilebileceği gibi Arjantin’deki gelişmelerden ziyade Brezilya’daki gelişmelerle ilişkili– hegemonya krizine Brezilya’ya özgü bir yanıt verme derdindeydi. Peronist Arjantin ütopyası, kurulacak ideal bir modern popülizm formu değil, savaş-sonrası Latin Amerika’sında ortaya çıkacak olan birçok popülist rejimden ilkiydi.²⁴

Nitekim Brezilya’dakine benzer gelişmeler Kolombiya’da da yaşandı. Bu ülkede popülizm, Latin Amerika’da çok yaygın bir şekilde uzun süredir var olan “halk kesimlerini siyasi karar alma süreçlerinden dışlama” geleneğinin beklenmeyen bir sonucuuydu. Diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Kolombiya’da da popülizm, halkın siyasi temsilindeki eksikliğin, elitler ile yurttaş çoğunluğu arasındaki büyük bölünmenin ve toplumsal eşitsizliğin ürünüydü. Perón gibi Jorge Eliecer Gaitán da faşist İtalya’yı ziyaret ettiğinde faşizmden etkilenmişti. Gaitán mezuniyet tezini Mussolini kabinesinin bütün üyelerinin önünde okumuş, fakat Perón gibi o da daha sonra sola kaymış,

24 Bkz. Thomas Skidmore, “Las dimensiones económicas del populismo en Argentina y Brasil”, Carlos M. Vilas (haz.), *La democratización fundamental. El populismo en América Latina* içinde, Meksika: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 1994, s. 245, 257; Thomas Skidmore, *Politics in Brazil*, New York: Oxford University Press, 1967, s. 74, 75, 132, 133; Francisco Weffort, “El populismo en la política brasileña”, Maria M. Mackinnon ve Mario A. Petrone (haz.), *Populismo y Neo-populismo en América Latina: El problema de la cenicenta* içinde, Buenos Aires: Eudeba, 1998, s. 136-143.

bölünmez halk anlayışını içeren bir faşist model ile hakları gasp edilmiş yurttaş çoğunluğu için sosyal hak talebini birleştirmişti. Kapitalizm ile komünizm arasındaki Peronist üçüncü yola yakınlık hissetmiş, ayrıca emperyalizme karşı bir “koruyucu milliyetçilik” ihtiyacını vurgulamıştı. Bu popülist yeni formül, hatalı bir şekilde, muhafazakârlar tarafından “sol faşizm” liberaller ve sol tarafından ise “Hitler ve Mussolini faşizmi” şeklinde anlaşıldı. Nitekim Perón gibi Gaitán da sık sık faşist olmakla, ayrıca bir de Peronist olmakla suçlandı. Fakat Arjantinli lider Perón gibi Gaitán da bir faşist değil, özellikle 1945 sonrasında eski fikirleri yeni demokratik gerçekliklere uyarlayan önemli siyasetçilerden biriydi aslında. Enrique Peruzzotti’nin ifadesiyle, popülistler seçimleri siyasi meşruiyetlerinin temel unsurlarından biri olarak gördüler. Bu yaklaşımlarıyla seçimlere herhangi bir hakiki meşruiyet atfetmeyip diktatörlüğe olan mutlak ihtiyacı vurgulamış olan faşistlerden kesin olarak ayrıldılar. Gaitán da bu faşist şablona uymaz. 1948 yılında uğradığı suikast onun zorlu siyasi kariyerini, daha önemlisi Kolombiya popülizmini akamete uğratmış, bu da korkunç bir iç savaşla ve en nihayetinde de ülkenin yegâne ve kısa modern askerî diktatörlük dönemiyle sonuçlanmıştı.²⁵

- 25 General Gustavo Rojas Pinilla diktatörlüğünün (1953-1957) en büyük esin kaynağı, paradoksal bir şekilde, Perón’un diktatöryel geçmişini bir kenara bırakıp serbest seçimler yoluyla iktidara geliyordu. Rojas işçileri, bürokratları ve hatta Gaitán’ın eski taraftarlarını harkete geçirerek kendi “üçüncü yol”cu partisini kurmak istedi, fakat iki geleneksel partinin (liberal parti ile muhafazakâr parti) ve yaptığı baskıların sonucu olarak zuhur eden öğrenci hareketinin muhalefetiyle karşılaştı. Diktatörlüğünü bir popülist demokrasiye dönüştürme planlarının başarısız olmasından sonra Rojas, bu sefer belki daha çok Brezilyalı Vargas’ı andırır şekilde, ANAPO (*Alianza Nacional Popular* - Ulusal Halk İttifakı) ile siyasete geri dönüp iki büyük partinin kendilerini temsil etmediğini düşünen yurttaşları bir kez daha kazanmaya çalıştı. 1962’deki başkanlık seçimlerine katıldı. 1970’te bir kez daha yarıştı ve bu sefer çok çekişmeli geçen seçimi tartışmalı bir şekilde yine kaybetti. Bkz. César Augusto Ayala Diago, *Resistencia y oposición al establecimiento del Frente Nacional: los orígenes de la Alianza Nacional Popular*, ANAPO: Colombia, 1953-1964, Bogota: Universidad Nacional de Colombia, 1996; Herbert Braun, *The Assassination of Gaitán: Public Life and Urban Violence in Colombia*, Madison: University of Wisconsin Press, 1985, s. 37, 57, 92, 108-109, 121; Daniel Pécaut, “El populismo Gaitanista”, Carlos M. Vilas (haz.), *La Democratización Fundamental: El populismo en América Latina* içinde, Meksika: Consejo Nacional para la Cultura y

Ekvador'da Falanj'dan etkilenmiş faşist bir parti, üçüncü başkanlık dönemindeki (1952-1956) Velasco Ibarra'yı destekledi. Arjantin'deki benzer siyasi gruplar da Perón'un iktidar yürüyüşünü desteklemişti. Velasco'yu başlarda destekleyenler işçiler ve katı bir antikomünist tutuma sahip Katolik kesimlerdi. Peronizm'de olduğu gibi Ekvador popülizmi de sol ve sağ fikirler ile her iki kesimden de taraftarları harmanlamıştı. Sonuçta Velasco, İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefikleri destekledikleri iddiasındaki solcuların ve sağcılarının desteğiyle 1944 yılında yeniden iktidara geldi. Popülizm üzerinde çalışan başta gelen bilim insanlarından biri olan Carlos De la Torre'ye göre, Velasco Ibarra'nın –Simón Bolívar'ın demokrasi hakkındaki kötümserliğinden etkilenmiş– siyasi düşüncesi güçlü yürütmeyi, hatta geçici diktatörlüğü idealize etti. Ibarra'nın Peronizm'e –uzun süredir devam etmekle birlikte taklitçi olmayan– hayranlığı da bu yaklaşımı güçlendirdi. Velasco Ibarra, klasik Peronizm yıllarının (1943-1955) bir kısmında Buenos Aires'te sürgün hayatı yaşamıştı.

Perón, Gaitán ve Velasco Ibarra gibi liderler, siyasi tartışmaları, yeni bir ahlâki düzen için verilen ya hep ya hiç kavgasına çevirmiştir. De la Torre buna “siyasetin etiğe ya da hatta ahireti kurtarma işine dönüştürülmesi” adını verir. Halk adına konuşan ve hareket eden klasik popülizmler, demokratik usullerin zayıf olduğu bir dönemde ortaya çıktılar. Temsil edilmedikleri hissiyatında olanların sesi oldular, fakat bunu, karşılığında aynı insanların meşru muhalefet hakkını gasp ederek ve liderin sesini “yegâne erdem kaynağı” haline getirerek yaptılar.²⁶ Peru, Bolivya ve Venezuela'da da benzer şeyler yaşandı. Peru'da Víctor Raúl Haya de la Torre ve Venezuela'da Rómulo Be-

las Artes, 1995, s. 501, 505, 515; John W Green, *Gaitanismo, Left Liberalism, and Popular Mobilization in Colombia*, Gainesville: University Press of Florida, 2003; Enrique Peruzzotti, “Populismo y representación democrática”, Carlos de la Torre ve Enrique Peruzzotti (haz.), *El retorno del pueblo: El populismo y nuevas democracias en América Latina* içinde, Quito: Flacso, 2008, s. 97-125.

- 26 Bkz. de la Torre, *Populist Seduction*, s. 28-79. Peronizm ve Ibarra için bkz. Loris Zanatta, *La internacional justicialista: Auge y ocaso de los sueños imperiales de Perón*, Buenos Aires: Editorial Sudamericana, 2013, s. 44, 295, 346. Gaitán ve Peronizm için bkz. Zanatta, *La internacional justicialista*, s. 156, 161.

tancourt gibi liderler, ilk yıllarında aslında komünizme yakınlık duymuşlardı, fakat özellikle 1945'ten sonra, yukarıdan aşağı anti-liberal liderlik ve sosyal reform içerikli siyasi taleplerden oluşan popülist karışıma yöneldiler. Haya, tıpkı Gaitán gibi hiçbir zaman iktidar olamadı, fakat 1948'de suikasta uğramış Gaitán'dan farklı olarak onun payına sürgün düştü ve yine Gaitán'dan farklı olarak Peru siyasetinde önemli bir aktör olarak kaldı. Peru'da yasaklı bir lider olarak, kendisine ve taraftarlarına seçimlere katılım hakkının yeniden tanınmasını talep etti. Onun savaş-sonrası popülizmine, sosyal reform çağrılarının gittikçe azalması, buna karşın gittikçe artan karizmatik lider mitine bağlılık, ABD'ye komünizme karşı yürüttüğü Soğuk Savaş'ta candan ve koşulsuz destek ve daha önce düşman olarak gördüğü oligarklarla ittifak damgasını vurdu.²⁷

Bolivya'daki popülizm de, daha önce Arjantin'de olduğu, daha sonra Venezuela'da olacağı gibi, ilk önce askerî bir diktatörlüğün parçası olarak iktidara uzandı. Diktatör ve cuntanın lideri Binbaşı Gualberto Villarroel ve Devrimci Milliyetçi Hareket'in (MNR) lideri Víctor Paz Estenssoro, Buenos Aires'teki Albay Juan Perón'un başında olduğu GOU (*Grupo de Oficiales Unidos*)²⁸ askerî cuntasıyla yakın bağlantılara sahipti. ABD, tıpkı daha önce Perón'da olduğu gibi, Bolivya cuntasını da faşizmin Latin Amerika'ya gelmesiyle aynı kefeye koydu. Elbette Bolivya darbesinde Arjantinlilerin bir rolü olmuştu; fakat Bolivya darbesi, en önemli özellikleri itibarıyla faşist değil, proto-popülistti. Ulus-aşırı bağlantılar gerçekten önemliydi, fakat Bolivya'da yaşananlar kendine özgü ulusal dayanaklara sahipti ve bu dayanaklar ulusal bir Bolivya popülizmi yorumuna işaret etmişti. Yine daha önce Peronizm'de yaşanan dönüşüm Bolivya popülizminde de yaşandı ve bu popülizmin diktatörlüğe verdiği destek daha sonra otoriter seçimli demokrasiye yöneldi. Bolivya tarihi üzerine çalışmalar yapan Laura Gotkowitz, MNR'nin ilk başta diktatörlüğü desteklediğini, fakat bunu ya-

27 Tulio Halperin Donghi, *Historia contemporánea de América Latina*, Buenos Aires: Alianza, 1994, s. 485.

28 (İsp.) Birleşik Subaylar Grubu – ç.n.

parken toplumsal açıdan kapsayıcı bir “melez ulus [*mestizo nation*]” vizyonu da ortaya koyduğunu ifade eder. Milliyetçi ve zaman zaman yabancı düşmanı bir nitelik taşıyan bu toplumsal içerme [*social inclusion*] modeli aynı zamanda ulusal birliğe de özel bir vurgu yapmış, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Kızılderililere ve mezlere meşruiyet atfetmişti. Bu model ayrıca, “talepleri doğrultusunda devlet üzerinde baskı yapmaya devam eden” bu çoğunluğu kontrol etme çabasıındaydı da. Villarroel-MNR diktatörlüğü siyasi hakları kısıtladı, ulusal faşist eğilimleri yaygınlaştırıp güçlendirirken, sol muhalefet mensuplarına karşı siyasi suikast ve hapsedme yöntemlerine başvurdu. Bununla birlikte dönemin MNR lideri Victor Paz Estenssoro, “Villaroel hükümetini yeni bir yasallığın, halkın hizmetine sunulmuş devrimci bir yasallığın yaratılmasının başlangıcı” haline getirmek istediklerini de açıklamıştı. MNR yeni bir rejim biçimini hedefledi; daha doğrusu kökü halka dayalı bir meşruiyet arayışındaydı. En nihayetinde diktatör öfkeli bir halk kalabalığının elinde can verdi, MNR liderliği ise 1946’dan sonra ülkeden sürgün edildi. Aradan yaklaşık beş yıl geçtikten sonra MNR faşizmi terk ettiğini ilan edip Bolivya siyasi yelpazesinde kendisini net bir şekilde sola taşıyacak olan üçüncü yolu benimsedi. Paz Estenssoro, işçilerin desteklediği milliyetçi devrimci bir partinin lideriydi artık. MNR’nin karşısında konumlanan ordu ve Bolivya sağ ise Bolivya Falanjı’nın bayrağı altında toplanmıştı. İşte bu savaş-sonrası dönemin başlangıç yıllarında (1952) MNR tek başına iktidar oldu, fakat bu yine adil bir seçimle gerçekleşmedi. Daha doğrusu, MNR 1951 yılında seçimleri kazanmasına kazanmıştı ama yalnızca okuma yazma bilen küçük bir azınlığa oy hakkının tanındığı demokratik anlamda sınırlı bir seçimdi bu. Zaten bir diktatöryel cunta yönetime el koyup seçimi kazanan MNR’nin iktidara uzanmasını engelledi. 1952 yılında MNR halk ve seçmenleri adına bir devrime önderlik etti. Hareket o dönemde faşist etkilenimleri artık arkasında bırakmış, kendisine Marksist ve Troçkist köklere sahip yeni bir işçi sınıfı temeli oluşturmuştu. Kentlerde ve kırsal alanlarda derin köklere sahip olan

MNR devrimi, Bolivyalıların kendi ülkelerinin siyasetine katılım fırsatlarını önemli ölçüde artırdı, buna genel oy hakkı, kolay madenlerinin kamulaştırılması ve tarım reformu da dahildi. Her ne kadar MNR kendi eylemlerini oligarşiye bir “darbe” şeklinde lanse etse de, Gotkowitz’e göre bu örgüt yurttaş haklarını ne “geniş anlamda özgürlük ve eşitlik fikirleri ne de ülkeyi sömürgeci bağlardan kurtarmak için verilen, toplumsal katılımın genişletilmesi talepli mücadeleler tarihi” ile ilişkilendirmişti. Tarım reformu doğası gereği “reformist”ti, ortak sahiplik yerine toprağın özel mülk olarak devri tercih edilmişti (reformdan önce toprak sahiplerinin yüzde 6’sı işlenmiş toprakların yüzde 92’sine sahipti). Yine de reform, Latin Amerika’nın bu en eşitsiz ülkelerinden birindeki toprak dağılımında anlamlı bir değişim yaratmayı başardı (reformla birlikte toprakların yüzde 20’si yeniden bölüştürüldü). MNR devrimden sonra meşruiyetini daha geniş katılımlı seçim süreçlerine, üniter milliyetçiliğe ve homojenleştirici bir halk egemenliği nosyonuna dayandırdı. Gotkowitz’e göre MNR devriminin tanımlayıcı özelliği demokratikleştirici etkisi, demokraside yarattığı genişlemeydi; bu genişlemeye, “yerlilerin siyasi katılımını desteklemekle sınırlamak arasındaki gerilim” damgasını vurdu. Bolivya klasik popülizmi bir yandan kutuplaşmayı artırıp siyasi, toplumsal ve etnik çoğulculuğu küçümserken, diğer yandan demokratik temsili önemli ölçüde genişletti. MNR, oligarşiye karşı üniter halk nosyonunu, nispeten düşük seviyelerdeki bir kişicilikle birleştirmişti. Bu ılımlı popülist karakteriyle, popülistlerin başlangıçta orduyla ittifak içinde olduğu, fakat çok geçmeden siyasi yelpazenin soluna meylettiği Venezuela örneğini andırmıştı. MNR, klasik biçimiyle ilk yıllarında, *Velasquismo*, *Aprismo*, Gaitanizm ve Varguizm’den çok daha radikal bir popülist hareketti. MNR’nin bu niteliği, savaş-sonrası faşist şiddet reddiyesiyle ilişkili olduğu kadar, iktidarı devrimci bir şekilde ele geçirişindeki hususiyetlerle de ilişkiliydi. Fakat Paz Estenssoro, popülist *transformista*²⁹ tarzına ayak uydurarak, 1960’larda partisinin sol kanadıyla ilişkisini kesip ken-

29 (İsp.) Hızlı dönüşüm – ç.n.

disini net bir şekilde Bolivya ordusunun yanında, Soğuk Savaş'ın Amerikan tarafında konumlandırdı.³⁰

Venezuela'da ise *Acción Democrática*³¹ bir parçası olduğu 1945 darbesi sırasında, "önce Venezuela!" ve "ayrıştırmak, tanımlamaktır!" türünden sloganları benimsemişti. Bundan iki yıl sonra oyların yüzde 74'ünü alarak başkanlık seçimlerini kazandı. Peronizm, Varguizm ve Bolivya'nın MNR'si gibi *Acción Democrática* da bir diktatörlüğün parçası olmaktan popülist demokrasiye doğru evrildi. Peronizm ve Varguizm gibi o da toplumsal ilişkilerin çerçevesini yeniden çizen, yeni siyasi kimlikler tanımlayan ve halkın temsilini ve katılımını güçlendiren geniş kapsamlı bir sosyal reform programını hayata geçirdi.³² Bir bütün olarak bakıldığında görülecektir ki, Peronizm'in faşizmi Soğuk Savaş'ın getirdiği demokratik gerçekliklere uyarlama yöntemi diğer Latin Amerika ülkelerince de benimsenmişti. Diğer Latin Amerikan popülizmlerinin kökleri (Peronizm'in aksi-

30 Bkz. Laura Gotkowitz, *Revolution for Our Rights: Indigenous Struggles for Land and Justice in Bolivia, 1880-1952*, Durham, NC: Duke University Press, 2007, s. 287, keza 15, 164-166, 172-173 ve 289. sayfalar; Víctor Paz Estenssoro, *Pensamiento Político de Paz Estenssoro: Compilación*, Ramiro Antelo León (haz.), La Paz, Bolivia: Plural Editores, 2003, s. 107. Ayrıca bkz. Loris Zanatta, "The Rise and Fall of the Third Position: Bolivia, Perón and the Cold War, 1943-1954", *Desarrollo Económico* 1 (2006), s. 76-84; Zanatta, *La internacional justicialista*, 30-32; Donghi, *Historia contemporánea de América Latina*, s. 440-444, 502-506, Herbert Klein, *Bolivia: The Evolution of a Multi-ethnic Society*, New York: Oxford University Press, 1982, s. 219-220, 225-226, 244-245; Christopher Mitchell, *The Legacy of Populism in Bolivia, From the MNR to Military Rule*, New York: Praeger, 1977

31 (İsp.) Demokratik Eylem – ç.n.

32 Peronizm gibi *Acción Democrática* da anti-popülist bir askerî diktatörlük tarafından devrildi. Yeniden iktidar olduğu 1959-1969 döneminde ise daha sağa kaymakla birlikte, hep diktatörlük karşıtı bir tarz tutturdu. Hatta Rómulo Betancourt Latin Amerika'daki askerî diktatörlüklere şiddetle karşı çıkmıştı. Frédérique Langue'ye göre Betancourt'un popülizmi diğer klasik popülizm örneklerinden, bilhassa da Peronizm'den daha ılımlıydı. Frédérique Langue, "Rómulo Betancourt: Liderazgo democrático versus personalismo en tiempos de celebraciones", *Araucaria: Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades* 2 (2009), s. 226-238. Betancourt ve *Acción Democrática* üzerine ayrıca bkz. Steven Ellner, "El Populismo en Venezuela, 1935-1948: Betancourt y *Acción Democrática*", Carlos M. Vilas (haz.), *La Democratización Fundamental* içinde, s. 419-434; Manuel Caballero, *Rómulo Betancourt, político de nación*, Caracas: Alfadil-FCE, 2004.

ne) faşizme dayanmasa da, popülizm faşizmle bağlantılı şu unsurlara sahipti: siyasi teoloji, mitsel tarih anlayışı, siyasi gösterinin ve siyasi dinin törensel doğası gibi.

Arjantin popülizmi, tüm diğer popülizmleri şekillendiren bir form olmaktan ziyade, faşistler de dahil dünya çapındaki anti-komünist düşünürlerin ve militanların paylaştığı “liberal demokrasinin ve ‘reel sosyalizm’in üstesinden gelme” diye tanımlanan küresel ihtiyacın ilk kez bir rejim şeklinde karşılanmasıydı. Avrupalı faşistlerin denemelerinden çok uzakta bulunan ve onların büyük yankılar/sonuçlar yaratan yenilgisinden öyle aman aman da etkilenmeyen Arjantin, ulus-aşırı faşizmin, daha genel olarak antikomünizmin temsilcilerine çok farklı bir bağlam içinde var olabileceklerini düşündürten bir yer haline geldi.³³ Bununla birlikte açık ki Arjantin, popülizmin bir bütün olarak Latin Amerika siyasetindeki hâkimiyetinin sebebi değildi. Brezilya ve Bolivya popülizmlerinin etkisi Peronizm’den daha az olmamıştı ve bu her iki rejim de küresel ve bölgesel pöst-faşist gerçekliklerin ürünüydü. Başka bir ifadeyle, Latin Amerika bir bütün olarak popülizmin ilk kez iktidara geldiği yerdі ve bu tarihsel öneme sahip doğuşun dalga dalga yayılan etkileri dünya çapında büyük oldu.

Popülizmin farklı ülkeler ve farklı koşullardaki bağlantılarının, bilhassa da Latin Amerika tarihinin, popülizmin geçmişteki ve günümüzdeki biçimlerinin evrensel içerimlerini anlama noktasında önemli olduğunun altını çizmek istiyorum. Merkezin, birçok yönüyle, ona kenarlardan bakıldığında daha net görülebileceğine inanıyorum.³⁴ Nitekim benim oluşturduğum tarihsel çerçeve, popülizmin faşist kökenlerine ve onun nasıl ortaya çıktığına, tarihsel süreç içinde ne şekilde değiştiğine vurgu yapması bakımından, alışlagelmiş zengin Kuzey-yoksul Güney dikotomisinden uzaklaşır. Donald Trump, Hu-

33 Bu konudaki ayrıntılı analizlerim için *Transatlantic Fascism* ve *The Ideological Origins of the Dirty War* kitaplarıma bakınız.

34 Bkz. Étienne Balibar, *We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004, s. 2 [Türkçesi: *Biz, Avrupa Halkı-Ulusaşırı Yurttaşlık Üzerine Düşünümler*, çev. Kutlu Tunca, Aralık, İzmir, 2008].

go Chávez, Fransa'da Marine Le Pen ve Türkiye'de Recep Tayyip Erdoğan –özellikle de tarzları itibarıyla– hem pratik hem de teorik bakımdan Hitler ve Mussolini'yle bağlantılıdır; fakat aynı zamanda klasik faşist siyasetten köklü bir kopuşu da temsil ederler. Bu liderler faşist değildir, fakat siyasetleri aynı faşist tarihsel arka plana sahiptir. Faşizm ile popülizm arasındaki bu tarihsel ilişki, popülizmin teorileştirilmesi sırasında genellikle kaybolur.

Tarih ve teori arasında popülizm

Siyaset kuramcılarının bazılarına göre popülizm, yaygın temsil krizine verilmiş demokratikleştirici bir yanıtken, bazıları da onun mevcut ve gelecekteki demokrasiye demokratik olmayan sınırlamalar koyduğunu savunur. Dolayısıyla bu konuda ana-akımı oluşturan yaklaşımlarda popülizm ya bölgesel bir olgu olarak sunulur ya da işlevi bakımından demokrasinin bir sembolüne, bir belirtisine, hatta bir marazına indirgenir. Teorisyenler popülizmi, en iyi ihtimalle liberal demokratik temsil ile yönelik tarihsel muhalefetin bir parçası şeklinde tasvir ederler. Bu çerçeve içinde popülizm bir tarihsel mefhum örneğidir ve tarihin kendisi de zaten bir teoriyi örneklerle açıklama noktasında ancak çok küçük bir rol oynayabilir. En geri teorilerde ise popülizm tarihsiz bir mefhumdur.

Popülizm teorisyenleri genellikle tarihi uzun vadeli yapısal değişimin edilgen bir haznesi, popülizmin zuhuru için gerekli yarı-aşkın koşulların hayata geçtiği hususi bir zamansal uzam olarak görürler. Bu teorilere göre dinamik tarihsel süreçlerin yerini “modernleşme”, “caudillismo”³⁵ ve benzeri gibi daha statik tarih-ötesi süreçler alır. Öyleyse popülizm, böylesi yapısal değişimlerin ve sürekliliklerin başarısızlığının, “gecikmesinin” ya da başarısının zamansal bir imleyicisidir. Bundan dolayıdır ki, özellikle de Latin Amerika'daki kimi bilim insanları popülizmi geçmişe (ya da farklı geçmişlerde) takılıp kalmış, bugünden kopmuş bir mefhum olarak görürler. Diğer bilim insanla-

35 Bkz. 91. sayfadaki 72. numaralı dipnot – ç.n.

rı ise tarihsel koşulları ekseriyetle, daha genel bir döngüsel ya da sistemik demokrasi krizine eşitlerler. Tarihçi Alan Knight'ın işaret ettiği gibi, kriz ve popülizm bir tutulduğunda döngüsel-lik geçerli olur ve böylece kriz popülizm üzerinden açıklanmış olur.³⁶ Knight'a göre popülizm, liderlik tarzı itibarıyla tarihsel bir incelemeye tabi tutulmalıdır:

Popülizmi tarz itibarıyla tanımlamak esneklik ve belki de en önemlisi tarihsel doğruluk gibi avantajlar sunar. Yani bu yöntemle elde edilen sonuçların tarihsel kayıtlarla örtüştüğü görülür ki, kesin teorilerde/modellerde bu örtüşme söz konusu değildir. Ayrıca şurası da kesindir ki, sonuç alıcı bir pratik yöntem, tumturaklı ama hakikati hiçe sayan bir teoriye yeğdir.³⁷

Knight'ın, tarihi örneklerle açıklamaya indirgeyip tarihsel gerçekliği göz ardı eden teorisyenlere yönelik eleştirel tutumu dikkat çekicidir. Şu sözleri özellikle çarpıcıdır:

[Teoriler] gittikçe daha tam ve kesin, daha sofistike hale gelmekle birlikte, en önemli kriteri, yani tarihsel hakikatleri doğru yansıtma kriterini karşılayamıyorlar. Gayet muntazam ama yanlışlar. Daha doğrusu ne kadar muntazamlarsa o kadar yanlışlar. Olayların iç yüzünü kavramaktan tamamen uzak ve açıklayıcılıktan tümüyle yoksun değillerse de, genel bir modelin temelini oluşturacak durumda da değiller.³⁸

Bununla birlikte Knight, eleştirel teorinin açtığı analitik perspektifleri de reddetme eğilimindedir. Oldukça sık olarak teoriyi genel modellerle karıştırıp, bir bütün olarak teoriyi be-

36 Knight şunu da ekler: "Popülizmi (ya da başka bir şeyi) 'krize' isnat etmek, kriz aslında genellikle ayrıştırılması gereken bir yığın fenomenin gevşek bir tanımı olduğu halde, ona ayırt edilebilir, elle tutulur bir şey muamelesi çekmek şeklinde totolojik bir eğilimi ifade eder. Ayrıştırma işlemi bazen, popülizmi (ya da seferberliği, isyanı vs.) üreten şeyin 'kriz' değil, tersine krizi üreten şeyin popülizm (ya da seferberlik, isyan vs.) olduğunu ortaya koyar." ("Populism ve Neo-populism", s. 233). Statik "tarihselci" popülizm nosyonlarının bir eleştirisi için ayrıca bkz. Francisco Panizza (haz.), *Populism and the Mirror of Democracy*'ye Önsöz, Londra: Verso, 2005, s. 3.

37 Knight, "Populism and Neo-Populism", s. 233.

38 A.g.m., s. 237.

lirli popülizm teorileriyle (modernleşme tezleri denilen teoriler de bunlar arasındadır) bir ve aynı şey sayar. Çoğu teorisyenin sorunu, popülist fenomene ilişkin kendi özgül teorilerinin, tarihi pozitivist bir disiplin olarak alan yüzlerce yıllık anlayışa saplanıp kalmalarından kaynaklanır. Öte yandan tarihçiler yaklaşımlarını son iki yüz yılda kökten değiştirdiler: Tarih disiplininin kendi tarihselliğini yeniden değerlendirdiler, temsilin sınırlarına işaret ederek ulusal ve ulus-aşırı tarihleri yeni bir çerçeveye oturtular, tarihsel olayları ve şahsiyetleri tarihsel ve toplumsal bağlamları içinde ele alan bir yaklaşımı tarihsel yorumla eleştirel bir eksenle birleştirdiler.

Tarihçiler pek öyle olmasa da, siyaset bilimciler, sosyologlar ve eleştirel kuramcılar popülizmi bir kavram olarak ele alma eğilimindedir. Ayrıca Latin Amerika dışındaki birçok kuramcı da, popülizmin uzun tarihinin ürünü olan binlerce yıllık halk kavramının, Latin Amerika ve diğer yoksul Güney'in popülizm tarihlerinden bağımsız olarak anlaşılması gerektiğini vurgular.³⁹

Popülizmi odak noktasına alan bu Avrupamerkezci, Kuzey Atlantikçi yaklaşıma, popülizm teorisinin ve tarihinin yerine daha nicel, daha betimleyici ve daha kendinden menkul pragmatik bir yaklaşımı geçiren işlevselci çalışmalarda da rastlanıyor. Bu yaklaşım popülizmin çeşitli anlamlarını açıklamaz fakat onları olduğu gibi kabul eder ya da popülizme halk egemenliğini savunan ve elitlerin karşısına halkı koyan bir hareket şeklinde en geniş tanıımı verir.

Onlarca yıl önce Isaiah Berlin katı tanımlamalara karşı çıkmıştı. Sosyal bilimlerin yeniden tarih ile teori arasındaki bağlantılara önem vermeyen neo-pozitivizm formları haline gelmediği farklı bir zamanda eser vermiş olan Berlin, marazi popülizm incelemelerini esprili bir dille ele alır: Popülizm incelemeleri alanı bir Sindirella kompleksinden mustarıptır.

Bununla kastım şudur: Elde bir pabuç var –“popülizm” kelimesi–, öyleyse bir yerlerde bu ayakkabının uyduğu bir ayak

39 Daha az sayıda olmakla birlikte, Avrupa popülizmini mevzu dışı gören Latin Amerika popülizmi uzmanları da vardır.

da olmalı. Bu ayakkabıya hemen hemen uyan envai çeşit ayak var, fakat bu hemen hemen uyan ayaklara takılıp kalmamalıyız. Prens elinde bu ayakkabıyla ortalıkta dolanıp duruyor ve biz eminiz ki bir yerlerde saf popülizm adı verilmiş bir ayak onu bekliyor. Popülizmin çekirdeği, özüdür bu. Bütün diğer popülizmler onun türevleri ve varyantları, ondan sapmalar-
dır, fakat hakiki, mükemmel popülizm bir yerlerde gizlenmiştir ve bu popülizm ancak altı ay sürmüştür ya da yalnızca tek bir yerde hasıl olabilir. Platoncu bir popülizm fikridir bu, bunun dışındaki tüm popülizmler onun sulandırılmış hali ya da ondan bir sapmadır.⁴⁰

Bu konuya dair Avrupamerkezci görüşler yalnızca neo-pozitivist Platoncu düşünürlere münhasır değildir, en yenilikçi ve sentetik teorik yaklaşımların bazılarında da görülür. Avrupa'nın bu tarihlerin ve bu tarihlerin teorileştirilmesinin merkezinde durduğu inkâr edilemez, fakat yaşlı kıta daima yoksul Güney ile akıcı bir iletişim ve aktarım içinde olmuştur. Avrupa pratikte daima daha geniş bir bağlamın alanı olmuştur ki, Avrupa'yı diğer bölgelerden ayırmanın sorun yaratmasının sebebi de basitçe budur. Ulus-aşırı mübadeleler ve yeniden formülasyonlar üzerine gerçekleştirilen çalışmalar karşılaştırmaları mümkün kılan ortamı sunmuştur fakat popülizm incelemeleri alanı çok sayıda karşılaştırma, buna karşın çok az sayıda ulus-aşırı araştırma ortaya koymuştur. Ulus-aşırı araştırmalar sözgelimi Atlantik'in iki yakasındaki örneklerin, senkronik ve diyakronik çakışmaları bağlamında, nasıl farklı düşündüklerini ve eylediklerini, diğer deneyimlerle olan yakınlıklarını ve karşıtlıklarını ele alır. Ulus-aşırı odaklı siyaset ve düşünce tarihinin teoriye sağlayabileceği

40 Isaiah Berlin'in Londra İktisat Fakültesi'nde "Popülizmi Tanımlamak" isimli konferanstaki konuşmasından, Mayıs 1967, Isaiah Berlin Virtual Library, s. 5-6, erişim tarihi: 14 Ekim 2014, <http://berlin.wolf.ox.ac.uk/lists/bibliography/bib111bLSE.pdf>. Bu konferansın düzenlenmiş notları Ghita Ionescu ve Ernest Gellner'in yayına hazırladığı şu önemli kitapta basılmıştı: *Populism: Its Meaning and National Characteristics*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1969. Bu tartışma için ayrıca bkz. Maria M. Mackinnon ve Mario A. Petrone (haz.), *Populismo y Neopopulismo en América Latina*, Buenos Aires: Eudeba, 1998.

şey de tam olarak budur. Fakat bugüne kadar çok az teorisyen tarihi, teorinin örnekli açıklaması için kullanılan bir nesneden ziyade, önemli bir muhatap sayıp ciddiyetle yaklaştı. Halk kavramının Roma ve Ortaçağ'daki yeniden formülasyonlarından, demokrasinin çok önemli bir boyutu olarak modern popülizmin kuruluşuna kadarki yolculuğuna dair Margaret Canovan'ın ezber bozan analizi ile Pierre Rosanvallon'un, Fransız Devrimi'nde zuhur ettiği haliyle demokrasinin değişken ve içsel ikiliğinin ürünü olan popülist temaların ilk kez ortaya çıkışı üzerine fikir verici araştırması gibi çığır açıcı çalışmalar bu az sayıdaki çalışmalardandır. Her iki yazar da, ideal çoğunlukların iradesini kurumsal araçlar olmaksızın temsil etme girişiminin, demokrasinin uzun tarihi boyunca yaşadığı içsel gerilimlerin kurucu bir boyutu olduğunu öne sürerler.⁴¹ Buna karşın Canovan için popülizm demokrasi kulübünün meşru bir üyesi iken, Rosanvallon'a göre popülizm, "demokrasi ideallerinin ve süreçlerinin tam zıttı istikamette bir sapmadır"⁴²

Hem Canovan hem de Rosanvallon klasik Peronizm'e ve Latin Amerika'ya dair basmakalıp yaklaşımlar sergilemiş, Avrupa dışına bakmaya cesaret ettikleri zamanlarda da, bunu ancak kendi itibarlı demokrasi teorilerinin altını oyma pahasına yapabilmişlerdir. Canovan, Avrupa dışındaki popülizm üzerine yazarken, tuhaf bir şekilde onu diktatörlükle bir tutar. Gelgelelim kendisi, Peronizm gibi kurucu nitelikteki bir demokrasi formunun kendi anlatısında nasıl olup da bir diktatörlük oluşumu olarak sunulduğunu hiçbir şekilde açıklamaz.⁴³

41 Bkz. Margaret Canovan, *The People*, Cambridge: Polity, 2005; Pierre Rosanvallon, *Democracy Past and Future*, New York: Columbia University Press, 2006.

42 Bkz. Rosanvallon, *La Contrademocracia*, s. 257

43 Bkz. Rosanvallon, *La Contrademocracia*, s. 257; Margaret Canovan, *Populism*, Londra: Junction, 1981, s. 12, 13, 15, 148, 169, 229-230, 294, 298. Canovan'a göre Peronizm bir "popülist diktatörlük"tü. Daha yakın zamanlarda ise şunu iddia etti: "Avrupa dışında, özellikle Latin Amerika'da diktatöryel popülist liderler az çok yaygın durumda" (Canovan, *People*, s. 71). Bu liderlere örnek olarak ise Juan ve Eva Perón ile Hugo Chávez'i gösterir. Ayrıca bkz. Canovan, "Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy", *Political Studies* 67, no. 3 (1999), s. 2-16 ve "Populism for Political Theorists?", *Journal of Political Ideologies* 9, no. 3 (2004), s. 241-252.

Rosanvallon'a göre popülizm, demokrasinin karşı karşıya olduğu özgül bir marazdır, onu toptan çöküş imalarıyla dolu bir sirke çevirir. Rosanvallon'un işlevsel analizinde popülizm, "demokratik projenin, karşı-demokrasi tarafından yutulup kanının emilmesine bizzat izin verdiği [bir] siyasi ifade biçimi" olarak görülür. Popülizmi demokratik projenin dışına konumlandıran Rosanvallon, buradan "popülizm anti-politikanın en uç noktasıdır" sonucuna varır. Ona göre popülizm, "karşı-demokrasi formlarındaki gelişmenin damgasını vurduğu" döneme ait bir "siyasi maraz"dır.⁴⁴

Başka birçok yazar da Rosanvallon'un popülizmi bir semptom olarak gören işlevsel yaklaşımını paylaşır ve popülizmin gelişim çizgisini başka bir şeyin son düzlüğü olarak tasvir eder. Popülizmin karmaşıklığı, bir "cılız ideoloji" olarak belirsizliğiyle mezcedilir. Popülizm üzerine çalışan Cas Mudde ve Cristóbal Rovira Kaltwasser gibi bilim insanları minimalist bir popülizm tanımı sunar: toplumu halk ve elitler şeklinde ahlâki anlamda karşıt iki gruba bölen ve bölgesel alt-tipleri bulunan bir ideoloji. Bunlara göre popülizm, diğer kavram ve ideolojilere nazaran amaca daha az uygundur. Bu yazarlar popülizmi belirli siyasi koşullara geçici ama yapısal bir yanıt olarak tanımlamak suretiyle, kendisine ait bir kavram tarihi bulunmayan bir fenomen şeklinde kendi popülizm yorumlarını inşa eder. Buna karşın popülizm kavramının gelişim çizgisini incelerken bu teriminin Avrupa'da ancak son dönemlerde önem kazandığını iddia eden diğer minimalistler ise, Avrupa dışındaki vakaları, Avrupa popülist deneyimini diğer deneyimlere göre bir yere oturtabilmek amacıyla, o da ancak baştan savma bir şekilde ele alırlar.⁴⁵

44 Bkz. Rosanvallon, *La Contradémocracia*, s. 262, 263, 264.

45 Bu minimalistlere göre popülizm, "kısıtlanmış morfolojisi sebebiyle ister istemez –popülizmin tek başına olduğundan çok daha fazla amaca uygun– diğer kavramlara ya da ideoloji ailelerine iliştilmiştir" (Cas Mudde ve Cristóbal Rovira Kaltwasser, "Populism", Michael Freeden ve Marc Stears (haz.), *The Oxford Handbook of Political Ideologies* içinde, New York: Oxford University Press, 2013, s. 508-509. Ayrıca bkz. Cas Mudde ve Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populism: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 5-6; Cristóbal Rovira Kaltwasser, "The Ambivalence of Populism: Th-

Birçok popülizm teorisinde Latin Amerika, Afrika ya da Avrupa vakaları semptomatik Öteki'yi temsil eder. Bu basmakalıp yaklaşımlar, özellikle Avrupa söz konusu olduğunda, Avrupalı liberal benlik hakkında bir sahicilik jargonu kullanırlar, ki bu da popülist eğilimlerin en baştan itibaren Avrupa tarihinde de var olduğunu gösterir. Bu teorilere göre popülizm bir şekilde tarihin dışında konumlanır çünkü o mütemadiyen demokrasideki illiberal, ahlâkçı, totaliter ya da başka bakımlardan demokratik olmayan eğilimlerin düzelticisi olarak işlev görür. Latin Amerika esasen popülist eşitliğin parçası olarak değerlendirilmesine karşın, geleneksel Avrupa-Avrupa-dışı diktomisi çerçevesi içinde kalır. Merkez ve çevre, bu yaklaşımlardaki tanımlayıcı mutlak özellikler olarak kabul edilir. Diğer vakalarda ise Avrupa'ya odaklanmak, küçük analogiler ve örnekler hariç kıta dışıyla çok az bağlantı kurulması anlamına gelir. Örneğin popülizm fenomeninin modern Avrupa'ya özgü illeberal boyutlarının altını çizen Rosanvallon gibi etkili bir bilim insanı ve çok tanınan bir entelektüel, 1945 sonrasında demokratik, anti-liberal siyasetin geliştirilmesini amaçlayan bir kavram ve bir rejim modeli olarak popülizmin gelişim çizgisi üzerindeki kilit öneme sahip Latin Amerika uğraklarını kapsamlı bir şekilde ele almakta acziyet gösterir.

Popülizm çoğulculuğa karşı mı?

Popülizm üzerinde çalışan birçok bilim insanı onun otoriter, hatta totaliter eğilimlerini öne çıkarır. En etkili popülizm teorisyenlerinden biri olan Carlos de la Torre şöyle der: “Çoğulculuğa yönelik popülist saygısızlık, popülistlerin halkı tek bir

reat and Corrective for Democracy”, *Democratization* 19, no. 2 (2012); Cas Mudde, *On Extremism and Democracy in Europe*, Londra: Routledge, 2016; Matthijs Rooduijn, “The Nucleus of Populism: In Search of the Lowest Common Denominator”, *Government and Opposition* 49, no. 4 (2014); Pierre-André Taguieff, “Le Populisme et la science politique du mirage conceptuel aux vrais problèmes”, *Vingtième Siècle: Revue d'histoire* 56, no. 1 (1997), s. 4-33. Taguieff'in makalesinin genişletilmiş ve güncellenmiş bir versiyonu, yazarın şu kitabında bulunabilir: *L'Illusion populiste: De l'archaïque au médiatique*, Paris: Berg, 2002.

bölünmez iradeye ve bilince sahip bir özne, buna karşın rakipleri ise erdemli halkın düşmanları olarak gören yaklaşımla açıklanabilir.”⁴⁶ Fakat De la Torre ayrıca şunu da ifade eder: “Yeni siyasi özneler yaratmak için özel alana nüfuz etme doğrultusundaki totaliter eğilimlerine karşın, popülist liderler bir tek parti yönetimi tesis etmemiş, bazı sınırlı çoğulculuk ve rekabet alanlarını muhafaza etmişlerdir.” Ona göre, toplumsal hayatı kontrol etme ve “yeni özneler” yaratma amaçlarına karşın, popülistler, “kamusal alanı ve sivil toplumu tümüyle kendilerine tabi kılmamışlardır. Popülistler meşruiyetlerini kanaatlerin –kitlesel gösterilerde sergilenen– yeknesaklığından ve kazanınca her şeyin birden kazanıldığı seçimlerden değil, teorik olarak kaybedebilecekleri seçimleri kazanmalarından alırlar”⁴⁷ De la Torre şu hususun altını çizer: “Popülizmin mantığının fitri olarak anti-demokratik olduğunu iddia etmekten, onun liberal demokratikleşmeyle değişken ilişkisini analiz etmek daha verimli sonuçlar verir.” Popülizm hem seçimlerde ama hem de sokaklarda, kurumların ve prosedürlerin “içinde ve dışında” olmak üzere ikili meşruiyet kaynağına sahiptir: “Klasik popülizm oy hakkını genişletti. Çağdaş radikal popülistlerse süreklileşmiş siyasi kampanyalar yürütmeye giriştiler.” De la Torre’ye göre Evo Morales’in Bolivya’da hayata geçirdiği popülist deneyim, popülizmin bir yandan muhalefet üyelerini şeytanlaştırırken, bir yandan da siyasi katılımı nasıl artırabildiğini gösterir.⁴⁸ Popülizmin demokratik ve anti-demokratik özelliklerinden oluşan birleşim Bolivya’da, bilhassa da onlarca

46 De la Torre, “Popülistler vatandaşları, kamusal alanda tartışılan farklı ve çoğul görüşlere sahip bir kitle olarak görmez,” dedikten sonra şunu ekler: “Yine de popülistler tam anlamıyla otoriter değildir, zira kaynakların yeniden dağıtımını içeren bir siyaset izlerler ve yoksulları güçlendirme potansiyeline sahiptirler.” (“The People, Democracy, and Authoritarianism in Rafael Correa’s Ecuador”, *Constellations* 21, no. 4 [2014], s. 463).

47 Carlos de la Torre, “Populism and the Politics of the Extraordinary in Latin America”, *Journal of Political Ideologies* 21, no. 2 (2016), s. 131.

48 Bkz. Carlos de la Torre, “The Contested Meanings of Populist Revolutions in Latin America”, John Abromeit, Bridget Maria Chesterton, Gary Marotta ve York Norman (haz.), *Transformations of Populism in Europe and the Americas: History and Recent Tendencies* içinde, Londra: Bloomsbury, 2016, s. 332.

yıldır ırkçılık, otoriterizm ve neoliberalizm birleşimi bir rejim altında yaşamış olan ülkenin yerli halkı için, siyasi ve toplumsal katılımı net bir şekilde genişletmişti.⁴⁹

Popülizm ve katılım, popülizm teorisyenleri arasında süregiden tartışmalarda kilit bir yer tutar. Siyaset kuramcısı Jan-Werner Müller, popülizmin, teknokrasinin demokratik olmayan eğilimlerine verilmiş demokratik olmayan bir karşılık olduğuna, daha genel anlamda ise Avrupa'daki savaş-sonrası düzenin temellerine karşı bir güvensizliği açığa vurduğuna işaret eder.⁵⁰ Paul Taggart ve Benjamin Arditi için olduğu gibi, Müller için de popülizm gerçek yurttaş katılımındaki eksikliğin bir belirtisi ve bu eksikliğe verilmiş sorunlu bir yanıttır.⁵¹ Müller haklı olarak halihazırdaki Avrupa düzeninin anti-faşist temellerine işaret ederek, popülizmin elitlerin hâkimiyetine verilmiş süre-

49 De la Torre şöyle der:

Yerli halkın güçlendiğinin kanıtı, Bolivya siyasi manzarasında yaşanan sembolik değişimdir. Artık yerli ritüelleri, bir zamanlar beyaz iktidarın kalbi olan Başkanlık Sarayı'nda icra edilir. Yerli halkın kültürel ve sembolik olarak içerilmesi, rakiplerin düşman olarak görülmesi şeklindeki popülist anlayışlarla el ele yürür. Otoriter heyula hem küçük topluluklarda hem de ulusal düzeyde kendini gösterir. Örneğin küçük bir köy olan Quilacollo'daki 2005 başkanlık seçimi sonuçlarının belli olmasından sonra yerli bir lider şöyle bir beyanda bulunmuş: “[K]öy halkı içinde bir kişi Tuto Quiroga'ya (Morales'in seçimdeki rakibi) oy vermiş, onun kim olduğunu araştıracağız, çünkü kendi yoldaşlarımızın ihanetini hoş göremeyiz.” Muhalifleri düşman olarak gören bu anti-demokratik bakış açısı, başkanın ve başkan yardımcısının dünya görüşüne ve konuşmalarına da damgasını vurur (“Contested Meanings”, s. 338.)

Ayrıca bkz. Fernando Mayorga, “Movimientos Sociales y Participación Política en Bolivia”, Isidoro Cheresky (haz.), *Ciudadanía y Legitimidad Democrática en América Latina* içinde, Buenos Aires: Prometeo, 2011.

50 Bkz. Jan-Werner Müller, “Getting a Grip on Populism”, *Dissent*, 23 Eylül 2011, erişim tarihi: 14 Ekim 2014, www.dissentmagazine.org/blog/getting-a-grip-on-populism.

51 Bkz. Paul Taggart, *Populism*, Buckingham: Open University Press, 2000 [Türkçesi: *Popülizm*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2004.]; Paul Taggart, “Populism and the Pathologies of Representative Politics”, Yves Meny ve Yves Surel (haz.), *Democracies and the Populist Challenge* içinde, Oxford: Palgrave, 2002; Benjamin Arditi, *La política en los bordes del liberalismo: diferencia, populismo, revolución, emancipación*, genişletilmiş 2. baskım, Buenos Aires: Gedisa, 2014 [Türkçesi: *Liberalizmin Kıyılarında Siyaset: Farklılık, Popülizm, Devrim, Siyaset*, çev. Emine Ayhan, Metis, İstanbul, 2010].

li yinelenen ve geçici bir karşılık şekline nasıl uyarlandığı soruna dikkatimizi çeker. Onun anlayışında popülizm “dışlayıcı bir kimlik siyaseti biçimi”dir ve “her daim” “demokrasi için bir tehdit” teşkil eder. Müller’in analizi hiç kuşkusuz popülizmin sembolik boyutlarına ve ahlâkçı imgelemine gerekli özeni gösterir, fakat Peronizm’in erken dönemlerinden Kolombiya’daki *Gaitanismo* ve 19. yüzyıl sonu Amerikan popülistlerine kadar, popülizmin demokratik katılımı bırakalım sınırlamayla, artırdığı çelişkili dönemlerin bu niteliğini çürütmeye çalışır. “Popülizm siyasete katılımı artırmanın bir yolu değildir”⁵² fikrinde ısrarlıdır. Fakat bu yaklaşım, popülizmin karmaşık ve görünüşe göre çelişkili tarihine gereken önemi vermemesine ve Atlantik’in iki yakası ve ötesindeki çok önemli tarihsel popülizm deneyimlerinden bazıların popülizm teorisinin dışında bırakılmasına dayanır. Bu bağlamda tarih, teorisyenlerin popülizm teorilerini, onları tarihte yaşanan popülizmin çelişkili ve çetrefilli doğasına dayandırmak suretiyle, daha karmaşık bir hale sokmalarına yardımcı olabilir.

Popülizm, her şeye rağmen diktatörlüğü reddeden otoriter bir form olarak doğmuştu. Bundan dolayıdır ki popülizm teorileri, onun farklı tarihsel süreçlerde sergilediği katılımcı ve dışlayıcı boyutlarının her ikisine de (ki genellikle bu farklı boyutlar mezc olmuş haldedir) eğilmelidir. Aslına bakılırsa popülizm 1945 sonrasında demokrasiden çok diktatörlük için bir tehlike arz etmişti. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden sonra Latin Amerika’da popülizm halkın siyasi katılımını artırırken, bir yandan da görmezden gelinemeyecek anti-demokratik özellikler sergilemiştir. Popülizmin kendi içinde yaşanan bu gerilim, onun tarihini bizim kavramlaştırma çabalarımızla ilişkilendirir. Bağlam daima bir engel olarak yüksek teorisinin önünde dikilir. Genelleyici yaklaşımı benimseyen popülizm teorilerinde

52 Jan-Werner Müller, “Populists and Technocrats in Europe’s Fragmented Democracies”, *World Politics Review*, 31 Mart 2016, www.worldpoliticsreview.com/articles/18928/populists-and-technocrats-in-europe-s-fragmented-democracies. Ayrıca bkz Müller, *What Is Populism?*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016, s. 102 [Türkçesi: *Popülizm Nedir?*, çev. Onur Yıldız, İletişim, İstanbul, 2017].

görüldüğü türden ikilikler, tarihe gerekli özeni gösteren eleştirel bir demokratik teorinin inşasına asla yardımcı olmaz. Tarihin ve teorinin üstesinden gelmek zorunda olduğu zorlu görev, birbirlerine karşı koymaktan kaçınmaktır. Tarihsel deneyimi tarih-ötesi tanımların karşısına koymaktaki genelleşici ısrarın aksine, popülizmi tarihsel olarak, onun faşizmle olan soykütüksel, bağlamsal ve sık sık zıtlık temelindeki ilişkisi üzerinden konumlandırmayı öneriyorum. Avrupa'daki ve dünya çapındaki savaş-sonrası liberal demokratik düzen anti-faşist temeller üzerinde pekiştirildiğine göre, bu düzenin bugünkü popülist reddiyesinin faşist ve post-faşist kökenlerini vurgulamak önemlidir.

Günümüzde bu sorun üzerine kafa yoran bazıları popülizmin yeniden faşizme dönüşmesinden endişe ediyorlar. Şayet bu gerçekleşse bile, teoriden hafif etkilenmiş bir tarihyazımı yaklaşımı, iki savaş arası yıllarda ve hatta 1945 sonrasında pre-popülist güçlerin çoğunun en nihayetinde faşiste dönüşürken, bazı faşistlerin ise yüzünü yeniden demokrasiye döndüğünü gösterir.⁵³ Nadia Urbinati, Carlos de la Torre ve Andrew Arato gibi önde gelen siyaset kuramcıları, tarihsel çerçeve içine oturtulmuş bir popülizm nosyonu sunmuşlardır; popülizm üzerine çalışan tarihçiler söz konusu fenomeni analiz ederken bu nosyonu dikkate almalıdır. Bu teorisyenlerin teorik kavrayışlarını bir kenara bırakıp tarihyazımına geçersen, bu bağlantıların tarihsel süreç içinde, özellikle de faşist totaliter mirasın popülist yeniden formülasyonundan sonra ortaya çıktığını vurgulamak isterim.

Popülizm tarihsel bir çerçeve içine oturtulduğunda, onun Avrupa ve Kuzey Amerika'ya geri dönüşünün niçin bu bölgelerin eski yabancı düşmanı ve anti-demokratik geleneklerini kuvveden fiile çıkardığı anlaşılabilir. Popülizm elitlere ve bürokrasi-lerè basitçe dışarıdan verilmiş bir cevap değil, tersine içeriden bir demokrasi eleştirisidir. Popülistler tüm tarih boyunca, sta-

53 Bkz. Slavoj Žižek, "Against the Populist Temptation", *Critical Inquiry* 32, no. 2 (2006), s. 551-574. Ayrıca bkz. Žižek, "Una aclaración con respecto al populismo", *Público*, 27 Nisan 2015, <http://blogs.publico.es/otrasmiradas/4501/una-aclaracion-con-respecto-al-populismo/>. Totaliterizmin kavramsal tarihi için bkz. Enzo Traverso, *El totalitarismo: Historia de un debate*, Buenos Aires: Eudeba, 2001 ve Simona Forti, *Il totalitarismo*, Roma-Bari: Laterza, 2005.

tükoya yönelttikleri eleştiriyi, iktidarı halka geri vermek suretiyle demokrasinin radikalleştirilmesi olarak görmüşlerdir. Bu radikalleşmenin yol açtığı sonuçlar, sağdan sola farklılık gösterir. Toplumsal eşitsizliğe soldan verilen popülist cevapların zuhuru sık sık şuna işaret eder: Demokrasi ile neoliberal kemer sıkma tedbirlerinden oluşan bileşimin belirsiz niteliği, Avrupalı çevre denilen, özellikle de Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerde önemli sonuçlar doğuruyor. Bu sol popülist karşılıklar, önemli etik-siyasi ve analitik ayrımlara kör kalınmadıkça, Avrupa'nın sağ popülizmi ile bir tutulamaz. Bu ayrımlar bir kenara bırakılsa bile, Syriza ve Podemos gibi tipik popülist tarzdaki sol popülist hareketler, bir tarafında elitlerin diğer tarafında ise halk ve milliyetçiliğin bulunduğu ikili karşıtlık ile gelir adaletsizliği eleştirisini mezcetmişlerdir, bunları türsel olarak sağ popülizm ile ilişkilendirmek yanıltıcı sonuçlar verir.⁵⁴

21. yüzyılın Avrupalı sol popülistleri, çağdaş Latin Amerikalı muadilleri gibi, neoliberal dışlamaları, teknokratik çözümleri ve geleneksel partilerin yurttaş katılımını engellemesini eleştirmişlerdir. Bu partiler, ısrarla sol-sağ ayrımını aştıklarını iddia ettikleri zamanlarda bile net bir şekilde siyasi yelpazenin solundaydılar. Aslında bu partiler geleneksel olarak, popülist olmayan sola mahfuz alana yerleşmişlerdir. Podemos İspanya siyasetinin mantığını, gelir adaletsizliğinin ve kemer sıkma önlemlerinin tartışılması şeklinde bilhassa yeniden kurgulamıştı. Podemos bunu “kast” a yaptığı vurguya ve Arjantinli siyasi teorisyen Ernesto Laclau'nun eserlerinde ve Latin Amerika'nın neo-klaşik sol popülizm örneklerinde bulunduğu özdüşünümse ilhama borçluydu. Bu hareket ekonomik krize ve geleneksel sosyalist ve muhafazakâr partilerin taklitçi olarak algılanan yapıları-

54 Bu kafa karışıklığından örnekler için Pierre-André Taguieff'in şu eserine bkz. *La revanche du nationalisme: Néopopulistes et xénophobes à l'assaut de l'Europe*, Paris: PUF, 2015. Ayrıca bkz. Andreas Pantazopoulos, “The National-Populist Illusion as a ‘Pathology’ of Politics: The Greek Case and Beyond”, *Telos Scope*, 25 Mart 2016, www.telospress.com/the-national-populist-illusion-as-a-pathology-of-politics-the-greek-case-and-beyond/; Pierre-André Taguieff, “The Revolt against the Elites, or the New Populist Wave: An Interview”, *Telos Scope*, 25 Haziran 2016, www.telospress.com/the-revolt-against-the-elites-or-the-new-populist-wave-an-interview/#notes.

na, müştereken neo-klasik ekonomik paradigmaları benimsemiş olmalarına bir tepki olarak 2013'te kuruldu. Podemos'un kurucu unsurları içinde, başta Bolivya olmak üzere Venezuela ve Arjantin dahil Latin Amerika popülizm formlarına özel bir ilgi duyan Laclau bilim insanları da vardı. Podemos, kendileri "yukarıda"yken "aşağıdaki"leri temsil edenlere özellikle karşı çıkmıştı. Öyle ki hareketin liderlerinden biri olan Iñigo Errejón, Avrupa'da sağ popülizm-Latin Amerika'da sol popülizm şeklindeki ikiliğe karşı çıkma noktasında Laclau'yu izleyip, sol popülizmin Avrupa'da da mümkün olduğunu savunmuştu. Podemos liderleri İspanya siyasetini bir başka önemli ikili karşıtlık, yani "demokrasi-kast" ikili karşıtlığı (*democracia versus casta*) üzerinden okumuştur. Kendilerini ve halkı açıkça demokrasi ile özdeşleştirirken, geleneksel partilerin kastı temsil ettiğini öne sürmüşlerdi. Halka karşı elitler şeklindeki popülist aksiyom, "hegemonya" mücadelesinin merkezinde yer almıştı. Podemos lideri Pablo Iglesias'a göre siyaset, kişinin kendi hikâyesini halk düşmanlarının hikâyesinin üstüne koymasına dair bir faaliyetti. Şöyle diyordu: "İspanya'da aşağılanmak istenen bir halk söz konusu ama bu halk, düşmanlarının kimler olduğuna dair çok net bir fikre sahip: halkı soymuş ve halkın yoksulluğu pahasına kendilerini zenginleştirmiş siyasi ve ekonomik elitler." Başka bir ifadeyle değişim ancak iktidar bu kodamanlardan alınıp halkın eline teslim edildiğinde gerçekleşecekti. Halk ve vatan özsel olarak iyiydi, gelgelelim bir tertibin kurbanı olmuşlardı.

O dönem solcu tenkitçilerin de gözlemlediği gibi, Podemos teorik olarak "kararları vermesi gereken tek güç halktır" anlayışını ya da halihazırdaki demokrasinin "ekonomik güçler ve kast" tarafından baskılandığını savunmuş olsa da, parti fiiliyatta halk meclisi benzeri yapılar üzerinden kolektif karar alma süreçlerine bağlılığını terk edip, siyasi karar alma yetkisini başta Pablo Iglesias olmak üzere Iñigo Errejón ve Juan Carlos Monedero'nun da içinde olduğu liderler grubuna tevdi ediyordu.⁵⁵ Denilebilir ki

55 Alexandros Kioupiolis, "Podemos: The Ambiguous Promises of Left-Wing Populism in Contemporary Spain", *Journal of Political Ideologies* 21, no. 2 (2016); Luis Ramiro ve Raul Gómez, "Radical-Left Populism during the Great

Podemos iktidara yaklaştıkça, dikey bir örgütlenme halini almış ve popülistleşmişti. Kolektif karar alımından halkın yetkilerinin belirli kişilere devrine doğru popülistlerin yaşadığı bu dönüşüm, Yunanistan'da daha da şiddetli yaşanmıştı.

Parlamentoda temsil edilen sol partilerin ve parlamento dışı solun bir koalisyonu olarak 2004 yılında kurulan Syriza bu noktada Podemos'tan da ileri giden, 2015'te iktidara gelmiş olması hasebiyle Avrupa popülizminin doğasına dair genelleyici tanımlamalarla daha da şiddetli bir şekilde çelişen bir tarihsel deneyimi temsil etmişti. Başlangıç yıllarında, kökleriyle de uyumlu olarak homojenleştirici değil, çoğulcu bir halk kolektifi fikrine önem ve ağırlık veren Syriza, en nihayetinde daha klasik bir popülist hareket olmaya doğru evrildi. İktidara gelir gelmez yabancı düşmanı küçük bir sağcı parti olan ANEL'in küçük ortağı olduğu bir koalisyon hükümeti kurdu. Yine en nihayetinde Avrupa Birliği'nden gelen kemer sıkma taleplerine boyun eğip, siyaseten soldan merkeze doğru dümen kırma gerekliliğini kabul etti. Kemer sıkma önlemlerine eleştirel bir tavır almaktan vazgeçip bu önlemleri Avrupa troykası⁵⁶ tarafından Yunanistan'a dayatıldığı haliyle hayata geçirmeye başladı. İktidara geldikten sonra kendilerini dönüştürmüş olan diğer popülist hareketler gibi Syriza da gittikçe daha az çoğulcu ve daha az yatay bir yapı haline geldi. Syriza'nın "çok daha dikey" ve lider merkezli bir yapıya dönüştüğünü ifade eden Giorgos Katsambekis, bu hareketin, artık genellikle Syriza-ANEL hükümetine karşı gerçekteşen toplumsal hareketlere yönelik çağrılarını de-

Recession: Podemos and Its Competition with the Established Radical Left", *Political Studies*, Haziran 2016; Nicolás Damín, "Populismo entre Argentina y Europa: Sobre la transnacionalización de un concepto", *Revista Cuestiones de Sociología* 4, no. 2 (2015), s. 61; Iñigo Errejón Galván, "También en Europa: posibilidades populistas en la política europea y Española", *Viento Sur* 115, no. 3 (2011), s. 105, 109, 111, 113; Pablo Iglesias, *Una nueva transición*, Madrid: Akal, 2015; Jesús Jaén "Un debate con el populismo", *Viento Sur* 14 Temmuz 2015, <http://vientosur.info/spip.php?article10293>; Pablo Iglesias, "Guerra de trincheras y estrategia electoral", *Público*, 3 Mayıs 2015, <http://blogs.publico.es/pablo-iglesias/1025/guerra-de-trincheras-y-estrategia-electoral/>.

56 Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası ve IMF'den oluşup Yunanistan, Kıbrıs, İrlanda, Portekiz ve İspanya'da yaşanan finansal krizde, kurtarma kredileri karşılığında bu ülkelere kemer sıkma önlemleri dayatan üçlü otorite – ç.n.

ğersiz bulur, ona göre Syriza parti içi demokrasinin ve çok-sesliliğin altını oymuş, yeni kemer sıkma programını sözde “daha adil” bir şekilde hayata geçirmeye odaklı daha pragmatik bir teknik söylem kullanmaya başlamıştı.⁵⁷ Popülizm iktidara geldiğinde genellikle yeni bir dönüşümcülük formu benimser; bu form bir yandan halk desteğini ve toplumsal kutuplaşmayı artırırken, diğer yandan da bir kez daha yurttaşları siyasi kararlara anlamlı bir biçimde katılmaktan alıkoyan yeni bir elitler grubu yaratır. Antonio Gramsci’nin onlarca yıl önce gözlemlediği gibi, bu dönüşüm tipi halkın taleplerini dikey siyasetlere dönüştürüp daha özgürleştirici siyasetlerin önünü keser.⁵⁸

Bu bağlamda Avrupa sol popülistleri, 2003-2015 yılları arasında Arjantin’i yönetmiş Peronist *Kirchnerismo* gibi dönüştürücü Latin Amerika hareketlerine yakındı. *Kirchnerismo* başlangıçta Peronizm siyasetini aşmayı hedefleyen yatay stratejiler önermişti, fakat iktidara geldiğinde bir yandan tipik bir şekilde sol ve sağ ideolojik motifleri birleştirirken, bir yandan da halkın neoliberalizme karşı yegâne seçeneği olduğunu iddia etti. Son derece özgün bir hareket olan *Kirchnerismo*, klasik Peronist üçüncü yolu açıkça yeniden formüle ederek sosyalist sol dan ve liberalizmden uzaklaştırdı. Avrupa’da da popülizm fenomeninin özgün örnekleri ortaya çıktı; komedyen Beppe Grillo’nun başında olduğu, sağ ve sol çözüm önerilerini mezceden İtalyan Beş Yıldız Hareketi bunlar arasındadır. Sağ ve solun bir karışımı niteliğindeki bu hareket, geleneksel partilerle birlikte sağ popülist hareketlere de karşı durmuştur.⁵⁹

57 Bkz. Giorgos Katsambekis, “Radical Left Populism in Contemporary Greece: Syriza’s Trajectory from Minoritarian Opposition to Power”, *Constellations* 23, no. 3 (2016), s. 391-403. Yannis Stavrakakis ve Giorgos Katsambekis, “Left-Wing Populism in the European Periphery: The Case Of SYRIZA”, *Journal of Political Ideologies* 19, no. 2 (2014), s. 119-142; Giorgos Katsambekis “‘The People’ and Political Opposition in Post-democracy: Reflections on the Hollowing of Democracy in Greece and Europe”, Joanna Cook, Nicholas J. Long ve Henrietta L. Moore (haz.), *The State We’re In: Reflecting of Democracy’s Troubles* içinde, Oxford: Berghahn, 2016, s. 144-166.

58 Bkz Antonio Gramsci, *Il Risorgimento*, Roma: Editori Riuniti, 1979, s. 197-198.

59 *Kirchnerismo*’nun bir analizi için bkz. Beatriz Sarlo, *La audacia y el cálculo: Kirchner 2003-2010*, Buenos Aires: Sudamericana, 2011. Beş Yıldız Hareketi

Velhasıl Avrupa ve ABD'deki popülizmin çoğunlukla sağ bir fenomen olduğunu ya da Latin Amerika'ya tekbiçim bir sol popülizm türünün damga vurduğunu, hatta dünyanın geri kalanında popülizmin namevcut olduğunu öne sürmek, sorunlu bir yaklaşım olur. Popülist olmayan solun güya daha Avrupalı olduğu, buna karşın Latin Amerika solunun ise ezici bir çoğunlukla popülist olduğu şeklindeki anti-popülist düşünce tarihsel olarak yanlıştır. Aynı şey, aynı ölçüde basmakalıp, Avrupa'nın ihtiyacı olan şeyin bir sol "Latin Amerikalılaşıma" olduğu şeklindeki popülizm yanlısı fikir için de geçerli.⁶⁰ Arjantin, Ekvador, Brezilya, Bolivya, Venezuela, Italya, Yunanistan, İspanya, Fransa, Almanya, Türkiye, (Jacop Zuma'yla birlikte) Güney Afrika ve (Thaksin hareketi ile birlikte) Tayland gibi ülkelerde yaşanan farklı fakat zaman zaman birbirine yaklaşan tarihsel deneyimler, Atlantik'in iki yakasında ve ötesinde görülen bu basmakalıp fikirle çelişir.

Ne Avrupa otomatik olarak sağda, ne de Latin Amerika tamamen soldadır. Sözelgeliimi 1990'ların Latin Amerika popülizmi genel olarak neoliberalizm yanlısıyken, 2000'lerde bölgede Latin Amerika popülist solu hâkim olmuştur. Bununla birlikte 21. yüzyılın ikinci on yılında Avrupa ve ABD'nin, Fransa'daki Ulusal Cephe'den Hollanda'da Geert Wilders'in popülizmine, Çay Partisi'nden Başkan Trump'a, yabancı düşmanı popülizmin dünya çapındaki güçleri haline geldiği inkâr edilemez. Bu baskın sağ tarz, yalnızca net biçimde sağ popülist partilerde değil, pragmatik ya da ideolojik sebeplerle göçmen karşıtı ve milliyetçi popülist hoşgörüsüzlük siyasetini hevesle benimseyen daha muhafazakâr formlarda da mevcuttur. Trump'ın başkanlık görevine başladığı 2017 yılı itibarıyla İngiltere'de Theresa May ile Arjantin'de Mauricio Macri bu taklitçi muhafazakârlığı, bir tür *light* popülizmi temsil

için bkz. Roberto Biorcio ve Paolo Natale, *Politica a 5 stelle: Idee, storia e strategie del movimento di Grillo*, Milano: Feltrinelli, 2013.

60 Popülizm yanlısı bir Latin Amerika değerlendirmesi için bkz. Javier Lorca, "Hay que latinoamericanizar Europa": Entrevista a la politóloga Chantal Mouffe", *Página 2*, 21 Ekim 2012.

etmişti.⁶¹ Popülizm genellikle ılımlı sağ ile aşırı sağ arasında bir “geçirgen sınır” arz eder.⁶² Avrupa sağ, faşizmden post-faşizme yolculuğunda demokrasiyi, şimdilerde kendi usulünce onunla yarışa girecek kadar içselleştirmiştir. Gelgelelim bu yarış demokrasiyi ileri götürmekten ziyade, onu etnik ve ulusal bağlamlarla sınırlar. Ülkede yerleşik halkın yalnızca bir kısmı yurttaş olarak kabul edilir. Popülizm üzerine çalışan önde gelen teorisyenlerden biri olan Nadia Urbinati’ye göre demokrasiyi “şekilsizleştirmekte” olan popülizm, onun geleceğini tehlikeye atma potansiyeline sahiptir. Urbinati, popülizmin demokratik bir hükümet biçimi olmasına karşın, onun cumhuriyetçi kaygılarının daha akıllı başında demokratik kaygıların yerini alma eğiliminde olduğunu ifade eder.⁶³

Urbinati’nin tarihsel ve teorik popülizm eleştirisi bağlamsal bir demokrasi anlayışına dayanır; bu anlayış, popülizmin –aynı ölçüde demokrasinin tarihsel olanaklarını sınırlayan– diğer demokrasi nosyonlarıyla etkileşim içinde olduğu daha geniş bir alana özenle yaklaşır. Bu anlamda popülizmin, başlı başına siyasi bir mevhum olmaktan ya da böyle bir mevhum haline gelmekten ziyade, kendisini siyasal alanın dışına çıkardığı söylenebilir. Urbinati’nin yaklaşımı bizi popülizmin (örneğin teknokratlar, “uzmanlar” ve diğer siyaset-dışı otoritelerin) apolitik akıl yürütme biçimleri ve plebisiter demokrasi biçimleri arasındaki bağlantılara dair kabul görmüş varsayımlar üzerinde yeniden düşünmeye zorlar. Urbinati şöyle der:

Popülizm demokraside görülen en yıkıcı yozlaşmadır, zira temsili kurumları (bilhassa da seçimleri ve çok-partili siyasi hayatı) temellerinden itibaren altüst edip liderler ile halk arasındaki daha derin birlik adına, olumsuz yargı ya da kanaat gücünü seçilmiş liderleri siyaseten denetleyip izleyen güçler ol-

61 Macri için bkz. Beatriz Sarlo, “Macri es un neopopulista de la felicidad”, *La Nación*, 14 Ekim 2016.

62 Bkz. Enzo Traverso, “La Fabrique de la haine xénophobie et racisme en Europe”, *Contretemps* 9 (2011).

63 Nadia Urbinati, “The Populist Phenomenon”, *Raisons politiques* 51, no. 3 (2013), s. 137-154.

maktan çıkararak seçime dayalı meşruiyetini reddettiği bir güce dönüştürür; anayasa ve kurallara dayalı meşruiyetin karşısına ideolojik meşruiyeti koyar.⁶⁴

Urbinati'nin popülizmi kendine has şekilsizliklere neden olan bir demokrasi idealleştirmesi olarak alan önemli teorik çerçevesinden faydalanarak, modern popülizmin faşizmin Soğuk Savaş enkazından nasıl doğduğu üzerinde duracağım. Faşist model son derece etkili bir modeldi, iki savaş arası dönemde siyasi yelpazenin çok farklı yerlerinde bulunan liderlere ilham kaynağı oldu.⁶⁵ Fakat 1945 sonrasında Latin Amerika popülizmi, demokrasinin, eşanlı olarak kendisini hem genişletip hem de sınırlandıran daha dikey bir yapı şeklinde yeniden formülendirilmesini önerdi.

Hiç kuşkusuz Avrupa, ABD ve Latin Amerika'nın hem geçmişleri hem de bugünkü gerçeklikleri önemli farklılıklar arz ediyor. Bugün Avrupa ve Kuzey Amerika popülizmleri, faşist yabancı düşmanlığına ve milliyetçiliğe Latin Amerika popülizimlerinden daha yakındır. Bir bütün olarak bakıldığında, yeni ulus-aşırı sağ popülizm dinamiği, Avrupa ve ABD'deki demokratik hayatı, Latin Amerika popülizminin toplumsal ve otoriter etkilerinden daha fazla sınırlandırmayı vaat ediyor.⁶⁶ Popülizmin savaş sonrası tarihine odaklanmak, bize her halükarda bu çakışmaları ve ayrımları bir çerçeve içine oturtup analiz etme olanağını verir.

Popülizmi ve anti-popülizmi açıklamak

Popülizm ve teori meselesine geri dönersek, bütün teorisyenlerin popülizmin Atlantik ötesi ve küresel boyutlarını teorile-

64 Urbinati şöyle der: "Popülist ve plebisiter fenomenler, istek [will] ile kanaat arasındaki mesafeyi kapatma özlemi olarak demokratik diarşi içinde mayalanıp olgunlaştıktan sonra, antik çağlardan beri demokratik toplulukları karakterize eden bir idealleştirme olan oydaşma ve homojenliğe ulaşır" (*Democracy Disfigured: Opinion, Truth, and the People*, Cambridge: Harvard University Press, 2014, s. 27).

65 Bkz. Finchelstein, *Transatlantic Fascism*.

66 Venezuela popülizminin yakın tarihi, bu Latin Amerika şemasında açık bir istisnayı teşkil eder.

rinin dışında bıraktıklarını söyleyemeyiz; fakat popülizmi bütün ayrıntılarıyla ortaya koymak bile sık sık bizi, popülizmin ya demokrasinin en saf biçimiyle tezahürü ya da demokrasinin nihai antitezi şeklinde idealleştirildiği yorumlara götürür. Ernesto Laclau'nun ünlü ve çığır açıcı çalışmalarında Avrupa'nın bölgeci popülizm anlayışının ötesine geçilir. Aslında Laclau zaman zaman tüm ulusal ve tarihsel sınırları aşma eğilimi de gösterir. En nihayetinde popülizmi “başlı başına” bir siyaset olarak sunar. Ona göre popülizm, birbirine zıt toplumsal talepler üzerinden toplumu bölme temelinde kurulmuş bir iktidar biçimidir. Bu eklemlememiş talepler, toplumsal uzamı iki karşıt kampa bölme amaçlı bir “eşdeğerlik mantığı”nın peşinden gider. “Popülist yarılma” bir iç sınırı, toplumun derin bir şekilde kutuplaşmasını, yani toplumun iki kampa (“güçlüler ve zayıflar”) bölünmesini tesis eder. Popülizmde talepler popüler özneler tarafından dile getirildikten sonra, onları halk adına muktedirlere ve elitlere karşı savunan liderler tarafından eklemlemilir. En önemlisi de, Laclau popülizmin bir “siyasi mantığı” olduğunu öne sürer.⁶⁷ Bu müdrik fakat aynı zamanda aşkın, bazen de döngüsel nitelikteki açıklama genellikle tarih dışında konumlandırılır. Yakın zamanlarda, popülizme eleştirel yaklaşan teorisyenler Andrew Arato ve Nadia Urbinati, Laclau'nun yaklaşımını popülizmi tanımlayan siyasi teoloji ve popülizmin demokraside neden olduğu şekilsizleşmeler kapsamında değerlendirmiştir. Daha kısaca ifade edersek, Laclau'nun yorumundaki anti-demokratik boyutları öne çıkarmışlardır.⁶⁸

Bu eleştiriler, özellikle de Laclau popülizmi en üst düzey demokratikleşme aracı olarak gören düşünce okulunun kurucusu olduğu için önemlidir. Laclau ve onun düşünce okulu, ha-

67 Ernesto Laclau, *On Populist Reason*, Londra: Verso, 2005, özellikle 68-77, 110, 117-121, 154, 156 ve 224. sayfalar [Türkçesi: *Popülist Akıl Üzerine*, çev. Nur Betül Çelik, Epos, Ankara, 2018.]. Ayrıca bkz. Ernesto Laclau, “Populism: What's in a Name”, Francisco Panizza (haz.), *Populism and the Mirror of Democracy* içinde, Londra: Verso, 2005, s. 32-49.

68 Andrew Arato, *Post Sovereign Constitutional Making: Learning and Legitimacy*, Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 281-289; Urbinati, *Democracy Disfigured*.

kiki popülizm formu olarak görme eğiliminde olduğu popülist sola odaklanır.⁶⁹ Bu bilim insanlarına göre popülizm, eşitliğe ve tahakküm karşıtlığına dönük sistemsel çağrılarının yapısal anlamda tanımlayıcı bir unsurudur, yani popülizm bizi siyasi özgürleşmeye götürür. Yannis Stavrakakis şöyle der: “Öyle görünüyor ki popülizm (yani düğüm noktası, öncelikli siyasi özne, daha eşitlikçi toplum taleplerinin meşruluk temeli ve sembolik kaldırıcı olarak –mesela derecelendirme kuruluşlarına ya da *ariso*’ye⁷⁰ değil de– halka başvurup onu tayin eden söylem biçimlerini) içermeyen bir demokratik siyaseti tasavvur etmek çok da kolay değildir.”⁷¹

Stavrakakis’in açıkladığı gibi, popülizmi şeytanlaştırmak şeklindeki son derece problemlili eğilimin sahipleri halkın talepleriyle popülizmi bir ve aynı şey sayarken, sık sık liberal demokrasinin normatif boyutlarına dair hiç sorgulamadan benimsedikleri varsayımları olduğunu açığa vururlar.

Jacques Rancière ise popülizme yöneltilen –artık adetten olmuş– suçlamaların, halkın demokratik süreçlerde kendini ifade tarzının elitist bir küçümsenme girişimi olduğunu ifade eder. Perón’dan Vargas ve Chávez’e Latin Amerika popülizmine dair tek yanlı bir değerlendirmenin üzerinde özellikle duran yazar, Avrupa’da popülizm teriminin “bambaşka bir şeyden” bahseder gibi kullanıldığını açıklar.⁷²

Popülizm teriminin demokrasi nefretiyle özdeşleştirilenler için kullanıldığını ifade eden Rancière, demokrasiye, onunla

69 Nicolás Damín’in mükemmel Laclau analizi için bkz. “Populismo entre Argentina y Europa”, s. 56.

70 (Yun.) Kelime anlamı “en iyi” olup, Antik Yunan’da, özellikle de Atina’da soy-lulara verilen isimdir – ç.n.

71 Bkz. Yannis Stavrakakis, “The Return of ‘the People’: Populism and Anti-Populism in the Shadow of the European Crisis”, *Constellations* 21, no. 4 (2014).

72 Bkz. Jacques Rancière, “L’introuvable populisme,” Alain Badiou, Pierre Bourdieu, Judith Butler, Georges Didi-Huberman, Sadri Khiari, Jacques Rancière (haz.), *Qu’est-ce qu’un peuple?* içinde, Paris: La Fabrique, 2013, s. 137. Ayrıca bkz. Marco D’Eramo, “Populism and the New Oligarchy”, *New Left Review* 58 (2013), s. 8; Ezequiel Adamovsky, “¿De qué hablamos cuando hablamos de populismo?”, *Revista Anfibia*, 19 Haziran 2015, www.revistaanfibia.com/ensayo/de-que-hablamos-cuando-hablamos-de-populismo-2/

yurttaş katılımını küçümseyen statüko arasında bir zıtlık ilişkisi kurarak hayat verir, bu statükoyu da “oligarşik bir hukuka dayalı devletlerle” özdeşleştirir; bu devletlerde, oligarşinin iktidarı, halk egemenliğinin ve bireysel özgürlüklerin tanınmasıyla sınırlandırılmıştır” İşte demokrasinin böylesine sınırlı olduğu alanlarda, *popülizm* terimi halkı dışlayarak yönetme yönündeki neoliberal girişimleri maskeleyerek kullanılır. Rancière, aşırı sağ partilerin, teknokratlarla uzmanların “oligarşik konsensüs”ünün bir sonucu ve ona karşı bir tepki olarak doğduklarını kabul etmekle birlikte, bunları popülist olarak tanımlamakta tereddüt eder. Popülizm kavramının neoliberalizme verilen demokratik yanıtlarla ırkçı ve dinci fanatizmi bir torbaya koymak amacıyla kullanıldığının altını çizen yazarın buradan çıkardığı sonuç, popülizmin analitik amaçlarla kullanılan bir terim değil, saldırı amacıyla kullanılan bir terim olduğudur.⁷³

Buna karşın Laclau’yu izleyen Stavrakakis, Jean Comaroff ve Étienne Balibar gibi bilim insanları, popülizm kavramının analitik ve normatif amaçlarla kullanımını savunurlar. Comaroff, popülizmin daima “bir içeriği ifade etmekten ziyade farka işaret etme” amaçlı kullanıldığını, “anlamının kullanıldığı yere göre büyük ölçüde değiştiğini” gözlemler. Şöyle der:

Popülizm, çelişkilerine rağmen (ya da belki bu çelişkileri sayesinde), günümüz dünyasında görülmemiş genişlikte bir yelpazeden toplumsal kesimleri kapsayan bir tartışma yaratıyor. Bu durum belki de en çarpıcı ve en açık şekilde toplu zulüm hatıralarının belleklerdeki canlılığını koruduğu postkolonyal, post-totaliter bağlamlarda görülür: örneğin Latin Amerika, Rusya ve Zimbabve’de fakat aynı zamanda muhtemelen Berlusconi İtalya’sı, Sarkozy Fransa’sı ve Wilders Hollanda’sında.

Comaroff, popülizmin halihazırda neoliberalizmle çekişme halindeki bir form olarak görülmesi gereken ülkeler arasın-

73 Bkz. Jacques Rancière, *Hatred of Democracy*, Londra: Verso, 2006, s. 73, 79, 80 [Türkçesi: *Demokrasi Nefreti*, çev. Utku Özmkas, İletişim, İstanbul, 3. baskı, 2017].

da Güney Afrika ve ABD gibi ülkeleri de sayar: “Popülizm bir biçimde, geçmişteki ya da halihazırdaki, ilerici ya da muhafazakâr bütün düzen karşıtı hareketlerin gerek şartıdır... [fakat] siyaseten yapıcı, sürekli hareketlenmeleri beslemek için tek başına asla yeterli değildir.”⁷⁴ Balibar ise popülizm terimi hakkındaki kendi pozisyonunu şöyle açıklar: “Terimi özü itibarıyla reddetmiyorum; bunun başlıca nedeni, Avrupa içi ve dışı bir siyasi kategori olarak onun uzun ve değişken tarihini bilmemdir; bu tarih içinde olduğumuz dönemde üzerinde durulmayı özellikle hak ediyor.” Balibar siyasi ve toplumsal eşitsizliklere yönelik günümüzdeki eleştirileri demokratikleştirici bir popülizm formu, “halkın siyasileşmesi” olarak görür.⁷⁵

Bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, popülizm karşıtlığına yönelik bu önemli eleştiriler, liberal demokrasiye ve onun teknokratik eğilimlerine dair normatif varsayımları sorgulayıp uzmanlar hükümetinin demokratik etkileşimleri nasıl sınırlandırdığını gösterir. Gelgelelim popülizm karşıtlığına verilen tepkiler de sık sık idealize edilmiş bir popülizm yorumuna, özellikle de Trumpizm’in yükselişinden önce popülizmin genellikle halkın talepleriyle alakadar olmak ya da bu talepleri karşılamak anlamına geldiği ABD’de) popülizme verilen farklı anlamlarla Atlantik’in iki yakasında ve ötesinde kazandığı çok çeşitli tarihsel anlamları bir torbaya doldurur. Dolayısıyla eşitsizliğe gösterilen demokratik tepkiler neredese mekanik bir biçimde popülist söylem ve pratikle özdeşleştirilir.

Liberal demokrasi modelini benimseyen yazarlar popülizmi bir maraz olarak teşhis ederken, radikal demokrasi fikrine

74 Jean Comaroff, “Populism and Late Liberalism: A Special Affinity?”, *Annals AAPSS*, 637 (2011), s. 100, 101, 103.

75 Bkz. Étienne Balibar, “Our European Incapacity”, *Open Democracy*, 16 Mayıs 2011, www.opendemocracy.net/etienne-balibar/our-european-incapacity; Yannis Stavrakakis, “The Return of ‘the People’”, s. 512-514. Ayrıca bkz. Étienne Balibar “Europe: l’impuissance des nations et la question ‘populiste’”, *Actuel Marx* 2, no. 54 (2013), s. 2, 13-23. Balibar’ın Laclau hakkındaki değerlendirmeleri için bkz. Étienne Balibar, *Equaliberty*, Durham: Duke University Press, 2014, s. 187-195 [Türkçesi: *Eşitliközgürlük*, çev. Oylum Bülbül, Metis, İstanbul, 2016].

sempati besleyen bilim insanları onu siyasi temsili güçlendiren sağlıklı, hatta zaman zaman özgürleştirici bir güç şeklinde değerlendirme eğilimindedirler. İki yaklaşım arasındaki bu uçurumu kapatmanın bir yolu var mıdır? Popülizm üzerine çalışan Şilili bilim insanı Cristóbal Rovira Kaltwasser şunu ifade eder:

[Transatlantik araştırmalara ve ayrıca] popülizm ile demokrasi arasındaki ilişkinin ne şekilde analiz edilmesi gerektiğine kafa yormaya [duyulan ihtiyaç], büyük ölçüde demokrasinin nasıl işlemesi gerektiğine dair normatif varsayımlardan ve yerleşmiş fikirlerden kaynaklanır. Nitekim popülizmin demokrasiye etkisi genellikle daha az ampirik, daha çok teorik bir mesele olmuş, çoğunlukla da ideal bir demokrasinin nasıl olması gerektiğine odaklanan bir bakış açısının ürünü olan spekülasyonlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu normatif önyargılar nasıl aşılır? Bana göre en umut verici yol, demokrasiden ziyade popülizmi inceleme şeklinde minimal bir yaklaşım geliştiren yazarların peşinden gitmektir.⁷⁶

Rovira Kaltwasser'ın önerisi, kendi özne pozisyonunun araştırmanın nesnesiyle ilişkisinde yarattığı problemi göz ardı eder. Tarafsız, "daha az normatif" olduğunu düşündüğü popülizm tanımını sunma biçiminin kendisi normatif koşullar içerir. Kaltwasser, Laclau'nun siyasal olana dair her şey şeklindeki popülizm nosyonunu kopya eden bir "minimal" onu tanımını benimser. Kaltwasser daha da ileri gidip onu her bireyin iç benliğinin parçası olarak gören bir popülizm fikri ortaya koyar. Ona göre bu tür bir popülist bilinçdışının varlığı, Mudde'nin yürüttüğüne benzer "ampirik araştırmalar"la da doğrulanabilir. Popülizmi benlikteki bir maraz olarak alan bu görüş ister istemez tarih-ötesidir. Kaltwasser şöyle der: "Ampirik araştırmalar, bireylerin çoğunun potansiyel olarak popülist tutumlara sahip olduğunu gösteriyor. Uyku halindeki bu tutumlar belirli durumlarla karşı karşıya kalındığında aktifleşiyor. Başka bir ifadeyle, çoğumuzun içinde 'biraz Hugo Chávez'lik' var,

76 Cristóbal Rovira Kaltwasser, "The Ambivalence of Populism: Threat and Corrective for Democracy", *Democratization* 19, no. 2 (2012), s. 185.

fakat gizli bir yerde duruyor, bu yüzden siyasi tercihlerimizi belirlemiyor.”⁷⁷

İşin ilginç yanı, Rovira Kaltwasser, Laclau’nun popülizm nosyonunu başlı başına siyaset olmakla eleştirirken, kendisi de idealleştirilmiş, hatta romantik de denilebilecek bir “ampirik araştırma” yorumu sunar; burada “ampirik araştırma”, hem eleştirel popülizm teorilerinin hem de araştırmadaki tarafsızlaştırıcı normatif ya da etik-siyasi özne konumlarının yerini alır. Sonuç, siyasi partilerin ve daha elle tutulur/anlaşılabilir olduğu varsayılan diğer birimlerin işleyişine dair veri dizileriyle doldurulmuş ince tabakalardan oluşan bir teoridir. Bu yüksek popülizm teorisi, tıpkı daha popülizm karşıtı olan teoriler gibi, tarih ve teoriyi sulandırırken, tarafsız ve bilimsel araştırmacı idealleştirmesine başvurur.⁷⁸ Önceki bölümde faşizm teorileri bağlamında gördüğümüz gibi, bütün genelleyici ekoller tanımlı tarihsel yorumun önüne geçirir. Tanımlamayla konuya dair tartışmanın bitirilmesi amaçlanır; böylece önceki bakış açılarını aşırp daha tarafsız olduğu varsayılan ve araştırmacıların bu genel tanımlı ampirik olarak test etmelerine olanak veren yeni bir konsensüs tesis edilir. Her iki durumda da minimal tanımlar kendi kendisine gönderme yapma temelinde oluşturulup, hafif gizlenmiş, cilası yenilenmiş bir pozitivizm formunu hayata geçirir. Bu tür minimalist teoriler genellikle ölçsüz şiddetin faşizmdeki rolü-

77 Cristóbal Rovira Kaltwasser, “Explicando el populismo”, *Agenda Pública*, 30 Mayıs 2016, <http://agendapublica.es/explicando-el-populismo/>. Ayrıca bkz. Agnes Akkerman, Cas Mudde ve Andrej Zaslove, “How Populist Are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters”, *Comparative Political Studies* 47, no. 9 (2014). Popülizmi bir maraz olarak alan yaklaşım için bkz. Cas Mudde, “Populist Radical Right Parties in Europe Today”, John Abromeit, Bridget Maria Chesterton, Gary Marotta ve York Norman (haz.), *Transformations of Populism in Europe and the Americas: History and Recent Tendencies* içinde, Londra: Bloomsbury, 2016.

78 Cristóbal Rovira Kaltwasser’a göre ampirik veri, Cas Mudde’nin popülizmde dair “minimal tanımlı”yla birlikte kullanılabilir. Rovira Kaltwasser’a göre bu tanımda popülizm, “iki uzlaşmaz kamp, yani ‘saf ve temiz halk’ ile ‘yoz elitler’ kamplarına bölünmüş toplum tasarımına sahip ayrı bir ideoloji” olarak alınır (“The Ambivalence of Populism: Threat and Corrective for Democracy”, *Democratization* 19, no. 2 [2012], s. 185, 192-196, 200). Ayrıca bkz. Kaltwasser, “Latin American Populism: Some Conceptual and Normative Lessons”, *Constellations* 21, 4 (2014) ve yine onun “Explicando el populismo” adlı makalesi.

nü önemsizleştirir ve otoriter popülizm formlarını mazur gösterir. Sözelimi bu düşünürlerin teoriyle çelişen tarihsel olgularla karşılaştıklarında yaptıkları şey, bu münasebetsiz tarihî hakikatleri ağızlarına almamaktan ibarettir. Nitekim tıpkı Holokost'a ulus-aşırı faşizmin tarihinde hak ettiği iddialı yerin verilmemesi gibi, popülizm tarihinde kesinlikle önemli bir yeri hak eden Trumpizm'in münasebetsiz zuhuru da popülizm üzerine çalışmalar alanının dışında bırakılır. Örneğin Cas Mudde kendi popülizm tanımına ırkçılık ve yabancı düşmanlığını dahil etmez, çünkü bunlar nativizm formlarıdır ve kendisinin minimalist tanımıyla çelişme halindedir. Ona göre Trump vakası Avrupa popülist sağından çok farklıydı, zira Trump "illegal göçü ayrı tutup, sadece ona karşı çıktı", fakat "ABD'nin çok-kültürlü bir göç ülkesi statüsüne" saldırmadı. Dahası Mudde, Trump'ın "hiç değilse 2011'den beri bir 'Müslüman sorunu'"ndan bahsettiğini ifade etmekle birlikte, "onun İslâm ve Müslümanlara dair, Marine Le Pen ve elbette Geert Wilders'e nazaran çok daha nüanslı görüşlere sahip" olduğunu da eklemişti. Trump'ın popülizm yorumu Mudde'nin tanımına uymaz. Ona göre "Popülist liderler *vox populi*, yani halkın sesi olduklarını iddia ederlerken, Trump Trump'm sesidir." Fakat özü itibarıyla ırkçı, nativist ve yabancı düşmanı bir anlayış olarak popülizmin tarihinde uç boyutlara varmış bir narsisizm, mesih benzeri karizmatik liderlik ve mit-sel düşünme tarzı sıkça görülen hasletlerdir. Elbette Trump en nihayetinde, adaylığının popülist doğasının bir gereği olarak, Cumhuriyetçi Parti Ulusal Kongresi'nde "halkın sesi" olduğunu ileri sürdü.⁷⁹ Ağırlığı genel tanımlara vermek, tarihte yaşanmış

79 Birçok başka gözlemci için olduğu gibi Mudde için de Trump, yeni başlamış bir dönemin başında ortaya çıkmış geçici bir fenomendi. Ona göre Trump, popülizmden ziyade Amerikan muhafazakârlığı çizgisindedir. Hiç kuşkusuz Mudde Trump'a verilen "desteğin arkasında bir dereceye kadar" popülizmin yattığını söyledi, fakat yine de onu popülizm incelemelerinin dışında tutma gerekliliğinin altını çizdi (Cas Mudde, "The Trump Phenomenon and the European Populist Radical Right", *Washington Post*, 26 Ağustos 2015, www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/08/26/the-trump-phenomenon-and-the-european-populist-radical-right/; Cas Mudde, "The Power of Populism? Not really!", *Huffington Post*, 13 Şubat 2016, www.huffingtonpost.com/entry/the-power-of-populism-not_b_9226736).

popülizmin dış demokratik kesimlerini küçümseme sonucunu doğuruyor. Faşizmin demokratik zamanlardaki yeniden formülasyonu olarak popülizm, özellikle sağ popülizm, bir kısım Avrupalı ve Amerikan popülistlerinin son zamanlarda kanıtladığı gibi, her daim köklerine dönme potansiyeline sahiptir.

Radikal sağ popülizm, sol popülizm varyantlarıyla harmanlanıp tek bir türe indirgendiğinde, en diktatöryel ve otoriter boyutlarından arındırılır. Tarih boyunca sol ve sağ popülizmler genellikle birbirine zıt özellikler göstermiştir, hâlâ da öyledir, fakat genelleyici pozitivist anlayış bunları bir ve aynı şey gibi görme eğilimindedir. Yüksek teori tarihsel farklılıkları yok sayar.

Tanımları veri işlemek için kullanan bağımsız araştırmacı ideali, eleştirel bir teorik bakış açısıyla siyasi olan üzerinde kafa yorma gereksiniminin yerini alıyor. Tarihçi Dominick LaCapra'nın haklı olarak "yeniden doğmuş pozitivizm" şeklinde tanımladığı şey, "dünyanın da üstüne çıkacak kadar yüksek" teoriyle son derece uyumludur.⁸⁰ Buna karşın eleştirel teori, veri yığınının düşünsel bir süzgeçten geçirilmeksizin teorik aksiyomları doğrulamak için kullanılmasının yaratacağı potansiyel sorunlara işaret eder. Aslında bu, Laclau'nun eleştirel çalışmasının özellikle güçlü yönüdür. Laclau, büyük önem taşıyan eserlerinde çığır açıcı bir popülizm irdelemesi sunar, fakat onun zekice teşhisleriyle geleceğe dair öngörülerini birbirinden ayırmak gerekir. Popülizmin bilhassa da Latin Amerika'da desteklenmesi gereken bir model olduğunu ifade eden Laclau, parlamenterizm, özgür tartışma ve çok sayıda farklı fikrin varlığı ile (halkın ve liderin şahsında) ikili cisimleşme ilkesi ve dost-düşman ilişkileri bağlamında dikey liderlik ihtiyacı arasındaki farklılıklara işaret eder. Günümüzün mitleşmiş Latin Amerika popülizmi örnekleri, özellikle de Venezuela ve Arjantin gibi ülkelerdeki mitleşmiş lider örnekleri, Laclau'nun argümanlarının zeminini oluşturur. Onun fikirlerinde, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*'nin faşist eğilimli yazarı Carl Schmitt ve Sorel

80 Bkz. Dominick LaCapra, *History in Transit: Experience, Identity, Critical Theory*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2004, s. 156.

gibi düşünürlerin pek bahsedilmeyen ve kabul edilmeyen etkisi vardır.⁸¹

Laclau'nun normatif bir popülizm modeli oluşturma yönündeki tutkusu, onu, aynı sorunla ilgilenen diğer teorisyenlerden çok daha fazla Latin Amerika üzerine odaklanmaya yöneltmekle kalmamış, aynı zamanda bölgenin normatif bir idealleştirilmesine de götürmüştü. Latin Amerikalı bilim insanları, Laclau'nun teorik hasmının İtalyan asıllı Arjantinli bilim insanı Gino Germani olmasını şaşırtıcı bulmuyorlar, zira Germani tam da, faşizm ile Latin Amerika'da yaşanan popülist Peronizm deneyimi arasındaki bağlantıları görünür kılan kişidir.

Gino Germani, faşizmden kaçmak için Atlantik'in öbür yakasına geçmiş, ayrıca modern siyasi popülizm deneyiminin Avrupa'da daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmuş bir İtalyan anti-faşist entelektüeldi. Germani şaşırtıcı bir şekilde ya ziyadesiyle görmezden gelinmiş ve geliniyor ya da Avrupa ve Kuzey Amerika'daki popülizm değerlendirmelerinde gelişigüzel bir dipnota indirgeniyor. Onun çalışmaları popülizm tarihi ve teorisiyle ilgilenenlerce yeniden değerlendirilmeli.⁸² Germani'nin Peronizm ile faşizm arasındaki ilişkiye olan ilgisi, kişisel deneyiminden kaynaklanır.⁸³ Bu sosyolog, anavatanı İtalya'da faşizm iktidara geldiğinde çocuk, totaliter devlet kurulduğunda ise bir ergendi: "İlk gençlik yıllarımda, sade vatandaşların, ama en çok da gençlerin gündelik hayatına karışan toptancı ideolojik iklimi-

81 Bkz. Carl Schmitt, *The Crisis of Parliamentary Democracy*, Cambridge, MA: MIT Press, 1994 [Türkçesi: *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, çev. A. Emre Zeybekoğlu, Dost, Ankara, 2017]. Laclau'nun Schmitt'i yorumlayışının ve onun fikirlerinden yararlanmasının eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. Arato, *Post Sovereign Constitution Making*, s. 269-270, 281. Laclau'nun Sorel'in siyasi mit teorisini siyasi öznelliğin inşası bağlamında yeniden ele alıp geliştirmesine bir örnek için bkz. Ernesto Laclau, *The Rhetorical Foundations of Society*, New York: Verso, 2014.

82 Bu eleştiri, Latin Amerika üzerinde çalışan birçok bilim insanı için geçerli değildir. Bu kapsamda özellikle zihin açıcı bulduğum iki önemli çalışmayı belirtmek istiyorum: Kurt Weyland, "Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics", *Comparative Politics* 34, no. 1 (2001), s. 1-22 ve Carlos de la Torre, *Populist Seduction in Latin America*.

83 Gino Germani, *Authoritarianism, Fascism and National Populism*, New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1978.

mi bizzat deneyimledim. Daha sonra bir siyasi sığınmacı olarak geldiğim Arjantin’de başka tür bir otoriterizmle karşılaştım.”⁸⁴ Peronist fenomene bir diğer otoriter yönetim formu şeklinde yaptığı bu atıf, onun Arjantin ile İtalya arasında yaptığı karşılaştırmaya da ışık tutar. Germani, karşılaştırmalı bir bakış açısıyla, Peronist Arjantin’in İtalya’da yaşanan tarihsel süreci geriden takip ettiğini vurgulamıştı. Toplumsal yapılarındaki ve siyasi tarihlerindeki önemli farklılıklara karşın, bu iki ülke, kendilerini farklı otoriterizm formlarına götüren benzerliklere sahipti. Ona göre, genel olarak popülizm gibi Peronizm de belirli tarihsel ve toplumsal koşullarda nüfus ve sınıf yapılarında gerçekleşen değişimlerin sonucuydu. Germani bu analitik yaklaşımdan, az gelişmiş toplumlar da belirli sınıfları seferber etmekte kullanılan bir araç olarak popülizmin sosyolojik açıklamasını yapmakta yararlanmıştı. Birçok teorisyenden farklı olarak, Germani, belirli bir bağlama oturan ve popülist hareketin çekirdeğini oluşturan sınıf oluşumları arasında ayrım yapmıştı. Fakat aynı zamanda Peronizm taraftarı işçi sınıfından aktörlerin faillliğini ve popülist rejim ve bizzat Perón tarafından gerçekleştirilen Peronist hareketin çok-sınıflı boyutlarını genişletme yönlü girişimleri görmezden gelme eğilimindeydi.

Germani genellikle teorisini Peronizm’in temsil ettiği modern popülizm formuyla sınırlamıştı. Fakat onun çığır açıcı karşılaştırmalı çalışmaları ile Arjantinli tarihçi Tulio Halperín Donghi’nin çalışmaları sayesinde ki, popülizm incelemeleri Peronist popülizmin devrimci karakterini ve faşizmle olan karmaşık soykütüksel ilişkisini kavramaya başlamıştı. Halperín Donghi’nin ifade ettiği gibi, Peronist devrim seçim süreçlerinde tasdik edilmiş, böylece yeni bir “plebisiter demokrasi” rejimi vücut bulmuştu. Ona göre Peronizm, iktidardaki partinin ilkelerini ulusal doktrin statüsüne yükseltmişti.⁸⁵ Halperín 1958 tarihli ünlü makalesinde ayrıca, faşizm ile Peronizm arasında-

84 A.g.e., s. vii.

85 Bkz. Tulio Halperín Donghi, *Testimonio de un observador participante: Medio siglo de estudios latinoamericanos en un mundo cambiante*, Buenos Aires: Prometeo, 2014, s. 23.

ki ilişkinin muğlak olduğunu, fakat bunun tarihsel ve karşılaştırmalı analizler yapmaktan kaçınmanın gerekçesi olamayacağını belirtmişti.⁸⁶

Faşistler ve Peronistler, sağlam ve köklü olduğu sanılan liberal demokratik rejimler çuvalladığında iktidara geldiler. Her ikisi de totaliter siyaseti, organikçilik ve mutlak bütünleşmecilik şeklinde kullandılar; Mussolini ve Arjantinli faşist *nacionalistas*⁸⁷ 1945 öncesinde totaliter terimine bu anlamı vermişlerdi. Hem Mussolini rejimi hem de Peronist rejim modernitenin halkın hukuk algısında, ekonomide ve devletin meşruiyetinde tetiklemiş olduğu krize totaliter bir yanıt niteliğindeydi. Her iki rejim de net bir şekilde anti-liberal, antikomünist ve anti-sosyalistti, buna karşın düşmanlarına muamele etme şekilleri farklıydı. Son olarak her iki rejim de, propaganda araçlarını ve çeşitli eylem biçimlerini kullanmak, kitle siyasetini teşvik etmek ve liderin kendilerini ve bir bütün olarak ulusu temsil ettiğine çoğunluğu inandırmak suretiyle, seslendikleri yığınları yukarıda aşağıya harekete geçirdiler. Fakat faşizm orta sınıfı harekete geçirirken, Peronizm işçi sınıfı etrafında topladı. Faşizm Avrupa'ya ve dünyaya savaş, emperyalizm ve ırkçılık dayatırken, Peronizm hiçbir zaman savaş kışkırtıcısı olmadı. Diğer klasik Latin Amerika popülizm formları gibi Peronizm de, faşizme verilmiş ve onu baştan aşağı yeniden formüle eden özgül bir post-faşist yanıtı.⁸⁸

Faşizm popülizme dönüşüyor: Peronizm'den Trumpizm ve ötesine

Demokrasiyi anlamının yeni bir yolu olan Peronizm, seçimlerde tecelli eden halk egemenliği anlayışını kabul etmiş, demokratik temsil biçimlerini benimsemiş, fakat aynı zamanda halkın

86 Tulio Halperin Donghi, "Del fascismo al peronismo", *Contorno* 7-8 (1958).

87 (İsp.) Milliyetçiler. 1910 yılında kurulup, 1930'lu yılların başlarında Arjantin siyasetinde önemli bir güç haline gelen aşırı sağ *Nacionalismo* hareketine mensup kişiler için kullanılıyordu – ç.n.

88 Finchelstein, *Origins of the Dirty War*, 4. Bölüm.

isteklerini en iyi ifade eden kişi olarak yüceltilen lider figürünü de büyük ölçüde güçlendirmişti. Peronizm taraftarlarından, liderlerinin sezgilerine ve sürekli değışen politikalarına güvenmeleri istenmişti. Onlardan, liderin gerçekleşmesini istediğı şeyin onların siyasi anlayışını hem içerdğine hem de aştığına inanmaları talep edilmişti, hâlâ da ediliyor. Popülizmde liderin meşruiyeti, yalnızca popülizmin seçmenleri temsil etme yeteneğine değil, aynı zamanda liderin iradesinin siyasi temsil düzeninin çok ötesine geçeceği inancına da dayanır. Bundan dolayıdır ki popülistler, liderin, halkın gerçekte ne istediğini halktan daha iyi bildiğini öne sürer. Popülizmde liderler, biçimsel demokratik prosedürler kapsamı içinde, temsilin nesnesi, halkın yaptığı yetki devrinin ise öznesidir.⁸⁹ Seçilmiş liderler halk egemenliğinin cisimleşmiş halidirler ve kendilerini seçen çoğunluklara kıyasla büyük bir özerkliğe sahiptirler.

Bir siyasi ideoloji olarak popülizm, tıpkı faşizm, liberalizm ve komünizm gibi, kısa vadede siyasi katılımı artırırken, uzun vadede onu en aza indirir. Yurttaşların anlamlı siyasi katılımının laftan öteye geçmemesi bakımından, popülizm ile neoliberalizm gibi diğer güncel demokrasi tezahürleri arasında bir fark yoktur. Özetle popülizm, halk egemenliğine, liderliğe ve kapitalist bir toplumun ne şekilde örgütlenip yönetilmesi gerektiğine dair karma ve tutarsız bir fikirler kombinasyonu niteliğinde, siyasalın modern bir anlayışını ifade eder. Kökü savaş sonrasında faşizmin yeni bir değerlendirme süzgecinden geçirilmesine ve sergilediğı şiddetin net bir şekilde reddine dayanan popülizm, otoriter liderlik anlayışıyla mezc edilmiş bir seçime dayalı demokratik temsil ilkesini benimser. Klasik Peronist formuyla modern popülizm, etkin bir şekilde toplumsal reformu teşvik edip, yeni bir elitler grubuna, bu elitler grubunun lider ve hareketle –gelir eşitsizliğini kısmen azaltan– bağlantıları üzerinden bağlanmış devlet kapitalizmi biçimleri yaratır.

89 Popülizm ve yetki devri üzerine bkz. Olivier Dabene, "Un pari néopopuliste au Vénézuéla", *Critique internationale* 4 (1999), s. 38. Yetki devrine dayalı demokrasi üzerine Guillermo O'Donnell'in etkili denemesi için bkz. "Delegative Democracy", *Journal of Democracy* 5, no. 1 (1994), s. 55-69.

Klasik popülizm, aşırı milliyetçilik ile Marksist olmayan bir sosyalist gelenek yorumunun (ki Benito Mussolini gibi faşistler bunu çok iyi yapmıştı) faşist bir bileşimini temsil ediyordu. Fakat General Juan Perón'un popülizmi, faşizmin mirasıyla faşizmin düşmanlarının mirasının birbirine karıştığı karmaşık bir ideolojik beşikte doğdu. Perón şöyle demişti: “Biz bağnaz tarikatçılar değiliz... Eğer komünizmden alabileceğimiz bir şey varsa, alırız, isimlerden korkmayız. Şayet faşizmde, anarşizmde ya da komünizmde iyi bir şey varsa, alırız.”⁹⁰ Hem soldan hem de sağdan bazı unsurları kendi teorisi ve pratiğine katan Perón eklektizm suçlamasını bir övgü olarak kabul etmişti. Mussolini’de de görülen bu “eklektizm”, Perón’u İtalyan diktatörden hem pratikte hem de teoride uzaklaştırmıştı. Faşizmin onu ayakta tutan özellikleri, şiddeti ve savaşı, ulusallığın ve liderin kişiliğinin yüce değerleri olarak idealize etmesiydi. Faşizm askerî bakımdan kitleleri etkinleştirirken sosyal bakımdan etkisizleştirme eğilimindeydi. Peronizm faşist denklemi tersine çevirip kendisini faşist modellerden ayırarak kendine has bir siyasi ideoloji haline geldi. Peronizm’in bu şekilde faşizmi yeniden formüle edip bir seçimli popülist rejim haline gelmesi, modern popülizmin genel tarihi açısından temel önemdeydi.⁹¹

Peronizm, Arjantin siyasi hayatının faşist temelde reforme edilmesi girişiminin, yaratıcısı da dahil herkes için beklenmedik bir sonucuydu. Faşizm hep Perón’un gözde modeli oldu, fakat Peronizm yeni bir faşizm formundan fazlasıydı. Tarihçi Tulio Halperín Donghi’nin ifade ettiği gibi, “Faşizm örneği Peronist harekete somut bir yön kazandıramamışsa da, yönünü şaşırtmak suretiyle ona çok büyük bir katkıda bulundu.”⁹² Faşist model, ne Arjantin ve savaş-sonrası dünyasının gerçeklikleriyle ne de Peronist hareketin liderliğinin ve temellerinin dikey ve yatay çelişkileriyle çakışmayan amaçlara yoğunlaşmak eğilimindeydi. Arjantin faşizm için olgunlaşmış gibi görünür-

90 Perón, akt. Cristián Buchrucker, *Nacionalismo y Peronismo*, s. 325.

91 Finchelstein, *Origins of the Dirty War*, s. 90-91.

92 Tulio Halperín Donghi, *Argentina en el callejón*, Buenos Aires: Ariel, 1995, s. 30.

ken, dünya kendisinin faşist olamayacak kadar olgun olduğunu göstermişti.⁹³

Mesihçi faşist liderlik anlayışından sendikalarla iç içe geçmiş, onları kollayan Peronizm'in yaşadığı köklü değişimlere, Perón'un faşizmden ilham almasından işçi hareketine, Peronist ideoloji ve pratiğin gelişim süreci boyunca lider ile taraftarları arasında, liderin özerkliğini sınırlandıran, taraftarları ise harekete geçirip dönüştüren dinamik bir etkileşim gelişti. Benzer şeyler *Varguista* ve *Gaitanista* hareketleri başta olmak üzere diğer klasik Latin Amerika popülizmi vakaları için de söylenebilir. Yine daha ileri tarihlerde, siyasi fraksiyonlar arasında krizlerin yaşandığı koşullarda (ki başka türden grupların liderlerine popülizme yönelme yolunu bu krizler açmıştı), neo-klasik popülist hareketler için de benzer bir mantık geçerli olacaktı. Sözgelimi Türkiye ve Tayland'da popülizm oldukça ileri tarihlerde ve net bir şekilde, daha önceleri popülist olmayan liderlerin siyasi tercihi olarak zuhur etti. Bu ülkelerde Erdoğan ve Thaksin Shinawatra (2001-2006) gibi liderler, yönetimlerinin başlangıç yıllarında popülist bir retoriğe (görelî olarak) sahip olmamalarına karşın, daha sonraları popülist siyasetlere yönelmişlerdir. Ertuğ Tombuş'un belirttiği gibi, Türkiye vakasında Erdoğan'ın AKP'si kendini yegâne demokratikleştirici güç olarak görmüş, bu da paradoksal bir şekilde onu daha çok otoriterleşmeye götürmüştü. Erdoğan iktidara 2002 yılında geldi, fakat onun popülist bir tarzı ve vizyonu tam olarak benimsemesi çok sonraları, ancak 2007 yılında gerçekleşti. Dolayısıyla Türkiye'de popülizm, seküler gruplardan Erdoğan'ın siyasetlerine ciddi itirazların yükseldiği bir süreçte, siyaseti anlamada ve siyaset yapmada daha sonraları yönelinmiş bir tercih olarak ortaya çıktı. Tombuş o yıllar için şunları söylüyor:

Erdoğan, demokrasinin kendi için plebisiter bir onaylanma aşamasından ibaret olduğunu gösterdi; yani demokratik prosedürler ve ilkeler, ancak bunlar Erdoğan'ın iktidarını güçlendirdiği sürece saygıya layıktı. AKP'lilere göre anayasal sınırla-

93 A.g.e., s. 35.

malar ve hukukun üstünlüğü ilkesi, Erdoğan ve AKP’de cisimleşen halk iradesinin önündeki engellerden başka bir şey değildi.⁹⁴

Halk ve demokrasiyi savunmak adına otoriter yönetimi güçlendirme şeklindeki bu mantık, Türkiye’de 2016 yazında başarısızlıkla sonuçlanmış anti-popülist darbe girişiminden sonra daha da ileri taşındı; artık düşman, lidere karşı çıktığı düşünülen herkeşti.

Tayland’da bir medya patronu olan ve halkın sesi olma rolüne soyunan Thaksin Shinawatra, daha da ileri giderek halka özgü konuşma ve giyim tarzlarını benimsedi. Muhalif medyayı taciz edip kendi siyasetini “ılımlı otoriterlik” olarak sunmuş, 2006 yılındaki bir konuşmasında, “Hükümetteki esas güç benim, geri kalan herkes sadece benim yardımcımdır,” demişti. Benjamin Moffitt’e göre, Taylandlı lider, entelektüellerin, sivil toplum kuruluşlarının ve sivil toplum gruplarının “ulusun düşmanları” olduğunu iddia etmişti. Bir keresinde partisi, “Mutlu bir hayat için popülizm” sloganını bile kullanmıştı.⁹⁵

Popülizmde düşman, halkın ve liderin zıddıydı. Demagog popülist liderin söyleminde halkın ve düşmanın merkezî bir yer tutması şu iki sonucu vermişti: hem liderlerin hem de takipçilerinin ihtiyaç ve arzularına yönelik ikili vurgu ve ötekilerin gittikçe artan şekilde sembolik, bazen de fiili dışlanması. Sonuç, ya Türkiye’deki gibi liderin gittikçe otoriterleşmesi ya da Tayland’daki gibi popülizmi yıkan bir anti-popülist diktatörlüğün zuhuru yoluyla, demokrasinin geriletilmesi, hatta yok edilmesiydi. Klasik Peronizm vakasında her iki eğilim de mevcuttu. 1946’da seçilmesinden itibaren Perón’un otoriter eğilimleri gittikçe güçlenmiş, en nihayetinde 1955 yılında kendinden daha otoriter ve sertlik yanlısı anti-popülist diktatörler tarafından devrilmişti.

94 Bkz. Ertuğ Tombuş, “The Tragedy of the 2015 Turkish Elections”, *Public Seminar*, 11 Kasım 2015, www.publicseminar.org/2015/11/the-tragedy-of-the-2015-turkish-elections/#.V5oZqOgrLIU.

95 Benjamin Moffitt, *Global Rise of Populism*, s. 63, 81-83, 148-149; Moffitt, “Contemporary Populism”, s. 293-311.

Popülizm, geçmişteki faşist şiddete otoriter bir alternatif, faşizmin demokratik bir kurguya uyum sağlayacak şekilde yeniden ayarlanmasını da içeren bir tepki, keza siyasi bakımdan temsil edilmeden kalmış yurttaşlara odaklanmış yeni bir merkez olarak yükseldi. 20. yüzyılın en etkili tarihçilerinden biri olan Eric Hobsbawm'ın, popülizmi, faşizmin Latin Amerika tarihinde bıraktığı bir etki olarak değerlendirmesinin sebebi de budur.

Hobsbawm'a göre faşizmin Amerika kıtalarında yarattığı etki "inkâr edilemez" boyutlardaydı. Buna karşın, bu etkinin Avrupa'ya yönelik taklitçi bir yaklaşımın değil, demokratik dönüşümün bir sonucu olduğunu da not etmişti. Faşizmin Latin Amerika'da kazandığı ulusal hususiyetleri görmekte başarısız olmakla birlikte, onun popülist sonuçlarını büyük bir başarıyla teşhis etmişti: "Avrupa faşizminin etkisi bilhassa Latin Amerika'da hem açıktı hem de kabul edilmişti; hem Kolombiyalı Jorge Eliecer Gaitán (1898-1948) ve Arjantinli Juan Domingo Perón (1895-1974) gibi siyasetçileri, hem de Getúlio Vargas'ın *Estado novo*'su gibi rejimleri etkilemişti."

Hobsbawm, savaş sonrasında Latin Amerika'da oluşan koşulları yeterince analiz etmese de, Atlantik'in öte yanına geçtiğinde faşizmin yaşadığı önemli dönüşümün üzerinde özellikle durarak, faşizmden popülizme doğru gerçekleşen bu dönüşümün özgün karakterinin altını çizdi. Ona göre bu dönüşümün arkasında ulusal-yapısal faktörler vardı: "Latin Amerikalı liderlerin Avrupa faşizminden iktibas ettiği şey, eylemleriyle ün kazanmış popülist liderlerin tanrılaştırılmasıydı. Fakat harekete geçirmek istedikleri ve gerçekten de harekete geçmiş kitleler, bir şeyleri kaybedebileceklerinden korkan kitleler değil, kaybedecekleri hiçbir şey olmayan kitlelerdi." Bu yapısal faktörler niçin Latin Amerika'da faşizmden ziyade, "düşman 'oligarşi'dir" fikriyle birlikte, popülizmin kök saldıgını da açıklamıştı. Bu popülist liderler sağcıyken ve hatta faşizme sempati beslerlerken bile, taraftarları onları eninde sonunda sola yönlendirdi. Buna karşın Hobsbawm, Huey Long gibi Amerikalı popülistlerin ve Long'un iki savaş arası yıllarda Louisiana'yı "fet-

hinin” daha ziyade “demokrasiyi demokrasi adına kısıtlayan” radikal ve sol bir gelenekten köklendiğini düşünmüştü. Hobsbawm’a göre Amerikan popülizmi solda durmuştu, zira “yoksulların eşitlikçiliği”ne seslenmişti. Huey Long’un popülizmi, “1930’ların en başarılı ve muhtemelen en tehlikeli demagojik popülizmi”ydi.⁹⁶

Popülizm, hem sağ hem de sol kaynaklı olabileceğinden, da-ima faşizmden daha kapsayıcı olmuştu. Hobsbawm ilginç bir şekilde faşizm ve popülizmi “liberalizmin çöküşü” bağlamına nakşeder. Fakat ben, 1945 sonrasında, faşizm ve popülizm deneyimlerini birbirinden ayıran yeni bir bağlamanın ortaya çıktığını öne sürüyorum.

Dünya popülizm tarihi, popülizmin sağ da sol da olabildiği ABD’yi de kapsar. Amerikan tarihçileri, çok uzun süredir, özellikle de Richard Hofstadter’ın çığır açıcı çalışmaları 1950’lerde yayımlanmaya başladığından beri bu meseleleri tartışıyorlar. Hofstadter’dan önce Amerikan tarihyazımı, popülizmi, 19. yüzyıl sonlarındaki geleneğin devamı anlamında sol bir fenomen olarak görürdü, fakat o, Amerikan popülizminin ciddi manada otoriter özelliklere sahip olduğunda ısrar etti. Frankfurt Okulu’nun çalışmalarından etkilenen Hofstadter, erken dönem Amerikan popülistlerinin otoriter, irrasyonel, kırsalcı, kent karşıtı, hatta antisemitik ve entelektüel karşıtı doğasının altını çizdi. Hofstadter’dan sonra birçok bilim insanı popülizmi solla özdeşleştirmeye devam etse de, popülizmin ilerici ve gerici olmak üzere iki şekilde de olabileceğini vurgulayan bilim insanları da oldu. Amerikalı tarihçiler Jackson tipi demokrasiden⁹⁷ McCarthyizm’e, Peder Charles Coughlin’in kışkırtıcı antisemitik ve pro-faşist konuşmalarından ve 1945 öncesinde Charles Lindberg’in sağ nativizminden, George Wallace’ın 1968’deki,

96 Hobsbawm, *Age of Extremes*, s. 133, 135; Eric Hobsbawm, *How to Change the World: Marx and Marxism*, Londra: Little, 2011, s. 270-271 [Türkçesi: *Dünya Nasıl Değişir: Marx ve Marksizm Yazıları*, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2014].

97 İsmi ABD’nin yedinci başkanı Andrew Jackson ve taraftarlarından alan, sıradan insanlar için daha fazla demokrasi öngören bir 19. yüzyıl siyasi felsefesidir – ç.n.

Ross Perot'un 1996'daki başkanlık adaylıklarına, popülizmin moderniteye verilmiş bir yanıt mı, yoksa onun reddiyesi mi olduğunu tartıştılar, tartışıyorlar. Fakat tarihsel bakımdan, ayrıca bana göre ulus-aşırı bir şekilde, popülizmin siyasi ve toplumsal eğilimleri bağlamlara göre değişir.

Başka her yerde olduğu gibi ABD'de de savaş-sonrası popülizmi, liberalizmin gerçek ya da öyle algılanmış krizlerine ve faşizmden arınmış bir dünyanın yeni ve başlangıç dönemindeki Soğuk Savaş deneyimine verilmiş modern bir karşılıktı. Amerikan tarihçileri savaş-sonrası modern popülizmin ulus-aşırı içerimlerinin ve klasik popülizmin Latin Amerika'da tam da bu zamanda ortaya çıktığı gerçeğinin üzerinde genellikle durmazlar. Ulusal geleneklere odaklanan bu tarihçiler, popülizmin, bilhassa canlanmış antikomünist hareketin ve bunun hemen ardından yurttaş hakları hareketine karşı gelişen şiddetli tepkinin bir sonucu olarak, bilhassa İkinci Dünya Savaşı sonrasında kesin olarak, ilerici sol bir fenomen olmaktan gerici sağ bir fenomen olmaya evrildiğini belirtirler. Amerikan tarihi üzerine çalışan tarihçilerin çoğu popülizmin ilericilikten gericiliğe, yani baskın sağ karakteri daha net bir harekete dönüşmesine eğilmez. Bu dönüşüm, başka küresel eğilimlerle, savaş sonrasında liberalizmin dirilmesini takiben kristalleşen üçüncü yol hareketleri arasındaki antikomünizm ve anti-liberal Peronizm'le bilhassa (fakat münhasıran değil) çakışıyordu. 1945 öncesine tarihlenen Amerikan ilerici popülizmi ile *New Deal*'a⁹⁸ karşı mücadele içinde katılmış antikomünist sağ popülizm arasındaki ayrım, kronolojik olarak, benim Latin Amerika bağlamında pre-popülizm ve proto-popülizm ile klasik popülizm arasında yaptığım ayrıma tekabül eder. Birleşmiş halkı elitlere karşı savunmak amacıyla 1940'larda baskın hale gelen bu yeni Amerikan popülizmi, diğer ulusal ve ulus-aşırı popülizm örnekleriyle birçok ortak itkiye sahiptir.⁹⁹

98 (İng.) Yeni Düzen. 1929 Büyük Buhran'ına karşı, endüstri, tarım, finans, su, emek ve konut gibi alanlarda Franklin D. Roosevelt'in başında olduğu Amerikan hükümeti tarafından alınan bir dizi ekonomik ve idari önlem – ç.n.

99 Michael Kazin'in *Populist Persuasion*'da ifade ettiği gibi, popülist söylemin soldan sağa bu geçişi, nevezuhur Soğuk Savaş ve Yeni Düzen'le birlikte 1950 ve

Amerikan tarihi üzerine çalışan çoğu bilim insanı, popülizmin savaş-sonrası dönemde sağa doğru evrimleştiğinde hemfikiridir, fakat tarihçi Ronald Formisano'nun da vurguladığı gibi, bu genel eğilimin ciddi istisnaları vardır. Amerikan popülizmi bazı örneklerinde ilerici ve gerici motiflerin bir karışımını sergiliyordu; örneğin 1992 seçimlerinde Demokrat ve Cumhuriyetçi adaylar dışındaki üçüncü aday olarak yarışan Ross Perot'un destekçileri arasında her iki kesimden de insan vardı.¹⁰⁰ Buna karşın Formisano, 1990'larda dinci sağın "kesin olarak Cumhuriyetçi kampa yerleştiğini" de kaydeder. Bu hareketler, GOP'un¹⁰¹ gittikçe nati-

1960'ların kızıl korkusunun da ürünüydü. Çoğu beyaz Amerikalının "kendisini orta sınıftan tüketici ve vergi mükellefi saymaya başladığı, siyasi eğilimleri teolojileri kadar muhafazakâr olan evanjelik kiliselerin son derece güçlendiği" bir tarihsel ve toplumsal bağlamdı bu (s. 4). Kazin popülizmi "sürekli, fakat değişken bir siyasi retorik" olarak tanımlar (s. 5). Ona göre popülizmin kökleri, ilerici bir nitelik taşıdığı 19. yüzyıla dayanır, fakat 20. yüzyılın ikinci yarısında popülizm baskın bir sağ kimlik kazanmıştı. Kazin'ın popülizm "tanımı"nın neredeyse sırf Amerikan tarihine dayandığı çok açıktır. Bununla birlikte popülizmin Amerika ve diğer ülkelerdeki tarihsel gelişim süreçleri arasında birçok çakışma bulunur. Ayrıca bkz. Kazin, "Trump and American Populism", *Foreign Affairs*, 6 Ekim 2016, www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2016-10-06/trump-and-american-populism. Charles Postel, Gary Marotta ve Ronald Formisano'nun bu konudaki dönemlerde yaptığı aydınlatıcı tartışmalar için de bkz. John Abromeit, Bridget Maria Chesterton, Gary Marotta ve York Norman (haz.), *Transformations of Populism in Europe and the Americas*. Ayrıca Charles Postel, *The Populist Vision*, New York: Oxford University Press, 2008, Postel bu çalışmada popülizmi münhasıran solda gören tezi savunur.

100 Ronald Formisano, Perot'la ilgili olarak şunları ifade eder: "Perot siyasi bağlantılarının yardımıyla kariyerini ilerletmiş eski bir muhafazakâr Cumhuriyetçi olmasına karşın, profesyonel siyasetçilere karşı hüsrana ve öfke hislerinin ve "alışıldık siyasetten" bıkkınlıklarının motive ettiği genelde bağımsız ya da zayıf parti bağı olan seçmenleri kendine çekti. Perot güçlü bir şekilde işçi sınıfından ya da orta sınıflardan Amerikalılara hitap etti; zira bunlar 1980'lerde Reagan'ın milyonlar için yarattığı zenginlik fırsatlarının dışında kalmış, toplu işten çıkarmaların ve NAFTA gibi her iki partinin de dahlinin olduğu ve elitleri kollayan politikaların tehdidi altındaki kesimlerdi. Tarihçiler, Perot'u muhafazakâr ve gerici bir popülist olarak damgalamadan önce, ne kadar farklı kesimlerden destek aldığına ve destekçilerinin çoğunun benimsediği bazı ilerici reformlara bakmalıdırlar" ("Populist Movements in U.S. History: Progressive and Reactionary", John Abromeit, Bridget Maria Chesterton, Gary Marotta ve York Norman (haz.), *Transformations of Populism in Europe and the Americas* içinde, s. 144.

101 (İng.) Grand Old Party'nin kısaltması olup, Büyük İhtiyar Parti gibi bir anlamı vardır, Cumhuriyetçi Parti'yi ifade etmek için kullanılır – ç.n.

vistlerin işgali altına girmesi ve hiçbir zaman olmadığı kadar çok görülen yabancı düşmanı popülist temalar, Barack Obama'nın 2008'de seçilmesinden sonra çok sayıdaki "çay partisi" taban örgütünün pıtrak gibi bitivermesini de açıklar:

Çay Partisi kamu harcamaları politikasına, yüksek vergilere ve büyük şirketlerin ve bankaların kurtarılmasına karşı 2009 yılında düzenlenen protestolarda birdenbire ortaya çıkıverirken tutkularını aynı ölçüde canlandıran şey, aynı zamanda kadınların ve kaçak göçmenlerin haklarına ve toplumdaki yerine odaklanmış dinci sağ ile bu sağla ittifak halindeki benzer grupların kültürel kaygılarıydı.

Göçmen karşıtı yabancı düşmanlığı, Çay Partisi ideolojisinde özellikle merkezi bir yer tutmuştu. Ayrıca ırkçılık ve Başkan Obama'nın ekonomik krize verdiği çok ılımlı tepkinin uyardığı neoliberal korkular da bu bağlamda önemliydi. Vanessa Williamson, Theda Skocpol ve John Coggin, Massachusetts'teki Çay Partisi toplantılarına dair analizlerinde şunu kaydediler: "Çay Partisi'nin halk toplantılarında kullandığı retorik Hofstadter'in 'paranoyak Amerikan siyaseti tarzı'ndan kopya çekilmiş gibidir. Başkan, siyasi gelişmelerle ya da uygulanan siyasetlerle orantılı olmaktan çok uzak bir şekilde, Amerikan demokrasisine yönelik bir tehdit olarak yerin dibine sokulur."¹⁰² Çay Partisi birçok Cumhuriyetçiyi kutuplaşmacı bir siyasete, halihazırdaki ABD başkanını şeytanlaştırmaya, ayrıca *birther*¹⁰³ adı verilen hareketin en ünlü destekçilerinden biri olan Donald Trump'a yönlendirdi. Başkan Obama'nın kendi ülkesinde doğmadığı yalanının arkasında yatan kuruntu, halk ve ülke karşıtı elit olduklarına kanaat getirdiklerinin siyasi meşruiyetlerini tanımama yolundaki popülist dürtünün ürünü olarak tipikti.

102 Ronald Formisano, "Populist Movements", s. 145. Ayrıca aynı yazarın kitabı *The Tea Party: A Brief History*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2012 ve Vanessa Williamson, Theda Skocpol ve John Coggin, "The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism", *Perspectives on Politics* 9, no. 1 (2011), s. 33, 34, 35.

103 Barack Obama'nın ABD'de doğmadığını, doğum belgesinin sahte olduğunu, dolayısıyla başkanlığının anayasaya aykırı olduğunu savunan hareket – ç.n.

Trump Amerikan popülist sağının simgesi ve ülkenin başkanı haline geldiğinde halka tamamlandı. Amerikan popülizmi liderini bulmuş, böylece o zamana kadar tamamlanmamış haldeki popülizm formu tamamına ermişti.

20. yüzyılın ilk on yıllarında Çay Partisi ve Başkan Donald Trump bu ulusal ama aynı zamanda ulus-aşırı popülist gelenekleri devam ettirdi. Beyazların üstünlüğünü savunan bir internet sitesi olarak, Trump'ı başkanlığa götüren yolda kayda değer bir katkısı bulunan ve genel müdürü Trump'ın kampanyasının baş stratejisti olan *Breitbart*'a göre Trump, Atlantik'in iki yakasındaki "popülist, milliyetçi adaylar" için yol gösterici bir örnek teşkil etmişti. Siteye göre: "Küreselleşme bir dizi güçlü darbe yedi; popülist partilerin Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya, Büyük Britanya, Macaristan ve diğer ülkelerde süregiden yükselişi bu darbeler arasında özellikle önemli bir yer tutuyor. Brexit referandumunda olduğu gibi, müesses nizam borazanı ana akım medyayı da yanına alarak pervasızca hakikatlerin karşısına dikildi, gelgelelim kehanetlerinin asılsız olduğunun ortaya çıkmasıyla birlikte saçlarını başlarını yoldular." *Breitbart* Trump'ın popülizminin Amerika'yı kurtaracağını iddia ederken, İtalyan popülist Beppe Grillo, Trump'ın zaferinin dünya tarihinde bir dönüm noktası olduğunu iddia etmişti: "Çok geniş kapsamlı bir 'siktirin gidin' oldu bu! Trump söke söke inanılmaz bir zafer kazandı." Marine Le Pen ise Trump'ın zaferinin bir "küresel devrim"i, halk iradesinin elitler üzerindeki zaferini ifade ettiğini öne sürmüştü. Ona göre "Açıktır ki Trump'ın zaferi, kaderinde eskisinin yerini almak olan yeni bir dünyanın yoluna döşenmiş yeni bir taşır." Le Pen kendi başkanlık kampanyasında "*Au nom du peuple*"¹⁰⁴ sloganını benimsemiş, "Bir dönüm noktasındayız... Bu seçim, bir uygarlık seçimidir," iddiasında bulunmuştu. Tıpkı Trump gibi Le Pen de kendi duruşunu gerçek bir vatanseverin duruşu olarak tanımlamıştı: "[A]rtık ayrımın sağ ile sol arasında değil, vatanseverlerle küreselleşmeciler arasındadır."¹⁰⁵

104 (Fr.) Halk adına – ç.n.

105 Virginia Hale, "Le Pen: Trump's Win 'Victory of the People Against the Elites'", *Breitbart*, 13 Kasım 2016, www.breitbart.com/london/2016/1w1/13/le-tes

Ulus-aşırı düzlemde paylaşılan bu eğilim ve bağlamsal benzerlikler, dünyanın bu en paradigmatic ve ünlü demokrasisinde popülizmin yeni yıkıcı zaferini ortaya koymuştu. Bu gerçek, siyasi bakımdan ABD'yi istisnai ve özgül bir varlık olarak ele alma noktasındaki geleneksel çağrıları ve Amerikan tarih yazımında uzun süredir bulunan, ABD'de yaşananlara paralel ulus-aşırı tarihleri görmezden gelme eğilimini bastırdı. Faşizm ve otoriterizm konusunda bir uzman olan Antonio Costa Pinto'nun ifade ettiği gibi, Trumpizm'in doğuşuyla birlikte, Amerikan demokrasisinin daha geniş bir sağ popülist eğilimin parçası olmadığını iddia etmenin ne kadar sorunlu bir yaklaşım olduğu da netleşti.¹⁰⁶ ABD, dünyanın tüm geri kalanını istisnai derecede etkileyen merkezî ve küresel önemi haiz bir saha olsa da, sonuçta dünya tarihinin bir parçasıdır. Aslında tarihsel süreç içinde ortaya çıkan Amerikan popülizminin bazı semptomatik hususiyetleri de yok değildir. Liberalizmin hüküm sürdüğü bir ülkede tesis edilmiş Amerikan popülizmi, ister istemez geçmişe dönüp ülkenin bir cumhuriyet olarak sahip olduğu liberal kökenlerine seslenecekti. Aslında ABD, Andreas Kalyvas ve Ira Katznelson'ın da ifade ettiği gibi, "dünyanın ilk liberal rejimi"ydi. Amerikan cumhuriyetinin Thomas Paine ve James Madison gibi kurucuları siyasi erdemi siyasi temsil şeklinde yeniden tanımlayıp, halkın temsil edilmesi şeklinde bir modern demokrasi tanımı geliştirdiler.¹⁰⁷ Sun-

pen-tr umps-win-victory-people-elites/; "Far-Right Hopeful: French Election 'Choice of Civilization'", *Breitbart*, 5 Şubat 2017, www.breitbart.com/news/far-right-hopeful-french-election-choice-of-civilization/. Ayrıca bkz. Thomas D. Williams, "Italian Leftist Media in Meltdown Over Trump's Populist Victory", *Breitbart*, 9 Kasım 2016, www.breitbart.com/london/2016/11/09/italian-leftist-media-meltdown-trumps-populist-victory/; Chris Tomlinson, "European Populist Candidates to Benefit from 'Trump Effect'", *Breitbart*, 9 Kasım 2016, www.breitbart.com/london/2016/11/09/european-populist-candidates-benefit-trump-effect/; Donna Rachel Edmunds, "Emboldened by Trump's Success, Italian Populist Parties Circle Prime Minister Renzi", *Breitbart*, 10 Kasım 2016, www.breitbart.com/london/2016/11/10/emboldened-trumps-success-italian-populist-parties-circle-prime-minister-renzi/.

106 Bkz. Antonio Costa Pinto, "Donald Trump, com e sem populismo", *Público*, 3 Eylül 2016.

107 Andreas Kalyvas ve Ira Katznelson, *Liberal Beginnings: Making a Republic for the Moderns*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 4-5, 14, 16, 93, 96, 98-99.

dukaları çözüm, halk egemenliği ile siyasi temsilin yeni bir birleşimiydi. Onlara göre iktidar mutlak değildi ve yetki en nihayetinde halktan alınmalıydı. Seçim süreçleri bu yetki alım sürecini ifade etmişti. Temsilciler halk adına bir süre yönetirdi, fakat mutlak iktidar yalnızca halktaydı. Siyasi meşruiyetin kaynağı geçici temsilciler değil, halktı. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra bu ideal, pratikte her zaman gerçekleşmemiştir. Seçimli temsilde halkın doğrudan yönetiminin yerini halkın dolaylı yönetimi alır, bu da demokrasinin genişlemesini sınırlar. Ayrıca halkın kendi adına hareket etmesi için seçtiği insanlar, genellikle tahakküm biçimlerini güçlendiren siyasi süreçleri hayata geçirme olanağına da sahipti. Sözelimi, Hannah Arendt'e göre halk egemenliği, kolayca eşitsiz ve otoriter sonuçlar doğuracak şekillerde kullanılabilir. Kalyvas'ın açıkladığı gibi, Arendt bizi "kamu-sal alanın kurucu çeşitliliğini ve tam da çoğulluğunu, üniter bir makro özne, yani 'Tek Vücut Halk' (tehlikeli) kurgusunu şiddet yoluyla dayatarak imha eden homojenleştirici egemenlik dürtüsüne karşı uyarmıştı."¹⁰⁸

Halk egemenliği nosyonları hiç kuşkusuz tarihte hem eşitlikçi hem de otoriter sonuçlar yarattı. Bu bağlamda ABD, çelişkili bir egemenlik nosyonuna sahip olma, yani demokratik sonuçları hem teşvik edip hem de sınırlandırma noktasında diğer ülkelerle ortaklaşır. Jason Frank'ın bize hatırlattığı gibi, bu ülkenin tarihi, "iktidarın yegâne meşruiyet kaynağı" olarak halkın şu şekillerde zikredilmesiyle şekillendi.

Halk; bir yandan sömürgeci güçlere karşı halk devrimini meşrulaştırmak, ama bir yandan da 'halkın, kolektif kapasitesi bakımından dışlanmasına' dayalı anayasal bir düzen kurmak için; bir yandan eyaletleri cesaretlendirmek, ama bir yandan da birliği güçlendirmek için; bir yandan kendini devlet yerine koyup düzen sağlamayı ya da hakkını almayı onaylamak, ama

108 Andreas Kalyvas, "Popular Sovereignty, Democracy, and the Constituent Power", *Constellations* 12, no. 2 (2005), s. 224. Kalyvas, egemenliğin demokratik olmayan potansiyeli hakkında Hans Kelsen ve Michel Foucault kadar birbirinden farklı görüşlerden yazarların Arendt'inkine benzer fikirleri savunduğunu ifade eder.

bir yandan da hukukun üstünlüğünü tasdik etmek için; bir yandan Yıldızlı Çağ'daki¹⁰⁹ ekonomik sömürüye karşı geniş bir popülist cephe kurmak, ama bir yandan da ulusun en berbat ırksal gaddarlıklarını sürdürmek için; bir yandan başkanlık makamını güçlendirmek, ama bir yandan da iktidarı halka geri vermek için kullanılmıştır.¹¹⁰

Bütün dünyadaki adaylar ve siyasi liderler, savundukları fikirleri basın ve akademi dünyasının eleştirilerinden sakınmak için, genellikle fikirlerinin halkta karşılık bulduğundan dem vurmuşlardı. Bu yaklaşımın sonucu, her popülizm analizi ni elitist ya da ulusal çoğunluk olduğu varsayılanların ihtiyaçları ve dilekleriyle uyumsuz saymak yönünde bir teolojik eğilimin zuhuru oldu. Bu durum muhalifleri, artık *popular*¹¹¹ kavramına ne gibi bir gerçeklik atfedilmişse, topuna karşı sembolik saldırı suçlamalarına maruz bırakmıştı.¹¹² *Popular* ile popülizm kavramları bilhassa da ABD'de âdeta eşanlamlarda kullanılır olmuşlar, bunun sonucunda her ikisi de, halkın ihtiyaçlarını yeniden keşfedip onlara eğilen meşru, özellikle de ilerici örneklerle özdeşleştirilmişlerdir.

Aslına bakılırsa *halk* terimi, liberalizmden faşizme çok farklı siyasi hareketleri temsil eden çok farklı ulusal aktörlerce aynı ölçüde sahiplenilmiş nötr bir kavramdır. Faşistler *popolo*¹¹³ ya da *volk* adına konuşurlarken, reel sosyalistler halkı ulus ile eşleştirir, liberaller ise modern çağı ifade eden temel mottolar-

109 ABD tarihinde 1870'lerde başlayıp aynı yüzyılın sonunda biten büyük ekonomik gelişme, ama aynı zamanda büyük bir yozlaşma ve sömürünün yaşandığı, plutokratik eğilimlerin güç kazandığı bir dönemdir. İsmi kökeni, Mark Twain'in Charles Dudley Warner ile birlikte yazdığı ve bu dönemi konu alan *The Gilded Age* isimli romandır – ç.n.

110 Jason Frank, *Constituent Moments: Enacting the People in Postrevolutionary America*, Durham, NC: Duke University Press, 2010, s. 5.

111 (İng.) Halk, halka dair, halka ait, halka özgü, halkı gözeten, ayrıca yaygın, beğenilen, popüler gibi anlamları vardır. Burada ilk belirtilen anlamlarında kullanılmıştır – ç.n.

112 Pierre Bourdieu, "You said 'popular'?", Alain Badiou, Pierre Bourdieu, Judith Butler ve diğerleri (haz.), *What Is a People?* içinde, New York: Columbia University Press, 2016, s. 32-48.

113 (İt.) Halk – ç.n.

dan biri olarak “biz halk” derler.¹¹⁴ Fakat popülizmde bütün bu gelenekler birbirine bağlanmıştı. Bu bağlamda popülizm siyasi temsil ile tam yetki devrini bir ve aynı şey haline getirip, her ikisini de demokrasinin gerçekten işlediği mitsel bir geçmiş fikrine bağlar. Böylece popülizm kendisini hem bir geçmişe dönüş, ama hem de hoşgörü ve çeşitliliğin artık başat bir siyasi rol oynamayacağı bir gelecek olarak sunmuştu. Amerikan popülizmi kendi demokratik köklerine dönmekte daima başarılı olmuştur, bu konuda başka ülkelerdeki popülizm vakalarından daha öndedir; fakat her yerde olduğu gibi ABD’de de bu kökler genellikle sulandırılmış, çoğunlukla sınırlandırılmış ve mitsel bir yaklaşımla çoğulluktan kurtuluş kaynağı olarak algılanmıştı.

İkinci Dünya Savaşı’nın bitişi, dünyanın geri kalanını olduğu gibi ABD’yi de ciddi ölçüde dönüştürdü. Savaş-sonrası kurulan ekonomik düzen ve liberalizmin hegemonik statüsü, solun popülist potansiyelini en aza indirip, sağ popülizmin Panama Kanalı’nın kuzeyinde baskın bir karakter kazanmasına olanak verdi. Fakat yüzyılın geri kalanında, popülizm, Cumhuriyetçi Parti içindeki ve dışındaki daha muhafazakâr unsurlar tarafından asimile edilip dizginlendi. Bilhassa girdiğimiz yüzyılın birbiriyle bağlantılı neoliberalizm, teknokrasi ve ekonomik kriz döngülerinden sonra bu durum gittikçe değişmeye başladı. En nihayetinde 2017 yılında Amerikan aşırı sağ popülizmi iktidara geldi.

Bir siyasi hareket düzleminde bakarsak, ABD’deki Çay Partisi ve sonrasında Trumpizm, tüm dünyada tarihsel olarak popülizmi tanımlamış hareketlerle benzer otoriter etkileşimler sergiliyordu. Popülist radikalleşmenin mantığı, halk ile öteki, yani muhayyel halk düşmanları arasındaki karşıtlığı şiddetlendiriyordu. Bu ölçüsüz düşmanlık tam da çoğu taraftarının liderlerinden talep ettiği şeydi. Ben ve Pablo Picato Trumpizm hakkında şöyle yazmıştık: “Bazı gözlemciler, Trump taraftar-

114 Bu konu için bkz. Alain Badiou, “Twenty-Four Notes on the Uses of the Word ‘People’”, Alain Badiou, Pierre Bourdieu, Judith Butler ve diğerleri (haz.), *What Is a People?* içinde, s. 21-22.

larının onu yanlış anladığına ya da onun temsil ettiği şeye aslında inanmadığını düşünüyor ya da belki de bunu umut ediyorlar. Bu gözlemciler yanılıyor.” Söz konusu gözlemciler arasında, Trump taraftarlarının yanıltıldığını düşünen Başkan Barack Obama da vardı. Gelgelelim Afro-Amerikalılara ve göçmenlere karşı hissedilen husumet ile Trump’a verilen destek arasında bir bağıntı olduğunu ortaya koyan araştırmalar mevcuttu. Bizim iddiamız ise şuydu: “Taraftarları Trump’ı anti-demokratik özelliklerine rağmen değil, tam da bu özellikleri habesiyle seviyorlar.”¹¹⁵ Ne popülizm basitçe kendi karizmatik liderlerine indirgenebilir, ne de bu liderlerin etkisi basitçe bunların halkın gerçek ya da sahte elçileri olup olmadığıyla açıklanabilir. Liderler ve taraftarları birbirlerinin beklentilerine karşılık verir ve birlikte hareketin gerçekliğini şekillendirirler. Aslına bakılırsa popülizm bir rejim olarak da bu şekilde doğmuş, Arjantin diktatöryel sisteminin demokratikleşmesini sağlamıştı. Fakat tersi de mümkündür, sözgelimi, büyük bir azınlık ya da Maduro’nun Venezuela’sında olduğu gibi az bir farkla üstünlük sağlayan çoğunluk, tarihte popülizm için kurucu bir işlev gören seçime dayalı meşruiyete artık ihtiyaç duymayıp demokrasiden gittikçe uzaklaşma kararı verebilir.

Popülizmin modern tarihi bize bu durumun net bir şekilde ilk kez Peronizm vakasında görüldüğünü gösteriyor. Perón’un idaresi altındaki Arjantin, gelirin ciddi bir yeniden dağılımını deneyimledi; kent ve kır işçilerinin hakları iyileştirildi, ücretler ve iş imkânları arttı. Perón ve 1943-1946 dönemi diktatörlüğünün toplumsal tabanda hayata geçirdiği yapısal reformlar ilk başlarda demokratik süreçler içinde gerçekleşmedi. Bu nedendir ki Perón taraftarları, diktatörlük rejimini ve onun başat figürünü açıkça ve usulünce destekleyemediler. Bu destek, diktatörlüğe yasal olarak son verilmedikçe kendini ortaya koyamazdı. Perón bu çelişkiyi, o güne kadar bir diktatörlük şeklindeki liderliğini meşrulaştırmak amacıyla seçim çağrısı yaparak ortadan kaldırdı. Dahası, 1945 yılında diktatöryel yetkiler

115 Federico Finchelstein ve Pablo Piccato, “Donald Trump May Be Showing Us the Future of Right-Wing Politics”, *Washington Post*, 27 Şubat 2016.

elinden alındığında ve sonrasında lehine düzenlenen ünlü halk mitingleri boyunca, kendisini diktatörlüğe karşı bir halk darbesinin lideri olarak konumlandırmayı başardı. İşte bundan sonra 1946 Şubat'ındaki başkanlık seçimlerini kazandı. Sonuç ise, sosyal haklardaki bir genişlemeyi ve Perón taraftarlarının seçimlere dayalı siyasi katılımındaki yükselişi muhalefetin siyasi haklarında bir sınırlamayla mezceden bir demokrasi oldu.

Geçmişten bugüne

Bu yeni savaş-sonrası siyaset formu, daha sonra klasik Latin Amerika popülizmi formu haline geldi. Otoriter bir seçimli demokrasi biçimi olarak popülizm, alışılmış siyasi kalıpların dışında olduğu iddiasındadır. Demokrasi hususunda seçimle ilişkisi olmayan iddiaları vardır. Siyasi azınlıkların kendilerini ifade edebilecekleri alanlar azalırken, ulusun “gerçek” iradesine ihanet içindeki insanlar olmakla ya da daha kötüsü, ülkeye komplolar kuran dış güçlerin basit maşaları olmakla suçlanırlar. Son olarak, popülizm devlet ve hareketi birleştirip lideri halkın cisimleşmiş hali olarak nitelendiren kayırmacılık (*clientelism*) biçimlerini bir dayatma halinde hayata geçirir. Nitekim Perón kendi liderliğini, bir bütün olarak ülke halkı ile devletin güvenlik aygıtlarını birbirine bağlayan ebedi bir bağlantı olarak görmüştü. Perón, kendisinden üçüncü tekil şahıs olarak bahsettiği 17 Ekim 1945 tarihli ünlü söylevinde bunu şöyle ifade etmişti: “Cumhuriyetin bu tarihi ânında, izin verin Albay Perón halk, ordu ve polisi birbirine bağlayıp bunlar arasındaki birlik ve beraberliği yıkılmaz kılacak bağlantı olsun. İzin verin bu birlik ebedi ve sonsuz olsun ki, bu halk ulusallık ve düzenin hakiki ve özgün kuvvetlerinin ruhsal birliği ortamında büyüsün.” Perón kendisini bir kanun-ve-nizam lideri olarak konumlandırmıştı. Bölünmüş durumdaki bir halkı yeniden birleştirebilirdi, fakat bunu ancak halk arasındaki bütün ayrımları ortadan kaldırarak yapabiliirdi. Bu Arjantinli asker yukarıda söylediklerini hayata geçirirken, yalnızca milli güvenliği değil, aynı zamanda milli kimliği de tehlikeye attığı iddia edilen iç ve

dış muhayyel düşmanlara karşı polis ve silahlı kuvvetleri yüceltti. Pablo Piccato ve Dirk Moses'la birlikte yazdığım makalede de ifade ettiğimiz gibi, Trump da biz-onlar karşıtlığına dayalı bir felaket tellallığını, şovenist beyanları ve kanun ve nizam fikri ile kendisinin halkın “elçisi” olduğu uydurmasını mezcetmişti. Trump “Amerikan yıkımı”ndan¹¹⁶ bahsettiği yemin töreni konuşmasında, Amerika halkının bir siyasetçi azınlığını yenilgiye uğrattığını söyledi: “Çok uzun zamandır ülkemizin başkentindeki küçük bir grup insan iktidarın nimetlerinden faydalanırken, halk bu nimetlerin bedelini ödüyor.” Trump ayrıca ülkenin suça battığını da iddia etmişti; seçim kampanyası gezilerinde “bir yılda işlenen cinayet sayısının” son elli yılın en yüksek seviyesine çıktığı yalanını söyleyip polislerin ABD'deki “en hırpalanmış insanlar” olduklarını öne sürmüştü.¹¹⁷

Klasik popülizmin iyi bir talebesi olan Trump, Perón tarzı bir popülizmi hayata geçiriyordu; bu popülizm tarzı, ulusal gerilemenin müsebbibi olarak seküler anayasal demokrasiyi gören bir yaklaşıma dayanıyordu. Kendilerini ülkelerinin ve halklarının cisimleşmiş hali olarak sunan bu liderler, seçim sonuçlarının gereği adı altında, ülkelerini baş aşağı çevirmek istemişlerdi. Hatta Trumpizm vakasında, Trump genel oy oranı itibarıyla rakibinin gerisinde kalmış olmasına rağmen bu kurguda ısrar edildi. Peronizm'de ise bu otoriter demokrasi anlayışı, halkoyunun, iki savaş arası yıllarda ortaya çıkan milliyetçilik ile Marksist olmayan milliyetçi sosyalizm sentezinin meşrulaştırılmasında kullanılması ihtiyacını doğurmuştu. Perón anılarında İtalyan faşizmi ile Nazizm'i açıkça bu “ulusal karaktere sahip sosyalizm”le özdeşleştirmişti. İtalya'yı ziyaretinden bah-

116 Trump'ın, başkanlığını devraldığı ABD'yi distopik bir şekilde “metruk fabrikaların, ekonomik endişenin ve yükselen suç oranlarının” ülkesi olarak tanımlarken kullandığı, motamot çevirisiyle “Amerikan katliamı/kıyımı/kırımı” anlamına gelen *American carnage* ifadesinin karşılığı olarak kullanılmıştır – ç.n.

117 Bkz. “Desde los balcones de la Casa de gobierno despidiéndose de los trabajadores concentrados en la Plaza de Mayo: Octubre 17 de 1945”, Coronel Juan Perón, *El pueblo ya sabe de qué se trata: Discursos* içinde, Buenos Aires: 1946, s. 186. Ayrıca bkz. Dirk Moses, Federico Finchelstein ve Pablo Piccato, “Juan Perón Shows How Trump Could Destroy Our Democracy without Tearing It Down”, *Washington Post*, 22 Mart 2017

sederken şöyle demişti: “Askerî görevimi İtalya’da yerine getirmeyi seçtim, çünkü orada yeni türde bir ulusal sosyalizm test ediliyordu. O zamana kadar sosyalizm Marksist’ti. İtalya’da ise sosyalizm kendine özgüydü, İtalyandı: faşizm.”¹¹⁸ Perón faşizmi demokratik, anti-liberal temeller üzerinde tamamen yeniden kurguladı. Fakat popülizm Arjantinli değildir; Latin Amerikalı, Kuzey Amerikalı, Asyalı ya da Avrupalı da değildir. O, her biri kendine has Avrupa, Asya, Amerika ve Latin Amerika tarihleri olan küresel bir fenomendir; siyasi fikirlerin ve tarihsel deneyimlerin Atlantik’in iki yakası boyunca ve ötesinde karşılıklı bağlantılarının ve aktarımlarının sonucudur, o zaman da böyleydi.

Popülizm ilkin sol karşıtı demokratik bir yol ve liberalizm ile komünizm arasındaki Soğuk Savaş dikotomisini aşma girişimi olarak doğdu. Peronizm, faşizmin demokratik olmayan deneyimlerini “demokratikleştirmek” suretiyle ilk savaş-sonrası popülist rejim örneğine dönüştü. Çok geçmeden bu örneği, Brezilya ve Bolivya’nın da aralarında olduğu diğer Latin Amerika ülkelerinde kurulan rejimler izledi.

Popülizm, faşizmin yeniden formülasyonu olarak modern biçimiyle ortaya çıktıktan sonra çeşitli ve birbirine zıt tarihlerle sahip olmuştur. Hans Vorländer’in ifadesiyle, o, “iyi, kötü ve çirkin” olabilir. Demokrasi üzerinde çok çeşitli, hatta birbirine zıt etkiler yaratabilir: Onu canlandırması da, daraltması da, hatta yıkması da mümkündür.¹¹⁹

Latin Amerika’daki klasik popülist rejimler genellikle, otoriter plebisiter başkanlık şeklindeki liderliği, geniş halk çoğunluklarının oy desteğini ve sosyal haklarda sağlanan bir genişlemeyi mezcetmiştir. Buna karşın daha yakın tarihlere tekabül eden Avrupa sağ popülizmi ise genel olarak göçmenleri hedef almış, Avrupa’nın bütünleşmesine karşı çıkan bir siyaseti ön plana çıkarmıştır. Popülizmin en yakın dönemli tarihsel for-

118 Bkz. Tomás Eloy Martínez, *Las vidas del General*, Buenos Aires: Aguilar, 2004, s. 2.

119 Hans Vorländer, “The Good, the Bad, and the Ugly: Über das Verhältnis von Populismus und Demokratie - Eine Skizze”, *Totalitarismus und Demokratie* 8, no. 2 (2011), s. 187-194.

masyonlarına bakarsak, küresel ekonomik çöküşe ve geniş kesimlerin algıladığı biçimiyle (hükümetten hükümete değişen, büyüyen toplumsal uçurumlara kayıtsız bir teknokratlar eliti- nin devamlı varlığının şiddetlendirdiği) bir temsil krizine verilmiş çoğulcu olmayan bir tepki görürüz.¹²⁰

Neoliberalizme verilmiş bu tepkiler sağdan da soldan da gelir; bazen ise, İtalya'daki Beş Yıldız Hareketi ve Arjantin'deki *Kirchnerista* Hareketi'nde olduğu gibi, bu ikisinin karışımıdır. Bu karışım sol ile sağ arasındaki sınırlarla çelişki halinde olmakla birlikte, sözgelimi Bolivya'da Eva Morales'in sol popülizmi ile Finlandiya'da Hakiki Finler'in yabancı düşmanı popülizmi arasındaki önemli, hatta özsel farkları ortadan kaldırmaz.¹²¹ Bunların neoliberalizme gösterdikleri birbirinden çok farklı tepkiler, sağ ve solun en nihayetinde neden tarihsel olmayan genelleyici tanımların sınırları içine hapsedilemeyeceğini açıklar. Bununla birlikte popülizm, halihazırdaki standart ideolojik sınırları sürekli bir şekilde yeniden şekillendirir.

Hem sol hem de sağ popülizm Avrupa'da bir siyasi güç haline geldi. Sola bakarsak, Yunanistan ve İspanya bu kapsamda değerlendirilmeye en uygun popülist hareketlerin bulunduğu ülkelerdir. İngiltere, İtalya, Fransa, Slovakya, Bulgaristan, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Almanya ve Avusturya'da ise sağ popülist siyasetçiler iktidarı "oligarşik elitler"den alıp "halk"a

120 Bkz. Fabián Bosoer and Federico Finchelstein, "Populism and Neoliberalism: The Dark Sides of the Moon", *Queries* 3 (2014), erişim tarihi: 14 Ekim 2014, www.queries-feps.eu/populism-and-neoliberalism-the-dark-sides-of-the-moon/. Ayrıca bkz. Fabián Bosoer ve Federico Finchelstein, "Russia Today, Argentina Tomorrow", *New York Times*, 21 Ekim 2014. Popülizm ve teknokraşi üzerine bkz. Christopher Bickerton ve Carlo Invernizzi Accetti, "Populism and Technocracy: Opposites or Complements?", *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 20, no. 2 (2017), s. 182-206; Müller, *What Is Populism?*, s. 93-99. Latin Amerika için bkz. Carlos de la Torre, "Technocratic Populism in Ecuador", *Journal of Democracy* 24, no. 3 (2013), s. 33-46. Elitler nosyonu ve güncel popülizm üzerine bkz. Hugo Drochon, "Between the Lions and the Foxes", *New Statesman*, 13-19 Ocak 2017

121 Bkz. Nancy Postero, "El Pueblo Boliviano, de Composición Plural: A Look at Plurinationalism in Bolivia", de la Torre, *Promise and Perils of Populism* içinde, s. 398-423; Östen Wahlbeck, "True Finns and Non-True Finns: The Minority Rights Discourse of Populist Politics in Finland", *Journal of Intercultural Studies* 37, no. 6 (2016), s. 574-588.

geri verme gerekliliğini vurguluyorlar. Genellikle Avrupa'nın parçaları olarak değerlendirilmemekle birlikte Türkiye ve Rusya'da iktidarda olanlar da net bir şekilde popülist liderlik biçimleridir; her iki ülkede de muhalefet, halk iradesinin karşısında yer alan güçler şeklinde sunuluyor. Birçok hareketten daha uç bir popülizm biçimini savunan Altın Şafak ile Macaristan'daki Jobbik Partisi ise yeni bir faşizmin takipçileri, ya da basitçe neo-Nazizm formları olarak değerlendirilebilir.

Faşizm ile popülizm arasındaki bu ileri geri hareketler, demokratik-otoriter popülizm formlarının eski hallerine dönmemesinin, popülizmin yeniden faşizme dönüşmesinin mümkün olduğunu ortaya koyar. Sözgelimi İngiltere'deki "ılımlı" UKIP'in faaliyetleri 2016 referandumunda Brexit kararının çıkmasında, daha genel olarak ise Avrupa Birliği'ndeki çözümlerde ciddi ölçüde etkili oldu. Bu hareket alternatif olarak ulusa geri dönüşü ve kurumların anti-politik reddini öneriyordu.

Popülist oluşumlar muhalefette oldukları dönemlerde, henüz oluşumunu tamamlamamış, işlevleri protestoyla sınırlı sistem içi partilerdir. İktidarda olmadıklarından, etkileri siyasi gündemi ne kadar etkilediklerine bağlıdır. Hoşgörüsüz milliyetçiliği desteklemek doğrultusunda bir işlev görürler. Bu popülist sağın, birçok Avrupa Birliği karşıtı referandumdan Brexit'e bir dizi farklı gelişmede cisimleşen ama kesinlikle bunlarla sınırlı olmayan başarısı, onun statükoya karşı çıkma yolları (çoğulluk karşıtlığı, öfke dışavurumları, bilhassa göçmenlere ve basma karşı genel bir hoşnutsuzluk, eleştirel tutum ve en önemlisi şoven milliyetçiliğe dönüş) bulmakta bilhassa iyi olduğunu gösterir.¹²² Çoğu örnekte bu popülist sağ, demokratik hayatın ve çoğulculuğun sunduğu olanak ve fırsatlara karşı duran "halk" şeklinde paradoksal bir yaklaşımı içerir; fakat bu paradoksa başka bir paradoks daha eşlik eder: anti-demokratik değerlerin istibdada, faşizme ya da diktatörlüğe karşı demokrasi adına konuşması. Rancière-

122 Bkz. Étienne Balibar, "Brexit: A Dismantling Moment", *Open Democracy*, 4 Temmuz 2016, www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/etienne-balibar/brexit-anti-grexit. Bir protesto hareketi olarak popülizm için bkz. Hans Vorländer, Maik Herold ve Steven Schäller, *PEGIDA: Entwicklung, Zusammensetzung und Deutung einer Empörungsbewegung*, Wiesbaden: Springer, 2016.

re'nin gözlemlerine göre oligarşik egemenlik formları, akrabalık ya da ırk temelli siyasetle bağlantılıdır. Bunların her ikisi de, daha eşitlikçi bir demokrasi karşısında konumlanmış anti-demokratik formları temsil eder.¹²³ Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi popülizm halk egemenliği nosyonuna, bu nosyonu liderlerin ve halkların teslis düşüncesiyle mezcetmek suretiyle sınırlar koyarken, neoliberalizm ise ikili bir egemenlik nosyonu ortaya koyar. Neoliberalizm, onlarca yıl boyunca yoksul Güney'de işbaşına gelmiş diktatörleri destekledikten sonra, şimdilerde piyasanın işlerliğine olan inancı, seçim süreçlerinin küresel ölçekteki meşruiyetiyle birleştiriyor. Bu bağlamda Wolfgang Streeck, neoliberalizmin bir anlam ifade edecek ölçüde demokratik katılıma dayanmayan bir egemenlik formunu temsil ettiğini çünkü onun aynı zamanda piyasanın buyruklarına dayandığını öne sürer. Nitekim neoliberalizm, yurttaşların siyasete katılımını akamete uğratmak suretiyle kendi usulünce demokrasinin önüne engeller de koyar, hatta halk egemenliğini piyasa egemenliği ile mezceder. Kapitalizm ile toplumsal hayatın bu şekilde uzlaştırılmasının bir boyutu, piyasa mantığının doğallaştırılması ve sonra da siyasetten önce gelen ya da onu aşan ahlâki ya da etik bir yükümlülük gibi sunulması eğilimidir. Streeck'e göre, "Neoliberal kapitalizm ve seçimli demokrasinin birlikte uyum içinde yaşaması, ancak bu ikincisi 'piyasa güçlerinin serbest oyunu'na eşitlikçi siyasi müdahalelerde bulunma kapasitesinden yoksun bırakılırsa mümkündür" Demokrasinin bu kapasiteden yoksun bırakılmasının sonucu ise, "kapitalist tektip kültürün otoriter yöntemlerle dayatılmasıdır"¹²⁴

123 Bkz. Jacques Rancière, *Hatred of Democracy*, s. 96-97 Ayrıca bkz. Rancière, "Non, le peuple n'est pas une masse brutale et ignorante", *Libération*, 3 Ocak 2011.

124 Neoliberalizm, "siyasanın [policy] ve siyasetin piyasa mantığı tarafından muntazaman disipline edilmesini ve toplumsal yapının liberal piyasa kapitalizminin işlevsel zorunlulukları doğrultusunda aralıksız bir şekilde yeniden ayarlanmasını" temsil eder. Bu konuda Wolfgang Streeck'in şu çalışmalarına bkz. "Small-State Nostalgia? The Currency Union, Germany, and Europe: A Reply to Jürgen Habermas", *Constellations* 21, no. 2 (2014), s. 214, 218; "Markets and Peoples", *New Left Review* 73 (2012), s. 64, 67; "L'egemonia tedesca che la Germania non vuole", *Il Mulino* 4 (2015), s. 608.

Hem neoliberalizm hem de popülizm halk adına ve halkın çıkarına yönetmeyi arzular, fakat alternatif toplum vizyonlarının meşruiyetini kabul etmez. Avrupa’da bu özellikle böyledir, fakat bu yeni Avrupa sağ popülist hareketlerinin çoğu, Avrupa Birliği’nin yıkılmasını isteseler de, demokrasiyi yıkmaya çalışmazlar. Yapmaya çalıştıkları şey, demokrasinin etki alanını sınırlayıp özgürleştirici potansiyelini azaltmaktan ibarettir. Bununla birlikte faşizmin Avrupa’ya dönüşü radikalleşme biçiminde, bazı ülkelerde ise en otoriter popülizm türlerinin, bunlarla aynı soydan gelen bir devamı biçiminde gerçekleşir. Çoğu Avrupa popülist hareketi böyle değildir, fakat Yunanistan’daki Altın Şafak derin faşist köklere sahiptir. Ülkedeki finansal kriz ve Almanya ile Avrupa Birliği’nin acımasız neoliberal kemer sıkma önlemlerini kanunlaştırma yönünde ülkeye yaptığı baskı, iki savaş arası dönem Avrupa faşizminin hayaletlerini uyandıran popülist tepkilere neden oldu. Neo-faşist Altın Şafak Partisi açıkça gamalı haçı andıran bir amblem kullanıyor. Taraftarları göçmenlere ve siyasi karşıtlarına karşı cinayete varan şiddette fiziksel saldırılarda bulunurken, antisemitist ve Holokost inkârcısı bir parti çizgisi söz konusu. Benzer duyarlılıklar Macaristan’da da yükselişte; milliyetçi, göç karşıtı ve antisemitik Jobbik Partisi ülkedeki en önemli siyasi oluşumlardan biri durumunda.¹²⁵

Atlantik’in öte yakasında ise Donald Trump’ın başarıyla sonuçlanmış başkanlık kampanyası, Birleşik Devletler’i yeniden sağ popülizmin dünya merkezi konumuna getirdi. Trump, etnik ve dinsel ayrımcılıktaki ısrarıyla öylesine açık bir şekilde ırkçılığa sarılmıştı ki, ırkçılıklarını daha koşulları gözetir şekilde yeniden ambalajlayan Fransa’daki Ulusal Cephe’yi ve Avusturya’nın Özgürlük Partisi’ni sollamıştı.

Avrupa ve ABD, hem liberalizme ama hem de sola bir tepki olarak gelişen sağcı bir popülizm formunun bir geri dönüşüne tanıklık ediyor; bu, söz konusu popülizm formunu klasik otoriter Latin Amerika popülizm yorumuna yaklaşıyor. Fakat

125 Finchelstein ve Bosoer, “Is Fascism Returning?”, Andreas Kalyvas ve Federico Finchelstein, “Fascism on Trial: Greece and Beyond”, *Public Seminar*, 10 Ekim 2014.

bu, Latin Amerika popülizminin toplumsal bakımdan kapsayıcı vurgularının yeniden üretimi söz konusu olmaksızın gerçekleşiyor. Avrupa'nın sağ popülistleri ile Amerikan popülistleri Latin Amerika popülizminin toplumsal eşitsizlik eleştirisinin yerine, etnik, dinsel ve göçmen azınlıkların ulustan dışlanması yönünde bir baskıyı geçirdiler. Avrupalı ve Amerikalı sağ popülist liderler, gittikçe büyüyen toplumsal eşitsizlik koşullarında, yurttaşların geleneksel demokratik temsil formlarından kurtarılması gerekliliğini öne çıkardılar. Bu liderler kendilerini, ülkede yaşayan herkesin değil, "gerçek" halkın cisimleşmiş hali olarak görürler. Avrupa'da, sözgelimi İngiltere, Hollanda, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde bu azınlık karşıtı yaklaşımlar popülist hareketlerin de ötesine geçerek, muhafazakâr ve hatta sosyal demokrat siyasetçiler tarafından bile gittikçe daha fazla kabul görüyor.

Latin Amerika'da ise sağ ve sol popülizmler genel olarak bölgesel bütünleşmeye vurgu yaparlar. Avrupa ve Amerika'daki sağ popülizmde böyle bir şey görülmez. Popülizm 1940'larda sola karşı antikomünist ama aynı zamanda toplumsal yeniden dağıtım ile devlet kapitalizmini mezceden bir tepki olarak doğmuş olmasına karşın, 1990'larda dikey bir liderlik anlayışı ile serbest piyasa ekonomisini mezcetme amaçlı yeni bir sol karşıtı girişime evrildi. Kemer sıkma programları genellikle artan ekonomik işleyiş bozukluğuna ve durgunluğa verilmiş yanıtlar olarak sunulmuştu. Gerçekte ise bunlar her iki sorunu çözmekte de başarısız olmuş, devletin Latin Amerika'daki toplumsal uçurumları kapatma kapasitesinin en aza inmesinin sebepleri arasında yer almışlardı. Bolivya, Venezuela ve Ekvador'da solla ilişkilendirilmiş son dönem Latin Amerika popülizmleri net bir şekilde bu sağ-sol popülist döngünün sonuçlarıdır. Bu ülkelerdeki popülizmler, bu sefer sağ popülizme bir yanıt olarak devlet ve popülist hareketi birleştiriyor, lideri halkın etkin velinimetisi olarak konumlandırıran kayırmacılık biçimlerini hayata geçiriyor. Bu rejimlerde toplumsal uçurumlar kapatılsa da, siyasi kutuplaşma baskın siyasi iklim haline gelir.¹²⁶ Buna karşın son dönem Avru-

126 Bkz. Finchelstein ve Bosoer, "Populism and Neoliberalism"

pa ve Amerika popülist deneyimleri, Peronizm ile Brezilya'daki Varguizm'in kapsayıcılığından çok uzak olsalar da, klasik popülizmin ilk dönem formlarını andırır. Popülizm üzerine çalışan bilim insanları yakın zamanlara kadar, Almanya gibi Batı'nın başat gücü konumundaki bir ülkenin bir şekilde popülizme karşı bağıışıklığı olduğuna bizi temin ediyorlardı, bunlar için Almanya gibileri âdeta taklit edilmesi gereken örneklerdi.¹²⁷ Oysa Almanya, yabancı düşmanı popülizmin daha geniş kapsamlı bir Avrupa-Amerikan formunun önde gelen örneğidir.

Avrupa sağının bu yeni popülizmi, hem Yunanistan ve Macaristan'daki radikal formları hem de görelî olarak daha hafif dozdaki Fransa, İtalya, Avusturya, Almanya ve Hollanda'daki örnekleri itibarıyla, şaşırtıcı bir şekilde popülizmin pre-demokrasi temellerine açıktır. Amerikan popülizminin 21. yüzyıl gelişim çizgisinde de aynı durum söz konusudur. Bu popülizm, demokratik kurumlara karşı en iyi durumda ikircikli ve değişken bir tutuma sahiptir. En kötü durumda ise onu yıkmak ister. Bilhassa Avrupa'da popülizmin demokratik olmayan köklerine dönme olasılığı şu soruyu gündeme getiriyor: Avrupa sağ popülizmi kendisini yeniden biçimlendirip, son yıllarda kazandığı demokratik referansları küçümseyecek, bastırılmış faşist geçmişini günümüz gerçekliği haline mi getirecek? Demokratik çoğulculuk ve azınlık hakları karşısında ırkçı, neo-faşist bir pozisyon alan Yunan sağ popülistleri ile bunların Macar muadilleri, birçok diğêr AB karşıtı partiyle birlikte, gerçekten popülizmi faşizme geri döndürmeye istekli Avrupa popülizmi türlerini teşkil ediyorlar. Diktatöryel faşizme geri dönmek, popülizmin 1945'ten beri olduğú şeyi, yani demokratik otoriterizmi tasfiye etmek anlamına gelecektir.

Klasik popülizm yalnızca diktatöryel faşist formları değil, siyasi şiddetin, ırkçılığın ve antisemitizmin uç sınırlara vardırılmasını, keza savaş ve militarizmi de reddetmişti. Hiç kuşkusuz Perón çok sayıda Nazi ve diğêr türden faşiste kucak açmış, Vargas ise Brezilya'daki azınlıklara zulmetmişti. Gelgelelim

127 Örneğın bkz. Cristóbal Rovira Kaltwasser, "Explaining the Emergence of Populism", de la Torre, *Promise and Perils of Populism* içinde, s. 212-213.

Perón, Arjantin Yahudilerinin, Peronist Yahudiler olduklarını beyan ettikleri sürece, ulusun gerçek birer parçası olmalarına izin vermişti. Yine Vargas'ın azınlıklara karşı yürüttüğü mücadeleler, Nazi tarzı faşizminin ırkçı yasalarından ziyade, Amerikan demokrasisinin çağımızdaki illiberal eğilimlerini (örneğin Franklin Delano Roosevelt'in Japon kökenli Amerikalılara karşı eylemleri) andırmıştı. Popülizm zımnen faşist yöntemlerin bir reddiyesini ifade etti. Geçmişe şiddet damgasını vurmuşsa da, gelecek farklı olacaktı. Perón 1945'te seçimi kazanmadan önce şöyle demişti: "Şiddetle seçim kazanılmaz. Akıl ve örgüt- le kazanılır... Gelecek bizim." Eva Perón da benzer bir şekilde, Franco'nun idaresi altındaki İspanya'ya yaptığı bir ziyaret sırasında İspanyol diktatörün eşi Carmen Polo'ya, Peronizm'in açığa vurduğu halkın iradesi ile Franco'nun temsil ettiği şiddet yoluyla dayatma arasındaki temel ayrımı açıklarken Peronist rejim ile Franco diktatörlüğü arasında açık ve net bir ayrım yapmıştı: "Buna birkaç kez katlandım, fakat artık tahammül sınırlarımı aşınca, kadına, kocasının halkın oylarıyla değil, bir askerî galibiyetin zorlamasıyla gelmiş bir yönetici olduğunu söyledim. Bu laflar o şişko Carmen'in hiç hoşuna gitmedi tabii."¹²⁸

Gerek Peronizm gerekse de diğer Latin Amerika popülizmleri içinde yer aldıkları toplumlarını kutuplaştırmış, fakat üst seviyelerde baskı ve siyasi şiddete bulaşmamışlardı.

Demokraside görülen benzer otoriter gelişmeler, Latin Amerika popülizminin son yirmi yılına damgasını vurmuş, popülizm dikey demokrasi biçimlerini dikey liderlik biçimleriyle birleştirmişti. Sözgelimi Chávez ve Nicolás Maduro yönetimi altındaki Venezuela örneği, ideal-tipik popülizm tasviri yapmayı genellikle zorlaştırır. Bu liderlerin yönettiği popülist rejim orduyu ve halktaki militarist eğilimleri güçlendirmiş, zaman zaman da antisemitizme bulaşmıştı. Her ne kadar Kumandan Chávez –1930 ve 1943'te Perón'un yaptığı gibi– ilkin bir dar-

128 Juan Domingo Perón, *El gobierno, el estado y las organizaciones libres del pueblo, La comunidad organizada: Trabajos, alocuciones y escritos del general Juan Domingo Perón que fundamentan la concepción justicialista de la comunidad*, Buenos Aires: Editorial de la Reconstrucción, 1975, s. 76; "La gira del arco iris" *La Nación*, 5 Nisan 1998.

be girişimine iştirak etmişse de, sonraları (seçim dışındaki demokratik usulleri sınırlandırmasına karşın) tamamıyla demokratik seçimlere sadık kalmıştı. Dolayısıyla Latin Amerika popülizmi genel olarak faşizmi arkasında bırakmış, fiilen –bu rejimi gayet iyi tanımlayan– otoriter demokrasi biçimlerini benimsemişti. Avrupalı ya da Amerikan neo-klasik sağ popülizminin, çoğu sol ve sağ Latin Amerika popülizmlerinin tarihlerinde genellikle karşılaştığımız ölçüde formel demokrasiye bağlı olup olmadıkları hususunda kesin bir şey söylenemez. Popülizmin bilhassa Avrupa’daki geçmişine ve bugününe daima faşizmin ürkütücü gölgesi düşüyor. Avrupa popülizmi, formel demokrasiye derin köklerle bağlı çoğu Latin Amerika popülizmi yorumuyla tam bir zıtlık içinde, popülist fenomeni pre-popülist, hatta faşist köklerine geri döndürme tehlikesi yaratıyor. Faşizmin post-faşist yeniden formülasyonunu değiştirip bozan en uç Avrupa popülizmleri gitgide neo-faşizme dönüşüyor.

Popülizm, siyasette çeşitliliğin, hoşgörünün ve çoğulluğun tam zıddıdır. Muhayyel bir çoğunluk adına konuşup, azınlık mensubu saydığı hiç kimsenin görüşünü kaale almaz. Bilhassa sağ popülizmin düşmanları arasında dinsel ve etnik azınlıklar ile –her şartta– bağımsız basın da vardır. Perón halk adına konuşup, kendisini elitlerin karşıtı saymıştı. Arjantinli General; Le Pen, Wilders ve Trump gibi çok sayıdaki günümüz liderine benzer şekilde, alışlageldik siyasetin karşısına bizzat kendisini koymuştu. Anti-politikayı temsil etmiş, kendisine mesihsel bir rol biçmişti. O Arjantin’i kökünden değiştirmekle, ölümcül bir kriz ânında ona yeni bir tarihsel temel kazandırmakla görevliydi.

Perón 20. yüzyıl popülizminin simgesiyse, yeni sağ popülizm silsilesi de popülizmin 21. yüzyıldaki yeni dalgasını temsil ediyor. Ne var ki popülizm bu sefer, Perón ve klasik popülizmin reddettiği bazı faşist temaları yeniden kullanıma sokuyor. Amerikan popülist sağ ile Fransız Marine Le Pen, İtalyan Kuzey Ligi ve Alman AfD ve PEGIDA gibi Avrupalı muadilleri, Latin Amerikalı liderlerin hayal bile edemeyeceği bir şekilde yabancı düşmanlığına geri döndüler.

İrkçılığın reddi, Perón'un otoriter demokrasi yorumunun, onu geçmişteki faşist ve yabancı düşmanı yaklaşımlardan ayıran kilit önemdeki bir unsuru iken, ırkçılık günümüzde yeniden siyasetin merkezine yerleşiyor gibi görünüyor. Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarındaki tarihsel ve toplumsal koşullarda şekillenen popülizm, geleneksel sol ile geleneksel sağ arasında üçüncü bir yolu temsil eder. O demokrasinin mantığına ve demokrasi fikrine, demokrasinin içinden itiraz ve muhalefet eder. Faşizmden Peronizm'e, Lepenizm'den Trumpizm'e (ve tersine ikincilerden birincilere), popülizm gerek geleneksel gerekse de daha radikal özgürleştirici siyaset biçimlerine güçlü bir tepki, kayda değer bir meydan okuma olmuştur, olmaya da devam ediyor. O, her türlü eleştirel ve tarihsel bilgiye dayalı demokrasi teorisine meydan okuyan ürkütücü bir rakiptir.

Demokrasi ve Diktatörlük Arasında Popülizm

Diktatörlük, modern popülizmin temellerinden biri olmasına karşın, popülizm bir diktatörlük değildir. Soğuk Savaş döneminin başlangıç yılları koşullarında bu paradoks modern popülizmin diktatöryel yönetimi reddedişinde rol oynamış, bu reddiye de yeni bir otoriter demokrasi rejimi yaratmıştı. Faşist diktatörlük deneyimleri popülist rejimlerin doğuşunda kilit bir faktör oldu; popülizmi tanımlayan şey kısmen onun diktatörlük karşıtlığıydı. Demek ki özgül ve tarihsel bir kitlesel modern diktatörlük tipi olarak “faşist diktatörlük”, popülizmin soykütüğünde merkezî bir yere sahiptir. Bazı popülizm yaklaşımları, popülizm ile Soğuk Savaş diktatörlükleri arasındaki nispeten yakın zamanlı zıtlık ilişkilerini ve süreklilikleri vurgular. Bu bölümde söz konusu yaklaşımlarla bir tartışma yürüteceğim. Bu yaklaşımların aksine ben, popülizmin Soğuk Savaş öncesi faşist diktatöryel yönetim biçimini kararlı bir şekilde reddedişi bağlamındaki değişken, muhalif doğasını anlama gerekliliğinin altını çiziyorum.¹ Popülizm Brezilya, Pakistan, El Salvador ve bir-

1 Örneğin bkz. Alain Rouquié, *A la sombra de las dictaduras: La democracia en América Latina*, Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, 2011, s. 114-115, 119-134, 251-259. Maria Victoria Crespo, popülizm ve diktatörlük konusunu şurada analiz eder: “Entre Escila y Caribdis: Las democracias constitucionales contemporáneas de América Latina”, Guadalajara Uluslararası Kitap Fuarı Akademik Buluşması’na sunulan tebliğ, 4-5 Aralık 2014.

çok diğerk ÷lkede artık klasikleşmiş Soğuk Savaş diktatörlüklerinin zuhurundan çok önce ortaya çıkmış anti-liberal, otoriter bir demokrasi biçimiydi; tanımlayıcı niteliğı, belirli toplumsal ve tarihsel koşullarda diktatörlüğü reddedişiydi, hâlâ da öyledir. Buna karşın popülizm aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle sonlanmış faşist küresel kitle diktatörlükleri deneyiminden geri kalan bazı diktatöryel unsurları da ileriki tarihsel süreçlere taşır.

Acaba popülizm, bir ideoloji, bir hareket ve bir rejim olarak aynı anda hem demokratik *hem de* ciddi derecede kurumsallık karşıtı olabilir mi? Diktatörlüklerle birçok ortak özelliklere sahip kurumsallık karşıtı bir politika tarzı, diktatörlüğün tam zıttı haline gelebilir mi? Aslında bana göre, popülizmin tutarsızlıkları üzerine kafa yormak bizi ancak, bu iki özellik de gerçekten var ve her daim modern popülizm deneyiminin bir parçasıysa, bir noktaya götürebilir. Bundan dolayıdır ki bu soruları yanıtlayabilmek için, popülizm 1945 sonrasında nihayet bir rejim biçimi haline geldiğinde, bu aşıkâr çelişkilerin onun parçası haline neden ve nasıl geldiğini anlamak gerekir. Dahası yanıtlar popülizm ile diktatörlük arasında farklı bağlamlarda var olan karmaşık ve değişken bağlantılarda gömölüdür; bu da popülizm ile diktatörlük arasındaki yakınlıkların yarattığı teorik sorunun tarihsel bir çerçeve içinde ele alınması gerektiğı anlamına gelir. İlginçtir, popülizm üzerine çalışan birçok bilim insanı, bilhassa da nispeten daha basitleştirilmiş tanımlar yapan ya da popülizmi yalnızca bir muhalefet hareketi olarak inceleyenler, büyük önem taşıyan, “popülizm iktidara geldiğinde neler oldu” meselesine eğilmezler. Açık söylemek gerekirse, popülizmin nasıl ve niçin o şekilde yönettiğini analiz etmeksizin tam bir popülizm resmi elde etmek mümkün değildir.

Kurumsallık karşıtlığı, faşist diktatörlüklerin ve iktidardaki modern popülizmin çok önemli bir vechesidir. Hiç kuşkusuz bunların her ikisi de liberalizmin krizde olduğı (onlar bu krizi bir demokratik temsil krizi olarak nitelendirirler) algısının üstesinden gelmeye çalışmıştı. Sözelimi, faşist diktatörler ve popülist liderler kurumların aracı rolünü reddetmiş, lider ile halk

arasında doğrudan ve organik bir bağ tesis etmeyi hedeflemişlerdi. Peki ama popülizm ile diktatörlük arasındaki farklılıklar nelerdir? Temel farklılıklardan biri, bu ikisinin siyasi şiddete ya da hatta siyasi zulme ve siyasi nedenlerle ölüme dair birbirine zıt yaklaşımlarında yatar. Popülist demokrasiler, şiddet devlet tekeline alındığında, iktidarı pekiştirmek amaçlı şiddetin gerekliliğini pratikte kabul etmeye nispeten yakın durmakla birlikte devletin şiddete başvurmasına mesafeli dururken, –faşist olanları başta olmak üzere– diktatörlükler şiddeti tekellerine almakla da kalmayıp, çoğu kez de hukuk dışına çıkararak onu kendi yurttaşlarına uygulama eğilimindedir. Diktatöryel yönetimin, dizginsiz siyasi şiddetin başlıca sebebi olan bu kurumsallık karşısı boyutu, popülizmin şiddete dair tutumuyla keskin bir karşıtlık içindedir.

Diktatörlükler ve kurumlar

Modern diktatörlük nedir? Modern demokrasinin doğuşundan ve sağlamca yerleşmesinden önceki tarihsel dönem ve koşullarda var olmuş, baskı ve şiddete dayalı gayri meşru yönetim biçimlerine atfen kullanılan tiranlık ve despotizmden hangi bakımlardan ayrılır? Kavramlar tarihindeki bu ayrımı, popülizmi tarihsel bir çerçeve içinde anlama noktasında bu kadar önemli kılan şey nedir? Basitçe ifade edersem, modern diktatörlük, şiddeti ve halkın rızasını, halk adına yöneten fakat pratikte hükmü yasaların ve kurumsal prosedürlerin üstünde olan bir diktatörle birleştiren bir ülke yönetimi biçimidir. Modern diktatörlüklerde bazı yasal prosedürler varlığını sürdürür, fakat her an bunların yerini diktatörlerin iradesi alabilir.

Andrew Arato'nun da belirttiği gibi, diktatörlük modern demokrasinin zıddıdır. Klasik tiranlıklardan farklı olarak, modern diktatörlükler, kayıtsız şartsız yeni bir düzene “geçiş” vaa-dinde bulunan ideolojik sistemlerdir. Başka bir ifadeyle bunlar anayasal demokrasinin tam bir alternatifini temsil ederler. Roma diktatörlüğü bir cumhuriyet kurumu olarak doğası gereği geçiciyken, modern anayasalar az çok kalıcı bir diktatörlük ola-

sılığını hesaba katmaz. Arato'nun da işaret ettiği gibi, *diktatörlük* kavramının antik ve modern anlamları arasında çok büyük bir fark vardır. Antik gelenek genellikle, yasaların kapsama alanı dışında kalan bir yönetimin hukuk sistemi içine alınmasını içeriyorsa da, bu durum normal siyasette bir fasıla şeklinde yaşanmıştı. Buna karşın modern diktatörler anayasal demokratik düzeni yıkıp, yasadışı ya da yasaların kapsama alanı dışındaki faaliyetleri halk egemenliği talepleriyle birleştirir (yani diktatörlere göre halk kendilerinin, seçilmiş liderlerin aksine, hemen hemen ebediyen iktidarda kalmalarını ister). Bir diktatöryel yönetim taraftarı ve otoriterizm yanlısı düşünür olan Carl Schmitt, bir Nazi'ye dönüşmeden önce, diktatörlüğün modern demokrasi çağında en iyi yönetim-halk özdeşleşmesi biçimi olduğunu öne sürmüştü. Ona göre yeni diktatörlükler, daha eski diktatörlük biçimlerinin aksine, temsil ile yetki devri, meşruluk ile yasallık, prosedürler ile ülkenin halk adına doğrudan yönetilmesi arasındaki çatışmaları sona erdirmişti. Modern diktatörlük eski fikirler ile yeni fikirleri mezcetmiş, halk egemenliğini diktatörün şahsında cisimleştirmiş ve artık iktidarı üç yönetim dalı arasında bölmemişti.² Dolayısıyla modern diktatörlük terimi, yeni otoriter yönetim gerçekliğini ve müesses nizamı değiştiren “olağanüstü yönetimler”in zuhurunu kavramlaştırma ihtiyacından doğmuştu. Bu diktatörlükler demokrasiyi yok etmiş; hukukun üstünlüğünün hiçe sayıldığı, büyük bir baskının söz konusu olduğu, basın ya yok edildiği ya da boyun eğdirildiği, rekabetçi serbest seçimlerle birlikte toplumsal uzlaşmanın reddedildiği ve daha genel olarak kuvvetler ayrılığı ve ifade özgürlüğü gibi kurumların şiddetli bir biçimde ihlal edildiği bir düzen inşa etmişti.³

2 Yasama, yürütme, yargı arasındaki kuvvetler ayrılığı kastediliyor – ç.n.

3 Burada ortaya koyduğum modern diktatörlük anlayışı Andrew Arato'nun şu çığır açıcı çalışmasına dayanıyor: “Conceptual History of Dictatorship (and Its Rivals)”, E. Peruzzotti ve M. Plot (haz.), *Critical Theory and Democracy* içinde, Londra: Routledge, 2013, s. 208-281. Ayrıca bkz. Carl Schmitt, *Dictatorship*, Cambridge: Polity Press, 2013; Ernst Fraenkel, *The Dual State*, Oxford: Oxford University Press, 1941; Norberto Bobbio, *Democracy and Dictatorship*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989.

Bütün modern diktatörlükler, son derece ideolojik, “kurumsallık karşıtı [bir] siyaset” yürütme ve “(tanımlayıcı nitelikleri yasallık, prosedürel demokrasi ya da bürokrasi olan) halihazırdaki olağanlık formlarının” aksine radikal devrimci şiddet formlarını benimseme eğilimindedir. Nitekim Hannah Arendt’in totaliter diktatörlüklerden ayırt edilmesi gerektiğine inandığı modern diktatörlükler de, Öteki’ni insanlık kapsamından çıkarmak ve aşağılık kılmak için hem şiddet dilini hem de şiddetin kendisini kullanır. Başka bir ifadeyle, totaliter olmayan diktatörlükler, faşist totaliter diktatörlük formlarına benzermeden de radikal kurumsallık karşıtı şiddete başvurabilir. Faşist diktatörlükler aynı zamanda bir süre için kurumsal siyaseti destekleme kapasitesine de sahiptir; fakat kapsamı sınırlı bir destektir bu, çünkü faşist ideolojinin kilit önemdeki boyutu şiddetin Weberci tarzda sınırlandırılması değil, dizginsiz devlet şiddetidir. Bu şiddetin doğal sonuçları, faşist diktatörlüğün kurumsallık karşıtlığının sınırlarını belirler. Bilhassa faşist tipteki modern diktatörlüklerde devletçe benimsenen ceza normlarının analiz nesnesindeki tersine dönme durumu herkesçe gözlenebilir: Bu devlet esas olarak yasa koyucu olarak değil, yasa-yı çiğneyen bir özne olarak değerlendirilmelidir. Arato da faşist ve faşist olmayan diktatörlüklerin aynı ölçüde kurumsallık karşıtı olabileceğine işaret eder.⁴

Kitle diktatörlükleri aynı anda hem totaliter olmayan ama hem de aşırı şiddete başvuran ve ciddi derecede ideolojik diktatörlükler olabilir. Arjantin Kirli Savaşı diktatörlüğü (1976-1983) bunun mükemmel bir örneğidir. Kirli Savaş gerçek bir savaş değil, fakat devlet baskısının yasadışı olarak askerî bir ni-

4 Andrew Arato, “Dictatorship before and after Totalitarianism”, *Social Research*, no. 2 (2002), s. 473-503; Thomas Vormbaum, *Diritto e nazional-socialismo: Due lezioni*, Macerata: EUM, 2013, s. 44-45. Ayrıca bkz. Andrew Arato, “Good-bye to Dictatorship?”, *Social Research* 67, no. 4 (2000), s. 926, 937. Ayrıca bkz. Andreas Kalyvas, “The Tyranny of Dictatorship: When the Greek Tyrant Met the Roman Dictator”, *Political Theory* 35, no. 4 (2007); Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York: Meridian, 1959 [Türkçesi: *Totalitarizmin Kaynakları 1-2*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim, İstanbul, 1996, 1998; *Totalitarizmin Kaynakları 3*, çev. İsmail Serin, İletişim, İstanbul, 2017].

telige büründürülmesiydi. Bu örnekteki ölçüsüz şiddet salt Soğuk Savaş Arjantin'ine has bir durum değildi; Şili, Guatemala, Endonezya ve birçok diğer diktatöryel formasyonlarda da görüldü. Bunların tümü de demokratik prosedürleri reddetmiş, geniş çaplı baskı ve cinayetlere bulaşmışlardı. Arjantin'de 1970'li yıllarda hüküm süren diktatörlükte baskı ve şiddet bürokrasisini güdüleyen şey ideolojidi. Hiçbir teknokrat, ideoloji güdümlü radikal yöntemlere itiraz etmedi. Tıpkı Nazi rejiminin toplama kampları gibi, Arjantin'de de devlet organları eliyle, şiddetin bir ritüele dönüştürüldüğü özel merkezler kuruldu. Arjantin gizli gözaltı merkezleri, diktatöryel şiddetin hiçbir şekilde sınırlanmadığı yerlerdi. Diktatörlük, bu kampların içinde halkın gözlerinden tümüyle saklanmış halde, "tam tahakküm" uygulamıştı. Faşist bir değerler sisteminin geçerli olduğu kamplarda şiddetin hüküm sürdüğü, siyaseten yaratılmış bir evren söz konusuydu. Hukukun ötesine geçmiş bu yerler, faşist teorinin ideolojik gereklerini ve faşizmin –hükümetin Arjantin halkının düşmanı saydığı insanları kurban etme şeklindeki– kurumsallık karşısı dürtüsünü tatmin etmek ve yeniden şekillendirmek üzere inşa edilmişlerdi.⁵

Arjantin'de hüküm sürmüş bu diktatörlük formu gibi çoğu Soğuk Savaş diktatörlük formu da çağdaş popülizmlerden, bu ikincisinin kendine has "siyasal olan" anlayışıyla ayrılmıştı. Fakat modern popülizmin aynı ölçüde kurumsallık karşısı olması mümkün müydü? Popülizmin kurumsallık karşılığı diktatöryel rejimlerin şiddet ve baskıyı öne çıkaran siyasetini net bir şekilde reddetmiş, bu reddiye de popülist rejimlerin meşruiyetinin ve sürdürülebilirliğinin olmazsa olmaz koşulunu teşkil etmişti. General Juan Velasco Alvarado'nun Peru'daki diktatörlüğü (1968-1975), General Marcos Pérez Jiménez'in (1952-1958) Venezuela'daki *dictablandası*⁶ ya da İspanya'da 1960'lar-

5 Bkz. Federico Finchelstein, *The Ideological Origins of the Dirty War: Fascism, Populism, and Dictatorship in Twentieth Century Argentina*, Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 1-12.

6 (İsp.) *Dictadura* (diktatörlük) ve *blanda* (yumuşak) sözcüklerinin birleşiminden oluşan ve temel hakların yok edilmeyip bir şekilde varlığını sürdürdüğü diktatörlükler için kullanılan sözcük – ç.n.

daki son dönem Franco rejimi ve Brezilya'daki askerî diktatörlük (1964-1985) gibi daha şedit ama yine de görelî olarak sınırlandırılmış sözde ılımlı diktatörlükler bile, devletin şiddet tekeli ve bu şiddetin kullanımının sınırlandırılmasını yalnızca birer siyasi metafor olarak kullanmamışlar,⁷ bu stratejileri aynı zamanda insanların zihinlerine yakın dönem baskı, işkence ve devlet şiddetinin yerel ve küresel anılarını yerleştirmek için de kullanmışlardı. Buna karşın modern popülizm teorik olarak şiddete değil, yurttaş çoğunluğunun seçim tercihlerine dayanır. General Juan Domingo Perón ya da daha sonraları Kumandan Hugo Chávez ve birçok benzerleri, popülist liderler olarak ilk dönemlerinde askerî darbeye kalkıştıklarında bile, daha çok kitlesel diktatörlüklerin tipik özelliği olan şiddeti az çok reddediyorlardı. Perón'un kendisi ilk yıllarında bir askerî diktatörlüğün lideri olmasına karşın, en nihayetinde o da yönetiminin tasdiki için seçimlere ve diğer demokratik prosedürlere dayanmış, bu değişiklik muhalefete karşı yoğun devlet şiddeti kullanımında bir farklılık yaratmıştı. Popülizmlerin tarihi ekseriyetle gösterir ki, popülizm, bilhassa da iktidarda olduğunda, ciddi boyutlarda bir kurumsallık karşıtı siyaseti (hatta bazı totaliter eğilimler de gösterirler) düşük derecede bir kurumsallık karşıtı şiddetle birleştirir, hâlâ da birleştiriyor.

Popülizmin kurumsallık karşıtı boyutları, faşist geçmişin sonucu ama aynı zamanda da yadsınmasıdır. Klasik popülizm faşist teoriyle bağlantılıydı, fakat aynı zamanda açıkça faşizmin ölümünü ve illiberal bir "üçüncü yol"un, antikomünist demokrasinin yaratılmasını da telkin etmişti. Popülizm, genellikle açıkça anti-popülist olan diğer Soğuk Savaş diktatörlük formlarından çok faşizmle bağlantılıdır. Bununla birlikte popülizm hiçbir biçimde faşizm değildir, bu onun faşist kurumsallık karşıtlığı anlamında diktatöryel olmadığı anlamına gelir. Son dönem tarihyazımında faşist kurumsallık karşıtlığını önemsiz gösterme girişimlerine karşın Paul Corner gibi faşizm üzerine

7 *Dictablanda* nosyonu üzerine bir tartışma için ayrıca bkz. Paul Gillingham ve Benjamin Smithi (haz.), *Dictablanda: Politics, Work, and Culture in Mexico, 1938-1968*, Durham, NC: Duke University Press, 2014.

çalışmalar yapan tarihçiler, faşizmin diktatöryel baskıcı boyutlarının merkezî önemini vurgular. Baskıcı şiddetin bu merkezî önemi, popülizm ile faşizm arasındaki çok önemli bir sınıra, epistemik bir duvara işaret eder.⁸

Faşizmin demokratik prosedürleri net bir şekilde reddetmesine karşın, Arjantin’de Peronizm ya da Brezilya’da *Varguismo* gibi 1945 sonrası popülist demokrasi yorumları, faşist kurumsallık karşıtı siyaseti (ve onun sonucu olarak ortaya çıkan şiddet siyasetini) reddetmekle kalmıyor, serbest seçimleri ve daha genel olarak, muntazaman liberal demokrasilerde var olduğu düşünülen biçimiyle seçime dayalı temsili de benimsiyorlardı. Popülizm, modern başlangıcından itibaren bu formel anlamda bir diktatörlük biçimi olarak değerlendirilemez. Fakat popülizm bir yandan “demo-liberalizm”in –sık sık yasallık ile meşruluğu bir tutan– bir reddiyesini de savunmuş, bir yandan bazı siyasi özgürlükleri yadsırken, bir yandan da seçmenlerin seçim sürecine katılımını da kapsayan sosyal ve siyasi hakları öne çıkarmış, hatta zaman zaman genişletmişti.

Peki, bir popülist totaliterizm formundan bahsedebilir miyiz? Elbette savaş sonrasındaki anti-faşist gözlemciler, sıklıkla liberal demokrasinin popülist reddinin faşist diktatörlüğün totaliter boyutlarını andırdığını düşündüler. Örneğin İtalyan sosyolog Gino Germani ve Arjantinli yazar Jorge Luis Borges gibi anti-faşistler böyle düşünenler arasındaydı.⁹ Bu yaklaşım aynı zamanda, faşizm ve popülizmin geçmiş ve bugünkü deneyimlerini aynı torbaya dolduran birçok günümüz Avrupalı ve Amerikan gözlemcisi tarafından da paylaşılır. Bağlamsal açıdan bakıldığında, bu yorumcuların Peronistlerin, Lepe-

8 Bkz. Paul Corner, *The Fascist Party and Popular Opinion in Mussolini's Italy*, Oxford: Oxford University Press, 2012. Ayrıca bkz. Paul Corner, “Italian Fascism: Whatever Happened to Dictatorship?”, *Journal of Modern History* 74 (2002), s. 325-351.

9 Borges üzerine bkz. Federico Finchelstein, *El Mito del Fascismo: De Freud a Borges*, Buenos Aires: Capital intellectual, 2015. Ayrıca bkz. Gino Germani, *Authoritarianism, Fascism and National Populism*, New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1978, s. vii. Genel olarak Avrupa anti-faşizmi için bkz. Enzo Traverso, *Fire and Blood: The European Civil War 1914-1945*, New York: Verso, 2016.

nistlerin ya da Trumpçılarının –diktatöryel faşist liderlik formlarıyla tekinsiz bir benzerlik taşıyan– beyanlarına bu şekilde tepki vermesi anlaşılabilir bir durumdur. Lider ile halkın mukaddes iradesini ve ulusun bütününe kaynaştıran geçmiş ve günümüzdeki popülist beyanlara gösterilen bu tepki özellikle anlaşılırdır.

Popülizmde lider, tanrısal bir figür ve ulusal halk kahramanı olmak üzere ikili bir karaktere sahiptir. Sözgelimi General'in eşi Eva Perón kocasını ülkeyi ve halkı içine alan bir bütünlük mertebesine yükseltmişti: "Ben hiçbir şey yapmadım; her şey Perón'dur. Perón anavatandır, Perón her şeydir ve her birimiz ulusallığın liderine astronomik bir mesafedeyiz. Anavatan kurulduysa, General Perón'un ellerinde olduğundandır."¹⁰

Lider ile tebaası arasındaki "astronomik mesafe" ve halkın ve ülkenin aşkın kurtarıcısı olarak mesihsel lider nosyonu da dahil, faşist bir diktatöryel liderlik teorisinin temel unsurları, popülistlerin doğrudan yönetim olarak anladıkları bu vakada son derece net bir şekilde görülür. Lider alıcıdır, ama aynı zamanda gelecekte ulusal kurtuluşu sağlayacak olan ve onu muştulayandır da. Perón'dan Trump'a, Chávez'den Le Pen'e, çoğu popülist için bu böyledir. Fakat yine de popülist liderler seçilmiş ve yeniden seçilmiş liderlerdir, popülist rejimler neredeyse hiçbir zaman serbest seçimleri ortadan kaldırmamışlardır.

Temel argümanlarımdan bazılarını yinelemem gerekirse: Popülist formlar ciddi ölçüde otoriter bir nitelik taşır. Fakat diktatörlük yaratmak için demokrasiyi istismar eden klasik faşizmin aksine, ne demokratik temsili yok eder ne de kendisini tümüyle hukukun üstünde görür ve konumlandırır. Gerek geçmişte gerekse de bugün birçok anti-faşist ve anti-popülist gözlemci post-faşist popülist temsil fikrinin ikili doğasını ve lider ile taraftarları arasındaki etkileşimin aynı ölçüde ikili karakterini görmeyi başaramadı, başaramıyor. Popülizm ayrıca, liderin

10 Eva Perón, "Discurso pronunciado el 22 de agosto de 1951, en la asamblea popular, que se constituyó en el Cabildo Abierto del Justicialismo en la Avenida 9 de Julio", Eva Perón, *Mensajes y discursos* içinde, Buenos Aires: Fundación pro Universidad de la Producción y del Trabajo: Fundación de Investigaciones Históricas Evita Perón, 1999, 333:254.

olağanüstü bir konumda bulunduğu bir “ikili devlet”¹¹ yapısını da savunur. Fakat faşizmden farklı olarak popülist liderler resmî prosedürlerin ve kurumların tamamen üstünde değildir.

Popülizm, bilhassa da demokratik temsilin getirdiği siyasi meşruiyete özel bir önem verdiği 1945 sonrası için, diktatöryel bir yönetim olarak değerlendirilemez. Birbiriyle bağlantılı üç tarihsel nedenle modern popülizm bir kitle diktatörlüğü formu değildir: 1) Popülizmin, belirli tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olarak, faşist diktatöryel şiddeti kararlı bir şekilde reddetmesi; 2) popülizmde liderin tümüyle hukukun üstünde olmaması, iradesinin hukukla ya da devletle tam olarak eşitlenmemiş olması; 3) seçimli temsil meselesi ve popülizmin daha ileri taşıdığı ikili halk egemenliği nosyonu. Bu üç sebep fazlasıyla ideolojik bir nitelik taşır ve salt bir strateji veya tarz meselesi değildir.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, popülist otoriter ideolojinin –sol, neoliberal ve aşırı sağ programlara uyarlanabilmesini sağlayan– esnek karakteri, aşırı seviyelere varmış kişiciliği, lider kültü ile anti-demokratik düşman anlayışı onun renksiz, şahsiyetsiz, zayıf bir ideoloji olduğunu düşündürmemelidir. Popülizm birçok şey yapabilir; demokratik katılımı azaltabilir veya artırabilir; yeni bir kapitalist sınıf da yaratabilir, ekonomide etkin geleneksel güçleri de besleyebilir, ırkçılığı savunabilir, ama onunla mücadele de edebilir, fakat tüm bu durumlarda onun demokrasi anlayışı hiç değişmez. O bir demokrasidir; yalnızca halkın adına konuşmakla kalmayıp sembolik olarak onun yerine de geçen liderin idaresindeki bir demokrasi. Popülizm bir rejim halini aldığı anda, lider halk adına edimde bulunmaya başlar. Halk düşmanlarının halk karşıtı olduğu fikri de pakete dahildir. Özetle, liderin ve hareketin birleştirici ve halkı temsil eden karakterini kabul etmeyenler ulusun gerçek üyeleri değildir. Bundan dolayıdır ki popülistlere göre düşmanlar ya elitlerin bir üyesidir, ya yanlış bilgilendirmiş yurttaşlar-

11 Ernst Fraenkel'in 1941'de yayımlanan *Dual State* kitabına atıfla, Nazi devletinin biri “normatif”, diğeri “imtiyazlı/ayrıcalıklı” olmak üzere ikili yönetim yapısına gönderme yapılıyor – e.n.

dır ya da ulusun genel iradesine ihanet içinde olanlardır. 1945 sonrasında, lider, ulus-devlet ve halka dair bu dışlayıcı (ve o zamana kadar faşizmin temel unsuru olan) yaklaşım seçim süreçleriyle harmanlandığında tarihteki ilk popülist rejimler ortaya çıktı. Bu andan itibaren savaş-sonrası modern popülizm çok çeşitli biçimler aldı. Şimdi popülizmin tarihi boyunca ve tüm dünyada aldığı bu çeşitli biçimleri inceleyeceğiz.

Demokrasi, neo-popülizm ve neoliberalizm

Savaş-sonrası modern popülizm faşizmin, özellikle siyasi temsil bağlamında yeniden formülasyonuydu. Carl Schmitt diktatörlük teorisini ortaya attığında iki ideal diktatör tipinden bahsetmişti: temsili [*commissarial*] diktatör ve egemen diktatör. İlk tip olağanüstü bir kriz döneminde işleri düzeltmek için zuhur ederken, ikinci tip diktatör siyasi sistemde radikal, hatta devrimci bir değişimi zorlar.¹² Her ne kadar Schmitt, özellikle modern zamanlarda bu tipolojinin, her iki diktatörlük biçimini de birleştiren gerçek tarihsel deneyimler sebebiyle bütünlüğünü kaybettiğini açıkça ifade etse de, faşist kitle diktatörlüklerinin, çığır açıcı olma iddiasına sahip yeni bir siyasi düzen yaratmaları bakımından temsili diktatörlüklerden çok daha fazla egemen diktatörlükler olduğu söylenebilir.

Popülizm de kendisini çığır açıcı bir değişim olarak sunmuş, fakat fiiliyatta demokratik “olağanlığa” geri dönüşü ifade etmişti. Popülizm, kitle diktatörlüklerinin temsil mantığından çok farklı bir temsil mantığına sahiptir. Faşist temsil teorilerinde lider, halk ve ulus-devlet birleştirici bir eşitlik yaratmak üzere birleşir. Lider, basitçe liberal demokratik anlamda seçilmez. Onun “halkın iradesi”nin daimi temsilcisi olduğuna inanılır. Özetle, faşist temsil formunun ruhunda diktatörlük vardır. Buna karşın 1945 sonrası popülizmi, kalıcı temsil biçimlerine dair çok daha değişken bir yaklaşımı benimsedi. Vargas’tan Hugo Chávez’e popülist liderlerde iktidarı kendi başkanlık makamlarında merkezileştirme yönünde sürekli bir eğilim olmuşsa da, popülizmde demok-

12 Bkz. Carl Schmitt, *Dictatorship*.

rasi, bizzat kendi topyekûn temsil arzularına sınırlar koyar. Faşist diktatörlüklerde iktidar, hakiki seçimlere dayalı hiçbir temsili aracılık olmaksızın tümüyle lidere devredilir. Faşizm demokratik seçimli temsil sistemini ortadan kaldırırken, popülizm 1945'ten sonra demokrasiyi yeniden yürürlüğe koymuştur. Nitekim Hitler veya Çin ya da Arjantin faşistleri demokrasiyi yıkmayı önerirken, popülizm faşizmin çöküşünden sonra otoriter bir tarzda olsa da demokrasinin meşruiyetine can vermişti. Faşist kitle diktatörlükleri seçime dayalı temsili yok ederken, Perón ya da Vargas gibi popülist liderler anti-liberal ve korporatif nitelikteki bir demokrasiyi meşru görüyorlardı.

Popülist bir diktatörlükte lider anayasal sınırlamalar sebebiyle ya da basitçe seçimi kaybettiği için yürütmenin başı sıfatını kaybedebilirken, faşist diktatörlükler böyle şeylerin olabileceği rejimler değildir. Arjantin'de Perón ve daha yakın zamanlarda Venezuela'da Kumandan Hugo Chávez bu durumu gayet iyi örnekler. Perón 1949'da, Chávez 2007'de anayasal sınırlamalarla karşılaştıklarında bir anayasa reformu için halkoyuna başvurulması çağrısında bulundular.¹³ Popülist lider demokratik süreçleri hiçe saydığı an, kendi diktatörlük reddiyesine ihanet eder ve bir diktatörlüğe dönüşür. Peru'nun popülist Devlet Başkanı Alberto Fujimori ve onun 1992 *autogolpesi* (öz-darbe)¹⁴ örneğinde olan buydu.¹⁵ Lider anayasal sınır

13 Latin Amerika'daki anayasa reformları için bkz. Gabriel Negretto, *Making Constitutions: Presidents, Parties, and Institutional Choice in Latin America*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013; Nicolás Figueroa García-Herreros, "Counter-hegemonic Constitutionalism: The Case of Colombia", *Constellations* 19, no. 2 (2012); Angélica M. Bernal, "The Meaning and Perils of Presidential Refounding in Latin America", *Constellations* 21, no. 4 (2014). Ayrıca bkz. Andrew Arato, *Post Sovereign Constitutional Making: Learning and Legitimacy*, Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 289-298.

14 İspanyolcası *autogolpe*, İngilizcesi *self-coup* olan öz-darbe, anayasal yollarla seçilerek işbaşına gelen bir iktidarın, anayasal kurumları tahrip ederek yasama ve yargı dahil bütün gücü kendisinde topladığı, böylece kendi meşruiyetinin de temeli olan anayasal düzeni ortadan kaldırdığı bir durumu ifade eder.

15 Fujimori bu darbeden sonra en nihayetinde yönetimini yasallaştırıp meşrulaştırmak için bir anayasa reformu ve seçimlerin yenilenmesi çağrısında bulunarak yeniden melez bir popülist rejime dönüş yaptı ve 1995 yılında ikinci kez başkanlık seçimlerini kazandı.

larla karşı karşıya gelip de geri çekilme olasılığını kabul etmediği zaman popülizm çözülüyor, bir anlamda popülist olmaktan çıkıyor.

Popülizm, anayasal denge ve kontrol mekanizmalarını değersizleştirmeye giriştiğinde bile, faşizmin aksine, üniter idare fikrini ve çok-partili seçimlere dayalı siyasetin ve kuvvetler ayrılığı sisteminin tamamen ortadan kaldırılmasını asla desteklemez. Fujimori bile öz-darbesinden sonra yaptıklarını ve liderliğini yasallaştırmak amacıyla seçimlerin yenilenmesi çağrısı yapmıştı. Ekonomik, sosyal ve siyasi başarısızlıkların müsebbibinin demokratikleşme olarak görülmesinin bir sonucu olarak popülizmin büyük gelişme kaydettiği Afrika ve Asya'da da benzer şeyler yaşanmıştır. Sözelimi, Danielle Resnick'in açıklamalarına göre Güney Afrika'da Jacob Zuma (2009'dan bugüne başkan),¹⁶ Senegal'de Abdoulaye Wade (2000-2012) ve Zambiya'da Michael Sata (2011-2014) gibi Afrikalı popülist liderlerin zuhuru ancak 1990'lı yıllarda ortaya çıkan demokratik "rekabet ve tartışma" ortamlarında gerçekleşebirdi. Çok-partili siyasi sistemin hâkim olduğu başka ülkelerdeki popülist liderlerin yaptığı gibi, Afrikalı popülist siyasetçiler de seçim seferberliğini kendilerinin halkın sesi olduğu iddiasını yükseltmek için kullanıp, gerçek bir sorun olan halkın siyasi süreçlere eksik ya da hiç katılmamasını dile getirdiler.¹⁷ Bu seçime dayalı katılımcı demokratik meşruiyet nosyonu, Franco ve Mussolini gibi liderler için söz konusu bile olamazdı. Özellikle de Güney Afrika ve Zambiya'daki Afrikalı popülist liderler, daha otoriter ya da diktatöryel rejimlerin hüküm sürdüğü birçok diğer Afrika ülkesinde yaşananların aksine, popülist ve etnik seçmen gruplarını birleştirmişlerdir. Öyle ki kimi bilim insanları Afrika popülizmini "etno-popülizm" şeklinde tanım-

16 Bu kitabın yazılıp yayımlandığı tarih itibarıyla Güney Afrika Devlet Başkanı olan Zuma, partisi Afrika Ulusal Kongresi'nden gelen baskılar üzerine 14 Şubat 2018'de devlet başkanlığı görevinden istifa etmiş, yerine aynı partinin genel başkanı Cyril Ramaphosa seçilmiştir – ç.n.

17 Bkz. Danielle Resnick, "Varieties of African Populism in Comparative Perspective", Carlos de la Torre (haz.), *The Promise and Perils of Populism: Global Perspectives* içinde, Lexington: University Press of Kentucky, 2015, s. 317-348.

layarak, Afrika deneyimini Bolivya gibi Latin Amerika ülkeleri deneyimleriyle ilişkilendirir. Afrika'da popülizm 1990'ların neoliberalizmine ve teknokrat siyasetine bir tepki olarak ortaya çıktı. Afrika etno-popülizmi etnik kimliğin tek boyutlu olmadığı ve bu nedenle de daha geniş ve kapsayıcı halk konseptleriyle birleştirilebildiği ülkelerde yükselişe geçmiştir. Avrupa ve Latin Amerika'da olduğu gibi Afrika'da da bu popülist kapsayıcılık tarzı kaçınılmaz bir biçimde, halk karşıtı haline gelen kurucu anlamda dışarıdakileri [*constitutive outsiders*] yaratmıştır. Nic Cheeseman ve Miles Larmer'in ifade ettikleri gibi, Afrikalı popülist liderler bu sayede "etnik kimliğe ve ekonomik statüye dayalı halihazırdaki siyasi marjinalleştirme hikâyelerini ortak bir dışlama hikâyesine naksetmeyi" başarabildiler. Siyasi düşmanlara karşı acımasız saldırılarından dolayı "Kral Kobra" adı verilen Sata gibi liderler, plebisiter bir anlayışı yabancı düşmanlığı, anti-elitizm ve toplum-dışı sayılanların şeytanlaştırılması siyasetleriyle birleştirdiler. Sata kıyametçi bir yaklaşımın sonucu olarak, partisini Nuh'un gemisi olarak görüyor, halka sürekli olarak "gemiye binin" diyordu. Bir yandan kent yoksullarının öncelikli sorunlarına odaklanırken, bir yandan da halkın iradesini bir bütün olarak temsil etme iddiasında bulunuyordu. Sata Katolik Kilisesi'yle ciddi bir ittifak kurmuştu; ekonomik kriz döneminde kapitalizmi ya da "genel olarak ekonomik liberalleşmeyi [sorgulamak] yerine, başta Hintli ve Çinli olanları olmak üzere yabancı yatırımcıların sıradan Zambiyalıların en hayati çıkarlarıyla ilgilenmediklerini öne sürmüştü" Elitleri ve yabancıları açıkça halka ait zenginliklere el koymakla suçlamıştı.¹⁸

Senegal'de Wade de benzer şekilde anti-elit söylemle toplumsal değişim çağrısını birleştirmişti. Buna karşın, tıpkı Arjantin'deki Peronist Partili Kirchnerler gibi Zuma da bir yandan partisinin neoliberal geçmişiyle hesaplaşırken, bir yandan da birçok yolsuzluk suçlamasına muhatap oldu. Zuma di-

18 Nic Cheeseman ve Miles Larmer, "Ethnopolitism in Africa: Opposition Mobilization in Diverse and Unequal Societies", *Democratization* 22, no. 1 (2015), s. 22-50.

key bir liderlik biçimi ile halk düşmanları olarak elitlerin –tek-nokrası karşıtlığı temelinde– kınanmasını birleştirmişti. Bolivya’daki Morales gibi, Zuma’nın Zulu etnik kimliği de onun popülist stratejisinin başat bir parçasıydı, fakat partisi Afrika Ulusal Kongresi’ni dışlayıcı/ayırıcı bir partiye de dönüştürmemişti. Tersine partisinin kapsama alanını özellikle gençlere doğru genişletmişti.¹⁹

Zuma, Wade ve Sata, *Chavismo* ya da Bolivya’da Morales’in liderlik tarzıyla birçok ortak noktaya sahipken, Peru’nun Alberto Fujimori’si neoliberalizmi benimsemiş bir neo-popülistti. Neoliberalizm ve popülizmin birlikte ciddi bir sinerji yaratması uzunca bir süre çelişkili bir durum olarak görüldü; zira halka, oligarşik düşmanlara ve ulus-devlete dair popülist fikirler, neoliberal kemer sıkma programları ve piyasa yanlısı ekonomik politikalarla mezc edilmişti. Arjantinli Carlos Menem 1990’larda Peronist hareketi neoliberal bir cephe olarak yeniden şekillendirirken, Peru ve Kolombiya’da neoliberal popülizm, her iki ülkedeki solcu gerillalara karşı saldırı harekâtıyla el ele yürütüldü. Menem, Brezilya’da Collor de Melo ve Ekvador’da Abdalá Bucaram, ekonomik ve toplumsal kriz dönemi boyunca neoliberal yeniden inşanın kıyametçi söylemlerine başvurdular. Fujimori ve Kolombiya’da Álvaro Uribe de (2002-2010) yoksulların sorunlarının çözümünü yoksullardan yana toplumsal güçler olarak gördükleri piyasanın ellerine bırakırken, fiilen devam eden ve yakın gelecekte gerçekleşecek iç savaşa yanıt olarak popülizmin klasik klişelerini kullandılar. Bu devlet başkanlarının hepsi de, karizmatik, bazen de mesihsel liderler olarak, yurttaşlarının çoğunluğunun desteğini aldılar. Sola ve diğer düşmanlara karşı, demokratik temsilin yürütme iktidarının popülist devrine dönüştürülmesi şeklindeki plebisiter stratejileri kullandılar. Collor ve Bucaram istisnasıyla, bu devlet başkanları aynı zamanda savaşı da siyasi pozisyonlarını güçlendirme aracı olarak kullandı. Uribe ve Fujimori ülkelerinde gerillalarla süren iç çatışmaları itinayla “ya hep ya hiç” savaşı, gerillaları ise halka, lidere ve ulus-devlete yabancı un-

19 Bkz. Danielle Resnick, “Varieties of African Populism”, s. 317-348.

surlar olarak sundu. Menem ve Fujimori ayrıca, ilk Irak savaşı-na (Menem) ve Peru ile Ekvador arasında 1995 yılında yaşanan kısa süreli savaşa (Fujimori) iştirak ederek siyasi referanslarını güçlendirmeye de çalıştılar.

İsraili bilim insanı Dani Filc, İsraili sağcı lider Benjamin Netanyahu'nun (1996-1999, 2009-günümüz) Bucaram, Menem ve Fujimori ile benzerliklerinin altını çizmiştir. Netanyahu genel olarak popülizm incelemelerinde yer almasa da, Filc, İsraili liderin neoliberal popülizmin özgün bir örneği olduğuna dair güçlü argümanlar sunar. Kanaatimce tıpkı iki savaş arası dönemdeki sağ rejim ve hareketlerin faşizmin yol arkadaşları oldukları gibi, Netanyahu gibi liderler de popülizmin yol arkadaşlarıdır. Bu liderler popülizme uzak değildir, hatta aynı kurumsallık karşıtı modele ve çok sayıdaki düşmanlarına karşı aynı ya hep ya hiç savaşı anlayışına sahiptirler; fakat lider kültürü ve elitler-halk karşıtlığı hususlarında daha ürkektirler. Netanyahu güçlü bir kişi kültürü yaratma noktasında Menem ya da Berlusconi kadar uygun bir kişilik değildir, fakat sık sık popülist stratejilere ve popülizmin anahtar sözcüklerine başvurur. Aynı şeyler Brezilya'daki Lula (2003-2011) gibi solcu liderler için de söylenebilir. Çok-partili koalisyonlar kuran Lula, Chávez ya da Kirchnerlerden, popülizmin temel özellikleri (bunlar arasında uç boyutlarda bir lider miti ve halkın bu liderde somutlaşması, popülizmin teolojik özellikleri ile siyasi-dinsel boyutları ve basma yönelik saldırıları da vardır) bakımından net bir şekilde ayırır. Gerek soldan gerekse de sağdan bütün bu liderler bazen popülist yol arkadaşları olmuşlar, sık sık popülist stratejileri kullanmışlar ya da bu stratejilerden uzaklaşmışlardı, böyle davranmaya da devam ediyorlar.

Faşizm üzerine çalışan bilim insanlarının bir faşistleşme mantığından, yani faşizmin tipik özelliklerini göstermeyen sağ hareketleri kuşatan bir çekim alanından bahsederken kastettiklerine benzer şekilde, yukarıda tartışılan liderler de kimi popülist özellikleri sergilerken, kimi popülist özelliklerden de bilinçli olarak uzak durmuşlardır. Bu liderlerin pratiği, bu kitapta incelenen daha tipik popülizm örnekleriyle öyle basitçe bir

torbaya konulamaz.²⁰ Bununla birlikte Netanyahu, bütün bu liderler arasında popülist matrise en yakın durandır.

Dani Filc “Bibi” Netanyahu’yu, popülizmin savaşı ve etnik temele dayalı siyasetle ilişkisinin dikkat çekici derecede yerinde bir örneği olarak görür. İsrailli lideri, dışlayıcı etnik popülizmin timsali sayar. Netanyahu’nun dışlayıcı yurttaşlık anlayışı, 1960 ve ‘70’lerin sağcı Likud Partisi’nin görece kapsayıcı tarzını bir yandan muhafaza ederken, bir yandan da baltalar. Partinin kurucusu Menachem Begin Avrupa kökenli olmayan Yahudi yurttaşların içerilmesini Arap yurttaşların dışlanmasıyla birleştiren bir politika yürütürken, Arap azınlığa bütün yurttaşlık haklarının tanındığının da altını çizmişti. Buna karşın Netanyahu İsrail’in Arap yurttaşlarını sürekli olarak ulusal güvenliğe tehdit oluşturmakla suçluyor; fakat bu yurttaşların oy verme haklarını feshetme yoluna da gitmiyor. Netanyahu kariyerinin başlangıç yıllarına tekabül eden 1990’lı yıllarda, kendisini parti elitlerine dahil olmayan, bir şekilde İsrail toplumunun en yoksul kesimleriyle özdeşleşmiş biri olarak takdim ediyordu. Bu bağlamda İsrailli bilim insanı Uri Ram, Likud liderinin popülist anti-elitizm ile “popülist Yahudi gelenekçiliği”ni ve Yahudi azınlıkların, yerleşimcilerin, seküler ve dindar milliyetçilerin süregiden içerilmesini başarıyla birleştirdiğini savunur. Bu koalisyon aynı anda hem kapsayıcı hem de dışlayıcı olan yeni bir İsrail halkı anlayışı ortaya koyuyordu.

1999 yılında Netanyahu, tipik bir hareketle muhaliflerini halktan nefret eden “elitler” olarak tanımladı. Onun birinci çoğul şahıs “biz” diye bahsettiği topluluk ise bir kurban olarak kurgulanmıştı. Elitler halkın karşısındaydı: “Ondan nefret ediyorlar. Sefarad ve Rusya Yahudilerinden nefret ediyorlar. Kendileri gibi olmayan, kendileriyle olmayan herkesten, Etiyopyalılardan, Sefaradlardan, Faslılardan ve dindarlardan nefret ediyorlar. Onlardan nefret ediyorlar.” Ona göre elitler halka karşı

20 David Roberts, *Fascist Interactions: Proposals for a New Approach to Fascism and Its Era, 1919-1945*, New York: Berghahn Books, 2016, s. 6; António Costa Pinto ve Aristotle Kallis (haz.), *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe*, New York: Palgrave, 2014.

hasmane bir tutum içindeydi, Yahudi olmanın ne anlama geldiğini unutmuş bir solu temsil ediyorlardı. İş dünyasının elitlerini ise düşman olarak değerlendirmiyordu. Ona göre siyasi elitlerle solu birbirinden ayırmak genellikle zordu. Filc burada bahsi geçen solun bilhassa muğlak bir terim olduğuna, eşanlı olarak Mizrahi Yahudilerine ayrımcılık yapan Aşkenaz Yahudilerini, devlet çalışanlarını ve sendikaları, Avrupa'daki komünist rejimleri, liberal Yahudileri, akademi dünyasını, medyayı, yabancı işçileri ve Arapları kapsayabildiğine işaret eder. Filc şu gözlemlerde bulunur: "Likud lideri popülist saf halk-yozlaşmış elitler karşıtlığı nosyonunu devam ettiriyor. Buradaki 'biz', gerçek Yahudi halkıdır." Zeev Sternhell de benzer şekilde bugünkü Likud Partisi'nin kendi politikalarını "tarihsel haklar"la özdeşleştirdiğini, bu hakları ise insan haklarının üstünde konumlandığını savunur. Faşizm üzerine en önde gelen uzmanlardan biri olan Sternhell, Holokost'tan sağ kurtulanlardan biri, bir Siyonist, İsrail ordusunda eski bir subay, savaş gazisi ve 2008'de İsrailli bir aşırı sağcının gerçekleştirdiği bir bombalı saldırının kurbanıdır. Ona göre Likud'un siyasi tutumları, seçime dayalı vesayete dair geniş kesimlerin illiberal anlayışıyla aynı doğrultudadır. "Aslında söyledikleri şudur: 'Biz çoğunluğuz, ne istersek yaparız.'" Çoğunluğa her şeyi serbest kılmak, azınlıkların dışlanmasına davetiye çıkarır. 2015 seçimlerinde Netanyahu, sanki Arap yurttaşların yasal haklarını kullanması onun demokrasi anlayışına bir tehdit oluşturuyormuş gibi, İsraillilere çok sayıda Arap'ın oy kullandığı yönünde uyarıda bulundu. Aslında popülist liderin demek istediği şey, oy kullanma hakkına sahip İsrailli seçmenlerin yüzde 20'sini oluşturan İsrail vatandaşı Filistinlilerin, gözettiği kolektif etnik çoğunluğun bir parçası olmadıklarıydı. Ona göre İsrailli Araplar net bir şekilde, benimsediği üniter lider, ulus ve etnik kimlik nosyonuna dahil olmayan bir tür halk karşıtıdır. Netanyahu'nun aşırı sağcı hükümet ortağı olan bir başka popülist lider Avigdor Lieberman şöyle demişti: Lide-riniz "ayrıca biliyor ki, Araplar yığınlar halinde oy kullanıyorsa, onları durdurabilecek olan şey, güçlü bir Lieberman'dır" Lieberman "sadakatsiz" İsrailli Arapların kellelerinin vurulması

gerektiğini de söylemişti. *Jerusalem Post*, muhalefet lideri Tzipi Livni'nin bir açıklamasını şöyle haberleştirmişti: "İsrail solunu devlet düşmanı haline getirmeye çalışmış olan başbakanın bu pozisyonu 'affedilemez'di. Livni, bu hileli taktiğin Netanyahu'ya zafer getirdiğini söylerken, aynı zamanda nefret ve korkuyu da beraberinde getirdiği uyarısını yaptı." Netanyahu 2016 yılında Lieberman'ı savunma bakanlığına getirdiğini açıkladığında, eski Başbakan Ehud Barak İsrail'de bir faşizm tehlikesi bulunduğu uyarısını yaptı. Ona göre ülkeye "faşizm tohumları ekilmişti" Barak'ın ifadeleri ilginç bir şekilde, "İsrail demokrasinin git-tikçe laçkalaştığını" söyleyen Zeev Sternhell'in sözleriyle örtüş-müştü. Sternhell İsraillilere şunu hatırlatmıştı: "Demokrasi ço-ğunluk kararının kabulünü gerektirir, fakat çoğunluğun haklılı-ğının ve ahlâki meşruiyetinin kabulünü zorunlu kılmaz." Popü-lizmin kilit önemdeki bir boyutunu ortaya koyan bu noktadan ilerleyerek, Lieberman'm partisini, onunla diğer sağ siyasetçiler arasındaki benzerlikleri ve yabancı düşmanı Avrupa sağını anla-ma noktasında, sağ popülizmin faşizme göre daha iyi bir açıkla-ma olduğunu öne sürüyorum. Her yerde olduğu gibi İsrail'deki popülizm de demokratik prosedürlerle anti-demokratik ve çe-şitlilik karşıtı halk anlayışlarının bir karışımına dayanır.²¹ Filc şöyle diyor: "Biz'i (hakiki halkı) 'onlar'dan (yabancı düşman Fi-

21 Dani Filc, *The Political Right in Israel: Different Faces of Jewish Populism*, New York: Routledge, 2010, s. 70-75; 103-123; Zeev Sternhell, "The Extreme Right Turned Israel into an Anachronism", *Haaretz*, 1 Nisan 2011; Gidi Weitz, "Signs of Fascism in Israel Reached New Peak during Gaza Op, Says Renowned Scholar", *Haaretz*, 13 Ağustos 2014; Ishaan Tharoor, "On Israeli Election Day, Ne-tanyahu Warns of Arabs Voting 'in Droves'", *Washington Post*, 17 Mart 2015; "Livni: Netanyahu Is Harmful to Israel, but He Isn't an Enemy of Israel", *Jeru-salem Post*, 19 Mart 2015; "Israel Has Been Infected by the Seeds of Fascism, Says Ex-prime Minister Ehud Barak", *Haaretz*, 20 Mart 2016; Zeev Sternhell, "The Leadership Must Stop Pandering", *Haaretz*, 17 Haziran 2016; Uri Ram, *The Globalization of Israel: McWorld in Tel-Aviv, Jihad in Jerusalem*, New York: Routledge, 2008. Latin Amerika'da olduğu gibi dışlayıcı ve katilimi artırıcı bo-yutları olan neoliberal Likud Partisi'nden farklı olarak, Lieberman'ın popülizmi daha çok Avrupa yabancı düşmanı popülist partilerinin tipik özelliklerini taşı-mıştır. Filc'e göre Lieberman'm uç sınırlarda gezinen homojen bir etnik toplu-luk nosyonu, liberalizm ve çoğulculuk karşıtlığı ve "oligarşi"yle, yargıyla, etnik azınlıklarla keskin bir karşıtlık içindeki halkın dikey lideri fikri onu "dışlayıcı popülizmin somut örneği" kılmıştı (*Political Right in Israel*, s. 103).

listinlilerden ve onların zaman içinde değişebilen içerideki ortaklarından) ayıran sınır boyunca korku yükseliyor.”²²

Türkiye’deki Recep Tayyip Erdoğan gibi liderler 2010’lu yıllar boyunca mütemadiyen korku siyaseti yaptılar. Erdoğan örneğinde, güçlü idareyi pekiştirmenin, yargı gibi devlet kurumlarını önemsizleştirmenin ve dayandığı etnik ve dinsel seçmen çoğunluğunu teşvik etmenin bir yolu olarak, ülkenin Kürt yurttaşlarına ve diğer siyasi azınlıklarına karşı da aynı siyaseti uyguladılar.

Erdoğan, Netanyahu ve Lieberman’ın, keza Donald Trump ve ABD’nin Cumhuriyetçi “alternatif sağ”ının demokrasiyi “sessiz” ve etnik seçmen çoğunluğunun münhasır alanı olarak anlamalarında bir orijinallik yoksa da, seçmen azınlığının haklarını kullanmasından endişe duymaları onları Peru’daki Alberto Fujimori gibi otoriter liderlere yaklaştırıyor. Daha genel bir ifadeyle, neoliberal popülistler tepeden inme yöntemlerle yönetebilmek için sürekli olarak halkın adını kullanırlar, fakat en anti-demokratik kararlarını bile onaylatmak için seçimlere başvurmayı da ihmal etmezler. Otoriterlik ve seçimler, sanki seçim kampanyası yürütüyormuş gibi devlet yöneten siyasetçiler için temel önemdedir. Kurt Weyland bunu şöyle açıklar:

Fujimori, Menem ve Collor gibi neo-popülist liderler seçim kampanyalarında kullandıkları popülist siyasi stratejiyi devam ettirdiler. Yönetimlerini büyük ölçüde örgütsüz kitle tabanlarıyla kurdukları görünüşe göre doğrudan bağlantıya dayandırmayı sürdürüp, yerleşik partileri ve çıkar örgütlerini baypas ettiler, siyaset sınıfına ve diğer yerleşik elitlere saldırdılar, muhalefeti alt etmek için kamuoyu yoklamalarını, plebisitleri (ve plebisit tehditlerini) ve diğer popülist araçları kullandılar; kişiye dayılı liderliği güçlendirdiler, iktidarı yoğunlaştırıp anayasal düzenlemelerdeki çoğunluğu gözetken unsurları pekiştirdiler ve liberal siyasi normları çiğneyip anayasal kuralları ayaklar altına aldılar.²³

22 Filc, *Political Right in Israel*, s. 74.

23 Kurt Weyland, “Neopopulism and Neoliberalism in Latin America: How Much Affinity?”, *Third World Quarterly* 24, no. 6 (2003), s. 1102. Yine Weyland’ın şu çalışmasına da bkz: “A Paradox of Success? Determinants of Politi-

Popülist liderlerle sert neoliberal piyasa reformlarını mezceden benzer popülist vakalar Polonya ve Ukrayna gibi Doğu Avrupa ülkelerinde de ortaya çıktı.²⁴ İtalya'da bir zampara, milyarlar, medya imparatoru ve ülkenin en büyük futbol kulüplerinden biri olan AC Milan'ın sahibi olan Silvio Berlusconi'nin siyasi zuhuru da bir siyasi temsil krizi bağlamında gerçekleşti. Kendisini sıradan İtalyanların ihtiyaçlarını dillendirmek için konuşan bir yabancı olarak tanıttı. Bir antikomünist olarak "kötülük"le dövüşmek için siyasete girdiğini açıkladı. İtalya başbakanı olduğunda ise kuvvetler ayrılığının altını oydu, yargıyı "kanser" olarak nitelendirdi ve plebisiter bir iktidar formunu dayattı.

Berlusconi'nin siyasi oluşumları (Berlusconizm'in kişiye dayalı araçları) için benimsenen isimler, *Forza Italia*²⁵ ve *Il Popolo della Libertà*²⁶ futbol sloganları ile Berlusconi ve özgürlük timsali halk olarak taraftarlarının birlikçi nosyonunu birleştirmişti. Bu kurgu içinde muhaliflere meşru bir yer yoktu. Onlar halkın ve özgürlüğün karşısında değil miydi? Berlusconi'nin varmak istediği nokta tam da buydu. 1990'lı ve 2000'li yıllarda İtalyan siyasetini domine eden ve lakabı "Il Cavaliere"²⁷ olan İtalyan popülist lider, bir Margaret Thatcher ve Ronald Reagan hayranıydı. Başbakanlık dönemlerinde (1994-1995, 2001-2006 ve 2008-2011) neoliberalizmi İtalya koşullarına uyarladı. Bu tutum, Avrupa'nın teknokratları ve piyasa yanlısı basınında huzursuzluk yarattı. Benzer şekilde Arjantinli Carlos Menem de neoliberal kemer sıkma tedbirlerini, İtalya'da ol-

cal Support for President Fujimori", *International Studies Quarterly* 44, no. 3 (2000), s. 481-502; Kenneth Roberts, "Neoliberalism and the Transformation of Populism in Latin America", *World Politics* 48 (1995), s. 82-116. Menem üzerine ayrıca bkz. Marcos Novaro, "Menemismo, pragmatismo y romanticism", Marcos Novaro ve Vicente Palermo (haz.) *La Historia Reciente: Argentina en Democracia* içinde, Buenos Aires: Edhasa, 2006, s. 199-221.

24 Kurt Weyland, "Neoliberal Populism in Latin America and Eastern Europe", *Comparative Politics* 31, no. 4 (1999), s. 379-401.

25 (İt.) İtalya'da çok uzun süredir, özellikle İtalya milli futbol takımı için kullanılan bir slogan, "Haydi İtalya", "İtalya İleri" gibi bir anlamı vardır – ç.n.

26 (İt.) Özgürlük Halkı – ç.n.

27 (İt.) Şövalye – ç.n.

duğu gibi her yanı kişisel skandalların ve yozlaşmanın kapladığı koşullarda ve demokratik kurumların hiçe sayılmasını da içeren Peronist siyasi kültür dahilinde uygulamaya çalıştı. Menem ve Fujimori gibi Berlusconi de, içinde toplumsal milliyetçi fikirlerle özdeşleşmiş kesimlerin de olduğu sağ içindeki bağlantılarına büyük önem verdi; böylece de şok kemer sıkma tedbirlerinin, Margaret Thatcher'ın İngiltere'si ya da General Augusto Pinochet'in Şili'sinde uygulandıkları şekliyle tam cepheden taarruz biçiminde hayata geçirilmesine sınırlar koydu. Berlusconi, *Alleanza Nazionale*²⁸ ve yabancı düşmanı *Legga'nın*²⁹ post-faşistleriyle koalisyonlar kurdu. Kendisini *un vivo*³⁰ olarak tanımlayan Menem gibi Berlusconi de kendisini ideal bir halk adamı, her daim işin dalgasında bir *furbo* (kurnaz/uyanık adam) olarak pazarladı. Örneğin tipik bir davranış şekli olarak, insanların arkalarına geçip başlarının üstünde eliyle boynuz işareti yapardı, bunu 2002'de İspanya'daki toplantıları sırasında İspanyol dışişleri bakanına da yaptı. Bu hareketleri, ayrıca sola karşı demokrasiyi koruduğu, düzen ve güvenliği temsil ettiği, vergileri indirip ekosistemi koruduğu hakkındaki iddialı sözleri, keza göçmenlere karşı eleştirel tutumu, ara ara Mussolini'yi savunması ve gerçek "özgürlük"ü temsil ettiği iddiası, Berlusconi'yi dünya çapındaki en başarılı neoliberal popülistlerden biri yaptı. Bilhassa özgürlük anlayışı kendisine ve halkın olmak istediği şey olan ve bu şeyi temsil eden aday olma özgürlüğüne uygun düşmüştü. Siyaset kuramcısı Nadia Urbinati'nin ifade ettiği gibi, Berlusconi, "çok sayıdaki izleyicinin embesilliğini, çok az kişinin sergilediği temaşa" ile yan yana koyan tepetaklak bir siyaset yaptı. Popülizmini, halk karşıtı elitlerin ve solun halk karşıtlığına karşı gerçek halk demokrasisi olarak yüceltmmişti. Elitleri ve solcuları anti-

28 (İt.) Ulusal İttifak. Post-faşist İtalyan Sosyal Hareketi'nin devamı olup, zaman içinde bu çizgisini yumuşatıp, 1995 yılında ismini de değiştirerek muhafazakâr bir siyasi partiye dönüşen oluşum – ç.n.

29 (İt.) Lig. İtalya'nın gelişmiş kuzey bölgelerine geniş bölgesel özerklik tanınmasını savunan siyasi oluşum. Kuzey Ligi olan kısa ismini 2018 genel seçimlerinde resmen Lig olarak değiştirmiştir – ç.n.

30 (İsp.) Kurnaz, işini bilir – ç.n.

demokratik saymıştı, çünkü onlar kendisine ve sağcı müttefiklerine oy veren halkın görüşlerine ve egemenliğine direnmişlerdi.³¹

Berlusconi ve Menem gibi liderler siyasi alanda neoliberal gelenekle özdeşleşmekle birlikte bu geleneği popülist bir bakış açısıyla yeniden formüle ettiler. Halkın gözleri önünde televizyon ve futbol yıldızlarıyla, keza *vedette*³² ve fahişelerle iç içe bir hayat yaşamaları, kim oldukları ya da kimi temsil ettiklerine dair halka bir mesaj vermişti. Başka bir ifadeyle yaşam tarzları, işledikleri alışlageldik siyaseti “ihlal etme günahı”nı temsil etti. Göz kamaştırıcı hayatlarını, önüne gelenle yatmalarını ve kadın düşmanlıklarını, elitlerin gelenekleriyle halk geleneklerinin harmanlanması olarak yansıttılar. Menemistler, “pizzanın yanında şampanya” karışımlarıyla ünlüydüler,³³ bu metaforu, halk gelenekleriyle ünlülerin üst tabakaya özgü inceliklerini mezcetmek suretiyle elitlerin eski siyasetini modernleştirme girişimlerini açıklamakta kullandılar. Aynı şekilde Berlusconi de halkın otoriterizm yönlü beklentilerini şöhret kültürünün özel ve ayrıcalıklı dünyasıyla mezcetti. Bu liderler için liberalizm artık kötü bir kelime değildi, fakat liberalizm anla-

31 Nadia Urbinati, *Democracy Disfigured: Opinion, Truth, and the People*, Cambridge: Harvard University Press, 2014, s. 14; Angelo Ventrone, *Il Nemico Interno: Immagini, parole e simboli della lotta politica nell'Italia del Novecento*, Roma: Donzelli, 2005, s. 59, 312; Loris Zanatta, *El Populismo*, Buenos Aires: Katz Editores, 2014, s. 36, 43, 110, 250; Enzo Traverso, “Après le spectacle, la débacle”, *Regards* (2011), s. 12, 43-47; Andrea Mammone, *Transnational Neofascism in France and Italy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, s. 245; Paul Ginsborg ve Enrica Asquer (haz.), *Berlusconismo: Analisi di un sistema di potere*, Roma: Laterza, 2011; Nicola Tranfaglia, *Populismo: Un carattere originale nella storia d'Italia*, Roma: Castelvechi, 2014; Perry Anderson, *L'Italia dopo L'Italia*, Roma: Castelvechi, 2014; “Il populismo continentale secondo Perry Anderson”, *Il Manifesto*, 4 Mart 2015.

32 (It.) Star, önde gelen sanatçı – ç.n.

33 Tipik bir popülizm-teknokrasi döngüsü içinde, 1999 yılında “*La Alleanza*” [İttifak] adı verilen bir merkez-sol koalisyonu Menemizm’in yerini aldığı anda, Menemizm’in neoliberal ekonomik ideolojisini takip etmeye devam eden koalisyonun başlıca danışmanları daha elitist “Suşi Grubu” olarak bilinirdi. Yemekli bir metafordan yoksun olan İtalya’da da *Berlusconismo*’nun yerini en nihayetinde, sol parçası salt teknokratik neoliberalizmle iştigal etmek için neoliberal popülizmi terk etmiş olan bir merkez-sol koalisyonu aldı.

yılları ve pratikleri, onları liberalizmin en insanlıktan çıkarıcı ekonomik varyantlarına götürmüştü.

Eski İtalyan siyasi sisteminden fazlasıyla istifade eden Berlusconi, uç sınırlarda bir iradeciliği; bir mesihsel liderlik ve –İtalyan tarihi ve siyasetinin yeniden kurulması olarak– hareket tasarımıyla birleştirdi. Benzer şekilde Perón’un “havarisi” Menem, neoliberal Washington mutabakatı koşullarında, Perón’un da kendisinin yerinde olsa aynı şeyleri yapacağını açıkladı. Seçimde Arjantinlilere “peşimden gelin” çağrısında bulundu. 1989’daki yemin töreni konuşmasında, şef, halk için geldiğini, halk adına konuştuğunu açıkladı. Onun orijinalliği, kemer sıkma tedbirlerini halk egemenliği ile ilişkilendirmesinden gelmişti. Serbest piyasa politikalarını savunurken anavatan, Tanrı ve halk kavramlarına başvurmuştu. Kemer sıkma tedbirlerinin “ulusal birlik ve Arjantin ve Latin Amerika’nın kutsal çıkarları” için gerekli olduğunu iddia etmişti. Latin Amerikalıların onun ismi ve neoliberal popülizm etrafında tam olarak birleşebileceğini düşünmüştü. Bu yeni popülizmi Peronist geçmişe de bağlamak istedi: “Genel çoğunluğumuzun buyruğu, ideolojimizden başlayarak doktrinimizi, ilkelerimizi hayata geçirmekti; doktrinimizi ve ilkelerimizi hayata geçirmek ise, birleşmiş halkı başlangıç noktası olarak Arjantin’i dünyanın bütün ulusları arasında yeniden konumlandırmak anlamına gelir.” Ona göre bu hayata geçirme, demokrasinin yeni bir anlam kazanmasını da ima etmiş, bu yeni anlam ise yeni bir tarzı içeriyordu: “Ulusun siyasi hayatına yeni bir tarzı yerleştirmek için geldik, bu tarzın bütün Latin Amerika’ya yayılmasını umut ediyorum. Halktan gelen yönetimler halkla kalmalı ve yalnızca ona hizmet etmelidir.” Menem’in neoliberalizmi, popülist demokrasi anlayışına yeni bir anlam kazandırdı. O, bir yandan “Arjantin halkının birliğini” devam ettirirken, bir yandan da eski Peronizm’i geliştirmek istiyordu.³⁴

34 Carlos Saúl Menem, *Discurso del presidente Dr. Carlos Saúl Menem desde los balcones de la Casa de Gobierno*, Buenos Aires: Secretaría de Prensa y Difusión, Presidencia de la Nación, República Argentina, 1989, s. 1-5.

Menem, ulusal ekonomik “acil durum” olarak tanımladığı bir dönemde, “çok sert kemer sıkma tedbirleri” uyguladı. Arjantin büyük bir kriz ve “hiperenflasyon” deneyimi yaşamıştı ve Menem kemer sıkma önlemlerinin halkın canını yakacağını kabul etmişti. Fakat halk adına ve ulusal bir hisle hareket ettiğini söyledi. “Geçmişten gelen tahammül edilmez kötülüklerin kaynağını” kurutacak “çok ciddi bir ameliyat”ı bu. Menem neoliberalizmi “sosyal adalet adına” benimsemişti.³⁵

Dönemin Peronistlerinin çoğu, Menem’in Perón ve Evita’yla tarihsel bir süreklilik ilişkisi içinde olduğunu düşünmüştü. Dönemin Patagonya Valisi olan Néstor Kirchner, Arjantin sanayisinin bayrak gemisi petrol şirketinin özelleştirilmesini de içeren Menemist özelleştirmeyi desteklemiş, daha ileri gidip Patagonya halkının sesini duyma noktasında Menem’in Perón’dan sonraki en iyi devlet başkanı olduğunu söylemişti. Cristina Kirchner özelleştirmeyi bir “ahlâk” meselesi olarak savunmuştu. Néstor Kirchner ve Cristina Kirchner 2000’li yıllarda Menemist geçmişlerini reddederek, kendilerini yeni bir çağın, “anavatanın bayrağına” ihanet etmiş Menemizm’in cephe- den karşısındaki liderleri olarak sundular. Gelgelelim Menem Peronizm’i neoliberal sağ bir harekete dönüştürürken Cristina Kirchner onun yanında olduğu gibi, başkana oy verdiğini ve onu desteklediğini, “feminizmden tiksini”diğini, Arjantin’in artık “1970’lerin rezil *trapo rojosuna*” [kızıl paçavra] mağlup olma riski altında olmadığını açıkça beyan etmişti. Aradan birkaç yıl geçip de 2000’lere vardığımızda ise popülist solu bünyesine dahil etmeye çalıştı; kızıl rengi benimseyen sözde solu sorgulamıştı, gerçek sol ulusal renkleri benimseyen Arjantinliler tarafından temsil edilirdi. Ayrıca 21. yüzyılın Troçkist solu ile kirlili savaş baskı rejiminin faileri arasında bir fark olmadığını ima etmişti. Ona göre siyasi sistemde sağa ve *Kirchnerismo*’nun ötesine geçen sola meşru bir yer yoktu. Tarih siyasi/ideolojik pozisyonunu değiştiren liderlerin hizmetindeydi, fakat küresel bağlamlar da aynı ölçüde önemliydi. Neoliberal dönem boyunca

35 Bkz. *Diario de sesiones de la Cámara de Diputados*, c. 2, Buenos Aires: Congreso Nacional, 1989, s. 1070.

ca nasıl tek bir Peronizm anlayışı geçerli sayılmışsa, Peronizm sağı terk edip sola yaslandığında da diğer sol için bir meşruiyet alanı yoktu artık. Bu açıdan bakılınca, Peronist olmayan sağın ve solun, halkın ve ülkenin liderlerinin peşinden gitmekten başka bir şansı da yoktu zaten.

2010'larda Kirchner, Menem'in özelleştirdiği petrol şirketini millileştirdi ve o dönem artık bir senatör olan Menem de bizzat *Kirchnerismo*'yu destekledi.³⁶ Fakat Menem ve Kirchnerler gibi liderlerin dönüşüm süreçlerindeki bu türden tipik popülist uğrakların ötesinde, altı çizilmesi gereken asıl nokta, popülizmin akışkanlığıdır: Klasik formlarından neoliberal ve sol yorumlarına doğru bir akışkanlık içinde, popülizm liberalizm ve diktatörlükle ilişkileri bağlamında kendini yeniden tanımlıyordu. Bu yeniden tanımlama, onunla faşizm arasındaki büyük farklara işaret ediyordu.

Lider ve halk

Faşizm demokrasiye karşı bir devrimdi. Buna karşın 1945 sonrasında statükoyu reforma tabi tutan popülizm, otoriter bir demokrasi formunu yerleştirmek için çabaladı. Bu demokrasi tipinin ikili bir karakteri vardı. Modern popülizm bir yandan devrimci olmayan bir konumdan halk adına konuşurken, bir yandan da demokratik, antikomünist bir alternatif önerdi. Popülizm faşizmin artık yeterince meşru sayılmadığı bir dönemde, anti-liberal siyaseti demokratikleştirmeye çalıştı.

General Perón'a göre faşizm aynen tekrarlanamazdı. Yeni bir çağda yeni bir hakikate ihtiyaç vardı. Yeni bir "organik" demokrasi formu öneriyordu: "Organik yönetim nedir? Bir da hi ya da bilge olması gerekmeyen ama doğa tarafından ötekilerin göremediği genel manzarayı tam olarak görüp anlama hususunda özel yetenek bahşedilmiş bir devlet adamının başın-

36 "El día que Cristina reclamó votar a favor de la privatización de YPF", *Clarín*, 4 Nisan 2012; "Personajes", *Noticias*, 15 Haziran 1996; "Cristina criticó a la izquierda por una movilización", *La Nación*, 28 Mart 2013; "Menem va por su reelección de senador con apoyo kirchnerista", *La Razón*, 23 Mart 2011.

da olduğu, sıkıca birleşmiş güçlerin birlikteliğidir.”³⁷ Hareketin organik doğası, uzun dönemde siyasi üstünlüğü de beraberrinde getirecekti: “Büyük gayemiz altı yıl değil, altmış yıl iktidarda kalmaktır.”³⁸ Fakat bu üstünlüğün, aynı zamanda hem seçilmiş temsilci hem de halkın yarı-aşkın şefi olan liderin bu ikili karakterini tasdik eden plebisiter seçimleri kazanarak kurulacağı açıktı. “Gerçek iktidar düzeni”, “şef” olmaksızın anlaşılamazdı ve onsuz siyasette gerçek bir başarı kazanılamazdı.³⁹ Perón mütemadiyen şunu söyledi: “Halk bilmelidir ki lider doğulur, –ne tepeden inme yasalarla ne de seçimlerle– olunmaz.” Şunu da ekledi: “Şu nokta temel önemdedir, şef daha sonra, Tanrı’dan aldığı Samuel’in kutsal toprağıyla doğrudan bağlantılı bir içerikle kendi liyakatine göre dolduracağı kendi boş kağıplarını bulur.”⁴⁰

Benzer şekilde Kolombiyalı lider Gaitán da bir demokrasi “simülasyon”unun yerine “gerçek demokrasi”yi geçirmek istemişti. 1945 yılında “siyasi ulus-devletin” yerini halkın ulus-devletinin alacağı bir “ahlâki ve demokratik restorasyon” çağrısında bulundu. Demokrasi faşizmi yenmişti ve bu yenilgiyle birlikte “şiddetin zaferi”nin yerini “Hıristiyan medeniyeti”nin zaferi almıştı. Gaitán, tıpkı kendisinin ve taraftarlarının söylediği gibi, Tanrı’nın da Kolombiya için en iyisinin ne olduğunu söylemesi için ona yakarmasıyla ünlüydü.⁴¹ Bununla birlikte, gücünü yalnızca kutsallıktan alan bir yarı-tanrı şeklinde lider algısı söz konusu değildi. Liderin gücünün kaynağı, halkla olan “göbek” bağı ve bu ikisinin ulusun düşmanlarına karşı ortak savaşıydı.

37 Juan Domingo Perón, *Obras Completas*, Buenos Aires: Docencia, 1998, c.17, s. 215.

38 Juan Perón, “En la ciudad de Santa Fe: 1 de Enero de 1946”, Juan Domingo Perón, *Obras Completas* içinde, Buenos Aires: Docencia, 1998, c. 8, s. 18.

39 Folleto, “Dijo el Coronel Perón”, *Archivo Cedinci*.

40 Juan Domingo Perón, “Aspiramos a una sociedad sin divisiones de clase: En el Cine Park, 12 de agosto de 1944”, Juan Perón, *El pueblo quiere saber de qué se trata* içinde, Buenos Aires: 1944, s. 149.

41 Jorge Eliécer Gaitán, *Discurso-Programa del Doctor Jorge Eliécer Gaitán en la proclamación de su candidatura a la presidencia de la República*, Bogota: 1945, s. 4-6, 8, 10, 12-13, 30-31.

Venezuela’da ise faşizm ve komünizme karşı sert bir eleştirel tutum alan popülist lider Rómulo Betancourt, kendi üçüncü yolunu ortaya koymuştu. Antikomünist haline gelmiş eski bir komünist olan Betancourt, iki savaş arası dönemdeki komünist inançlarını kendi ulusal demokratik siyasi tercihi doğrultusunda terk ettiğini açıklamıştı. Bu terk ekonomik koşulların sonucuydu, fakat aynı zamanda “toprağ[ın]ın ve halkı[n]ın [onun] için ifade ettiği âdeta biyolojik anlam”ın ürünü olan derin Venezuela ve Latin Amerika kimliğinin belirlediği “bir yansıma”ydı da. Onun hareketi, “Venezuela’ya derin bir inanç besleyen”lerin hareketiydi. Onun partisi “Halkın Partisi”, onun karşıtları ise “antipatria”ydı [atayurdu karşıtları]. Betancourt 1948 yılında şöyle demişti: “Ben halkımın yanında, halkımın tarihsel düşmanlarının ise karşısındaydım, karşısındayım, karşısında olacağım.” Tarihe göndermeler yaparken de aslında iyi ile kötü arasındaki epik, tarih ötesi mücadeleye atıfta bulunmuştu. Ancak “sosyal adaleti ve ulusal kurtuluşu” savunan partisi ve halkın yönetimi “gerçek demokrasi”yi temsil edebilirdi. Popülizmi tanımlayan şey, tarihsel diktatörlükleri reddiydi. Parti, “gasp edilen egemenliğini” halka “iade” etmişti. Bu model, her şeye rağmen demokratik sürece katılmaları beklenen muhalifleri siyasi olarak gayri meşru kıldı. Ashına bakılırsa düşmanlar belirsiz bir şekilde tanımlanmıştı. Her daim halkın karşısında oldukları ölçüde “tarihsel” olan bu düşmanlar, çoğu zaman komünistleri ve emperyalistleri kapsadığı gibi, oligarkları ve siyaset sınıfını da kapsıyordu.⁴² Gaitán 1946 yılında Venezuelalılara, Betancourt’un rejiminin siyasi özgürlüğü kazanma yolunda ilk aşama olduğunu, fakat bunu “ekonomik ve sosyal özgürlüğün fethi” izlemedikçe demokrasinin biçimsel kalacağını söylemişti. Ona göre faşistler, plütokrasi, oligarşi ve tabii ki siyaset olağan düşmandı. Siyaset bir savaştı ve kendisi “Kolumbiyalı halk yığınlarının kaptanı” ya da 1947’de ifade ettiği gibi, gönüllü olarak “savaşın ön cephesinde görev” almış bir

42 Bkz. Rómulo Betancourt, *Selección de escritos políticos (1929-1981)*, Caracas: Fundación Rómulo Betancourt, 2006, s. 121, 144, 147, 150, 153, 158-159, 162, 163, 169, 172, 175, 178, 191, 195, 214, 216.

“asker”di. “Halk liderlerinden üstündür,” diyen Gaitán’a göre liderler yalnızca “halk için halkın sesi” olurlardı. Lider-halk denkleminin diğer yanında ise halk karşıtları, yani “halka sırtını dönmüş” olanlar vardı.⁴³ Aynı şekilde Perón’a göre “Arjantin draması”, halk ile “halk karşıtı” arasındaki kavgaydı. Halk karşıtının varlığı, kavganın ideolojik olduğu anlamına geliyordu, fakat popülist lidere göre kavganın aşkın doğasının bir diğer anlamı da, bu kavganın Arjantin’in kurtuluş tarihinde çok önemli bir uğrak olduğuydu. Gelgelelim kendi ülkesine sokulmayan, bu sözleri sürgünde söyleyen bir lider için böylesi olağanüstü bir uğrak, seçim prosedürleriyle ilişkisini kesmek anlamına değil, tersine bu prosedürlerin ihyasını talep etmek anlamına geliyordu. Peronizm bir kez daha halkın, demokrasiye konulan toplumsal ve ekonomik sınırlara karşı mücadeleye katılımını talep ediyordu. Fakat Perón sözlerinde bir çelişki olduğunu kabul etmeksizin aynı zamanda “Düşmanlarımız aslında halkın düşmanlarıdır,” da diyordu.⁴⁴

Peronizm halk ve birleşmiş ülke adına hareket etmiş, yurttaşlara bütün seçim haklarının tanınmasını savunmuştu. Diğer popülizmler gibi Peronistler de düşmanı yenmenin başlıca yolunun demokratik seçimler olduğunu düşünmüştü. Fakat lider ile halk arasındaki bağlar seçim biçimlerini de baypas etmişti ve bu bağların belirli bağlamları, hatta ulusu aştığına inanılmıştı. Üçüncü bir yol için mücadele, iki emperyalizmin, “İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan [iki] sahte gücün” ötesine geçmişti. Perón’a göre risk altında olan yalnızca “Arjantin’in ya da Arjantin halkının değil, dünyanın ve tüm dünya halklarının kaderiydi”⁴⁵ Kötücül güçlerle girilen bu ya hep ya hiç çatış-

43 Jorge Eliécer Gaitán, “Arenga a los venezolanos” (1946) ve “Parte de Victoria” (1947), her ikisi de şu eserin içinde: Julio Roberto Galindo Hoyos (haz.), *Gaitán el orador*, Bogota: D.C Alvi Impresores 2008, s. 151-153; 154-169.

44 Juan Domingo Perón, “Ante los ferroviarios”, *Obras Completas* içinde, a.g.e., c. 6, s. 406.

45 Juan Domingo Perón, *Los Vendepatria. Las pruebas de una traición*, Buenos Aires: Liberación, 1958, s. 220, 228. Bundan birkaç yıl sonra Perón şöyle diyecekti: Peronist hareketin “içeride ve dışarıda düşmanları var. Halkın davası için düşmanla mücadele etmeyen kişi haindir. Halkın davası için düşmanla mücadele eden kişi *compañero*dur [yani Peronisttir]. Bir *compañero*yla müca-

ması sonraki yıllarda da birçok kez yeniden üretildi.⁴⁶ General Perón halkla olan bağlarını bir asker kişi olarak kendi kişiliğiyle ilişkilendirirken, Kumandan Hugo Chávez kendisini bir Peronist olarak tanımlamıştı: “Bütün kalbimle ve dibine kadar bir Peronist'im, çünkü General Perón Latin Amerika'nın ve halkın bir askeriydi.” Chávez kendisini de halka, yalnızca onlara boyun eğen “halkın askeri” olarak sunmuş, “chavista⁴⁷ olmayanlar Venezuelalı da değildir,” demişti.⁴⁸

Lider ile halk arasındaki bu bağlantıları, Andreas Kalyvas'ın “olağanüstünün siyaseti” dediği şeyin yaratımı şeklindeki bir siyaset ideali izledi. Popülizm vakasında bunun anlamı, kendi siyasi uğrağını, tarihte ekseriyet oluşturan nispeten normal dönemleri aşan bir uğrak mertebesine çıkarmaktı.

Bu bağlantılar aynı zamanda temsil sorunlarını da, belirli siyasetleri de, fikirleri de aşmıştı. Gaitán'ın ifadesiyle, hiçbir lider halka tutku, düşünce ve kararlılık aşılayamazdı. Liderin kitlelere davranış şekli, bir sanatçının ölü nesnelere sonsuz bir hayat vermesinden farklıydı: “Büyük halk hareketlerinin lideri, belirli bir uğrakta kolektif ruhun sarsıntılı dip akıntılarında var olan dürtüleri yakalayacak ve sentezleyecek bir duyarlılığa ve esnekliğe sahip kişidir.” Ezcümle, lider alt tarafta zuhur eden şeyi tepede toplayan bir “anten”di. Toplama işleminden sonra ise etikten estetiğe halkın taleplerini sentezlemişti.⁴⁹ Eşitlikçilik, milliyetçilik ve düşmanın retorik olarak şeytanlaştırılmasından oluşan karışım, yoksullara gösterilen büyük bir ilgi ile

dele eden kişi ise ya bir düşmandır ya da bir hain” (Juan Domingo Perón, *Obras Completas*, c. 23, s. 461)

46 Juan Perón, *Latinoamerica, ahora o nunca*, Montevideo: Diálogo, 1968, s. 52.

47 (İsp.) Chavezci – ç.n.

48 “Chávez: ‘Yo soy peronista de verdad’”, *La Nación*, 6 Mart 2008; “Chávez en un acto en el conurbano”, *Ámbito Financiero*, 4 Ağustos 2008; “Mesa: La frase ‘quien no es chavista no es venezolano’ incita al odio”, *El Universal*, 27 Haziran 2012.

49 Bkz. Jorge Eliécer Gaitán, *Discurso-programa del doctor Jorge Eliécer Gaitán: En la proclamación de su candidatura a la presidencia de la república*, Bogotá: 1945, s. 5; Daniel Pécaut, *Orden y Violencia: Evolución socio-política de Colombia entre 1930 y 1953*, Bogotá: Norma, 2001, s. 441. Herbert Braun, Rubén Darío Acevedo ve Ricardo Arias arasında yürütülen tartışma için ayrıca bkz. “La oratoria de Jorge Eliécer Gaitán”, *Revista de Estudios Sociales* 44 (2012): 207-211.

birleşerek, tezahürat, yetki devri ve daha geleneksel demokratik prosedürleri ve kurumları bir araya getiren örgütlü bir toplum yarattı. Peronistler gibi Kolombiyalılar ve Brezilyalılar da demokrasiye dair liberal ve faşist fikirlerin, popülist liderlerin (Gaitán ve Vargas) kitleleri liberalizm ve komünizmin ötesine taşıyan organik bir demokrasi formu olarak anladığı şeye dönüşümüne tanıklık ettiler.

Tarihte faşizm, demokratik temsil fikrinin ya da demokrasinin herhangi bir şekilde hayata geçirilebileceği fikrinin teori ve pratikte reddini temsil etmişti, diktatörlüklerin kurulması bu anlayışın doğal sonucuydu. 1945 sonrasında bu diktatöryel temsil fikri hezimete uğradı ve Perón gibi diktatöryel cunta liderleri, diktatörlükleri kendi içinden yıktılar.

Peronizm, diktatörlükten yetki devrine dayalı otoriter demokrasiye doğru gerçekleşen böylesi bir değişimin kurgulanıp hayata geçirildiği tarihteki ilk rejimdi.⁵⁰ Faşizm yenilmişti. Perón yeni düzenin, yani geniş kesimlere duyurduğu –kapitalizm ile komünizm arasındaki– üçüncü yolun demokrasi çerçevesi içinde inşa edilme zorunluluğunun gayet farkındaydı. 1947 tarihli “dünyaya mesaj”ında, “sağın ya da solun egemen olduğu rejimlerin neden olduğu bir holokostta⁵¹ insanlığın yıkıma uğratılması” kabul edilebilir bir şey değildir, diyordu.⁵²

Peronist üçüncü yolda, illiberal siyasetin demokratik bir kurguda nasıl hayata geçirileceğini çözmek kilit bir önem taşıyordu. Bütün gelenekler artık Perón’un emrine amadeydi, nitekim o da hem sağdan hem de soldan unsurları kendi siyasetine kattı. Perón, Aydınlanma karşıtı geleneğin Soğuk Savaş koşullarında devam ettirilmesi girişimini temsil etmişti. İktidarda bulunan yeni bir siyaset formunu şahsında cisimleştiren Perón, güç-

50 Yetki devrine dayalı demokrasi konusunda etkili bir deneme için bkz. Guillermo O'Donnell, “Delegative Democracy”, *Journal of Democracy* 5, no. 1 (1994).

51 (Yun.) Naziler tarafından gerçekleştirilen Yahudi Soykırını’nı ifade etmek için de kullanılan bu kelimenin aynı zamanda, “felaket”, “kendini tamamen yakarak kurban etme”, “bir insan ya da hayvan grubunun tümüyle ya da hemen hemen tümüyle imhası” gibi anlamları da vardır – ç.n.

52 Akt. Raanan Rein, *In the Shadow of Perón*, Stanford, CA: Stanford University Press, 2008, s. 107.

l  liderdi, o *caudillo* ydu. Yalnızca halkı ve ülkeyi değil, halk adına iktidara erişmeyi ve pratikte onlar yerine hükmetmeyi içeren yeni bir savaş-sonrası ideolojik sentezi de kendisinde cisimleştirmişti. Otoriter liderlerin herhangi bir tam teşekküllü popülizm versiyonundaki merkezî önemi düşünüldüğünde, popülizm üzerinde çalışan kimi bilim insanlarının “otoriter güçlü lider, popülizmin doğal bir karakteriştiği değildir” görüşünü savunmaları şaşırtıcıdır. Bu görüşün doğruluğu, Latin Amerika esasen güçlü liderlerin alanyken Avrupa ve ABD’de doğal olarak güçlü liderlerin bulunmadığı şeklindeki ikili klişenin doğru olup olmamasına bağlıdır. Aslında Latin Amerika popülist bir liderlik nosyonuna sahip tek bölge değildir. Bu nosyon bir Latin Amerika fenomeni değil, küresel bir fenomendir.⁵³

Donald Trump ve Marine Le Pen de, ama bu sefer 21. y zyl bağlamında, aynı şekilde kişiye dayalı siyasi girişimlerde bulundular. Le Pen’in 2007’deki başkanlık kampanyası net bir şekilde Fransız ulusunun onun kişiliğinde cisimleştiği iddiası üzerinde kurulmuştu; kampanya klibi de bu iddiaya uygun olarak “Halk Adına” ismini taşıyordu. Le Pen, sağ ve sol siyasete karşı kendisinin Fransız halkının yegâne adayı olduğunu iddia etmişti. Bizzat kendi kişiliği dahilinde ve sayesinde, onun yönetimi “ nce Fransız” olacaktı. Le Pen, Trump’ın “ nce Amerika” sloganını kendisine uyarladı. Bu slogan ABD’de ilk olarak 1930’larda faşizm sempatanları tarafından kullanılmıştı. Sloganın bu faşist kökeni Trump için bir problem yaratmazken, Le Pen ise Fransız Nazi işbirlik lerinin Holokost’ta herhangi bir rol oynadıklarını reddetmişti; oysa Yahudilerin sınırđı edilip kamplara gönderilmesini mümkün kılan onlardı. Le Pen ve Trump arasında, “birinci” önceliği ülkeye ve kendilerine vermek noktasında bir farklılık yoktu. Katıksız popülist otoriter liderlerdi bunlar. Fakat popülizm tarihinde bu popülist güçlü lider siyaseti, ilk olarak 1945’ten sonra, ilk popülist rejimle birlikte ortaya  ıktı.⁵⁴ Bu bakımdan, belirli bir abartı pa-

53 Cas Mudde ve Crist bal Rovira Kaltwasser, *Populism: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 44, 64.

54 Jack, Montgomery, “France First”, *Breitbart*, 7 şubat 2017, www.breitbart.com.

yıyla, Trump Amerikalı Perón olmuştı. Dünyanın bu en güçlü ülkesinin popülizmin küresel merkezi haline gelmesi birçok gözlemcide şok etkisi yarattı, fakat ABD’de eşitsizlikteki yükseliş ve neoliberalizm ile teknokrasinin kaynaşması da göz ardı edilemeyecek kadar çarpıcıydı.

Çay Partisi ve Trumpizm, bu küresel örüntülere verilmiş otoriter Amerikan bir karşılığı temsil etmişti. Hiç kuşkusuz Donald Trump’ın aşırıcılığı, Barry Goldwater ve Richard Nixon gibi eski Cumhuriyetçi liderlerin, keza George Wallace gibi bağımsız adayların bir devamıydı; nitekim Trump, Nixon’ın “ses-siz çoğunluğa” yaptığı atıfları açıkça yinelemişti. Nixon ve Trump için bu çoğunluk, her ne kadar en ırk ayrımcısı taraftarlarının bazıları kadar açık bir çerçeve çizmemiş olsalar da, açıktı ki beyazdı. Birçok Trumpçı için bu çoğunluk, bilhassa ülkenin batı ve doğu kıyı şeridini kapsamıyordu. 1964 yılında Goldwater da benzer şekilde net bir kent ve doğu kıyısı karşıtı hassasiyet sergilemişti. Hatta doğu kıyısının fiziken kopup okyanusta yüzerek ülkenin geri kalanından uzaklaşmasının ülkenin yararına olacağını bile söyledi.⁵⁵

İrk, Amerikan popülizminde diğer popülizm deneyimlerine göre daha merkezî bir role sahip olmuştur. Buna karşın faşizm ve popülizm üzerine çalışan birçok tarihçiye göre, Trumpizm tamamen yeni, tereddütsüz bir şekilde demokrasi üzerinde gelmiş geçmiş en az tehlike yaratan formdu. Trump’ın Cumhuriyetçi Parti’nin başkan adayı olması ve sonrasında kazanması, dünya çapında gelişme gösteren yabancı düşmanı sağ popülizmle aynı yönelimlere sahip, yeni bir tür Amerikan üstünlüğü anlayışına işaret etmişti.

Seçim kampanyası süresince ırkçılık ve dinsel ayrımcılık ile göç ve entegrasyon karşıtlığı karışımı bir retorik kullanan

corn/london/2017/02/07/french-first-marine-le-pen-hits-islamism-financial-globalisation/; “Le Pen se présente en candidate du ‘peuple’”, *Le Figaro*, 4 Şubat 2017, www.lefigaro.fr/elections/presidentielles/2017/02/04/35003-20170204LIVWWW00039-en-direct-le-fil-politique-du-week-end.php.

55 Bu konudaki değerlendirmeler için Natalia Mehlman Petrzela’ya teşekkür ederim. Ayrıca bkz. Rick Perlstein, *Before the Storm: Barry Goldwater and the Unmaking of the American Consensus*, New York: Hill & Wang, 2001, s. 433-434.

Trump, dünyaya kendisini popülist tayfanın yeni baskın lideri olarak sunmuştu. Retoriğinin içinde rakibi Hillary Clinton'ın hapsedilmesi ya da ülkeden kovulması çağrısı da vardı. "Onu hapse tıkın" tezahüratı, Trumpçıların kampanya etkinliklerinde Clinton'a şiddet uygulanması yönündeki ritüel çağrılıyla birlikte, kampanyanın en çok kullanılan ve benimsenen temasıydı. Trump başkanlık seçimi münazarasında Clinton'ı, başkan seçilirse onu hapse attırmakla bizzat tehdit etti, ki daha önce de Clinton'un "sınırdışı edilmesi" gerektiğini savunmuştu.⁵⁶ Alkış tufanı arasında siyasi rakiplerin ve başkalarının hapse tıkmaması çağrısında bulunmanın özel bir tarihi var. Faşistler da-ima, popülistler ise sık sık muhalefetle mücadelenin bir parçası olarak onları hapsedmişlerdi.

Trump'ın liderlik tarzı Cumhuriyetçi adaylara öyle çok benzemezken, daha çok Fransa'da Le Pen, Türkiye'de Recep Tayyip Erdoğan ve Venezuela'da Nicolás Maduro gibilerinin liderlik tarzına benzer. Bütün bu güçlü liderler ise, faşist fikirleri popülist seçimli otoriterizm formuna dönüştürmüş General Juan Perón ve Getúlio Vargas gibi tarihî şahsiyetleri andırır.

Perón gibi liderler muhaliflerini hapse tıkmıştı. Bu liderler, ister siyasi muhalifler ya da medya olsun isterse de yargı, hoşlarına gitmeyen kişi ve kurumlara meşru muhatap ya da farklı görüşler benimseme hakkı olan toplum kesimi değil, düşman rolü vermekte bilhassa kararlıydılar. Bununla birlikte, çok benzer bağlamlarda zuhur edenler de dahil, bütün popülistler aynı değildi. Sözgelimi Perón'un hatırladığına göre, Vargas bir sohbetle kendisine, 1950'lerdeki ikinci başkanlık döneminde bir uzlaşma siyaseti izleme ihtiyacı duyduğunu anlatmıştı. Perón Vargas'ın hatalı olduğunu düşünmüş-

56 Trump 2016 seçim kampanyasında ayrıca, bireysel silahlanma yanlılarına, Clinton'a ya da eğer o başkan seçilirse Yüksek Mahkeme'ye aday göstereceği kişilere karşı silahlarını kullanabilecekleri telkininde bulundu (Nick Corasaniti ve Maggie Haberman, "Donald Trump Suggests 'Second Amendment People' Could Act against Hillary Clinton", *New York Times*, 9 Ağustos 2016; Alexander Burns ve Maggie Haberman, "Trailing Hillary Clinton, Donald Trump Turns to Political Gymnastics", *New York Times*, 1 Eylül 2016; Patrick Healy ve Jonathan Martin, "Personal Attacks in the Forefront at Caustic Debate", *New York Times*, 10 Ekim 2016).

tü, zira ona göre “siyasette önce tahakküm gelir, bu tahakkümün bir sonucu olan uzlaşma ise arkadan gelir” Perón bu diyalogdan bahsederken, halkın “enternasyonal” bilinciyle ilgili olarak şunu bildiğini de ifade etmişti: “Halkım benim istediğim şeyi istiyor.”⁵⁷

Her şeyi bilen, bilmediğini ise yok saymaya karar vermiş ünlü bir özne olarak lider fikri, Trump’ın teorisinde ve pratiğinde özellikle etkili olmuştu. Perón’un halk için düşünen ve karar veren, meşruluğu halkoyuyla güvence altına alınmakla birlikte ondan kaynaklanmayan lider anlayışı, uzun yıllar sonra doğal sezgi, yazgı, eylem ve meşruluk arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu ifade eden Donald Trump tarafından aynı şekilde öne sürülmüştü. Trump şöyle diyordu: “Çok güçlü sezgilere sahip bir kişiyim ki benim sezgilerim doğru çıkar.” Halkın cisimleştiği liderden doğan doğal bilgi olan haki-katin kaynağı iç benlikti. Şöyle demişti: “Hayatı bilen bir insanım, seçimi kazanacağım dedim, kazandım.” Popülizmde iradenin zaferi seçim yoluyla tasdik edilmişti. Popülizm en sonunda bir rejim biçimini aldığı anda ise, artık karar verme yetkisine sahip olmanın kendisi başlı başına bir meşruluk biçimi haline gelmişti; Trump bunu şöyle ifade etmişti: “Çok da kötü bir iş çıkarmam mümkün değil, çünkü ben başkanım, siz değilsiniz.” Trump demokrasiyi ülkenin lideri olarak seçildiği anla özdeşleştirmişti. Fakat seçilip başkan olduğu türden seçimler ülkenin seçim tarihindeki öteki seçimlere pek de benzemiyordu. Başarıyla sonuçlanan seçim kampanyasının sonlarına doğru yaptığı bir konuşmada, “küresel güç odakları” ve ulusal medya ile siyasi elitlere karşı halkı savunduğunu ifade etmişti: “Bu seçim, basitçe sonraki dört yılda kimin ülkeyi yöneteceğini belirleyen basit bir seçimden ibaret değildir. Medeniyetimizin tarihinde, halk olarak yönetim üzerindeki kontrolü geri alıp alamayacağımızın belirleneceği çok önemli bir kavşak noktasıdır bu.” Bu kurguya göre iktidarı halkın düşmanlarından alıp halka geri verecek olan kişi, liderdi. Trumpizm, uygarlığın zaferini simgeleme arzusundaki popülist li-

derlerin uzun bir tarihe sahip sınırsız demokrasi taleplerinin son halkasıydı.⁵⁸

Latin Amerika'nın popülist liderleri de aynı şekilde kendi siyasetlerini, iyi ile kötü arasında süregiden ve uygarlığın kaderini belirleyecek mücadele içinde gerçek halkın temsili için kavgaya veren siyasetler olarak sunuyorlardı. Bu vücut bulma fikri, liderin vazgeçilmezliğinin ilanı sonucunu veriyordu, hatta öyle ki, liderin seçilmesi halkın son şansı olarak sunuluyordu. Bu kritik durum hissiyatı, dost-düşman pozisyonlarına ve muhaliflere uygulanacak askerî stratejilere dair tasarımın bir sonucuydu. Trump şöyle diyordu: "Onlar için bu bir savaş ve bu savaşta her şey, ama her şey serbest. Ulusumuz için bir hayatta kalma mücadelesi bu, inanın bana. Ve 8 Kasım ulusumuzu kurtarabilmemiz için son şansımız olacak." Taraftarlarına, onun seçildiği günün "kendilerinin bağımsızlık günü" olacağını söylüyordu. Benzer şekilde Perón da kendi liderliğini, kendisi gibi halkın liderleri olan askerî fatihlerin uzun tarihiyle özdeşleştiriyordu: "Dünya tarihi, Iskender, Jül Sezar, Frederick ya da Napolyon gibi örnekler üzerinden bize, zaferin halkı yükseltmesini ve yönetmesini bilenlere ait olduğunu gösteriyor." Perón, seçilmesini ulusun ikinci kez "bağımsızlığını" kazanması olarak nitelendirmişti: "Tanrı beni Arjantin halkına bağımsızlık ve özgürlük getirmem için dünyaya gönderdi."⁵⁹

Liderin halka dönüşerek halka hizmet etmesi, onun kaderiydi. Liderin maddi varlığının artık önemli olmadığı ya da başka bir şekilde ifade edersek, onun lider konumunun, şahsi ihtiyaçlarının yerine halkın arzularını koymasını beraberinde getirdiği şeklindeki anlayış, en uç mantıksal sonuçlarına, halk adına ve halkın iç ve dış düşmanlarına karşı kendisini öldüren Vargas'la varmıştı. 1954'teki şahsi ve siyasi intiharından hemen önce ka-

58 Michael D. Shear, "Reading between the Lines of Trump's Interview with Times", *New York Times*, 24 Mart 2017; Rebecca Harrington, "TRUMP: 'A Global Power Structure' Is Trying to Take Down My Campaign", *Business Insider*, 13 Ekim 2016, www.businessinsider.com/donald-trump-global-power-structure-palm-beach-speech-2016-10.

59 Harrington, "TRUMP"; Juan Domingo Perón, *Política y estrategia: (no ataco, critico)*, Juan Domingo Perón, *Obras Completas* içinde, c. 11, s. 100.

leme aldığı ünlü vasiyetnamesinde Vargas, kendisini Brezilya halkının “kölesi” olarak tanımlıyordu. İntiharıyla “ölümsüzlük yolu”nda ilk adımını atıyor, “tarihe geçmek üzere hayat”tan ayrılıyordu. Onun kişisel “holokostu” halkı bir arada tutacak ve ismi “mücadelenin bayrağı olacak”tı. Halka nasıl “hayat”ını verdiyse, şimdi de “ölümünü” sunuyordu.⁶⁰ Çok sonraları Néstor Kirchner (2010) ve Hugo Chávez’in (2013) ölümleri de hallefleri tarafından büyük ölçüde siyasi olarak kurban olma edimi olarak yorumlanacaktı. Tıpkı Vargas ve sonrasında Eva Perón’da olduğu gibi, Kirchner ve Chávez’i çevreleyen mit de pratikte popülist egemenliğin ikili yapısı için yeni bir meşruiyet kaynağı olarak kullanıldı.

Kalp krizi ve kanser doğaları gereği apolitik hastalıklar olduklarından, Kirchner ve Chávez’in ölümleri hiç kuşkusuz siyasi bir karakter taşımıyordu. Fakat yine de ölümleri büyük ölçüde, halkın çıkarlarını kendi maddi varlıklarının fiziksel ihtiyaçlarının önüne ya da ötesine koyan fedakâr liderlerin kendilerini kurban etme edimleri olarak sunuldu. Eva Perón kanserden öldüğünde, Peronist rejimin resmî açıklamasında şöyle söyleniyordu: “Başkanlık Enformasyon Sekreterliği, Cumhuriyet halkına, ulusun manevi lideri Señora Eva Perón’un saat 20:25’tte bu dünyadan göçtüğünü büyük üzüntüyle bildirir.” Ölümünden sonra bütün radyo programları her gün “saat Eva Perón’u ölümsüzlüğe uğurladığımız 20:25!” anonsunu geçtiler. Eva Perón büyük bir kalabalık önünde gerçekleştirdiği ünlü son konuşmasında halk için hayatını seve seve vereceğini söylemişti. “Biliyorum ki Tanrı kibirli oligarşinin karşısında, bizim yanımızdadır,” derken, halktan iç ve dış düşmanlar karşısında “Perón’a sadık” kalmalarını istedi. Ve siyasi hayatının finalini şu sözlerle yaptı: “Asla kendim için bir şey istemedim, hâlâ da istemiyorum. Benim mutluluk, övünç ve gurur kaynağım Perón amblemi ve halkımın bayrağıdır, daima da böyle olacaktır. Biliyorum ki bu ha-

60 Bkz. Boris Fausto, *Getúlio Vargas: O poder e o sorriso*, São Paulo: Companhia das Letras, 2006, s. 196-199. Ironik ve ikna edici bir değerlendirme için ayrıca bkz. Tulio Halperin Donghi, *Historia contemporánea de América Latina*, Buenos Aires: Alianza, 1994, s. 470.

yattan göçüp gittiğimde bile sizler benim ismimi yüksekte tutacak, zafer yolunda bir bayrak gibi taşıyacaksınız.”⁶¹

Uzun yıllar sonra, *Kirchnerismo*’yu destekleyen en önemli entelektüel Ernesto Laclau, muhtemelen Eva Perón’un bu ünlü konuşması da aklının bir kenarındayken, Néstor Kirchner için tutulan yası, “Arjantin tarihindeki belki de en büyük kederin ifadesi” olarak tanımladı. Fakat Laclau aynı zamanda, Kirchner’in, ölümünden sonra, daha aşkın bir varlık haline gelmek üzere salt sembolik doğasını aştığını da ısrarla vurguladı. Néstor Kirchner’in yerini karısının aldığını ifade eden Laclau şöyle diyordu: “Cristina yalnız değil... Tüm bir toplum onun peşinden gidiyor.” Ona göre “iktidarın [Cristina Kirchner’de] kişileşmesi”, “iktidar gücünün yayılıp seyreltilmesine nazaran daha fazla demokratik güvence” sunuyordu. Kirchnerler, “bir ismin [bir dizi demokratik değişim süreci içinde] yoğunlaşmasını” temsil ediyordu.⁶²

Liderin mirası onun hayat sınırlarını aşıyor, halk ve yeni liderle tek bir varlık haline geliyordu. Venezuela’yı göklerden yöneten aşkın ölü Chávez’e yapılan sürekli göndermeler daha uçlarda bir örnek oluşturmakla birlikte, mantık aynıydı. Tam da halkın cisimleşmiş hali olduğundan dolayı, ölümden sonra bile halkla birlikte olmaya devam edeceğini söyleyen Chávez şöyle devam ediyordu: “Ben Nietzsche’nin bengi dönüşü gibiyim... Nice ölümlerden döndüm... Öldükten sonra bile bu sokaklarda, bu göğün altında sizinle olmaya devam edeceğim... Bütün bir yenilmez halktır artık Chávez.” Halefi Nicolás Maduro’nun, Chávez’in ölümünün ardından söyledikleri bu bakımdan

61 Eva Perón, *Mensajes y discursos*, c. 2, s. 62. Eva Perón eşinin yeniden seçilmesinden yalnızca altı ay sonra, Avellaneda’daki Başkan Perón Hastanesi’ndeki ameliyatının ardından hayatını kaybetti. General Perón’a göre hayatının son anına kadar halk için çalışmaya devam etti, tersi yönlü talepleri reddetti. Eva Perón’un ölümü üzerine bkz. Tulio Halperín Donghi, *Argentina en el callejón*, Buenos Aires: Ariel, 1995, s. 162; Marysa Navaro, *Evita*, Buenos Aires: Edhasa, 2005, s. 333; Loris Zanatta, *Eva Perón: Una biografía a política*, Soveria Mannelli: Rubbettino, 2009, s. 297.

62 Ernesto Laclau, “El legado de Néstor Kirchner”, *Página 12*, 4 Kasım 2010. Ayrıca bkz. “Scioli no es Cristina,” dijo el filósofo Laclau”, *La Voz del Interior*, 21 Eylül 2013.

dan tipiktir: Chávez bundan böyle “çocuktur, erkektir, kadındır. Hepimiz birer Chávez’iz”⁶³

Popülizm, mezarın ötesinden doğru, siyasi dirilişle bağlantılı olarak işlemeye devam ediyordu.

Popülist tarz ve ideoloji açısından bakarsak, bu liderler yaşadıkları gibi ölmüşlerdi: hayal ürünü ya da gerçek iç ve dış düşmanlara karşı topyekûn bir mücadelede, halk uğruna. Bütün popülistler, elitlere karşı kitleler adına konuştuklarını iddia eder; Trump’ın “Ben sizin sesinizim,” sözü bu bakımdan tipiktir. Fakat fiiliyatta yurttaşların seslerinin yerine kendi tekil seslerini geçirirler. Farklı Amerikalıların seslerinin oluşturduğu çoğulluğu yeren Amerikan sağ, Amerika ve Trumpizm’in, demokrasiye otoriterizm temelli meydan okumanın uzun küresel tarihinde yeni bir sayfa açtıklarını bütün dünyaya gösterdi.

Bu yeni açılan Amerikan popülizmi sayfası, faşizmden köklenmekle birlikte ondan son derece farklıydı. Diktatörlüğe dayalı bir siyaset önermiyordu. Kitlesele illiberal siyaset, modern popülizmle birlikte yüzünü yeniden seçime dayalı temsil siyasetine dönmüştü. Bu popülist siyaset birçok şekilde tezahür etti; bunlar arasında Latin Amerika, Avrupa ve başka yerlerde sol neo-popülizmler ve aşırı sağ popülizm de vardı. Fakat tarihsel olarak bu popülizmler, görece sıradan temsil siyasetini aşan bir demokrasiyi tahayyül edip fiiliyata geçirmek için genellikle ilk baştaki mutlak liderin adını kullandılar.

Baba namına demokrasi

Popülizm bir ideoloji olarak, tarihsel süreç içinde genellikle dikey bir siyaset anlayışıyla, mutlak düşmanlar, özgün bir ulusal kimlik ve hatta özgün bir düşünce biçimi nosyonlarını mezcetmişti. Fikirler liderin değişen şiarları tarafından güdülenebiliyor, hatta o şiarlara indirgenebiliyordu. Teolojik fikirler, halk, lider ve ulus-devlet birliğini öne çıkaran anlayışlarla birleştiriliyordu.

63 Ignacio Ramonet, “Chávez en campaña”, *Le Monde Diplomatique en Español*, Ağustos 2012; “Sin Hugo Chávez, Venezuela enfrenta un futuro dividido”, *La Nación*, 6 Mart 2013.

Hatta Cristina Kirchner 2004 yılında bir “Ulusal Düşünce Sekreterliği” bile kurdu. Maduro ise 2013 yılında, “Halkın En Yüksek Sosyal Mutluluğundan Sorumlu Bakan Yardımcılığı” oluşturdu. Maduro “refah devleti”ni, yani kapitalizm içindeki toplumsal gelişme biçimlerini aşmak, ayrıca toplumsal çalışmayı Chávez’in dünyada olup biteni izlemekte olduğu varsayılan cennetle ilişkilendirmek istiyordu.⁶⁴ Yeni tesis edilen bu iki kurum, ölmüş liderler Kirchner ve Chávez’in isimlerini takıntılı bir şekilde ve törensel bir edayla dua gibi zikredip durmuştu; mutluluk ve düşünme edimi, halkın cisimleşmiş hali olmuş bu isimlerden ayrı düşünülemezdi. Arjantin Ulusal Düşünce Sekreterliği, Arjantin hükümetine yakın ya da genellikle hükümetle birlikte çalışan veya hükümetçe sağlanan fonları kullanan siyasetçileri ve bilim insanlarını bir araya getirmişti. Sekreterlik ayrıca Podemos Partisi’nin önemli liderlerini ülkeye davet etmek ve 2015 yılında popülizmin önemli teorisyen Ernesto Laclau’nun düşüncesi üzerine uluslararası bir forum organize etmek suretiyle, dünya çapındaki popülistler arasında bağlar geliştirmeye girişmişti.

Popülist demokrasinin en önemli teorisyen Laclau, gayri ihtiyari bir iktidar filozofu haline gelmişti. Zaman içinde ismi, popülist siyasetin ve bizzat popülizm kavramının diğer adına dönüşmüştü. Beatriz Sarlo’nun da ifade ettiği gibi, Arjantin popülistleri Laclau’nun hayli ihtisaslaşmış Lacancı-Schmittçi terminolojisine ve eserlerine ilgi göstermezken, 21. yüzyılın başlarındaki Arjantin popülizmine dair rakipsiz teorisi nedeniyle onu göklere çıkıyorlardı.⁶⁵ Laclau’nun ismi bile birçok talebi ifade eder hale gelmişti. Çok sayıda popülist entelektüel Lac-

64 “Cristina Fernández crea la secretaría del Pensamiento Nacional”, *El País*, 5 Haziran 2014; “Venezuela inaugura un ministerio de la Felicidad”, *Clarín*, 24 Ekim 2013.

65 Beatriz Sarlo, *La audacia y el cálculo: Kirchner 2003-2010*, Buenos Aires: Sudamericana, 2011, s. 146, 153, 155. Laclau ve Arjantin üzerine bkz. Nicolás Damin, “Populismo entre Argentina y Europa: Sobre la transnacionalización de un concepto”, *Revista Cuestiones de Sociología* 4, no. 2 (2015); Omar Acha, “Del populismo marxista al postmarxista: La trayectoria de Ernesto Laclau en la Izquierda Nacional (1963-2013)”, *Archivos de historia del movimiento obrero y la izquierda* 2, no. 3 (2013); Enrique Peruzzotti, “Conceptualizing Kirchnerismo”, *Partecipazione e conflitto* 10, no. 1 (2017), s. 47-64.

lau'nun fikirlerini geniş halk yığınlarına anlayacakları dilde anlatırken onun sembolik olana dair teorisine özel bir ilgi gösterip, lidere ad verme siyaseti kanalıyla gerçekleştirilen demokratikleşmeye dair teorisini basitleştirdiler. Sözelimi ulusal düşünce sekreterliği, Laclau'nun antagonist-popülist kopuş fikrini Arjantin tarihindeki en eski geleneklere uyarlayıp ya *Kirchnerismo* ya "barbarlık" diyordu. Toptan çöküş tehlikesine dikkat çeken bu çerçeve içinde ve Laclau'nun siyasi teolojisini uç sınırlara götüren bir basitleştirmeye, Kirchnerlerin iktidarı daha meşum bir "gerçek ve geleneksel iktidar"ın karşısına konuluyordu. "Ebedi iktidar formları", "siyasetin temellerinin yeniden aranmasını" teşvik eden bir liderin saldırısı altındaydı.⁶⁶

Laclau, sekreterlik kadar abartılı bir şekilde Kirchner ismini yüceltmemekle ve Kirchnerlerin kendisine önerdiği kamusal pozisyonu asla kabul etmemekle birlikte, verdiği genel görüntü itibarıyla, kendisi ve çok sayıdaki hayranı için, popülizmin demokrasiye giden yegâne yol olarak konulduğu kendi popülizm teorileriyle mezc olmuş bir popülist uğraşı savunma ihtiyacını yerine getirmişti.

Bizzat Laclau akademik çalışmalarında, popülist dönüşüm uğraklarının liderin özgün özelliklerine göre şekillendiğini öne sürmüştü. Sözelimi ona göre, müdafaa ettiği demokratik homojenliği tam ve saf bir şekilde yalnızca lider temsil edebilirdi:

Halkçı bir öznenin inşası, söylemsel olarak belirli bir amaca yönelik üretilen boş gösterenler temelinde mümkün olabilir. "Sefalet" olarak görülen popülist semboller, o sembollerin politik anlamda etkililiğinin bir koşuludur – bu sembollerin işlevi, eşdeğersel heterojenliğe, son derece heterojen bir gerçeklik kazandırmaktır, bu semboller bunu ancak kendi tikel içeriklerini minimuma indirme üzerinden gerçekleştirebilirler. En uç durumda bu süreç, homojenleştirme işlevinin saf bir isim/ad –liderin adı– tarafından yerine getirildiği bir noktaya varır.⁶⁷

66 Ricardo Forster, "El nombre del kirchnerismo", *Página 12*, 18 Mayıs 2014.

67 Ernesto Laclau, "Populism: What's in a Name", Francisco Panizza (haz.), *Populism and the Mirror of Democracy* içinde, Londra: Verso, 2005, s. 40.

Laclau halka yönelik açıklamalarında Kirchner isminin kilit önemine vurgu yapmıştı. Bir Arjantin gazetesinin “Kanepedeki Siyasetçiler” adını verdiği bir psikanalitik görüşmeler serisi kapsamında verdiği son röportajında, hem Kirchner’i hem de kendi teorik yaklaşımını savunmuştu. Son yıllarında kendi iktidar eleştirisi ile Arjantin ve Venezuela’da yerleşik rejimlerin bu yeni savunusunu tutarlı bir şekilde birleştirmekte zorlanmaya başlamıştı. Laclau popülist hükümetin bir organik aydınına, fakat aynı zamanda onun nispeten kuşku verici gerçekliklerini gittikçe daha fazla teşhis eden bir savunucusuna dönüşmüştü. Başka bir şekilde söylersek, kendi ideal demokrasi anlayışı olarak popülizm ile bir rejim olarak Peronist popülizmin muğlak demokratik gerçeklikleri arasındaki farkları görememişti. Laclau, Kirchnerlerin, başkanlık dönemleri boyunca nasıl ve neden çok daha zengin olduklarını açıklayamamaları sebebiyle Arjantin’de gerçekten çok önemli bir soru haline gelen “Kirchnerlerin milyon zenginlere dönüşmesi hakkında ne hissediyorsunuz?” sorusuna, işi şakaya vurarak, kendisinin de zengin olmak istediği yanıtını veriyordu. Kirchner hükümetinin ciddi miktarda kamu kaynağını “halk için”, profesyonel futbol maçlarının televizyondan bedava yayınlanması için harcamasına neden olan Herkes İçin Futbol programını⁶⁸ da onaylıyordu. Futbol yıldızı Diego Maradona’yı da yanına alan Cristina Kirchner, programı bir “demokratikleşme edimi” olarak savunuyordu. Profesyonel bir sporu izlemeyi demokrasinin olumlanması olarak teşvik etmesi manidardı, fakat daha çarpıcı olan, bunu diktatörlüğe karşı bir eylem olarak sunmasıydı. Başkana göre, tıpkı nice Arjantin yurttaşının 1970’lerdeki Kirli Savaş boyunca ortadan kaybolması gibi, kendisinden önce de *fútbol* gözden kayboluvermişti. Halka, “tıpkı 30.000 Arjantinliyi kaçırdıkları gibi özel televizyonlar da gollerinizi kaçırdı” diyordu. Laclau’nun Herkes İçin Futbol programını desteklediği bağlam buydu.⁶⁹

68 “La ultima entrevista de Ernesto Laclau,” *La Nación*, 13 Nisan 2014; “Kirchner fue un populista a medias”, *Clarín*, 29 Ekim 2010; “Para Laclau, el Estado argentino es hoy más democrático que en 2003”, *Perfil*, 7 Kasım 2013.

69 “Fútbol gratis por diez años en TV abierta”, *Página 12*, 21 Ağustos 2009.

Mazlumların kuramcısı Laclau, kendisini iktidar şakşakçısı gibi tatsız bir pozisyonda buluvermişti. Teorik modelinin karmaşık yapısı düşünüldüğünde, onun bu modeli basitleştirip *Kirchnerismo*'nun muğlak yapısına uydurmak üzere uyarlaması şaşırtıcıdır. Modelini halk adına konuşmak için kullanması açısından, bu aynı zamanda bir inşa süreciydi. Bu radikal inşacılık [*constructivism*], onun bir tarihçi olarak akademik kariyerinin başlarında savunmuş olduğu tarihyazımı yaklaşımından çok uzak bir yere düşüyordu. Arato'nun ifade ettiği gibi, bunu mümkün kılan, Laclau'nun, halkın, yurttaşların bir kısmından inşa edildiğine ve sonra tek bir bütün haline geldiğine inanmasıydı. İşte bu çerçeve içinde lider, yeni türetilmiş halka kendi ismini bir “boş gösteren” olarak sunma noktasında temel bir rol oynar. Bu bağlamda Arato şöyle der: Laclau “yalnızca ‘halk’ın tümüyle iradeci bir tarzda inşa edilmesini değil, iktidar alanındaki boşluğun, aslında var olmayan bir öznenin cisimleşmiş hali olan liderlik tarafından doldurulmasını da savunur”⁷⁰

Laclau bu görüşlerinden dolayı İspanya'dan Arjantin'e farklı ülkelerde yüceltilirken, kendisi de Arjantin'de verdiği akademik konferanslarda bile Kirchnerleri destekleme ihtiyacı duymuştu. Fakat Laclau, araya *Kirchnerismo*'nun yeterli ölçüde kutuplaştırma yaratmadığı gibi eleştiriler de sıkıştırabilmişti: örneğin *Kirchnerismo*'nun “popülist bir istidada sahip olduğu”, fakat fiiliyatta popülizminin yeterli olmadığı şeklindeki gibi bir eleştiri. Laclau *Kirchnerismo*'yu dost-düşman sınırını kesin bir şekilde çekmekle eleştirmişti; kesin bir sınır çekmekten kastı, “halk” tarafını diğer taraftan kesin şekilde ayıracak bir “iç sınır”ın tesisiydi. Ona göre klasik Peronizm bunu yapmıştı, aynı şekilde her ikisinde de vazgeçilmez liderliklerin söz konusu olduğu Bolivya'da Evo Morales, Venezuela'da Hugo Chávez de öyle. Parlamenterizme karşı güçlü yürütmeleri savunuyordu.⁷¹ Laclau “Néstor

70 Andrew Arato, *Post Sovereign Constitutional Making*, s. 269-270.

71 “Vamos a una polarización institucional”, *Página 12*, 17 Mayıs 2010; “Hay que seguir su combate,” *Página 12*, 7 Ekim 2015. Laclau gibi Mouffe da Kirchnerleri, “ülkenin demokratikleşmesinin karşısında yer alan bir dizi çıkar grubu”nun karşısında konumlandırmıştı. Bkz. “Entrevista con la politóloga belga Chantal Mouffe”, *Página 12*, 5 Eylül 2010; “Claroscuros de la razón po-

Kirchner'in Mirası" başlıklı denemesinde Kirchner'in gericilerin karşısında durduğunu, statükoya karşı halkın iradesini temsil ettiğini iddia ediyordu. Ona göre Kirchner "geçmişteki holdinglerin Arjantin'i ile halkın Arjantin'i" arasında bir seçim şansı sunuyordu: "Néstor Kirchner isminin eşiksel ve çığır açıcı bir simge olarak ilelebet varlığını sürdüreceği yer, işte bu çatışmanın eşiğidir. Bu simge artık bir kavga bayrağı değildir, daha önemli bir şeye, bilincimizin bir sembolüne dönüşmüştür."⁷²

Laclau'nun 2014'te ölümünün ardından, Başkan Cristina Kirchner, Laclau'ya yönelik eleştirilerin "budalalık ve cehalet"ten kaynaklandığını söyledi. Ona göre bu insanlar, bağımsızlığını kazandığı 1810'dan beri Arjantin'in ikiye bölünmüş olduğunu görmezden geliyorlardı. Laclau, Peronizm ve Marksizm'i ilişkilendirmeye yönelik kendi girişimlerinin kapsamını yeterince irdellemeksizin Marksist geçmişini gözden geçirdiği son kitabında, 1955 sonrası Arjantin tarihine Peronizm prizmasından bakar; bunu yaparken Peronizm'i diktatörlüğün tam karşısında konumlandırır, fakat onun diktatöryel, militarist ve neo-faşist eğilimlerini önemsiz görür ve gösterir. Onun bakış açısına göre Peronizm, "geleneksel liberal soldan tümüyle farklı, ulusal ve halkçı" yeni bir solun yaratıldığı alandı. Çizdiği tabloda eksik olan şey, liberal ve Peronist olmayan solun sebatkâr varlığı ve daha genel olarak da, Arjantin tarihinin karmaşık yapısıydı. Laclau'nun teorisinde olan şey ise, popülizmin yegâne siyaset biçimi olduğu ve bunun sonucu olarak da Arjantin sol popülizminin yekpare bir şekilde ülkedeki demokrasiyi temsil ettiği fikriydi.⁷³ Tarihin bu şekilde deneyime ve teoriye indirgenmesi, nispeten daha yakın tarihli olaylara da uygulanıyordu. Laclau'ya göre Chávez, Morales, keza Kirchner, siyasi eylemleri itibarıyla kendi düşüncesini temsil ediyordu, fakat popülizmin birçok takipçisi, onun teorik düşüncesini halkın ve popülist liderlerinin sesine bağlıyordu.

pulista", *Clarín*, 4 Nisan 2014; Fabián Bosoer, "Los debates y los combates abiertos", *Clarín*, 4 Nisan 2014.

72 Ernesto Laclau, "El legado de Néstor Kirchner", *Página 12*, 4 Kasım 2010.

73 Bkz. "Cristina rindió un homenaje a Laclau", *La Nación*, 15 Nisan 2014; Ernesto Laclau, *The Rhetorical Foundations of Society*, New York: Verso, 2014.

Arjantin’de Laclau üzerine düzenlenen devlet konferansında konuşan kültür bakanı, Laclau’yu şöyle anlatmıştı: “Salt akademik olandan uzaklaşmış kararlı bir düşünürdü, büyük Latin Amerika halk geleneklerine kulak vermesini bilmişti.” Bu siyasetçilerin nazarında Laclau aynı zamanda halk adına da konuşmuştu. Bu konferans Buenos Aires’teki devasa Kirchner Kültür Merkezi’nde düzenlenmişti; Laclau’nun, kendisi de bir teorisyen olan ve kocasının “Néstor’la özdeşleşmesine” özel bir vurgu yapan eşi Mouffe’a göre bu tercihin çok büyük bir sembolik önemi vardı.⁷⁴ Kirchner Merkezi, Arjantin’in siyasi ve fizikî coğrafyasına kazınmakta olan Kirchner isminin en sembolik uğrağıydı. Fakat bu merkez Kirchner isminin verildiği tek yer değildi, çoğundan daha büyüktü sadece. Arjantin’de Kirchner ismini taşıyan mekânların, sembollerin ve diğer şeylerin sayısı daha lider ölmeden önce hızla artmaya başlamıştı. Bunlar arasında hükümet binaları, caddeler, bir polis merkezi, bir havaalanı, bir petrol boru hattı, kafeteryalar, otoyollar, “Néstor Kirchner Çalışmaları Merkezi”, stadyumlar, 2011’de düzenlenen ulusal bir futbol turnuvası, tüneller, mahalleler, kültür merkezleri, otobüs terminalleri, hastaneler ve köprüler de vardı.⁷⁵

Uzun soluklu Peronist gelenekteki süreklilikleri göstermesi bakımından, popülist liderlerin ismi verilen bu yerler arasında en sembolik olanı, La Rioja şehrinin Carlos Menem Caddesi’nde bulunan Néstor Kirchner öğrenci yurduydı. Bir liderin siyasi arzuları etrafında inşa edilen bir ideolojinin indirgemeciliği, liderin isminin tüm bir ülke sathına dayatılmasını da beraberinde getiriyordu. Bu uygulamanın tarihte bir başka Peronist örneği daha vardı. Perón döneminde iki eyalete (Chaco ve La Pampa) Juan ve Eva Perón’un isimleri verildi. Eva Perón öldüğünde La Plata kentinin ismi onun ismiyle değiştirildi. Benzer bir özel isim takıntısı Trump ve Berlusconi gibi liderlerde de vardır. Berlusconi’yi desteklemek için yapılan duvar resim-

74 “Hay que seguir su combate”, *Página 12*, 7 Ekim 2015.

75 “Plazas, puentes y calles reflejan el culto a Kirchner”, *La Nación*, 6 Mart 2011; “Kirchner para todos: Se multiplican los lugares públicos con su nombre”, *Clarín*, 2 Ekim 2011.

lerinde Berlusconi ismi binlerce kez tekrarlanıp yanına şu ifade de ekleniyordu: “Hepimiz Silvio’yla birlikteyiz.” Bunun anlamı, bütün İtalyanların bir bakıma küçük Berlusconi’ler olduğu, kralın cismani varlığının, tam da Hobbes’un yaşasa çok seveceği şekilde, halkı da içerdigiydi. Trump da ismini ideolojisinin bir yansıması olarak tasavvur ediyordu. İş adamlığıyla popülizmi mezcetmeden önce de ismini gökdelenlere, sığır etine, kumarhanelere, şaraba ve giyim eşyalarına veriyordu. Kampanyasını da, kendi ismini taşıyan çok sayıdaki gökdelenlerden biri olan New York’taki ünlü Trump Tower’da başlatmıştı. Bunlardan biri de Birleşmiş Milletler binasının yakınında bir zenginlik simgesi olarak göğü yaran “Trump World Tower” gökdelenidir. Trump’ın şatafatlı binasını Birleşmiş Milletler binasının yakınına kondurmuş olması, Hillary Clinton’ın kendi başkanlık kampanyasını Roosevelt Adası’ndaki “Dört Özgürlük Parkı”ndan başlatmasıyla özel bir anlam kazandı. Roosevelt’in anti-faşizmine atfen onun ismi verilen bu anıtpark, şimdilerde hem Birleşmiş Milletler’e hem de Trump gökdelenine bakıyor. Kozmopolitizmin ve kültürel çeşitliliğin küresel bir simgesi niteliğindeki New York’a 2015 ve 2016 yıllarında dikilip ticari amaçlarla sahibinin ismi verilen bu binalar, küreselleşmenin ve çok-kültürlülüğün karşısına dikilmiş bir liderin sembolleri olarak tümüyle siyasileşmiş durumdadır.

New York’ta doğmuş ve büyümüş olan Trump, Birleşmiş Milletler’i ve azınlıkları, ırkçı ve ayrımcı geleneklerin karşısında konumlandırıran bir popülizm anlayışını temsil ediyordu. Tam burada hatırlamakta fayda var: İşadamı Trump’ın babasından miras aldıkları arasında, Afrikalı Amerikalılara karşı ırk ayrımcılığı yaptığı yönünde ciddi suçlamalar da vardır. Anti-faşist şarkıcı, meşhur ve kucaklayıcı bir Amerikan marşı olan “This Land is your Land”ın [“Bu Topraklar Sizin Topraklarınızdır”] yazarı ve aynı zamanda Trumpların 1950’li yılların başındaki kiracısı Woody Guthrie, Trump’ın babası hakkında yazdığı şarkıda şöyle diyordu: “Herhalde ihtiyar Trump bilir / Burada, Beach Haven aile projesinde / siyahla beyaz arasına sınır çekerken / İnsan kalpleriyle dolu bir kan çanağında / ne kadar çok ırk-

çı nefret kaynattığını /Beach Haven evim değil! / Değil, bu kirayı ödeyemem!”⁷⁶

Yeni bir modern popülizmin Amerikan siyasetinde yükselmeye başladığı yıllar, tam olarak savaş-sonrası yıllardı; McCarthyizm ile başlayan bu yükseliş daha sonra Barry Goldwater ve Alabama Valisi George Wallace’ın başkanlık adaylıklarıyla devam etti. Kendisini “kanun ve nizam”ın adayı olarak sunan Wallace, kendisinden öncekileri “zenci [nigger] sorununa yumuşak” yaklaşmakla eleştiriyordu. 1963 yılında, ona göre, siyasetçileri “halkın efendisi”ne dönüştürmek isteyen ve “İsa’ya karşı olan” hükümete karşı saldırıya geçti. “Ayrımcılık pratikleri bugün de, yarın da devam etsin!” sloganıyla ırk ayrımcılığının sürdürülmesi gerektiğini düşünüyor, “Yeryüzü her daim ayaklarının altında olmuş en büyük halk adına” ırkçılığı savunuyordu. En büyük halktan kastı Amerikalı beyazlardı. New York City’nin ülkenin geri kalanını tam olarak yansıtmadığını savunmasıyla ünlüydü: “New York’ta, Central Park’ta geceleri tecavüze uğrama, soyulma ya da vurulma korkusu duymaksızın yürüyemezsiniz.”⁷⁷

Central Park’ı ülkede neyin yanlış olduğuna işaret eden bir yer olarak gören bu yaklaşım, henüz yolun başlarındaki bir genç popüliste kötü bir şöhret kazandıran şey oldu. Bağlam, 1989’daki “Central Park Beşlisi” davasıydı. CNN süreci şöyle aktarmıştı: “Dava, Central Park’ta bir kadını dövüp tecavüz etmekle haksız yere suçlanıp mahkûm edilen beş beyaz olmayan gençle ilgiliydi. Trump New York’ta yayımlanan birkaç gazeteye ‘Ölüm cezasını geri getirin. Polisimizi geri getirin!’ başlıklı tam sayfa ilan verdi.” Haksız yere suçlanan bu beş adam, “2002 yılında bir başka adamın suçu itiraf etmesi ve DNA testi sonuçlarının bu itirafı desteklemesi üzerine aklandı” Trump 1989 yılında bu davayla ilgili şöyle demişti: “Verdiğim ilanlar

76 “Woody Guthrie Wrote of His Contempt for His Landlord, Donald Trump’s father”, *New York Times*, 25 Ocak 2016.

77 Bkz. Michael Kazin, *The Populist Persuasion*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1995, s. 232, 233. Wallace üzerine ayrıca bkz. Joseph Lowndes, “From Founding Violence to Political Hegemony: The Conservative Populism of George Wallace”, Panizza, *Populism and the Mirror* içinde, s. 144-171.

çok etkili, gür ve açık sözlü; kanun ve nizamın geri getirilmesini istiyor. Yalnızca New York'tan da bahsetmiyorum, her şeyden bahsediyorum.” Ona göre, “şayet bizi bir şeyler yapmaya götürecekse, belki de ihtiyacımız olan şey nefret”ti. “Kanun ve nizam” söylemiyle ırkçı argümanların bu erken dönem birleşimi, bir *popülist* prova olarak kabul edilebilir; aynı bileşim daha sonra Trump'ın zaferle taçlanan başkan adaylığı kampanyasının alametifarikası olacaktı. Arjantinli hukukçu Roberto Gargarella'nın “cezai popülizm” adını verdiği ve uzun süredir varlığını sürdüren bir geleneğin izinden giden Trump, suça karşı, halkın iradesine dayandığı varsayılan sert önlemler talep etti. Popülist liderler, halkın kendilerinden başlıca adalet sağlayıcılar ve yargıçlar olmalarını beklediğini düşünür. Trump yapıp ettiklerinin geniş halk desteğine sahip olduğunu vurgulayarak kendisini haklı çıkarmaya çalışıyordu, fakat kuşkusuz fiiliyatta hiç kimsenin “halkın” fikrini sorduğu yoktu.⁷⁸

Amerikan popülizmi tüm bir tarihi boyunca hınç siyaseti ile, kozmopolitan kent gerçekliklerini ve aralarında yaşayıp çalışan azınlıkları potansiyel ya da dolaylı olarak reddeden bir beyaz “sessiz çoğunluk” olarak emekçi halk nosyonunu mezcetmişse de, bütün popülizmlerin bu tipik Amerikan popülist dışlama türünü benimsediği söylenemez. Başka bir ifadeyle, her popülizm *demosu etnosla*, halkı ırkla özdeşleştirmez, fakat hepsi de halkı işçilerle ve üreticilerle, halk karşıtı ise ya hiç ya da yeterince çalışmayanlarla özdeşleştirir. Bu “üreticilik”, popülist halk anlayışının kilit unsurlarından biridir.

Popülist liderler genellikle, mücadele içinde oldukları elitlerden ve hainlerden müteşekkil halk karşıtlarının karşısına koydukları birleşmiş halkı temsil ederler. Berlusconi 2013 yılında, Roma Piazza del Popolo'da (Halk Meydanı) gerçekleşmesi habisiyle ayrı bir sembolik değere sahip konuşmasında, tumturaklı bir edayla, meydana kendi partisinin ismine atfen Özgür-

78 Andrew Kaczynski ve Jon Sarlin, “Trump in 1989 Central Park Five interview: ‘Maybe Hate Is What We Need’”, CNN, 10 Ekim 2016, www.cnn.com/2016/10/07/politics/trump-larry-king-central-park-five/; Roberto Gargarella, *Castigar al prójimo: Por una refundación democrática del derecho penal*, Buenos Aires: Siglo XXI, 2016.

lüğün Halkı Meydanı ismini verdiğini açıklamıştı. Berlusconi siyasette temsil edilmeyenler adına, yeni İtalya için konuştuğunu iddia etmişti. Ona göre kendisi ve taraftarları meşru İtalyan halkıydı. Onlara şöyle seslenmişti: “[B]en ve benimle olanlar birlikte iyi niyetli, sağduyulu ve dürüst İtalyanları temsil ediyoruz. Biz çalışıp üreten İtalya’yı temsil ediyoruz. Özgür kalmak isteyen kadın ve erkeklerin İtalya’sını temsil ediyoruz. Biz özgürlüğün halkıyız.” “Biz en halis İtalya’yız ve İtalya’nın çoğunluğunu oluşturuyoruz,” iddiasında bulunan Berlusconi, konuşmasını tipik popülist tarzda bitiriyordu: Gandi’den alıntı yapıyor, neoliberal ekonomik önerilerini sıralıyor, kişiliğini partisi ve özgürlükle özdeşleştiriyor, şifahen her bir taraftarını ayrı ayrı kucaklıyordu. Karşılık olarak taraftarları da mütemadiyen Berlusconi’nin yegâne aşkları olduğunu haykırıp, hep bir ağızdan “*Meno male che Silvio c’è*” (Çok Şükür ki Silvio Var) marşını söylüyorlardı. Bu marş ilk kez 2008 yılında bir televizyon reklamında kullanılmıştı; farklı emekçi sınıflarını temsilen farklı etnik gruplardan ve özellikle gençlerden seçilen bir grup İtalyan, “En azından Silvio var” sözlerini tekrarlayarak bu marşı söylüyordu. 1990’larda bu reklam estetik düzlemde, yavan bir melodiyi uzun bir İtalyan bayrağına sarılan kalabalıkların görüntüsüyle birleştiriyor, fakat Berlusconi reklamda hiç görünmüyordu. Berlusconi’nin isminin bir dua gibi zikredilmesi, onun sıradan bir yurttaştan ziyade halkın bilge babası gibi bir şey olduğu mesajını veriyordu. Halk ise Berlusconi’den başka meşru bir siyasi temsil biçimi bulunmadığına delalet etmek üzere liderini izleyip adını zikrediyordu. Berlusconi’ler başka gösterilerde de yüzlerine taktıkları Berlusconi maskeleriyle “Hepimiz Silvio’nun yanındayız” sloganını atıyorlardı.⁷⁹ Berlusconi’nin temel referans noktaları gereğince, *Il Cavaliere*’nin ülke ve halkın çok-sınıflı birliğini desteklemeyen azınlıktan olduğu düşünülenlere açılmış bir meşruiyet alanı yoktu. Verilen

79 “‘Tutti con Silvio’, il discorso integrale di Berlusconi”, *Secolo d’Italia*, 23 Mart 2013, <http://www.secoloditalia.it/2013/03/tutti-con-silvio-il-discorso-integrale-di-berlusconi/>; “Il Pdl con le maschere di SilvioGalleria fotografica”, *Repubblica*, 14 Ağustos 2013, www.repubblica.it/politica/2013/08/04/foto/manifestazione_pdl_le_maschere_di_berlusconi-64280320/1/#7.

mesaj, bunların kötü niyeti, sağduyu yoksunluğunu ve hatta baskıyı temsil ettiğiydi.

General Perón'a göre de halk, "her durumda mütevazılığı-nı muhafaza eden insanlardır. Arjantin'de kabul edip söz hakkı vereceğimiz tek sınıf onlardır: çalışan halk sınıfı" O da çalışmayanları, Arjantinli olarak kabul edemeyeceği sonucuna vardığı insanları siyasi muhalefetle ilişkilendiriyordu. Onlar halk karşıtıydılar, yani "anti-Peronist (...) devrim karşıtı ve gericiydiler"⁸⁰ Burada bir kez daha düşmanın, özgürlük düşmanı olarak belirdiğini görüyoruz; Peron'a göre özgürlük *demoliberalism*onun daimi bir saldırısı altındaydı.

Sonraki dönemlerde iş başına gelen Menem, Fujimori ve Berlusconi için özgürlüğün düşmanı soldu. Benzer şekilde Trump ve Marine Le Pen de düşmanlarını demode ideolojilerin peşinden gitmek ve demokrasinin altını oyan önerilerde bulunmakla suçlarken, Cristina Kirchner kendisini hoşgörüsüzlükle suçlayan herkesi aşırı solla, aşırı sağla ve askerî diktatörlükle ilişkilendiriyordu. Perón, George Wallace ve diğer Soğuk Savaş popülistleri faşist olduklarını net bir şekilde reddederlerken, Marine Le Pen, Trump ve Erdoğan gibi yeni popülistler ciddi ciddi düşmanlarını "totaliter" Naziler ya da faşistler şeklinde teşhir ediyorlardı.⁸¹

Wallace, kendisini faşist olmakla suçlayan protestocuları, "Siz punkçılar kirli donla gezerken ben faşist öldürüyordum," diyerek azarlamasıyla ünlüdür. Perón 1944'te bir diktatörlüğün lideriyken bile, en önde gelen muhalif gazetede uzun uzadıya "Arjantin hükümeti niçin faşist değildir"i açıklayan bir yazı yayımlamıştı. Henüz herhangi bir seçimi kazanmamış şef, "demokratik kurumlara olan inancını" ifade ediyor ve rejimin çok

80 Juan Domingo Perón, *Obras Completas*, c. 18, s. 215.

81 "Marine Le Pen dénonce les 'totalitarismes' qui 'menacent' la France", *Mediapart*, 5 Şubat 2017, www.mediapart.fr/journal/france/050217/marine-le-pen-denonce-les-totalitarismes-qui-menacent-la-france; Mark Landler, "Trump Under Fire for Invoking Nazis in Criticism of U.S. Intelligence", *New York Times*, 11 Ocak 2017; "The Turkish President Has Just Called the Netherlands 'Nazi Remnants' and 'Fascists'", *Quartz*, 11 Mart 2017, <https://qz.com/930584/turkish-president-recep-tayyip-erdogan-lashed-out-at-the-netherlands-calling-them-nazi-remnants-and-fascists/>

büyük bir halk desteğine sahip olduğunu vurguluyordu. Peronizm için şayet halk rejimi destekliyorsa, buradan çıkan sonuç ona karşı çıkanların bir bütün olarak ulusun düşmanları oldukları, demokrasinin yalnızca görünüşte olup gerçekte olmadığı bir “kötülük çağı”nı temsil ettikleriydi.⁸² *Chavismo* da klasik Peronist ideolojinin “yekvücut halk ve rejim” ile “halk karşıtı muhalefet” şeklindeki ideolojik vurgularını yeniden üretmişti. Kumandan Chávez’e göre muhalefetin planları, “Venezuela halkına karşı hasmane bir içeriğe sahipti”

Chávez “elitlerin demokrasisi”ne karşı çıkarken şöyle diyor-du: “[T]emsilî demokrasi karşıdevrimcidir. Dört duvar arasına kapanmış bir hükümet halkın egemenliğine el koyar, böyle bir hükümet karşıdevrimcidir.” Chávez 2009 yılında yeniden seçilmesiyle sonuçlanan referandumdan sonra 2012’deki seçimlerde de aday olacağını ilan ederken, muhalefetin yalanlarının karşısına halkın zafer kazandığı gerçeğini ve ata toprağının haysiyetini koyuyordu. Muhalefetin tersi yönde isteğine rağmen “geçmişin rezilliklerine” geri dönülmesine izin vermeyeceğine yemin edip “geleceğin kapılarını açma”ya söz veriyordu. Zaman zaman muhalefeti tarih öncesi zamanlarla özdeşleştirmiş, “geleceğin adamı Chávez’dir” iddiasında bulunuyordu.⁸³

Gerek popülist sağ gerekse de popülist sol, demokrasinin liberal temsilî yorumundan uzaklaştırılması gerektiğine inanıyordu. Düşmanın özgürlük ve demokrasinin karşısında duranlar şeklinde tanımlandığı bu anlayışın çok önemli bir boyutu da şuydu: Bu popülist liderler bir yandan kendilerini, ülkelerini ve halklarını bugün ve gelecekle özdeşleştirmek adına mütemadiyen kurgusal, geçip gitmiş bir altın çağın yeniden ihya-

82 George Wallace’m sözlerini akt. John Judis, *The Populist Explosion*, New York: Columbia Global Reports, 2016, s. 35; Juan Perón, “¿Por qué el gobierno argentino no es fascista?”, Juan Domingo Perón, *Obras Completas* içinde, c. 6, s. 571.

83 Bkz. Hugo Chávez Frias, *La democracia poderosa y el liderazgo*, Caracas: Ministerio para el Poder Popular para la Comunicación y la Información, 2008, s. 14; “Chávez ganó la reforma y lanzó ya su candidatura para el 2012”, *Clarín*, 16 Şubat 2009; “Chávez diz que vitória em referendo consolida socialismo na Venezuela”, *Folha de S. Paulo*, 16 Şubat 2009; “Chávez: Si fuera gobernador de Miranda estaría todos los días en la calle”, *El Universal*, 28 Temmuz 2012.

sı talebinde bulunurken, bir yandan da sürekli olarak düşmanlara, artık halkın iradesiyle uyuşmayan çürümüş bir geçmişin artıkları yaftasını vurmuşlardı. Özetle onlar, gerçek demokrasinin karşısında duran demode bir siyasi sistemle özdeşleşmiş düşmanlardı. Bağımsız medya, ampirik olarak gerekçelendirilen hakikate ve denge ve denetleme nosyonuna dayalı, tam da popülistlerin sorgulamaya açtıkları bir rejimin mükemmel bir simgesi haline gelmişti. Bu ortamda bağımsız basına büyük bir şüpheyle yaklaşma, yer yer de onu şeytanlaştırma, bu basını kullanıp manipüle etme popülist stratejisiyle el ele yürütüldü. Bu strateji hem popülizmin siyasi gösterilerini geniş yığınlara ulaştırmayı, hem de “medya gücüne, özellikle de bağımsız medyaya karşı savaş” şeklindeki ideolojik siyaset nosyonunu hayata geçirmeyi içeriyordu. Velhasıl bağımsız medya, liderin ve halkın çok önemli bir düşmanı olarak sunuluyordu. Bu noktada popülizm faşizm deneyimini izliyor, onu yeniden formüle ediyordu.

Klasik propagandadan medyanın yeni manzarasına

Kitlesel demokratik siyasete geçiş sürecindeki klasik popülizm yorumları faşizmin izinden yürüdü. Her ikisi de medyayı kilit önemdeki bir propaganda aracı olarak görüyordu. Popülizmde medyanın başlıca rolü siyaseti estetize etmektir; bunun anlamı geçmişte kişiye dayalı faşist propagandayı, demokratik bir bağlama oturacak şekilde yeniden düzenlemektir. Faşizmin tersine, popülist siyaset yorumu bir temaşa şeklinde yaşanan seçim süreçleriyle birlikte işliyor, kesinlikle onları tümüyle ilga etmiyordu. Popülist medyanın yaptığı tezahüratın bazı sınırları vardır. Sözgelimi savaş-sonrası Peronist propaganda, baskın bir halkın anne ve babası olarak Juan ve Eva anlayışına dayanıyor, fakat rejimin seçimlerde tekrar tekrar onay aldığı da özellikle vurgulanıyordu. Peronizm; gazeteler, filmler, radyo ve dergiler dahil çok çeşitli medya araçlarından faydalanıyordu. Programlar ve fikirlere dair karmaşık açıklamalar yapma ihtiyacının yerini, liderin sözlerinin ve görüntülerinin hem kendisi hem de

çok sayıdaki diğer “küçük Perónlar” tarafından kompulsif yinelenmesi almıştı. Popülist liderler açısından doktrinin varlık nedeni, inançsızlar sorununu kökünden halletmek, en nihayetinde de onları düzeltmekti. Liderin yapıp ettikleri soyut teori-den çok daha önemliydi. Perón’a göre “doktrin nihai hedeftir, çünkü müşterek topluluk ruhunu vücuda getirir” Oysa gerçekte doktrinin varlık amacı, Perón’un her söylediğine ve yaptığına yönelik katı inancı olumlamaktı. Perón hareketini ideolojisini, kendi sözleri, görüntüleri ve ayrıca ulusal medya üzerindeki gittikçe artan kontrolü aracılığıyla hayata geçiriyordu.⁸⁴

1990’ların popülist liderleri de benzer şekilde, net ve dene-timli bir mesaj vermek için devlet medyasını –Berlusconi örneğinde kendi medya imparatorluğunu da– kullanmak suretiyle, genel olarak medyanın saygınlığını azalttılar. Perón ve ona benzer çokları gibi neoliberal popülist liderler bağımsız medyayı şeytanlaştırıyor, hatta zaman zaman medyanın en büyük düşman olduğunu bile iddia edebiliyorlardı. 1995’teki seçim zafereinden sonra Carlos Menem, popülist demokrasinin, düşmanı nasıl alt edebiliyorsa medyayı da öyle alt edebileceğini söylemişti. Benzer gelişmeler Chávez ve Erdoğan gibi popülist liderlerin yönetimlerinde de baş gösterdi. Bu liderlerden bazılarının, sözleri ve görüntüleri denetim altına alıp bağımsız basını susturmak için gösterdikleri çabalar oldukça “geleneksel”di. Fakat sosyal medya dahil yeni iletişim kanallarının yaygınlaşması ile birlikte her şey değişti. Çoğu popülist lider, basını baypas edip yurttaşlarla doğrudan bağlantı kurmak için modern teknolojileri kullanmakta ustalaştı. Bu yöntem bilhassa muhalefet liderleri için (ama yalnızca onlar için değil) özellikle işe yarıyordu.

Trump zaferle sonuçlanan başkanlık seçimi yarışında bağımsız basının kesintisiz ilgisiyle, başta *Twitter* olmak üzere daha doğrudan elektronik iletişim araçlarını birleştirmekte şaşırtıcı bir başarı gösterdi. Trump basın hakkında konuşurken “Umut-suzca benim ve Amerikan halkının sesini kısmaaya çalışıyorlar,” demişti. Popülist şeması onun ülkenin ve halkın cisimleş-

84 Bkz. Juan Domingo Perón, *Política y estrategia*, s. 230. Ayrıca bkz. Finchelstein, *Origins of the Dirty War*, s. 82.

miş hali olduğunu öngördüğünden, kadınlara, göçmenlere ve diğer azınlıklara karşı hareketlerini hedef alan medya eleştirilerini Amerikalıların egemenliğini kısıtlama girişimi olarak görebiliyordu. Bu bakımdan Donald Trump'ın kampanyası popülist taktikleri harfiyen hayata geçirmişti. Henüz iktidara gelmemiş popülist liderler, mesajlarını yaymak için onu kullanırken dahi, kendilerini bağımsız basına karşı hasmane tutumları üzerinden tanımlarsa; iktidara geldiklerinde genellikle, medyanın araçsal kullanımı pozisyonundan, ona açıktan etkin saldırı pozisyonuna geçerler. Bir seçimi kaybetme olasılığının belirmesi bile, popülist liderin adaylığında cisimleşen halkın iradesinin önüne set çekmek amacıyla sisteme “dalavere” yapan medya elitlerinin kapsamlı ve anti-demokratik komplosuna bağlanmalıdır. Trump cazibesini kısmen kendisi ile taraftarları arasında dolanıp duran büyük yalanlara borçluydu. Taraftarlarının bu yalanlara beslediği inancın, Trump'ın halk düşmanı elit saydığı, haberleri teyit etmeye özen gösteren medyanın ürettiği aleyhte ampirik kanıtlara bağışık olduğu anlaşılmıştı.

Popülistler medyaya aşırı bir önem vererek onu siyasetin merkezine koyarlar. Pablo Piccato ve Fabián Bosser'in görüşlerini irdelerken gördüğümüz gibi, popülistler siyaseti bir gösteri, ülkenin “gerçek” halkının çıkarlarını savunanlar ile ulus karşıtı çıkarların peşindeki medya, elitler ve azınlıklar arasında cereyan eden kültürel bir savaş olarak görürler. İfade özgürlüğü, liderin “sokaktaki adam”ın sesi olması anlamına geldiği sürece kabul edilebilirdir.⁸⁵ Trump'ın bağımsız basını savunan siyasi eleştirileri ayıplamasının temelinde, hoşgörü ve açık diyalogun yerini otoriterizm ve şeytanlaştırmanın aldığı bir post-faşist demokrasi anlayışı yatıyordu. Bağımsız basını kendi siyasetinin başlıca hasmı olarak görme noktasına gelmesinin nedeni buydu. İnternet blogları ve diğer geleneksel olmayan medya araçları Trump'a, doğruluğun elçilerine tam bir toplumsal görünürlük

85 Bkz. Pablo Piccato, Fabián Bosser ve Federico Finchelstein, “In Trump's America, the Independent Press Would Become the Enemy”, *Open Democracy*, 1 Kasım 2016, www.opendemocracy.net/pablo-piccato-fabian-bosser-federico-finchelstein/why-president-trump-will-target-independent-media.

kazandırma olanağını veriyordu. Yanlılığın/tarafılığın taşıyıcısı şeklindeki modern öncesi basın anlayışına geri dönüp alternatif-sağdan beyazların üstünlüğünü savunan *Breitbart* internet sitesinin CEO'sunu kampanyasının başına getirdi. *New York Times*, *Washington Post*, *CNN* ve diğer medya mecraları mütemadiyen Trump'ın saldırılarının ana hedefleri oldular.⁸⁶

Trump'ın söylediği şarkı, Arjantinliler için eski, tanıdık bir şarkıydı. Néstor Kirchner ve Cristina Fernández de Kirchner eleştirel medyaya karşı, ülkenin en önemli gazetesi *Clarín*'i bilhassa hedef alan bir saldırı kampanyası yürütmüştü. İktidarda karşılaştıkları bütün sorunlar için bu gazeteyi suçlamakla kalmayıp, üstünde “*Clarín* yalan söylüyor” yazan tişörtler ve çoraplar dağıtıp aralıksız bir şekilde *Clarín*'in düzenbaz olduğunu söylüyorlardı. Şeytanlaştırmayı pratiğe döküp, gazeteyi denetimlerle taciz etmesi için Arjantin vergi dairesini ve en nihayetinde de popülist liderlerin dostlarına ait medyanın çıkarına olan tekelleşme karşıtı yasaları kullandılar. Benzer yöntemler 21. yüzyılın ilk on sekiz yılında Venezuela ve Ekvador gibi ülkelerde de kullanıldı.⁸⁷

Basının bağımsızlığına karşı popülist saldırganlık, popülistlerin onu siyasetlerini ilerletmekte bir başka araç olarak kullanmayı reddettikleri anlamına gelmez. Basını eleştirirseniz onun dikkatini çekmiş olursunuz. Popülistler iktidara geldiklerinde genellikle, iktidar ve muhalefet arasındaki diyalogun yerini, hükümetin, liderin ve ülkenin başlıca düşmanı olarak basının üstüne daha güçlü bir şekilde odaklanmak alır.

Dolayısıyla yakın geçmişteki ve günümüzdeki popülizm yorumlarında, basını liderin düşmanlarının propagandasına hizmet etmekle suçlama stratejisi, başta *Twitter* (liderler ile “takipçileri” arasındaki bağlantılar burada özel bir yer tutar) ol-

86 Sağ popülist medyanın tarihi için bkz. Nicole Hemmer, *Messengers of the Right: Conservative Media and the Transformation of American Politics*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016.

87 “Trump Uses Policy Speech to Attack Media, Promises to Sue Accusers”, *Reuters*, 23 Ekim 2016, www.reuters.com/article/us-usa-election-idUSKCN12M0QJ?feedType=RSS&feedName=topNews&utm_source=twitter&utm_medium=Social

mak üzere yeni internet iletişim teknolojilerinin kullanımıyla el ele gider. Beatriz Sarlo'nun gözlemlerine göre, gittikçe daha karmaşık ve çok-kutuplu bir hal almakta olan siyaset, sosyal medyada ikili karşıtlık temelinde gerçekleşme eğilimindedir. Bu bakımdan sosyal medya ile popülizm birbirleri için yaratılmış gibidir.⁸⁸ Popülistler bağımsız gazetecileri büyük şüpheli, hatta düşman saymaya pek heveslidirler; bu bağlamda teknoloji onlara basını baypas edip taraftarlarıyla doğrudan ilişki kurma olanağını verir. Destekçilere bu benzeri görülmemiş doğrudan erişim, popülist liderlerin kendilerini siyasetçilerden ayırt etmelerini mümkün kılıp, alışlageldik siyasete yönelik husumetlerini belirginleştirir. Yeni teknolojiler kesinlikle tartışma ortamı ya da farklı fikirlere açık erişim bahşetmez, tersine özgür basın gibi demokratik kurumların önemini küçük gösterir. Liderin sorgusuz sualsiz kabul edilen aracısız sesinin gerçekleri ifade ettiği fikri, geleneksel medyanın yalandan başka halka sunacak hiçbir şeyi olmadığı fantezisiyle birlikte işler.

Medya ile yurttaşların siyasete katılımı birbirinden ayrı değerlendirilemeyecek, iç içe geçmiş hususlardır. Popülizmde bu birbirini besleme ilişkisine, popülizmin siyasi tahakkümünün bir parçası olarak ihtiyaç duyulur. Medya üzerine çalışan Arjantinli bilim insanı Silvio Waisbord'a göre, medyaya karşı bu aşırı duyarlılık popülizmin genlerinde vardır. Popülizmin asıl çelişkisi şu iki ihtiyacın aynı anda geçerli olmasında yatar: halk çoğunluğu adına konuşma ihtiyacı ile liderin sözlerini tasdik edip olumlayacak piramit benzeri bir iletişim yapısına duyulan ihtiyaç.⁸⁹ Popülizmin "sessiz çoğunluğun" sesi olduğunu ileri sürebilmesinin başlıca nedeni, bağımsız gazeteciliğin gözetleme işlevini baypas etmekte bu kadar başarılı olmasıdır. Liderin göklere çıkarılan sesi, teoride halkın siyasete katılımını teşvik eder. Pratikte ise halkın sesi liderin monoloğundan ibarettir ve bu monolog gazetecilerin aracılığına ihtiyaç duymaz.

88 Sarlo, *La audacia y el cálculo*, s. 71.

89 Bkz. Silvio Waisbord, *Vox Populista: Medios, Periodismo, Democracia*, Buenos Aires: Gedisa, 2013, s. 17, 28-29, 166, 187.

Popülizmin yeni medyayı aktif kullanması, bir yandan onun ideolojik belirsizliklerini belirginleştirir, ama bir yandan da bu belirsizliklerin sorgulanmasını engeller. Bu bağlamda, popülizmin ilkeleri, tıpkı liberal dogmalarda olduğu gibi, bu teknolojiler aracılığıyla ve bu teknolojiler tarafından olumlanır. 24 saat haber döngüsü denilen şeyin eleştiri ve düşünce içermeyen yapısı popülizmle birlikte ortaya çıkmış değildir, fakat popülizm neoliberalizmi alt etmek üzere bu yapı içinde serpilip gelişmişti. Sonuç, popülizmde ayrıntılandırılmış tasarıların ve programların hiç bulunmaması olmuştur. Jean Comaroff bunu şöyle ifade eder:

Geç dönem liberalizm koşullarında, solun, sağın ve merkezin eski koordinatları köklü bir değişim geçirince, bu popülist sismaları kesin bir şekilde diğerlerinden ayırt etmek gittikçe güç bir hal almıştır. Sözelimi, günümüz Latin Amerika'sındaki popülist liderlerin belirsiz siyaseti benzersizlik hasletine sahip olmayabilir, zira Perón ve Bolívar gibi figürlerin mirası üzerinde inşa edilmiştir. Fakat bu siyasetler aynı zamanda, belirli tarihsel koşulların (dünya çapında etkili olan kuralsızlaştırma politikaları, elektronik medyanın kapsama alanının daha da engin, daha da kişisel alanlara doğru genişlemesi ve sınıf siyasetinin kimlik temelli hareketlere ve yeniden doğmuş çeşitli türlerden teolojilere evrimi bu koşullar arasındadır) ürünü olan bugünkü halini aldıktan sonra, ilerici ve proto-faşist unsurların daha yoğun ve muğlak bir karışımı haline gelmiş gibidir.⁹⁰

Kimlik, ulusallık ve kutsiyet ihtiyacını karşılayan bir medya rejiminin varlığı, popülizmin başarısında kilit bir önem taşıdı.

Liderin, verdiği mesajları parazitleyen, bizzat kendisi tarafından sakıncalı olarak tanımlananları “engelleme” yeteneği de dahil, teknolojinin popülist amaçlarla yeni kullanım tarzları halkın demokrasiye erişimini geliştirmemiş, tersine aykırı fikirlerin lanetlenip dışlanması sonucunu vermişti. Lider kaynaklı sentetik mesajlar herhangi bir analiz ya da açıklama gerektir-

90 Jean Comaroff, “Populism and Late Liberalism: A Special Affinity?”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 637 (2011), s. 102.

miyor, hatta bu yönlü çabaların önüne geçti, bu da sloganların ve politikaların birbirine karıştırılıp mezcedilmesini ve herhangi bir tartışma ya da irdeleme söz konusu olmaksızın düşmanların alaya alınmasını ya da şeytanlaştırılmasını daha da kolaylaştırıyordu. *Twitter*'da popülizm bahsinde ise, liderin kararlarına anlamlı bir yurttaş katılımı bir seraptan ibarettir. Umberto Eco'nun belirttiği gibi, hem faşizmde hem de "internet popülizminde (...) yurttaşlar bir eylemde bulunmazlar; onlardan beklenen şey yalnızca Halk rolünü oynamalarıdır" ⁹¹

Bütün boyutlarıyla popülizm, halkın popülist gösteriminden ibaret bir şey olarak görülmemelidir (faşizm de öyle değildir). Bir siyasi ideoloji anlayışı öyle kolayca tarz ve estetiğe indirgenemez. Popülist repertuara yeni medya teknolojileri eklenmiştir, fakat onun siyasete temel yaklaşımında bir değişiklik olmamıştır. Bir başka ifadeyle, popülizm kendi medya stratejisini değişen medya ortamına uyarlamıştır; fakat netice, bir dizi yenilikçi teknolojinin yaygınlaşmasından önceki durumdan farklı değildir: Çok çeşitli seslerin yerini tek bir ses almıştır. ⁹² Seçimlerin getirdiği meşruiyete dayanan bir egemenlik anlayışını savunan ve kendisini kutsallaştıracak dikey bir propaganda mekanizmasına sahip bir lider, popülist demokrasi fikrinde daima merkezî bir yer tutar.

Popülizmin tanrıları

Popülizm, geçtiğimiz yüzyılın diğer büyük izm'leriyle (liberalizm, komünizm ve faşizm), siyasal olanın ana meşruiyet kaynağının halk egemenliği olduğu fikrini paylaşır. Başka bir ifadeyle, bütün bu izm'lerde liderlik, teorik olarak halkın halk tarafından temsili olarak tanımlanır. Böylece popülizm, faşizm, liberalizm ve reel sosyalizm, siyasi temsilde ana meşruiyet kaynağının halk olduğunda hemfikirdir. Bu siyasi felsefeler tarih-

91 Umberto Eco, "UR-Fascism", *New York Review of Books*, 22 Haziran 1995.

92 Yeni bir medya ortamının ortaya çıkması sebebiyle popülizmin çok ciddi bir değişim sürecinde olduğunu savunan farklı bir yaklaşım için bkz. Benjamin Moffit, *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*, Stanford. CA: Stanford University Press, 2016, s. 3.

sel süreç içinde hiç kuşkusuz temsil teorileri ve pratikleri bakımından birbirinden farklılaşmıştır. Faşizm ve reel sosyalizm açıkça liderliğin halka özgü doğasının mitsel ve teolojik temellere sahip olduğunu iddia eder. Diktatörlük biçimindeki devrimci yönetimin onaylanması için seçimlere ihtiyaç duymaz. Buna karşın popülizm, seçimli temsil formlarına önem vermesi bakımından liberalizme daha yakın durur. Liberalizm ve popülizm, faşizmin ve reel sosyalizmin aksine, retorik düzeyde diktatörlüğe karşı çıkarlar. Bütün bu siyasi ideolojik oluşumlarda ve bunların farklı tarihsel ve toplumsal koşullarda ortaya çıkan alt-biçimlenmelerinde lider ve sistem, halk onları istediği için meşrudur; en azından bu sistemlerin yandaş yorumcularının iddiası budur. Fakat liberalizm ve popülizm en nihayetinde seçime dayalı temsile odaklanırken, faşizm ve reel sosyalizmde liderin meşruiyetinin seçim süreçleri yoluyla onaylanmasından kaçınıldığı ama buna karşın bu liderler yine de halkın nihai ve daimi temsilcisi olarak sunulduğu için, bu sistemler iş pratiğe geldiğinde meşruiyetin nasıl sağlanacağı noktasında anlaşılmazlar.

Gelgelelim savaş-sonrası popülizmi ile Soğuk Savaş liberalizmi tarihsel olarak demokratik yollara dayalı siyasi temsil metodunda ortaklaşsalar da, önemli ölçüde farklı ideolojik ve düşünsel geleneklerin birer parçasıydılar.

Teorik düzlemde bütün bu modern siyasi izm'ler demokrasiyi kitlelerin katılımıyla bir tutuyorlardı. Ne var ki liberalizm ve komünizmin savunduğu demokrasinin genişlemesi ideali Aydınlanma geleneğine dayanırken, faşist ve popülist yorumlar açıkça Aydınlanma karşıtıydı. Faşizmde ve bir dereceye kadar bazı popülizm yorumlarında, halk egemenliği Fransız Devrimi'nin mirasının bir reddiyesi olarak algılanıyordu. Dolayısıyla popülizm teorik düzlemde, pratik düzlemde olduğundan daha fazla diktatörlüğe yakın bir sistem olarak kabul edilebilir. Hal böyleyken, fikirlerin, o fikirlerin tarihte kaynaklık ettiği siyasi deneyimler dışta bırakılarak anlaşılması mümkün değildir. Fikirler ve bunlara dayalı pratikler sürekli bir biçimde birbirlerini etkilemiş ve değişime uğratmıştır; bu bağlamda modern post-

faşist popülizm, böyle bir ilişki içinde ilkin faşizmin bir yeni-den formülasyonuna, sonra da reddine dönüşmüştü.

Spesifik olarak demokratik gerçeklikler ile otoriter eğilimler arasındaki sürekli etkileşime baktığımızda, bu etkileşimin popülizmi iki ayrı meşruiyet kaynağı sunmaya sevk ettiğini görürüz: Bir kere lider seçimle temsil yetkisi kazandığı için liderdir, fakat popülist siyasi teoloji ayrıca, meşruiyeti seçime dayalı temsilin ötesine geçen liderin aşkın, karizmatik yönüne de güçlü bir inanç beslenmesini gerektirir.

Perón Tanrı benzeri bir figür olarak sunuluyordu. Kendisi de sık sık, Tanrı'nın sözlerini yaymak ya da 1953'te söylediği üzere bu sözleri "vaaz etmek" suretiyle, Tanrı'yla uyum içinde hareket ettiğini söylüyordu. Kendisinden sonra ortaya çıkan nice popülist devlet başkanı gibi Perón da dini kendi kişiliğini ve liderliğini muteber kılmak için kullanıyordu. Ona göre kendisi de rahmetini ve azametini tecelli ettirme noktasında "Tanrı'ya yardım ediyor"du.⁹³ Peronizm'de resmî din ile siyasi din düpedüz birleştirilmişti; fakat Tanrı'nın alanı ile liderin alanı birleştirilmemişti. Şef siyasi liderdi, Tanrı değil. Peronizm Hristiyanlığı destekledi, fakat bunu Kilise üzerinden yapmadı. Peronizm örneğinde siyasetle dinin retorik birleşmesi aslında Hristiyanlığın Peronistleştirilmesiyle sonuçlanıyordu. Perón'un ünlü eşi Eva Perón 1946 yılında Peronist Noel'in gelişini ilan ederken şöyle demişti: "Tıpkı General Perón gibi halkın arasından gelen biri olarak, bu Noel'de Perón'un sunduğu hayırlı *pan dulce* [ekmek] ve *sidra* [şarap], yine Perón'un Hristiyanlığın yeniden en yüksek seviyede yaşanmasını sağladığı ailelere eriştiği için çok mutluyum."⁹⁴ Bu konuyu başka bir çalışmada tartışmıştım, bana göre Peronist popülist doktrinin dinsel boyut-

93 Bkz. Fondo Documental Secretaria Técnica, Legajo 484, Mensajes Presidenciales, Clase dictada por el EXCMO Señor Presidente de la Nación, General Juan Perón en la Escuela Superior Peronista, Julio 2, de 1953, 62/70, Archivo General de la Nación, Argentina (AGN); Fondo Documental Secretaria Técnica Legajo 484, Mensajes Presidenciales editados en libreto, Folleto, "No queremos hacer el proletariado campesino: Queremos hacer agricultores felices" dijo Perón a los hombres del campo, Buenos Aires: Presidencia de la Nación, 1953, (11 Haziran 1953), s. 11, AGN.

94 "La navidad de Perón", *La Vanguardia*, 24 Aralık 1946.

ları, dindar biri olduğu iddia edilen Perón'un liderliğiyle yakından ilişkiliydi. Peronist ideoloji bir noktada, bütün bu aşırılıklar, abartılar içinde bir öz hakikat tanımlıyordu. Din-dışı olanla kutsal olanın bir şekilde birbirine karışması durmaksızın devam etti. Öyle ki Eva Perón 1951 yılında yakın akıl hocası, sıkı faşist din adamı Peder Virgilio Filippo ve ortamdaki diğer insanlara Perón'un Arjantinlilerin tanrısı olduğunu söylemişti.⁹⁵ Perón, faşist liderler gibi, kutsallığın dünyevi bir karşılığı olarak hareket etmişti. Ülkesi ve halkı adına haçı sırtlanandı o.

Bu popülist teolojilerde halk egemenliği nosyonları merkezî bir öneme sahiptir. Aynı anda halkı ve Tanrı'yı temsil etmek şeklindeki bu ikili temsil durumu, tekçi halk nosyonlarının, hoşgörüsüz yaklaşımların, ifade özgürlüklerine yönelik saldırıların ve hatta plebisiter ya da halkın yetkilerini tümüyle devrettiği demokrasi nosyonlarının yolunu açmış, fakat demokrasiyi tümüyle ortadan kaldırmamıştı. Bu bağlamda popülist lider, halkın onun liderliğine beslediği varsayılan inançtan dolayı liderdir. Liderler halk iradesinin cisimleşmiş hali olarak hareket ederler, bunun tek nedeni halk tarafından seçilmiş olmaları da değildir. Bu aşırı özdeşleşme mantığı bütün popülizmlerde ve popülist tarihin her veçhesinde karşımıza çıkar. Liderin halka dönüşmesi, onu diğer hiçbir insana benzemeyen aşkın bir figür haline getirirken, halkı da homojenleştirip lidere benzetir. Fransa'da Ulusal Cephe'nin "Le Pen, le peuple,"⁹⁶ sloganı lider ile halkı eşitler. Kolombiya'da Gaitán şu sözleriyle ünlüydü: "Ben bir insan değilim, ben halkım."⁹⁷ Kutsallaştırılmış liderin temsil teorisi, kısmen, halk iradesinin, liderin benliğini halkın kendisine mal etmesi yoluyla temsil edildiği bir temsil biçimidir. Halk liderin sahibidir, en azından liderin iddiası budur. Bu yaklaşımda liderin kişiliği artık bir önem arz etmez; popülist liderlerin kendilerinden rahat rahat ve hevesle üçüncü tekil şa-

95 Bkz. Finchelstein, *Origins of the Dirty War*, s. 78-82.

96 (Fr.) Le Pen halktır, halk Le Pen'dir – ç.n.

97 José Pedro Zúquete, "Free the People: The Search for 'True Democracy' in Western Europe's Far-Right Political Culture", De la Torre, *Promise and Perils of Populism* içinde, s. 236; Daniel Pécaut, "El populismo Gaitanista", Carlos M. Vilas (haz.), *La Democratizacoon Fundamental* içinde, s. 501.

hıs olarak bahsedebilmelerini açıklayan şey de budur. General Perón şöyle demişti: “Ben bir dava için varım. Perón’un derdinde değilim, hiç olmadım, ya da başka bir ifadeyle, Perón dava-ya hizmet edebildiği ölçüde ilgi alanıma girer.”⁹⁸

Daha önce gördüğümüz gibi, Hugo Chávez örneği bu bakımdan özellikle tipiktir. Ciddi ciddi şunu söyleyebilmiştir: “Halkta vücut bulduğumu hissediyorum.” Chávez, ismini büyütüp tüm ülkeye ve ülkenin halkına yansıtmıştı. Halk adına konuşmakla kalmıyordu, onun ismi zaten halkın ismi *demekti*: “Chávez Venezuela’dır.”

2012 yılında Venezuelalıları “Chávez’in halkı” diye hitap etti. Lider, halk ve ulus-devletin oluşturduğu popülist teslis fikrini açıklarken, ulusunun bu üç bileşeni arasındaki ayrımları bulanıklaştırıyordu: “Ben artık Chávez değilim, Chávez halk haline gelmiştir [*Chávez se hizo un pueblo*].” Bu bağlamda kullandığı bir başka ifade şuydu: “Chávez ulusun özü haline gelmiştir.” Bu özsel dönüşüm süreci, liderin ulusal topluluğunun bütün bileşenlerini sonuçta Venezuelalılar teşkil ettiği ölçüde, her bir Venezuelalının küçük birer Chávez olduğu anlamına geliyordu. “Chávez ben değilim, Chávez sizsiniz, hepimiz Chávez’iz, ben artık ben değilim. Gerçek şu ki, Chávez bir halktır.” Perón, Gaítán ve birçok diğer benzeri gibi Chávez de kendisi, ulusun tarihi ve Tanrı arasında net bir bağlantı kuruyordu. İsa’dan tacım ve haçını kendisine vermesini istiyordu. 2012 yılında şöyle demişti: “Tanrı’nın Chávez’e ve dostlarına yardım ettiğine kani oldum.”⁹⁹

Chavista Hareketi açıkça kendisini, kendi dualarına ve ezberlenip sürekli yinelenen sözlere sahip radikal bir siyasi din olarak görüyordu. Chávez’in liderliğinde kurulan yapı, *libertador*¹⁰⁰ Simón Bolívar ile İsa’nın bir sentezi niteliğindediydi. Carlos de la Torre şöyle diyor: “Chávez’in siyasi hareketi de, yeni

98 Juan Domingo Perón, *Los Vendepatria*, s. 228.

99 Bkz. “Chávez agradeció estar vivo para sentir el rugir de las multitudes”, *El Universal*, 14 Temmuz 2012; “Chávez en campaña”, *Le Monde diplomatique en español*, Ağustos 2012; “Chávez lloró y le pidió a Dios: ‘No me lleves todavía’”, *La Nación*, 6 Nisan 2012; “Chávez promete volver ‘con más vida’ de Cuba”, *El Mundo*, 25 Şubat 2012.

100 (İsp.) Kurtarıcı – ç.n.

anayasa da ve hatta Venezuela'nın kendisi de 'Bolivarcı' adını almıştı. İsa'ya yakarırken, onu sürekli bir şekilde 'başkumandanım' ve 'Venezuela'nın Tanrı'sı' şeklinde zikrediyordu." De La Torre, popülist liderin bu şekilde resmî dinle birleştirilmesinin 2012'deki bir televizyon programında bizzat kendisi tarafından ifade edildiğini şöyle anlatır:

Chávez kanser ıstırabını İsa'nın çilesiyle karşılaştırmıştı. Haça çivilenmiş bir haldeyken kendisini terk edilmiş hissedene İsa'nın Baba'sına yakarışını taklit ederek, sesli bir şekilde şöyle dua etmişti: "Bana hayat bahşet... İsa bana dikenli tacını bahşet. Bana o tacı ver ki ben kanayayım. Bana hacını ver... Bana hayat ver, çünkü bu halk ve anavatan için hâlâ yapmam gereken şeyler var. Beni yanına alma. Bana hacını, dikenlerini, kanını ver. Onları ben taşıyım, ama bana hayat bahşet. Efendim İsa. Amen."¹⁰¹

Chávez 2013'te öldüğünde, onun "oğlu" ve "havarisi" ilan edilmiş Nicolás Maduro –Perón'un, eşi Eva Perón'un cesedinin mumyalanmasını istediği gibi– Chávez'in bedeninin mumyalanmasını istedi. Fakat bunu yaparken Chávez'i Evita'yla değil; Ho Çi Min, Lenin ve Mao gibi diğer ünlü mumyalanmış liderlerle ilişkilendirdi. Lideri mumyalamaktaki amaç, onun, geleneksel şekillerde gömülmüş geri kalan ölü yurttaşlar karşısındaki emsalsizliğini pekiştirmektir. Gelgelelim uygun bir planlamanın yapılamayışı nedeniyle bu tercih hayata geçirilemedi ve Chávez bütün diğer Venezuelalılar gibi toprağa verildi.

Venezuelalıların lideri mumyalatma girişimi, popülist tasavvurda liderin ölüsünün bile halka ait olduğunu gösteren tipik bir örnektir. Maduro Chávez'i mumyalatma planını gerekçelendirirken şöyle demişti: "Başkomutanımızın bedeni mumyalaanmış bir halde Devrim Müzesi'nde kalacak. Orada kristal bir mahfazada özel bir şekilde sergilenecek, böylece halk sonsuza kadar ona sahip olacak."¹⁰²

101 De la Torre, "Politics of the Extraordinary"

102 "Chávez será velado siete días más", *Página 12*, 7 Mart 2013; "Maduro: Somos los apóstoles de Chávez", *El Universal*, 18 Mart 2013; "Maduro inscribió su candidatura rodeado de una multitud de chavistas", *Clarín*, 11 Mart 2013.

Berlusconi 1994 yılında siyasete girdiğinde “Tanrı tarafından görevlendirildi”ğini iddia etti.¹⁰³ O da bir keresinde “Ben siyasetin İsa Mesih’iyim... Kendimi herkes için feda ediyorum,” demişti. Arjantin’de Cristina Kirchner yalnızca Tanrı’dan korkmanın önemli olduğunu, ama kendisinde bu korkunun “birazcık” olduğunu söylüyordu.¹⁰⁴ Lider, salt lider olması hasebiyle, kıyamet benzeri bir sonu engelliyordu. Hepsinden önemlisi de, lidere kutsiyet atfeden bu yaklaşım, seçime dayalı temsil ile mesihsel kader nosyonlarını meczediyordu. Sözelimi Donald Trump önseçimlerde kendisine oy veren Cumhuriyetçi seçmenleri ve kendi adaylığını Amerikan halkının iradesiyle eş tutuyordu. Hatta onları tek bir ses haline gelecek şekilde birleştireceğini bile iddia etmişti. Trump kendi sesini halkın sesinin yerine koyuyor ama sonuç halkın sesine lider tarafından yeniden el konulması oluyordu. Bu çerçeve içinde halk bir bütün olarak, kendisi için “mücadele edilip” “kazanılacak” pasif bir aktör olarak kaldı. O, kendisini savunamayan, hatta konuşamayan “sessiz çoğunluk” adına konuşuyordu: “Çok çalışan ama artık bir sesi olmayan insanlar, ben sizin sesinizim.”¹⁰⁵

Trump, Amerikan siyasi geleneğinde tipik bir nitelik taşıyan mesihsel alt tonları, muhalefete mensup olanlara karşı şiddeti öven bir söylemle birleştiriyordu. O dönemde Cumhuriyetçi bir senatör olan ünlü bir Trump destekçisi, Trump’ın seçilmesini, Cumhuriyetçi Parti için yaşamla ölüm arasında bir seçim olarak sunuyordu. Liderin, diğer ölümlülere nazaran Tanrı’ya daha yakın olduğu fikri, 2015-2016 başkanlık kampanyasında yeniden formüle edildi. Trump dinî liderlere, başkanlık seçimlerini kazanmanın kendisine cennetin kapılarını açacağını söylüyordu.

103 “Italy’s Silvio Berlusconi Changes His Party’s Tune - Literally”, *Christian Science Monitor*, 30 Aralık 2009.

104 Ertuğ Tombuş’la özel konuşma. Ayrıca bkz. “Sólo hay que tenerle miedo a Dios... y un poquito a mí”, *Clarín*, 7 Eylül 2012; Benjamin Moffitt, *Global Rise of Populism*, s. 63. Orta ve Doğu Avrupa popülizminde kilisenin siyasete dahlini savunan görüşün etkisi için bkz. Andrea Pirro, “Populist Radical Right Parties in Central and Eastern Europe: The Different Context and Issues of the Prophets of the Patria”, *Government and Opposition* 49, no. 4 (2014), s. 612, 613.

105 “Trump, as Nominee, Vows: ‘I Am Your Voice’”, *New York Times*, 22 Haziran 2016.

Trumpizm kutsallıkla, ifadesini popülist liderin karizmasında ve “beyin gücü”nde bulan Amerikan girişimcilik idealini harmanlıyordu. Trump kendisini kazananlardan müteşekkil bir ülkenin ve halkın lideri olarak sunmuş, fakat aynı zamanda nihai mülk sahibinin Tanrı olduğunu da kabul ediyordu.¹⁰⁶

Trump kendi emlak anlaşmaları, kutsallık ve halihazırdaki ve yakın gelecekteki Amerikan siyaseti arasında anlam paralellikleri kuruyordu. Rio Grande’ın kuzeyinde, 21. yüzyıl popülizmi, uzun bir geçmişi olan Amerikan popülist kombinasyonunu (ölçüsüz bireycilik, din, ırkçılık, kurumsallık karşıtlığı, maddiyatçılık ve siyaset ve iş hayatının yakın zamanlarda yeniden yazılmış kaderi bağlamında “sıkı çalışma”) yeniden formüle ediyordu. Trump kendisini hem ulusun cisimleşmiş hali, hem de kapitalizmin ruhunun ete kemiğe bürünmüş hali olarak sunuyordu. İnsanların kendisini bir yaşayan efsane olarak görmesini istiyordu. Siyasi mitler üzerinde çalışan seçkin bilim insanı Chiara Bottici’ye göre, Trump’ın “Amerika’yı yeniden eski ihtişamlı günlerine kavuşturun” [“Make America Great Again”] sloganı, faşist “‘azamet-çöküş-yeniden doğuş’ miti-

106 Trump, kendisine “Size göre Tanrı nasıl bir varlıktır?” diye sorulduğunda şu yanıtı veriyordu: “Bence Tanrı, nihai olandır. Şuraya bir bakar mısın? Pasifik Okyanusu’nun kıyısında. Nasıl oldu da benim oldu burası [bir golf sahası]? On beş yıl önce satın aldım burayı. Muhteşem bir anlaşma yaptım burası için, bunu hep söylerler. Borcu da yok, ipoteği de, sana belgeleri gösterebilirim. Muhteşem bir anlaşmayla burayı satın almayı başardım. Ülke için işte tam da bunu yapmak istiyorum: Muhteşem anlaşmalar yapmak. Buna mecburuz, tekrar muhteşem anlaşmalar yapmaya başlamak zorundayız fakat neler olacağını bir tek Tanrı bilebilir. Yani burayı Tanrı yarattı, Pasifik Okyanusu işte hemen arkamızda. Hiç kimse, hiçbir şey ama hiçbir şey Tanrı’nın yerini tutamaz” (Denver Nicks, “Here’s What Donald Trump Thinks about God”, *Time*, Eylül 2015, <http://time.com/4046620/donald-trump-god-ultimate/>). Ayrıca bkz. “Trump on God: ‘Hopefully I Won’t Have to Be Asking for Much Forgiveness’”, *Washington Post*, 8 Haziran 2016, www.washingtonpost.com/news/acts-of-faith/wp/2016/06/08/trump-on-god-hopefully-i-wont-have-to-be-asking-for-much-forgiveness/; “Trump Predicts Winning the Presidency Will Get Him into Heaven”, *Politico*, 11 Ağustos 2016, www.politico.com/story/2016/08/trump-heaven-president-pastors-226923#ixzz4H89vfgFO. Amerika tarihinde popülizm ile kapitalizm arasındaki bağlantılar için bkz. Bethany Moreton, *To Serve God and WalMart: The Making of Christian Free Enterprise*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009 ve Julia Ott, *When Wall Street Met Main Street: The Quest for Investor Democracy*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011.

ni” hatırlatıyordu. Bu anlatı popülist lidere, “çöküşün sebebi olduğu düşünülenleri ayırt edip suçlu ilan ederek hedef haline getirmek, onlara karşı düşmanlığı körüklemek” olanağını veriyordu.¹⁰⁷ Bu noktada eski faşist mitler, zenginlerin yönettiği bir toplum arzulayan, yabancı düşmanı, sağ popülist Amerikan geleneğiyle yeniden harmanlıyordu. Judith Butler işte bu bağlam içinde Trump’ın faşist bir pozisyona doğru yaklaşmakta olduğunu söyledi.¹⁰⁸ Aslına bakılırsa Trump’ın popülizmi pratikte, zenginliklerinden iktidar devşiren bir yönetici sınıf öngören neoliberal, elitist düşünceden çok da farklı bir şey değildi; fakat Trumpizm bu düşünceyi eski faşist kutsal liderlik siyasi mitiyle, halk egemenliğine dair popülist fikirlerle ve halk karşıtı sayılanın dışlanmasıyla meczediyordu.

Bu yanıyla Trump, İtalyan popülist Silvio Berlusconi’ye yakındı. Onları çekici kılan şey kısmen, her ikisinin de kendilerini bir yandan “halk adamı” olarak pazarlarken, bir yandan da rafine bir milyarder hayatı yaşayabilmeleriydi. Dinsel alt tonlar, bu çekici bileşimin tuzu biberiydi. Bu anlayışta lider halkından daha özeldir, bu âdeta tanrısal bir yazgıdır. Bu yaklaşım kulağa biraz dinsel geliyorsa, öyle olduğundandır. Hassaten dinsel inanç alanına giren kutsiyet biçimleri, popülist siyasi teolojide merkezî bir yer tutar.

Faşistlerden farklı olarak, popülistlerin inançları seçim sonuçlarıyla sınılanır. Fakat aynı popülistler, tıpkı faşistler gibi, dinsel dil ve ritüelleri benimseyip, lideri asla yanılmayan kutsal bir figür olarak gören anlayışı savunurlar. Chávez örneğinde, kendisini tanrısal bir figür olarak görmesi onu İsa’yla ilişkilendirirken, kâfir düşman şeklinde uç bir anlayışı da beraberinde getiriyordu. Benzer şekilde Türkiye’de, bilim insanı Ertuğ

107 Chiara Bottici, “The Mass Psychology of Trumpism: Old and New Myths”, *Public Seminar*, 17 Kasım 2016, www.publicseminar.org/2016/11/the-mass-psychology-of-trumpism/#.WH954hsrLIW. Bottici’nin siyasi mit üzerine temel çalışması için bkz. *Philosophy of Political Myth*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007

108 Judith Butler, “Reflections on Trump”, *Hot Spots*, *Cultural Anthropology* adlı internet sitesi, 18 Ocak 2017, <https://culanth.org/fieldsights/1032-reflections-on-trump>.

Tombuş'a göre, Erdoğan bilhassa 2016 Temmuz'undaki darbe girişiminden sonra iki siyasi teolojiyi (resmî din ve popülizm) meczediyordu. Tombuş, faşist ve popülist siyaset anlayışları arasındaki bağlantılarla birlikte her ikisinin de sahip olduğu ulus-aşırı karaktere vurgu yaparken, İslâm ülkeleri üzerine çalışan-kimi bilim insanları diğer popülizmlerden farklılık arz eden bir "İslâmi popülizm" kavramına başvurur. İslâmi siyasetteki popülizm, bir İslâmi popülizmden bahsedebileceğimiz kadar farklı mıdır gerçekten?

İslâmi popülizm diye bir şey söz konusu olabilir mi?

Siyaset ve İslâm üzerine birçok çalışmada, popülizmin, dünyanın büyük bir kısmı için Batı'dan farklılaşma yolu haline geldiği belirtilir. Bu çalışmalara göre popülizm, İslâm'da demokratik siyasetin zayıf olmasının doğal bir sonucudur. Söz konusu bilim insanları, popülizme kayışın doğal, neredeyse öntanımlı olarak belirttiği yekpare bir "İslâmi" siyaset formunu kabul etme eğilimindedir. Bana göre ise bu iki teolojinin (İslâm ya da bu bağlamda herhangi bir başka din ile popülizmin) birleştirilmiş olması, yeni bir "İslâmi popülizm" kategorisinin yaratılmasını haklı çıkarmaz. İslâmi popülizm diye ayrı bir kategorinin oluşturulması genellikle, Türkiye, Mısır, İran, Fas, Tunus ve Endonezya gibi ülkelerde yaşanan birbirinden çok farklı deneyimlerin bir torbaya konulmasına sebep olur. Oysa Türk popülizmi çok-partili bir sistemde doğarken, Endonezya ve Mısır gibi diğer ülkelerin çok farklı otoriter ve demokratik bağlamları vardır.

İslâmi popülizm kavramı bir yanlış isimlendirme örneğidir: Popülist siyaseti olduğundan güçlü ve yaygın göstererek, elitlere yönelik her türlü İslâmi eleştiriye ya da bazı durumlarda Müslüman ülkelerdeki kitle siyasetini popülizmle özdeşleştirir. İslâmi ve popülist temaların harmanlanması İslâm ülkelerinde popülist siyasetin özel bir tezahürü olsa bile, *İslâmi* ifadesi, genellikle birbirlerinden çok Avrupa, Afrika ya da Latin Amerika'daki "Müslüman olmayan" bağlamlarda gelişen po-

p lizm formlarına benzeyen bu pop lizmlere dair çok şey s y-
lemez. Tıpkı *İsl mofa izm* kavramı gibi *İslâmi popülizm* kavra-
mı da popülizmin küresel tarihindeki süreklilikleri bulanıkla -
tırırken, aynı zamanda dünya çapındaki siyasal İslâm'ın birbir-
leriyle çakışan tarihlerini karartır. İslâmi popülizm kavramı-
nın genel kullanımları ayrıca, popülizmi "gerçek", normatif de-
mokrasiden bir sapma, onun bozulmuş hali olarak sunma gay-
retlerinin de bir parçasıdır. Bu noktada ima edilen şey, M sl -
manların tam geli mi  bir demokratik yönetim altında ya aya-
mayacaklarıdır, ki çok uzun ve kanlı bir sömürge tarihine sa-
hip bir iddiadır bu.¹⁰⁹

İslâmi popülizm kavramının kullanımı daha genel olarak, si-
yasi yelpazeye yayılmış (Ortadoğu'da da görülen) sol ve sa  po-
p lizm biçimleri arasındaki çok  onemli farkları ge isttirirken,
genellikle İslâm ve Batı hakkındaki basmakalıp varsayımları
vurgular, hatta doğrular ve sık sık da dinin popülist amaçlar-
la evcille tirilmi  ve uyumlula tırılmı  halini halihazırdaki for-
mel dinlerle karıştırır.

Popülizm  zerine çalışıp İslâmi popülizm kavramının kulla-
nılmasını savunan bilim insanlarından biri olan Vedi R. Hadiz,
bu kavram için sınırları son derece kesin belirlenmiş bir d -
nemle tirme yaparak, popülizm ile İsl mcı siyasetin böylesi bir
 akı masının, halkın bütünü olarak algılanan * mmet*, ya da bir
başka ifadeyle müminler cemaati nosyonlarının tümünde g -
r ld  n   ne sürer. Fakat kendisinin de zekice gözlemlediği
 zre, * mmet* genellikle evrenselden ziyade ulusal bir  a rı ıma
sahiptir. Ulus-aşırı bir siyasi teoloji anlayışının belirli dönem-
lerde ve ülkelerde benimsenip hayata geçirildiği özgül yollara
ışık tutan şey, tam da bu ulusal boyuttur.

Cezayirli bilim insanı Lahouari Addi, ülkesindeki popülizmi
incelediği mükemmel çalışmasında, Cezayir'de popülizm nos-
yonunun, ülkesinin ba ımsızlı ını kazandığı Soğuk Savaş yıl-
larından 1990'lara kadar sürekli bir şekilde varlığını sürdürdü-
 n  ısrarla vurgularken, onun farklı bağlamlarda çok farklı bi-
 imler aldı ının da altını çizer. Cezayir'deki İslâmi ya da sek -

109 Bu son husus için Aaron Jakes'e teşekkür ederim.

ler popülizm formları, diğer ulus-aşırı örneklerden çok birbirlerine benzer. Kuşkusuz bu durum, aynı ulusal tarihlerin parçaları olan Peronist deneyimler ve diğer ulusal vakalar için de geçerlidir. Fakat Arjantin'deki Peronizm nasıl antiemperyalizmden korporatizme, neo-klasik popülizme ve neoliberalizme kadar farklı akımları kapsamışsa, Cezayir popülizmi de farklı, hatta birbirine zıt akımları benimsemiş ve yeniden formüle etmişti. Bu akımların hepsi de halkın cisimleşmiş hali olduklarını iddia etmelerine karşın, Cezayir popülizmi yukarıdan aşağı bir yapı arz etmekle birlikte yurttaşlarını harekete de geçirmiş, onların siyasi katılım düzeylerini artırmış, en nihayetinde de halkın ortak düşmanlarını yeniden tanımlamıştı. Addi'nin de başarıyla ortaya koyduğu gibi, popülizm farklı tarihsel dönemlerde farklı içerikler alırken, mitsel bir halk fikri değişmeden kalmıştı. Sömürgecilğe karşı bağımsızlık savaşı döneminde, halkın ortak düşmanı anlayışına uygun olarak, popülizm tam kapsayıcı bir içeriğe sahipti. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra ise, iktidarı muhafaza etmenin bir aracı olarak yeniden düzenlendi. Halkın siyasi süreçlere katılımı önemli ölçüde azalırken, halkın temsilcileri "halk adına hiç durmadan konuşuyordu" Aynı zamanda kimin halkın bir parçası olduğuna, kimin olmadığına da bu liderler karar veriyordu. Bu hal en nihayetinde yönetenlerin, adına yönettiklerinin karşı koyuşuyla karşılaşmalarına sebep oldu. Cezayir halkını birleştirmiş olan FLN¹¹⁰ yönetimi, onların siyasi süreçlere gerçek katılımını gittikçe artan şekilde engelliyordu. Addi, otoriter popülizmin krizinin yeni krizler yarattığına ya da bunlara sebep olduğuna dikkat çeker. Addi'nin, iktidardaki popülizmin tarihsel analizi kapsamında, 1980'li yılların sonunda şekillenen İslâmi Selamet Cephesi'nin (FIS)¹¹¹ popülizmini de açıklaması son derece zihin açııcıdır. Bu hareket, genelleyici ve

110 Cezayir Bağımsızlık Savaşı'na ve sonrasında Cezayir devletinin kuruluşuna önderlik eden sosyalist eğilimli Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin Fransızca kısaltması – ç.n.

111 Cezayir'de resmen 1989 yılında kurulmuş, 1990 yılındaki yerel seçimlerde geçerli oyların yarısından fazlasını almış, 1992'deki genel seçimleri de kazanacağını anlaşılmıştıktan sonra askeri bir darbeye dağıtılıp yasaklanmış Sünni İslâmî bir partidir. FIS, parti isminin Fransızca okunuşunun kısaltmasıdır – ç.n.

özcü İslâmi nosyonlardan ziyade, Cezayir tarihinin ve ülkenin popülist siyasi kültürünün, özellikle de seküler popülizminin bir ürünüydü. Böylece Addi'den öğreniyoruz ki, toplumsal ve ekonomik bir krizin söz konusu olduğu 1988 yılında çok-partili seçimlere dayalı demokratik siyasi sürece geçildiğinde, yönetici popülist elitlerin iktidarına kökten karşı çıkan FIS, bizzat kendisi de –dinsel içerikte olsa da– bir popülizm önermek suretiyle, “[Cezayir halkına] acı çektiren FLN popülizmini” bir kez daha temize çıkarmış oluyordu. FIS, Cezayir tarihinin çok farklı bir uğrağında, “kendisini FLN’nin siyasi programını [ve ayrıca ‘vaatlerini’ de] hayata geçirme tutkusuna sahip bir hareket olarak” sunmuştu. Cezayir popülizmi seküler uğrağında da, dinsel uğrağında da benzer özellikler sergiliyordu: mitsel bir halk anlayışı, iradecilik, devleti kültleştirme, “siyasi değerlerini ahlâki temellere dayandırma”, halkın tecessümü fikri, toplum içinde herhangi bir zıtlaşmanın reddi vs. Addi’ye göre Cezayir örneği, İslâm’ın siyasi amaçlarla kullanımının yeni bir durum olmayıp farklı dönemlerde yeniden formüle edilen bir şey olduğunu gösterir. İslâm “siyasi bir kaynak”tı, fakat Cezayir’de demokrasi için verilen kavga dinsel değil, özünde siyasi bir karaktere sahipti. Bu çok önemli husus, İslâmi popülizm nosyonunun tarih-dışı kullanımlarının da önüne bir set çeker.

Addi Cezayir’deki popülizm formlarının en nihayetinde demokrasinin geliştirilmesinin önünde engel olduklarını, daha önce Tayland, Arjantin ve diğer Müslüman olmayan toplumlarda olduğu gibi, popülist demokrasinin FIS yorumuna da anti-popülist bir askerî darbe eliyle 1992 yılında son verildiğini vurgular.¹¹² Cezayir’de, Arjantin’de ama aynı zamanda Türki-

112 Lahouari Addi, “De la permanence du populisme algérien”, *Peuples méditerranéens* (1990), s. 37-46. Ayrıca yazarın şu kitabına da bkz. *L’impasse du populisme*, Alger: Entreprise nationale du livre, 1991; yine Addi’nin daha yakın dönemli çalışmaları için bkz. “Sociologie politique d’un populisme autoritaire,” *Confluences Méditerranée* 2, no. 81 (2012), s. 27-40. Ayrıca bkz. Olivier Roy, *The Failure of Political Islam*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1994, s. 10, 83 [Türkçesi: *Siyasal İslâmın İflası*, çev. Cüneyt Akalın, Metis, İstanbul, 2017]; Kaveh L. Afrasiabi, “Islamic Populism”, *Telos*, 20 Haziran 1995, s. 97-125; Vedi R. Hadiz, *Islamic Populism in Indonesia and the Middle East*, Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

ye, İsrail, Mısır, Endonezya, İtalya, Macaristan, ABD ve Venezuela gibi birbirinden çok farklı ülkelerde de, hangi dinin söz konusu olduğundan bağımsız olarak, halk iradesi ile Tanrı'nın iradesi aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştı.

Maço popülizm

Popülistlerin cinsiyet konusundaki idealleri, 21. yüzyılın başında geçmişe nazaran daha açık ve nahoş bir hal aldı. Perón bir yandan Peronizm'in önemli bir boyutu olan ideal Arjantin erkekliğini temsil ederken, bir yandan da toplumsal cinsiyetlerin arasına net sınırlar koymuştu. Ona göre kadınların temel vatandaşlık görevi, erkekleri eğitmek anlamına gelen annelikti. Bu noktada tipik bir örnek, milliyetçi Peronist Oscar Ivanissevich'ti. Şöyle diyordu: "Peronist, belirli bir cinsiyete sahip, güzelliği bir erkek olarak bütün hisleriyle takdir eden kişidir."¹¹³ Peronistlerin güzellik idealini belirleyen şey, geleneksel ve barok bir kültür anlayışıydı; bu anlayış, zaman zaman kendisinde dönüşümler de yaratan çağdaş popülist unsurları hevesle özümlemişti. Biraz daha yakın dönemlerdeki sağ popülist liderler, kadınların toplumdaki rolü ve imajına dair basmakalıp ve hatta daha gerici bir anlayışı açıkça savundular.

Berlusconi ve 1990'ların Latin Amerikalı neoliberal popülistleri, Arjantin'de Carlos Menem ve Ekvador'daki Abdalá Bucaram türünden başkanlar gibi Trump da cinsiyetçilik, kadın düşmanlığı ve para gücünü birleştiren *machista*¹¹⁴ bir liderlik modeli ortaya koydu. Toplumsal cinsiyet ve cinsellik üzerine otoriter yaklaşımlar, Ekvador'da Correa örneğinde olduğu gibi, Latin Amerika sol popülizminde de görüldü; buna karşın solda ya da sağda konumlanan diğer popülizmler bu tür bir ayrımcı-

113 Bkz. Fondo Documental Secretaria Técnica, Mensajes presidenciales Clase dictada por el EXCMO Señor Presidente de la Nación, General Juan Perón en la Escuela Superior Peronista, Julio 2, de 1953, s. 61, 91, AGN; "La familia en el pensamiento vivo de Perón", *Mundo Peronista*, Ocak 1952, s. 5. Ayrıca bkz. Silvia Sigal, "Intelectuales y peronismo", Juan Carlos Torre (haz.), *Los años peronistas, 1943-1955* içinde, Buenos Aires: Sudamericana, 2002, s. 518.

114 (İsp.) Maço – ç.n.

lıkla ya hiç iştigal etmediler, ya da 2000'lerde Arjantin'de olduğu gibi bu anlayışa karşı koydular. Bu farklılıkları, "özgürleşmiş" ya da ilerici Kuzey'in karşısına "ataerkil" Latin Amerika'yı koyan klişeler üzerinden açıklamak epey zordur, nitekim popülizm üzerine çalışan ve genelleyici yaklaşımı benimseyen bazı bilim insanları bu zorluğu yaşıyorlar.¹¹⁵

Toplumsal cinsiyet ve cinsel baskı, sözgelimi Müslüman kadınların bazı Avrupa ülkelerinde peçe giymelerinin yasaklanması yönündeki son derece baskıcı girişimler, çoğu sağ popülizmlerde bir şekilde ortaya çıkar. Trump'tan Berlusconi'ye, Menem ve Bucaram'a, kilit önemdeki kimi sağ popülizm vakaları son derece geleneksel ve hatta baskıcı kadın klişelerini, toplumsal cinsiyet ayrımlarını desteklerken, Arjantin ya da Bolivya gibi ülkelerdeki sol popülistler, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve cinsel eşitliği ilerletecek çok önemli yasal değişiklikleri desteklemişlerdi. Ne var ki görünüşe göre, saldırgan kapitalizm ve girişimcilikle baskıcı toplumsal cinsiyet tutumlarını mezceden popülist liderlerin maçoçluk yönü bütün dinlerde ve kıtalarda ortaya çıkıyor. Trump'ın, Berlusconi'nin, Bucaram'ın ve diğer birçok popülist liderin popülizmi halk egemenliğini, yetki devrini ve son derece baskıcı bir toplumsal cinsiyet yaklaşımını destekler.

Kadın ve erkek cinsel organlarına yönelik süreklileşmiş kaba göndermeler, kadınların ciddi derecede nesneleştirilmesi (bu liderler bu bağlamda örneğin kadın "fetihlerini" sayıp dökecek, organlarının büyüklüğünü özellikle vurguluyorlardı), söz konusu liderlerin alışlageldik şiddetli anti-politikliklerinin örnekleri olarak sunuldu. Başkan adaylarının belirleneceği önseçimler sürecinde gerçekleşen bir tartışmada Trump, penisinin boyu konusunda "garanti vermiş", hatta büyüklüğüyle övün-

115 Bkz. Cas Mudde ve Cristóbal Rovira Kaltwasser, "Vox populi or vox masculini? Populism and Gender in Northern Europe and South America", *Patterns of Prejudice* 49, no. 1-2 (2015). Mudde ve Rovira'nın iddiası şudur: "Basmakalıp popülist güçlü lider, daha geleneksel ve *machismo* bir kültüre sahip toplumlarda insanlara büyük ihtimalle daha çekici gelirken, kapitalist ve maddiyatçı toplumlarda yaşayan insanlara, muhtemelen girişimci popülistler daha çekici gelecektir." Bkz. Mudde ve Kaltwasser, *Populism*, s. 77.

müştü. 2005 yılında gerçekleşen ama kampanya sürecinde ifşa olup kaydı yayınlanan ve Trump'ın maço popülist ideolojisinin tanımlayıcı örneği haline gelen bir konuşmada, Cumhuriyetçilerin öncüsü, “kaba saba ifadelerle, kadınları nasıl öptüğünü, ellediğini ve onlarla yatmak için neler yaptığını böbürlene böbürlene anlatıyordu” Anlaşılan özel bir ünlü olma statüsünün kendisine, kadınlara canının istediği gibi ve onların arzuları hilafına davranma hakkını verdiğini düşünüyordu. O dönemin Başkan Yardımcısı Joseph Biden kayıt ortaya çıktığında şöyle demişti: “Bu davranış tarzı, gücün kötüye kullanımıdır. Söz konusu olan şey çapkınlık değil, cinsel tacizdir.” Trump ise, tanımlayıcı niteliği kadınlara canı ne istiyorsa onu yapma şeklindeki bastırılmamış arzusu olan maço kişiliğini yücelten ifadeler kullanmaktan çekinmiyordu. Biden bunu şöyle açıklıyordu: “[Ç]ünkü o ‘bir stardı, canı istediğinde kadınları ‘amlarından yakalayabilir’di.”¹¹⁶

Maço popülizmin bir başka ikonu Silvio Berlusconi ise Alman şansölyesi Merkel'in bedeni hakkında kaba göndermelerde bulunup mütemadiyen kendi cinsel maharetleriyle övünüyordu. Bu tavırlarını, “güzel kadınlara tutku beslemek gay olmaktan iyidir,” şeklinde rasyonelleştiriyordu. Menem kendisini ancak “yarı çapkın” olabilmiş biri olarak tanımlıyor, çok sayıda evlilik dışı ilişki yaşamadığını, bir adam için “normal” sayılabilecek kadar bu türden ilişki yaşayabildiğini söylüyordu. Filipinli lider Rodrigo Duterte halkla olan bağlarını cinsel maharetleriyle ilişkilendiriyordu: “Eğer 100 milyon Filipinliyi ve bir Filipinli kadını sevebiliyorsam, aynı anda dört kadını da sevebilirim demektir.” Kendisini halk adamı ilan eden biri olarak, “Adam dediğin işte böyle konuşur,” diyordu. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığını ve cinsel ayrımcılığı takviye etmek anlamına gelecek şekil-

116 David Farehntold, “Trump Recorded Having Extremely Lewd Conversation about Women in 2005”, *Washington Post*, 8 Ekim 2016; “Tape Reveals Trump Boast about Groping Women”, *New York Times*, 8 Ekim 2016; “Don't Just Listen to Donald Trump Boast about Sexual Assault: Listen to the Women Who've Accused Him”, *Quartz*, 8 Ekim 2016, <http://qz.com/804486/the-women-whove-accused-donald-trump-of-sexual-assault/>; “Biden Accuses Trump of ‘Sexual assault’”, *Politico*, 8 Ekim 2016.

de halk adına konuşma anlayışının Duterte'yi sürüklediği nokta, Amerikan elçisini homofobik hakaretlerle aşağılamak ve Filipinler'de 1989 yılında gerçekleşen bir ayaklanmada tecavüz edilip öldürülmüş Avustralyalı bir misyoner kadın için, "ben de ona tecavüz etmek isterdim" diyebilmektir. Duterte 2016 yılında dönemin Amerikan başkanı Barack Obama'ya "orospu çocuğu" dediğinde karşılaştığı eleştirilerden kendisini bir kez daha halkla olan bağlarının koruyacağını iddia ediyordu. Bir Amerikan liderinin, Filipinler başkanı olarak kendisinin eylemlerini, özellikle de ciddi insan hakları ihlallerini sorgulamasını, ulusal egemenlikte ve halkıyla kurmuş olduğu hakiki bağlarda sömürgeci bir aşınma olarak tanımlıyordu: "Kim ya bu adam? Filipin halkı hariç, benim hiçbir ama hiçbir efendim yok."¹¹⁷ Duterte çoğu popülist liderin yapmadığı şeyi yapıyor, kendisiyle faşizm ve Holokost arasında benzeşimler çağrıştıran bir şiddet pratiğini söylemlerine taşıyordu: "Hitler 3 milyon Yahudi'yi katletti... Ülkemizde üç milyon uyuşturucu bağımlısı var. Gerçekten bu kadar var. Ben de onları boğazlamaktan çok mutlu olurum." Duterte bu sözleriyle hem Nazizm'in altı milyon Yahudi'nin ölümünden sorumlu olduğu gerçeğini karartıyor, hem de kendi eylemlerini geçmişteki bir faşist şiddet örneğiyle ve onun kıyameti andıran çağrışımlarıyla ilişkilendiriyordu. 2016 yılında gazetecilere, yaptığı eleştirilerin "Hitler'in bir kuzeni" olduğu izlenimi verdiğini söylüyordu. "Almanya'nın bir Hitler'i olmuştusa Filipin-

117 Duterte şöyle demişti: "Biliyorsunuz, [ABD Dışişleri Bakam John Kerry'nin] gay elçisiyle, o orospu çocuğuyla kavgada halindeyim. Ona gıcık oluyorum" ("Philippines' Rodrigo Duterte Insults US Envoy with Homophobic Slur", *Guardian*, 10 Ağustos 2016, www.theguardian.com/world/2016/aug/10/philippines-leader-calls-us-ambassador-gay-son-of-a-whore-prompting-summons); "El Trump fi lipino: Duterte, el hombre fuerte que llega con recetas polémicas", *La Nación*, 5 Haziran 2016, www.lanacion.com.ar/1905827-el-trump-filipino-duterte-el-hombre-fuerte-que-llega-con-recetas-polemicas; "Silvio Berlusconi: 'My Passion for Women Is Better Than Being Gay'", *Telegraph*, 2 Kasım 2010; "Donald Trump Makes His Penis a Campaign Issue during Debate", *NBC News*, 4 Mart 2016, www.nbcnews.com/politics/2016-election/donald-trump-makes-his-penis-campaign-issue-during-debate-n531666; "Duterte Tells Obama Not to Question Him about Killings", *Associated Press*, 5 Eylül 2016, <http://bigstory.ap.org/article/cd9eda8d34814aedabb9579a31849474/duterte-tells-obama-not-question-him-about-killings>; "Obama anula una reunión con Duterte porque le llamó 'hijo de puta'", *El País*, 6 Eylül 2016.

ler'in de olacak..." dedikten sonra eliyle kendisini işaret etmişti. Gazetecilere "Kurbanlarımı biliyorsunuz," demiş ve eklemişti: "Ülkemde yarattıkları probleme son vermek ve sonraki neslimizi helak olmaktan kurtarmak için bütün suçluların kurbanım olmasını isterdim."¹¹⁸

Duterte'nin şiddete yaklaşımı, Chávez, Trump, Menem ve Bucaram'ın bu konudaki standartlarına kıyasla aşırıya kaçıyor-
sa da, Filipinli lider, bahsi geçen liderlerin cinsiyetçi tutumları ile üreme hakları ve aile meselelerindeki son derece muhafazakâr duruşlarını paylaştığını gösteriyordu. Ezcümle, topu birden maço popülizmde buluşuyordu.

Bucaram ise "büyük taşaklarını" muhalefetteki siyasetçilerin daha küçük organlarının karşısına koyup, tacizci Amerikalı kocasını hadım etmesiyle ünlenen Lorena Bobbitt'i başkanın şeref misafiri olarak ağırılıyordu. Cinsel organlara dair bu bağışlık ve maçoluk takıntısı bir tesadüf değildir, tersine yakın dönem popülizmindeki özel bir eğilimi açığa vurur. Chávez de fallik imgelere başvurmuş, 2006'daki Birleşmiş Milletler toplantısında, siyasi iktidarsızlığa karşı "siyasi bir Viagra'ya ihtiyacımız var," demişti. Daha önce "elitler"e, halka karşı mücadelelerinde Viagra kullanmaları tavsiyesinde bulunmuşluğu da vardı. Lider ve halkı, bir erkeklik gücünü temsil ediyordu; bu özdeşleştirme, kamusal olanla özel hayata ait olan arasındaki ayrımları bulanıklaştırıyordu. 2000 yılında ulusal bir televizyon kanalındaki programında, karısına o gece seks yapmak için hazır olmasını söylemişti: "Hazır ol Marisabel, bu gece senin olanı sana vereceğim."¹¹⁹

Carlos de la Torre, bu liderlerin erkekliklerini "efemine elitlere" karşı bir direniş biçimi olarak sunduklarını söyler. Ka-

118 "Philippines' Duterte Likens Himself to Hitler, Wants to Kill Millions of Drug Users", *Reuters*, 1 Ekim 2016, www.reuters.com/article/us-philippines-duterte-hitler-idUSKCN1200B9.

119 "¡Marisabel, prepárate, que esta noche te voy a dar lo tuyo!" Bkz. "Las mujeres y Chávez, un vínculo intenso", *La Nación*, 10 Mart 2013; "Chávez manda oposición venezolana 'tomar Viagra'", *Folha de S.Paulo*, 10 Aralık 2001; "Vou descontaminar o Mercosul", afirma Chávez na chegada", *Folha de S.Paulo*, 19 Ocak 2007.

dınların çirkinliğine ve güzelliğine yönelik yaptıkları nesneleştirici göndermelerde, bütün erkeklerin düşünüp de söyleyemedikleri şeyleri ifade ettiklerini iddia eder bu liderler. Bu liderlere göre eylemleri ve bedenleri, halkın (“halk” bu bağlamda yalnızca bu liderlerin erkek taraftarları oluyor) erkekliğini tasdik eder. Sonuç, klişelerin desteklenip güçlendirilmesidir. De la Torre şunu not eder: “*Machista* popüler kültür savunusu, kadınlara boyun eğdirilmesine dayalı bir otoriter kültürü kabul edip yeniden üretir.” Bucaram gibi liderler, “erkeklerin düşlerini süsleyen, yüksek sosyetenin kadınları iğfal etmek ya da çekici modellerle televizyonda dans etmek gibi şeyleri hayata geçirerek, bütün erkeklerin, özellikle de halktan erkeklerin, elit sınıftan erkeklerin sahip olduğu [toplumsal] cinsiyet ayrıcalıklarına erişim kanallarını sembolik olarak demokratikleştiriyor, böylece otoriter erkek tahakkümü paktını genişletiyordu.”¹²⁰

Kadınlara boyun eğdirilmesi ve bu popülist *machismo* tarzı diğer popülizm vakalarında hâkim bir unsur olmamakla birlikte, Arjantin, İtalya, Ekvador, Filipinler ve ABD’de çok belirgindi. Trump bu fikirleri ve tarzları, Müslümanlar ve Hispanikleri hedef alan ırkçı beyanlar ve önerilerle, hukukun üstünlüğünü ve kuvvetler ayrılığını hiçe sayan yaklaşımlarla ve diğer adaylara ve bağımsız gazeteciliğe karşı derin bir düşmanlıkla mezcetmişti. Bu hasletler, popülist otoriterizmi faşist geçmişe bağlar. Trump, nice selefi gibi taraftarlarının duymak istediği mesajları veriyordu. Pablo Piccato’yla birlikte gerçekleştirdiğimiz çalışmada, 2016 yılındaki haliyle Trumpizm’e dair şunu ifade etmiştik:

[Trump taraftarları] kendilerinden önceki faşizm taraftarlarının ötekine, farklı etnik ve dinsel kökenlere sahip insanlara karşı beslediği kuşkuyu [paylaşıyor]. Aynı şekilde görünen, inanan, konuşan, yiyen ve içen insanlardan müteşekkil bir ül-

120 Bkz. Carlos de la Torre, *Populist Seduction in Latin America*, Atina: Ohio University Press, 2010, s. 105, 107, 109. Bu konuda ayrıca şu çalışmadaki makalelere de bkz. Karen Kampwirth (haz.), *Gender and Populism in Latin America*, University Park: The Pennsylvania State University Press, 2010.

ke istiyor. Çeşitliliğin olmadığı bir ülkeye geri dönmek istiyorlar; oysa böyle bir ülke, gerici geçmiş imgeleri dışında hiçbir yerde ve hiçbir zaman var olmadı. Bu fikrin kaynağı, kadim farklılık korkusu ile Avrupa’da büyük yıkımlara neden olmuş milliyetçiliktir. Trump destekçileri, ülkede yaşayan herkesin katılabildiği tatminkâr bir demokrasiye karşı, aynı olanlardan müteşekkil daraltılmış bir Amerika istiyor.¹²¹

Ateşli sağcı Amerikalıların ve Avrupa popülistlerinin Müslümanları hedef alan retoriği ile gerçek faşizm arasındaki büyük bir ayrım da, bu ikincisinin iktidara gelip düşman bellediklerini gerçekten yok etmeye girişmiş olmasıdır. Faşizm üzerine çalışan bir İtalyan tarihçiye göre, Trump popülizminin verdiği görüntü, faşizmin daha “barışçı” bir haliydi. Aynı şey PEGIDA ve Lepenizm için de söylenebilir.¹²² Bir faşist diktatörlükte düşmanlara yapılan muamele hiç de barışçıl değildir ve hukukun üstünlüğünün tümüyle bir kenara bırakılmasını içerir. Faşist siyasetçiler iktidara gelir gelmez, ırkçı beyanlar vermekten öteki üzerinde baskı kurmaya doğru bir makas değişimi yaparlar. Faşizm düşman hakkında konuşmakla yetinmez, onu siyasi süreçten tasfiye de eder. Trump, popülizm ile faşizm arasındaki sürekliliklerin olduğu kadar farklılıkların da mükemmel bir örneğidir. Başkan adaylığı süresince ABD’nin bir diktatörlükle yönetilmesini hiçbir şekilde ne savundu ne de önerdi. Başka bir ifadeyle Trump, otoriter popülist bir demokrasi yorumunu temsil ediyor.

Donald Trump’ın başkanlık adaylığı dünya tarihinde eşsiz bir yere sahipti. Bunun nedeni onun nevi şahsına münhasır kişiliği ve teatral davranışları değil, merkezdeki konumundan doğru, daha önceleri uç sınırlarda sayılan bir siyasete başkan-

121 Federico Finchelstein ve Pablo Piccato, “A Belief System That Once Laid the Groundwork for Fascism”, *New York Times*, 10 Aralık 2015, www.nytimes.com/roomfordebate/2015/12/09/donald-trumps-america/a-belief-system-that-once-laid-the-groundwork-for-fascism.

122 Nicola Tranfaglia, “Trump e il populismo fascista”, *Articolo 21*, 2 Mart 2016, www.articolo21.org/2016/03/trump-e-il-populismo-fascista/; “Entrevista a Carlos de la Torre ‘El populismo de Le Pen es un fascismo disfrazado de democracia’”, *ABC*, 29 Haziran 2016, www.abc.es/espana/abci-populismo-fascismo-disfrazado-democracia-201606290918_noticia.html.

lık etmesiydi. Trump bunu, daha önce merkez sağ hüviyetine sahip bir partinin popülist lideri haline gelerek ve bu uç siyaseti Amerikan ana akım siyasetine taşıyarak başardı. Trump'ın bu tercihi ve siyaseti Latin Amerika, İsrail, Arap ülkeleri, Avusturya, Macaristan ve Filipinler gibi dünyanın farklı bölgelerinden büyük destek gördü. Yurttaş hakları hareketlerini önceleyen ve onlara karşı koyan popülist ve ırkçı gelenekler, Trump'ın geçmişinde göze çarpan bir yere sahip olduğu gibi, faşizm ve popülizm kuvvetleri de onun küresel şeceresinin bir parçasıydı. Trump bu otoriter köklerini yok saymış olabilir, fakat bu, onun söz konusu kökleri neredeyse kesin bir şekilde temsil etmesini engellemedi, zira ırkçılığı siyasetinin merkezine koyarak, halkı dinsel dışlamaya ikna etmeye çalışarak ve göçmenlerin kitleler halinde sınırdışı edilmesini önererek yaptığı tam olarak buydu. Bu yeni Amerikan popülizmi ülke ve dünya tarihine şimdiden damgasını vurmuş durumda. Demokrasi bir kez daha kendi içinden değişikliğe uğrıtılıyor. Küresel otoriter demokrasi projeleri gidici değildir, bunun tam olarak nedeni şudur: Faşizmin niçin ve nasıl popülizm haline geldiğini irdeleyen tarih çalışmalarının bize gösterdiği gibi, bu projeler zaten hep buralardaydılar.

Yeni Bir Enerjiyle Dolmuş Popülizm

Hunlar, bahçeyi dümdüz edip, zındıkça hareketlerle ayin kadehlerini ve mihrapları kirlettikten sonra, at sırtında manastırın kütüphanesine girek anlaşılmaz kitapları yerlere saçıp çiğnediler; bir yandan küfürler yağdırdıkları kitapları sonra da yaktılar. Muhtemelen bunların satır aralarında, demirden bir pala olan tanrılarına küfür edildiğinden kaygılanıyorlardı.

— JORGE LUIS BORGES, *The Theologians* (1949)

I

Savaş-sonrası modern popülizmin çıkış noktası faşizm olması- na karşın, popülizm faşizm değildir. Gerçekten de 1945 sonrasında bilhassa Latin Amerika’da, ama sonra dünyanın geri kalanında da, faşizm sık sık popülizme dönüşmüş ama bunun tersi hiç gerçekleşmemişti. Bu kitapta gösterildiği gibi, popülizm tarihsel süreç içinde genellikle faşizmin yadsınması temelinde inşa edilmiş, onun demokratik temelde yeniden formülasyonunu temsil etmişti. Tarihsel olarak faşizm ile liberalizm arasında bir yerde konumlanmış olan popülizm, sonunda bir rejim haline geldiğinde, faşizmden geri kalanları bünyesine dahil ederek onları liberalizme meydan okumakta kullanmıştı. Bunu yaparken bir yandan da demokratik seçim süreçleriyle iştigal etmeye devam etmişti. Bu post-faşizm, önceki dönemin faşistlerinin önce kabul edip sonra yıktıkları demokrasiye yeniden anjaje olmuştu. Bu girişim, klasik faşizmin diktatöryel geleneğini *anti-liberal ve hoşgörüsüz bir demokrasi formuna* dönüştüren, yenilenmiş bir otoriterizmle sonuçlanmıştı.

Popülizm, karmaşık tarihi kavranmadıkça anlaşılamayacağı gibi, popülizm teorileri, kesin sınırlara hapsedilmiş, indirgeyici

popülizm tanımlarına dayandıklarında değerlerinden çok şey kaybeder. Genellikle küresel perspektiflerden habersiz bu teoriler, popülizmlerin –İkinci Dünya Savaşı’ndan beri mütemadiyen kendisini gösteren– değişken doğasını, keza popülistlerin iktidara gelip rejimler kurduğu dönemlerin tarihsel ve teorik önemini göz ardı eder. Benim amacım ise popülizmi, yoksul Güney’den egemen Kuzey’e, çeşitlilikler arz eden kendi tarihi kapsamında incelemektir.

Tarihsel açıdan post-faşist popülizm, otoriter bir demokrasi anlayışının yeniden diriltilmiş haliydi ve onun bir rejime dönüştürülmesi faşist bir tahayyül içinde gerçekleştirilmişti. 2010’lu yıllar yeni bir popülist dalganın dünyanın koca koca kısımlarını vurduğuna tanıklık ediyor. Popülizm, üstelik hiç umulmadık yerlerde, güçlü bir dönüş yapmıştır. Birçokları için korkunç bir şoka neden olan popülizmin dönüşü, demokrasinin daha eşitlikçi tezahürleriyle daima huzursuzca yan yana olmuş otoriter demokrasi anlayışlarının geniş tarihinin bir parçasıdır. Popülizmin jeopolitik merkez alanının çoğunu ele geçirmesi, şokun şiddetini daha da artırmıştır; daha çeşitliliğe dayalı ve açık demokrasi anlayışı bu süreçte tehdit altındadır. Aslında bu da yeni bir durum değildir, fakat popülizmin en son siyasi kazanımlarının –ve potansiyel jeopolitik yankılarının– tarihinde eşi benzeri yoktur. Popülizm artık Beyaz Saray’da ikamet ediyor, bu çoklarını memnun ederken, çoklarını da dehşete düşürüyor.

II

Peki, bu yeni Amerikan popülizmi ne kadar Amerikandır? Bazı Amerikalılar, genellikle ihmal edilen yoksul Güney perspektifinden baktıklarında, Amerika’nın dünyanın geri kalanına ne kadar da benzediğini en sonunda fark ettiler. Nitekim Donald Trump’ın seçilmesiyle birlikte ABD derhal küresel popülizmin merkez üssü haline gelmiştir; diğer bütün popülizmlerin meşruiyetini güçlendiren bir gelişmedir bu. Roma ve Berlin nasıl faşistler için birer model haline gelmişse, Donald Trump’ın ya-

bancı düşmanı kampanyası da çok geçmeden tüm dünya popülistleri için bir model –ve bir tasdik kaynağı– haline gelmiştir. Silvio Berlusconi, Marine Le Pen, Nigel Farage ve Geert Wilders gibi sağ popülist liderlerin yanı sıra Cristina Kirchner gibi sağ ve sol arasında bir yerde konumlanmış sol eğilimli popülistler, Trumpizm'i ve ona oy verenleri, geleneksel demokratik temsil formları ile "elit" ve aşırı derecede "liberal", "kozmo-polit" buldukları kültüre karşı koydukları için sitayişle karşılaşmışlardır. Fransa'da Le Pen, Trump'ın zaferinin "daha önce imkânsız olduğu söylenen şeyi mümkün kıldı"ğını söyleyerek sevinç çığlıkları atıyordu: "Bu gerçekten de elitlere karşı halkın zaferidir." Trump'ın zaferi ona göre "bir dünya devrimi"nin parçasıydı.¹

Buna karşın dünya çapındaki popülizmin arkasındaki itici güç aslında Amerikan popülizmi değil, popülizmin en son ve tartışmaya açık olsa da en şaşırtıcı tecessümüdür. Trump, Amerikan tarihi bağlamında dahi, uzun ırkçılık ve yabancı düşmanlığı tarihinin bir tezahürüdür. Bu tarihe hem yurttaş hakları hareketinde sağlanan gelişmeler hem de ekonomik durgunluk (ya da basitçe küreselleşmiş ekonominin gariplikleri) dünyanın geri kalanını vurdukça şiddetlenen Amerika'ya çok sayıda göç dalgası eşlik etmiştir. Trump'ın zaferi, uzun yıllardır Cumhuriyetçi Parti'nin ve ondan köklenen Çay Partisi Hareketi'nin ön cephesinde ve merkezinde yer alan farklılığa karşı hoşgörüsüzlüğü şiddetlendirmiştir. Trump bu geleneği daha da sağa çekmiştir.

Küresel perspektiften bakıldığında popülizm, uzun süredir devam eden demokratik temsil krizine verilmiş otoriter bir tepkiyi temsil ediyor. Popülizm yandaşları için popülizm, aklın yerine, halkın hislerini, korkularını ve isteklerini bildiği iddia edilen tanrısal lidere inancı koydu. Bu bakımdan popülizm onları herhangi bir geleneksel demokratik liderden ya da kurum-

1 "Le Pen: Trump's Win 'Victory of the People against the Elites'", *Breitbart*, 13 Kasım 2016, www.breitbart.com/london/2016/11/13/le-pen-trumps-win-victory-people-elites/. Ayrıca bkz. Fernando Scolnik, "La particular visión de Cristina Kirchner sobre el triunfo de Donald Trump", *La Izquierda Diario*, 11 Kasım 2016.

dan çok daha iyi “temsil etmiştir” Dahası hakikat fikri, gözleme, akılcı muhakemeye ve doğrulamaya dayalı bir olgu olarak değil de, ideolojik, sık sık da içgüdüsel bir inanç meselesi olarak yeniden formüle edildi. Üçlü egemenlik (ulus-devlet, lider, halk) şeklinde kendi teslisine sahip popülizm, teolojik demokrasi anlayışlarının karşısında konumlanan daha seküler demokrasi anlayışlarına karşı özel bir tehdit oluşturmuştur.

Bir bütün olarak dünya tarihi perspektifinden bakıldığında, metropoliten merkezler gittikçe daha fazla dünyanın kenarları ya da çevresi izlenimi veriyor. Devlet-kilise ayrılığına dair resmî doktrini ne olursa olsun, siyaset ile kutsallık arasındaki ilişkinin her daim muğlak bir karakter taşıdığı ABD için bu, özellikle böyledir.

Uzun soluklu hiçbir siyasi hareket ya da girişim, Amerikan popülizmi sorununa ideolojik olarak nihai bir son verememiştir. Tersine Amerikan popülizmi –belirli toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişmelere fazlasıyla bağlı olan otoriter popülist siyasette her daim görülen– gücün ve çekiciliğin aralıklı olarak artıp azalması şeklindeki özelliği sergilemiştir. ABD’de tarihsel ve kurumsal hafızanın zayıflığı sorunu vardır. Oysa günümüz popülistlerini bilinçli bir şekilde öncellerine bağlayacak ya da Amerikan popülizminin özellikle 1945 sonrasında (ama bu tarihten önce de) ortaya çıkan beyazların üstünlüğüne dayalı ulus konseptiyle yakın ilişkisi gibi kilit bir meselede perspektif kazandıracak olan şey de bu hafızadır. Amerika’nın 19. yüzyılın sonlarındaki erken dönem popülist hareketi tatminkâr bir şekilde yalnızca bir avuç bilim insanı ve bunların öğrencileri tarafından biliniyor; öte yandan nispeten yakın dönem Amerikan popülistleri de genellikle diğer savaş-sonrası popülizmlerle bağlantıları içinde ele alınmıyor.

Amerikan popülizmi 2017 yılı itibarıyla yeni yüzyılın en önemli post-faşizmi haline gelmiştir. ABD, kendi siyasi kültürüne yabancı olduğu gerekçesiyle popülizmi onlarca yıl boyunca reddettikten sonra, bugün, 1945 sonrasında Arjantin’in sahip olduğu “popülizmin küresel lideri” rolünü üstlenmiştir. Halkın rakipsiz adamı Perón fikri, yalnızca Peronizm’de de-

ğil, modern savaş-sonrası popülizmin ortaya çıkışında da kilit bir rol oynamıştır. Trump çevresinde örülen bu olağanüstü kişi kültü işte bu dinamiğin bir devamıdır. Popülizm, aşkın bir figür olarak lider fikrine dayanır. O, halkın sesidir ve halkın gerçekte ne istediğini halktan daha iyi bilir. General Perón ayrıca kendisini halkın tanrısal bir şekilde vücuda gelmiş hali olarak görüyordu. Eşi Eva Perón bunu şöyle ifade etmişti: “Perón hepimiz için bir Tanrı’dır, öyle ki onun olmadığı bir gökyüzünü tasavvur bile edemiyoruz. Perón bizim güneşimizdir, Perón sudur. Perón ülkemizin ve Arjantin halkının hayatıdır.”² Amerika böylesi bir yüceltilmiş, hatta mistik kurtarıcı milli lider anlayışına katlanabilecek mi? Zaman gösterecek.

III

Popülizm hem genetik hem de tarihsel olarak faşizmle bağlantılıdır; popülizmin onun bir varisi, demokratik dönemlere uygun, demokrasiye daha sıkı bir bağlılıkla otoriter, anti-demokratik itkileri birleştiren bir post-faşizm olduğu söylenebilir.

Halkın, liderin ve ulus-devletin tek bir bütün oluşturacak şekilde özdeşleştirilmesi, kuşkusuz faşizmde merkezî bir yere sahipti. Bununla birlikte faşizm, popülizmin tersine, önce demokratik süreçleri istismar etmiş, sonra da aşağılayarak ıskartaya çıkarmıştı. İktidara geldiğinde, gerçek anlamda çok-partili seçimlerin sunduğu meşruiyeti anlamlı ölçülerde kullanmamış ya da bu meşruiyetle sınırlanmamıştı. Hem faşist diktatörlükte hem de popülist demokraside lider halkın temsilcisi ve cisimleşmiş hali ya da halkın, ülkenin ve ülke tarihinin kişilik bulmuş hali olarak kurgulanır. Faşist kitle diktatörlükleri ile popülist demokratik rejimlerin ikisi de halkın gerçekte ne istediğini potansiyel olarak halktan daha iyi bilen bir lider portresi çizse de, bu ikisi birbirinden kesin olarak farklıdır.

2 Bkz. Eva Perón, “Palabras pronunciadas el 29 de Mayo de 1951, en el acto organizado por la colectividad japonesa residente en el país, en el Salón blanco de la Casa de Gobierno”, Eva Perón, *Mensajes y discursos* içinde, Buenos Aires: Fundación pro Universidad de la Producción y del Trabajo: Fundación de Investigaciones Históricas Evita Perón, 1999, c. 3, s. 244.

Savaş-sonrası popülist liderler, seçimlerin yapılmasını engellemedikleri sürece, liberal olmayan, hatta anti-liberal çok-partili demokratik rejimleri temsil etmişlerdi. Bununla birlikte popülist lidere beslenen inanç, seçimlerde (ne kadar az bir farkla olursa olsun) halkın desteğini kazanmanın oldukça ötesine geçmiş, aynı zamanda halkın liderin şahsında vücut bulması temeline oluşturulmuştu. Bu ikilik, popülist teorinin ve onun tarihsel pratiğinin kilit önemdeki bir özelliğidir. Liderin aurası seçim ânını hem önceler hem de aşar ve liberalizmin karşısına dikilen mitsel bir düzeni yansıtır. Dolayısıyla savaş-sonrası popülizminin demokrasi pratiği, hem liberal düzene verilmiş bir yanıt hem de onun bir eleştirisidir. Diktatöryel klasik faşizm döneminin bitişinden sonra, seçimli demokrasiyi yeniden antikomünizm ve anti-liberalizmle ilişkilendiren, klasik popülizm olmuştu. Demokratik popülizm, Aydınlanma karşıtı uzun soluklu ve gerici geleneğin beklenmedik bir başarısı olsa bile, tarihsel olarak olumsuzdu. Faşizm gibi popülizm de sivil toplumun önemli kesimlerine sirayet etmiş illiberal bir gelenekten doğdu. Demokratik siyaset kapsamında bir deneyim, diktatöryel siyaset biçimine illiberalizm içinden verilmiş bir yanıtı.³

Kutsalın sekülerleşmiş formları olan faşizm ve popülizm, meşruiyetlerinin kaynağı olarak lider, ulus-devlet ve halk şeklinde kendi siyasi teslislerini ortaya koydular. Her ikisi de, kutsal olanın her daim siyaseti biçimlendirmede kullandığı yöntemlerin ötesine geçen bir siyasal teolojiyi temsil eder. Bu hareketlerin içinde halk, ulus-devlet ve “halkın liderin kişiliğinde temsil edilmesi” arasında bir çelişki yoktur. Her iki ideoloji de temsilin kişileştirme biçiminde gerçekleştirilmesini savunur; bu ise fiiliyatta halk iradesinin tümüyle lidere devrinin gerçekleştirilmesi anlamına gelir. Teslisçi temsil miti, tek bir liderin ülke ve onun halkıyla bir şekilde özdeş olduğu anlayışına, yani bir kişi ile iki kavramın birleştirilmesine dayanır. Faşizmde bu kişileştirme fikri, seçime dayalı temsil gibi herhangi bir rasyo-

3 Faşizm ve sivil toplum konusunda derin bir kavrayış ürünü kışkırtıcı bir çalışma için bkz. Dylan Riley, *The Civic Foundations of Fascism in Europe: Italy, Spain, and Romania 1870-1945*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2010.

nel ya da yöntemsel aracılığı gerektirmez.

İtalyan faşistlerine göre, hareketleri ve rejimleri bir “otoriter demokrasi”ydi çünkü “*Demos*, yani bütün halk, devletin içinde yayılmış” durumdaydı. Aynı şekilde Hitler de 1935 yılında, “devlet halk hayatının örgütlendiği yegâne örgüttür” açıklamasında bulunmuştu. Faşistler, halkın yönetimi olarak demokrasi ile, zamanı geçmiş sorunlu bir temsil biçimi olarak liberalizmi birbirinden ayırıyordu; onlara göre bu ikincisi teknokratik, etkisiz, halka ve ulusal iradeye yabancılaşmış ve belirli, genellikle de “elit” çıkar gruplarınca ele geçirilip suiistimal edilmeye eğilimliydi. Diktatörlük, bu ayrımın pratik bir sonucuydu. Popülizm, liberalizmin gerçek halk iradesini engellediği fikrini kabul etmiş, fakat bu fikri yeniden formüle etmiştir. Diktatörlük artık geride kalmıştı, fakat popülizmdeki faşist kalıntılar, demokrasiyle nasıl bir ilişki kurulacağını ve demokrasinin ne şekilde gözden geçirileceğini etkiledi. Çok sayıda faşist, temsil sistemine karşı yeni popülist suçlama beklentisi içindeydi. Romanyalı faşist lider Horia Sima’ya göre, halkın iradesi kendisini siyasi partiler ya da demokrasi içinde belirli bir uğrakta ifade edebilirdi, “fakat hiçbir şey onu başka ifade biçimleri bulmaktan alıkoyamaz”dı.⁴

Faşizm, başarısız Uriburu diktatörlüğü (1930-1932) döneminde Arjantin’de de benzer bir şekilde idrak edilmişti. Arjantinli diktatör, faşizmin, demokratik temellerden uzaklaşıp cumhuriyetçi temellere yönelmeyi temsil ettiğini söylüyordu. Cumhuriyet, amaca demokrasiden daha uygundu. “Baş harfi büyük Demokrasi kelimesi artık bizim için bir anlam ifade etmiyor... Bu bizim demokrat olmadığımız anlamına değil, bir noktada baş harfi küçük ama organik ve hakiki bir demokrasinin, bize büyük zararlar veren çivisi çıkmış bu demokrasinin yerini almasını ne kadar çok arzuladığımız anlamına geliyor.” Halkın kendini ifade etmesinde seçimli demokrasinin yerini alabilecek ifade biçimleri için yürüttüğü küresel arayışın bir parçası olarak, Uriburu’nun seçimi faşist diktatörlük modeliydi.⁵

4 A.g.e., s. 212.

5 Legajo 20, Sala VII 2596, Carpeta recortes s/n, Archivo General de la Nación, Arjantin, Archivo Uriburu.

Öte yandan popülizmle birlikte seçimli demokrasi de 1945 sonrasında siyasi denklemin kilit bir unsuru haline geldi. 1945'ten önce bir diktatörlüğün güçlü liderlerinden biri olan Juan Perón, artık savaş-sonrası dönemde “organik” bir seçimli demokrasi formunun *demoliberalismonun* yerini alması gerektiğine inanıyordu. Halk iradesi artık ayrıca seçimlerde de temsil edilebilirdi. Lider, halk iradesini yeniden organik kılmıştı. Diğer türlü bu “inorganik kitleler yabancı profesyonel ajitatörlerin manipülasyonlarına açık hale gelir”di.⁶ Popülist anlayışta kitleler ancak seçimlerde ve seçimler aracılığıyla aktif bir rol oynayabilirdi, fakat bu aktif rol bir kez oylara dönüştü mü, lider halk iradesinin akabileceği yegâne kanal haline geliyordu. Liderleri olmayan kitleler ya yolunu kaybeder ya da daha kötüsü, halk karşıtı iradenin sahiciliğini kaybetmiş destekçileri haline gelebilirdi.

Popülizm, klasik savaş-sonrası biçimiyle, iki ayrı temsil geleneği, yani seçimli temsil ile diktatöryel temsil arasında kalmış bir kimera⁷ haline gelmişti. Bu bileşim yeni popülist moderniteyi oluşturunuyordu. Şu bir gerçek ki, Soğuk Savaş döneminin başlangıç dönemindeki Latin Amerika popülistlerinin bu siyasi temsil biçimlerini birleştirmesi, bağlam ve ideolojiyle ilişkiliydi. Popülizmin ikili doğası; demokratik ve diktatöryel gelenekleri, Aydınlanma'yı ve Aydınlanma karşıtlığını, seçime dayalı temsil ve siyasi teolojiyi bağdaştırmaya el veriyordu. Bu sinerjinin savaş-sonrası dönemde ortaya çıkardığı sonuç bir kitle diktatörlüğü değil, otoriter bir demokrasi formu oldu.

İlk popülist rejimler dünyanın kenarında, Latin Amerika'da doğdu, fakat bir yüzyıldan kısa süre içinde Washington'a taşındı. Uzun, gerçekten küresel bir tarihsel sürecin sonucuydu bu ve mağlup olmuş diktatöryel faşizmin kendisini kökten bir yeniden formülasyonla demokratik popülizme dönüştürmesi sa-

6 Bkz. Juan Domingo Perón, “En la Bolsa de Comercio: 25 de agosto de 1944”, Coronel Juan Perón, *El pueblo quiere saber de qué se trata* içinde, Buenos Aires: 1944.

7 Birden fazla hayvana özgü uzuvları olan, genellikle gövdesinden yükselen ikinci bir keçi başına ve yılan şeklinde bir kuyruğa sahip bir aslan olarak tasvir edilen, ayrıca ağzından ateş püskürten mitolojik bir yaratık – e.n.

yesinde mümkün olabilmişti. 21. yüzyılın başlarında popülizm bir anda ortaya çıkıvermiş gibi görünüyordu. Fakat aslında adım adım dünyanın kıyılarından merkeze gelmişti. Bu kitapta açıklandığı gibi, ABD’de ve Avrupa’da merkez haline gelmiş popülizmi anlamak, onun çevre ülkelerdeki tarihini bilmeyi gerektirir.

Anti-politikanın küresel bir tezahürü olarak, geleneksel siyasetçilerin yerini umumiyetle popülist liderler almıştır, fakat bunu yaparken önemli karar alma biçimlerini yurttaşlara doğru genişletmemişlerdir. Elitlere karşı mücadele adı altında, siyasette başı çekenler değişmiş, fakat ironik bir şekilde elitizm durduğu yerde durmuştur. İktidar, yeni liderin kişisel tasarrufunda kalmış, en azından sistemli ve sürekli bir şekilde, yurttaşlar asla ona sahip olamamıştır. Eski siyasilerin yerini alan popülist liderler, halkın kişileşmiş hali olarak, düşünme ve karar verme işini de onlar adına yerine getirmişlerdir. İktidardaki popülizmin tarihine, halkından daha akıllı ve çok daha iyi lider nosyonu damgasını vurmuştur. Tarihsel olarak, lidersiz popülizm, tamamına eremez. *Peronismo*’dan *Trumpismo*’ya, bu otoriter demokrasi ideolojisi faşizmden doğmuş, ondan farklılaşmıştır. Nerede köklendiğine bağlı olarak farklılıklar gösterse de, temelleri hiç değişmemiştir: Popülistler, ulusal topluluk adına konuşup hareket ettikleri kurgusunu desteklemek üzere, dehşetli bir şekilde halk düşmanlarına ihtiyaç duyar.

Popülizmin karmaşık tarihini anlamak, modern popülizmin devamlılığını ve demokratik hoşgörünün altını oyup halk egemenliğinin çoğulcu formlarına karşı koymaktaki muazzam yeteneğini anlamamıza yardımcı olur. Popülizm, eşitlikçi demokrasi biçimlerine karşı geçmişteki meydan okuyuşunu günümüzde de sürdürüyor ve artık içinde yaşadığımız demokrasilerimizin geleceğini tehdit ediyor.

3 A 32, 145

ABD 10, 14, 17, 29, 30, 33, 35-37, 39, 41, 46, 49, 74, 97, 123, 141, 144, 148-150, 166, 188, 192, 195, 208, 210-213, 216, 221, 246, 258, 259, 297, 300, 302, 303, 308, 313: istisnacılık 16; ABD'de popülizm 15, 54, 147, 152, 186, 205, 206, 306 ayrıca bkz. Trump, Donald

Acción Democrática [Demokratik Eylem] (Venezuela) 169

Addi, Lahouari 294-296

Adorno, Theodor 63

Afrika Ulusal Kongresi (Güney Afrika) 239, 240

AKP 202, 203

Allardyce, Gilbert 80, 90

Alleanza Nazionale [Ulusal İttifak-İtalya] 139, 248

Altın Şafak Partisi 34, 219 (Yunanistan); neo-faşist hareket olarak Alın Şafak 55, 221

Almanya 21, 24, 29, 30, 43, 45, 62, 85, 87, 96, 98, 103, 123, 124, 148, 154, 161, 186, 2019, 218, 221, 223, 300: Almanya'da faşizm (bkz. Nazizm) 17,

42, 81, 95, 109, 113, 152; *Historiskestreit* tartışması 81; Almanya'da sağ popülizm 34, 35, 152, 218

Almanya İçin Alternatif (AfD) 34, 35, 225

Ameal, João 61

Amerika Devrimci Halk Birliği (APRA) 157, 159 bkz. *Aprismo*

Améry, Jean 105

ANEL (Bağımsız Yunanlar) 184

antikomünizm ve tarih yazımı 41, 78, 85, 86, 88-90, 106, 109, 110, 145, 149, 170, 181, 205, 206, 210, 233, 269, 310 ayrıca bkz. popülizm ve faşizm başlıkları

antiemperyalizm 66, 94, 295

anti-faşizm 105, 157, 234, 272

anti-politika 23, 29, 176, 225, 313

anti-popülizm 188; anti-Peronizm 21

antisemitizm 161: Arjantin'de antisemitizm 223; Avusturya'da antisemitizm 104; Doğu Avrupa'da antisemitizm 108, 110, 112; İtalya'da antisemitizm 71; Latin

Amerika popülistlerinde antisemitizm 224, 225; Meksika'da antisemitizm 94, 95; Nazizm'de antisemitizm 105, 108, 109; ABD'de antisemitizm 205

Aprismo (Peru) 157, 159, 160, 168

Arato, Andrew, diktatörlük üzerine görüşleri 21, 138, 181, 229, 230, 231; Laclau eleştirisi 189, 197, 269

Arditi, Benjamin 178

Arendt, Hannah, diktatörlük üzerine görüşleri 231; faşizm ve ideoloji üzerine görüşleri 111, 120, 121; halk egemenliği üzerine görüşleri 211

Arjantin 11, 12, 14, 17, 18, 21, 24, 30-32, 37, 44, 45, 49, 61, 62, 70, 72, 87, 90, 92-95, 99, 101, 103, 104, 107, 111, 114, 116, 117, 123, 128-130, 132, 135, 137, 141, 144, 145, 152, 154, 156-159, 161-166, 170, 182, 183, 185, 186, 196-199, 201, 204, 214, 215, 217, 218, 224, 225, 232, 234, 238, 240, 241, 247, 250, 255, 262, 264, 266, 267, 269-271,

- 274, 276, 281, 282, 287, 290, 295-298, 302, 308, 309, 311: Arjantin'de Hristiyan faşizm 95; Arjantin'de korporatizm 96, 129, 295; 1943 darbesi 155; Kirli Savaş 33, 100, 102, 231, 251, 268; *Grupo de Oficiales Unidos* (GOU) [Birleşik Subaylar Grubu] 166; faşizm olarak *nacionalismo* 43, 199; Arjantin'de proto-popülizm 54, 158, 160; Yrigoyenizm 160 ayrıca bkz. *Kirchnerismo* ve Peronizm başlıkları
- Auschwitz 75, 106, 111, 112, 115
- Avrupamerkezcilik 110
- Avustralya 123, 145, 148, 300
- Avusturya 104, 144, 148, 152, 221: Avusturya'da faşizm 50; Avusturya'da popülizm 29, 209, 218, 223
- Balibar, Étienne 10, 191, 192
- Bannon, Steve 36
- Barak, Ehud 245
- Barrès, Maurice 83
- Barroso, Gustavo 114
- Başkalarının Hayatı* (film) 75
- Begin, Menachem 243
- Benjamin, Walter 22, 67
- Berlin, Isaiah 151, 173, 174; "Sindrella kompleksi" üzerine 173
- Berlusconi, Silvio 37, 50, 144, 191, 242, 247, 249, 250, 271, 272, 274-276, 279, 290, 292, 307: popülist lider Berlusconi 248, 249; Berlusconi ve "halk" 37, 292; Berlusconi ve basın 279; cinsiyetçi Berlusconi 297-299; Berlusconi ve kutsallık 290, 292
- Beş Yıldız Hareketi (İtalya) 185, 218
- Betancourt, Rómulo 165, 169, 254
- Biden, Joseph 299
- Birther* [Doğum Belgesi] Hareketi 208
- Blair, Tony 30
- Bobbio, Norberto 78
- Bolívar, Simón 165, 283, 288
- Bolivya 138, 153, 156, 165, 168-170, 178, 179, 183, 186, 217, 240, 241, 269: Bolivya Falanji 167; Bolivya'da klasik popülizm 168, 144; Bolivya'da faşizm 50, 87, 132, 166, 167; Bolivya'da sol popülizm 144, 218, 222, 298; 1952 Devrimi 167
- Bolşevizm 60
- Borges, Jorge Luis 13, 24, 25, 305; anti-faşist Borges 105, 234; Nazi şiddeti üzerine görüşleri 103-105
- Bosoer, Fabián 9, 280
- Bottici, Chiara 10, 291, 292
- Boulanger, Georges 152
- Brezilya 19, 45, 46, 49, 54, 61, 62, 87, 91, 95, 96, 107, 114, 132, 138, 141, 152, 153, 162-164, 170, 186, 217, 227, 233, 234, 241, 242, 257, 263: Yeşil Gömlekliler 129; *integralismo* 43; askeri diktatörlük 233; Brezilya'da neo-faşizm 101; Brezilya'da popülizm 45, 54, 132, 138, 141, 144, 152, 153, 158-160, 170, 227, 242; Varguizm 144, 156-160, 168, 169, 223
- Breitbart 36, 281; popülist lider Trump üzerine 36, 209
- Brower, Benjamin 104
- Bucaram, Abdalá 144, 241, 242, 298, 301, 302
- Bulgaristan 218
- Burke, Edmund 83
- Bush, George W. 33
- Büyük Britanya 209; Brexit referandumu 30, 219
- Büyük Durgunluk 57
- Canovan, Margaret 175
- caudillismo* 171
- Cezayir 294-296: Cezayir'de popülizm 294-296
- Chávez, Hugo 28, 48, 147, 148, 171, 175, 190, 193, 233, 263, 266, 269, 270, 277, 301: Chávez ve
- otoriterizm 265; Chávez ve seçimler 225, 233, 235, 238; Chávez'in düşman anlayışı 292; Chávez'in Latin Amerika'daki etkisi 224; Juan Perón üzerine görüşleri 256; sol popülist lider Chávez 144; Chávez ve "halk" 256, 264, 288, 289; Chávez ve basın 242, 279; Chávez ve kutsallık 292
- Cheeseman, Nic 240
- Clarín* (gazete) 281
- Clinton, Hillary 37, 260, 272
- CNN 273, 281
- Coggin, John 208
- Collor de Melo, Fernando 144, 241, 246
- Comaroff, Jean 191, 283
- Conrad, Sebastian 92
- Corner, Paul 9, 11, 233
- Correa, Rafael 144, 297
- Costamagna, Carlo 128
- Costa Pinto, António 9, 124, 125, 127, 210
- Coughlin, Charles 46, 205
- Courtois, Stéphane 79
- Croce, Benedetto 78
- Cumhuriyetçi Parti 37, 147, 195, 207, 208, 246, 259, 290
- Çay Partisi 186, 208, 209, 213, 259, 307
- Çin 62, 97, 154, 238, 240; Mavi Gömlekliler 45, 113, 117
- De Felice, Renzo 77; faşizm ve tarih üzerine görüşleri 79
- De la Torre, Carlos 9, 160, 165, 177-179, 181, 288, 289, 301, 302
- Danimarka 218
- diktatörlük 13, 27, 31, 32, 41, 42, 47, 49, 55, 56, 72, 77, 121, 125, 126, 129, 135, 142, 146, 159, 160, 175, 180, 228, 230, 234, 254, 257, 285, 303, 309: diktatörlük ve anti-popülizm 169, 203, 233; Arjantin'de diktatörlük 14, 21, 24, 102, 137, 154, 214, 231, 232, 268, 270, 276, 311; Bolivya'da

- diktatörlük 166, 167, 169; Bonapartizm 161; Brezilya'da diktatörlük 46, 158, 159, 162, 163, 223, 233; Kolombiya'da diktatörlük 94, 164; iki savaş arası dönemde Avrupa'da diktatörlük 97, 125, 152; Peru'da diktatörlük 232, 238; Portekiz'de diktatörlük 154; İspanya'da diktatörlük 154, 224, 233; diktatörlük tipleri 227, 231, 237; Venezuela'da diktatörlük 166, 232, 238; diktatörlük ve şiddet 15, 102, 131, 137, 153, 229, 231-233, 236
- Di Tella, Torcuato 151
- Dreyfus meselesi 83
- Duterte, Rodrigo 299-301
- Ekvador 50, 156, 162, 222, 242, 281, 297, 302; klasik popülizm 144, 165, 241; neo-klasik popülizm 144; Ekvador'da neoliberalizm 241
- Eley, Geoff 9, 124
- El Kaide 33
- El Salvador 227
- Endonezya 232, 293, 297
- Erdoğan, Recep Tayyip 145, 171, 279, 293; otoriter popülist Erdoğan 202, 203, 246, 260; "faşistler" olarak düşmanlar üzerine görüşleri 30, 276
- Errejón, İñigo 183
- Falanj (İspanya) 127
- Farage, Nigel 307
- Fas 243, 293
- faşizm 9-12, 14-17, 19, 25, 27, 29-31, 33-39, 47, 49, 50, 55, 56, 62, 64, 65, 74, 77, 90, 91, 95, 98-103, 105, 107, 109, 110, 121, 123, 124, 126, 130, 133, 138-140, 149, 150, 153, 154, 156, 157, 159, 163, 167, 171, 187, 188, 195-198, 201, 202, 204, 205, 210, 216, 217, 219, 221, 223-226, 232, 234, 236-239, 242, 244, 245, 253, 254, 257, 258, 265, 272, 278, 284, 286, 300, 302-305, 308, 309, 311-313; faşizm ve estetik 66, 67, 85, 86, 114; faşizm ve antikomünizm 86; Aydınlanma karşıtlığı olarak faşizm 18, 42, 46, 59, 60, 83, 152, 285; faşizm ve anti-liberalizm 54; faşizm ve kapitalizm 44, 70, 74, 77, 129; faşizm ve Katoliklik 95; faşizm ve korporatizm 60, 74, 80, 96, 125, 126, 129; faşizm tanımları 80, 93, 108, 181, 194; faşizm diktatörlük 13, 24; faşizm ve lider figürü 200; "genelleyici" 53, 88, 89, 108; faşizmin tarihyazımı 78, 106, 233; faşizmin düşman anlayışı 23, 70, 122; faşizm ve emperyalizm 73, 118, 119, 120, 199; İslâmlaşım 294; faşizm ve erkeklik 86; siyasi hareket olarak faşizm 59, 81, 84; faşizm ve mit 43, 44, 63, 80, 86, 88, 104, 105, 113-115, 117, 128, 170, 285, 310; faşizm ve milliyetçilik 42, 51, 59, 84, 86, 87, 89, 92, 132, 164; faşizm ve ırkçılık 42, 86, 199; rejim olarak faşizm 33, 40-46, 51, 63, 81, 98, 104, 111, 122, 125, 132, 141, 161, 162; devrim olarak faşizm 41-43, 61, 68, 70, 82, 84, 85, 87, 94, 252; faşizm ve "halk" 23, 42, 43, 70, 114, 127, 128, 131, 132, 134-137, 212; faşizm ve totaliterizm 42, 72, 73, 75, 78, 79, 108, 137, 143, 151; faşizm ve şiddet 18, 32, 45, 52, 60, 63, 69, 72, 76, 87, 88, 96, 97, 102, 106, 112-119, 135, 194, 200
- Fernández de Kirchner, Cristina 145, 185, 218, 240, 242, 263, 264, 267-269, 271, 276, 290; Ernesto Laclau üzerine görüşleri 266; düşman anlayışı 281; sol popülist olarak Kirchner 144; Kirchner ve Menemizm 251; popülist lider olarak Kirchner 252, 270, 281; Kirchner ve kutsallık 290; Donald Trump üzerine görüşleri 307
- Filç, Dani 242-245
- Fini, Gianfranco 50
- Finlandiya 144, 218
- Filipinler 144, 300, 302, 304
- Filippo, Virgilio 287
- Formisano, Ronald 207
- Forza Italia* 247
- Fransa 21, 29, 34, 39, 49, 62, 141, 145, 148, 191, 209, 218, 221-223, 260, 287, 307; Boulangizm 144, 161; Fransa'da faşizm 35, 43, 96, 101, 111, 123, 161, 171; Fransız Devrimi 60, 83, 122, 141, Fransa'da neo-faşizm 101, 139; Fransa'da sağ popülizm 35, 186
- Franco, Francisco 224, 233, 239
- Frank, Jason 211
- Freud, Sigmund 63, 104, 105
- Friedländer, Saul 108, 109
- Fritzsche, Peter 123
- Front de Libération Nationale, FLN [Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi] 295
- Fujimori, Alberto 144, 238, 242, 276; sağ neo-popülist olarak Fujimori 241, 246, 248; öz-darbe 239
- Furet, François 79
- Gagliardi, Alessio 10, 127
- Gaitán, Jorge Eliécer 163-165, 204; düşman anlayışı 253, 254, 256; lider anlayışı 166, 253, 255, 256, 287; bir popülist olarak Gaitán 162, 257, 287
- Gandi, Mahatma 275
- Gargarella, Roberto 274
- Garibaldi, Giuseppe 59
- Gentile, Emilio 72, 80, 85, 86
- Germani, Gino 151; Peronizm ve faşizm üzerine görüşleri 197, 198, 234
- Goebbels, Joseph 76

- Goldwater, Barry 259, 273
 Gotkowitz, Laura 166, 168
 Gramsci, Antonio 65, 69, 185
 Griffin, Roger 39, 87, 89, 132
 Grillo, Beppe 209; Donald Trump üzerine görüşleri 209
 Guatemala 33, 144
 Guthrie, Woody 272
 Güney Afrika 45, 96, 192, 239
 Habermas, Rebekka 10, 93
 Hadiz, Vedi R. 294
 Hakiki Finler (Finlandiya) 218
 halk egemenliği 126, 130, 160, 168, 191, 199, 211, 220, 230, 236, 250, 277, 292, ; Amerikan cumhuriyetinde halk egemenliği; 292 faşizmde halk egemenliği 23, 42, 70, 122, 285; popülizmde halk egemenliği 298, 102, 200, 275, 284, 287, 298
 Halperin Donghi, Tulio 11, 198, 201, 264
 Hanson, Pauline 145
 Haya de la Torre, Víctor Raúl 157, 159, 165
 Herder, Johann Gottfried 83
 Herrán Avila, Luis 9, 11, 94, 101
 Hırvatistan 96
 Hindistan 62, 96, ; Hindistan'da faşizm 17, 43, 60, 66, 91, 95, 97-99; Hindistan'da post-faşizm olarak popülizm 132
 Hitler, Adolf 14, 19, 29, 36, 38, 40, 60, 62, 63, 70, 76, 82, 88, 95, 99, 104, 109, 114, 116, 130, 131, 133, 141, 154, 164, 238, 300, 301, 311: Hitler ve antisemitizm 71; faşist lider olarak Hitler 33, 154, 171, 238; şiddet ve fedakârlık/kurban etme üzerine görüşleri 71, 103
 Ho Chi Min 289
 Hobbes, Thomas 272
 Hobsbawm, Eric 28, 204, 205
 Hoffman, Reto 45, 93
 Hofstadter, Richard 205, 208
 Hollanda 34, 191; Hollanda'da sağ popülizm 186, 218, 222, 223
 Holokost 14, 42, 50, 53, 76, 81, 87, 107-111, 221, 244, 257, 258, 263; Holokost inkârı 221; Holokost ve faşist şiddet 33, 101-103, 106, 137, 300
 Horkheimer, Max 63
 Hüseyin, Ahmet, 131
 Iglesias, Pablo 183
Il Popolo della Libertà [Özgürlük Halkı] 247
 Irak 60, 242
 Ivanisovich, Oscar 297
 İran 293
 İrlanda 45, 61, 184
 İslâmi Selamet Cephesi (FİS) 295, 296
 İspanya 91, 114, 124, 154, 155, 161, 182-184, 186, 218, 224, 232, 248, 269; İspanya'da faşizm 87, 95, 96, 124; İspanya'da sol popülizm 218; İspanya'da neo-faşizm 101; İspanya'da Iç Savaş 96, 111
 İsrail 243, 297, 304; İsrail'de popülizm 242, 245
 İtalya 45, 60, 65, 73, 78, 96, 101, 113, 116-118, 126, 131, 139, 154, 155, 185, 186, 191, 198, 201, 209, 218, 222, 223, 225, 247-250, 272, 275, 297, 303, 311: İtalya'da faşizm 41, 43, 50, 59, 61, 77, 85, 87, 90, 95, 97, 106, 109-111, 119, 120, 124, 127, 130, 137, 141, 152, 161, 163, 197, 216, 217; İtalya'da neo-faşizm 139; İtalya'da popülizm 37, 124, 139, 144, 148, 292, 302 ayrıca bkz. Berlusconi, Silvio; Beş Yıldız Hareketi; Grillo, Beppe
İtalya Halkı (gazete) 131
 Japonya 43, 62, 66, 91, 96, 97, 100, 133
 Jobbik Partisi (Macaristan) 219, 221
 Kallis, Aristotle 133
 Kalyvas, Andreas 9, 122, 210, 211, 256
 Kaplan, Chaim 106
 Katolik 154, 155, 165: Kilise 99, 240, Katoliklik ve faşizm 95
 Katsambekis, Giorgio 184
 Katznelson, Ira 210
 Kirchner, Néstor 145, 185, 218, 240, 251, 266, 267-269, 281: siyasi fedakârlık olarak ölüm 263; sol popülist olarak Kirchner 144, 242, 252, ; Kirchner ve Menemizm 251; popülist sembol olarak Kirchner 264, 270, 271
Kirchnerismo 264, 269: sol popülizm olarak *Kirchnerismo*; *Kirchnerismo* ve Menemizm 185, 251, 252; siyasi hareket olarak *Kirchnerismo* 185; siyasi teoloji olarak *Kirchnerismo* 267
 Knight, Alan 150, 172
 Kolombiya 94, 96, 107, 161, 163, 204, 253, 257, 287; Kolombiya'da faşizm (bkz. Leoparlar) 94, 117, 132, 162; *Gaitanismo* 144, 156, 160, 180; Ulusal Halk İttifakı (ANAPO) 164; Kolombiya'da neoliberal popülizm 241
 Kubrick, Stanley 75
 Ku Klux Klan 35
 Kuzey Ligi (İtalya) 225, 248
 LaCapra, Dominick 10, 115, 196
 Laclau, Ernesto 137, 182, 190-194, 196, 197, 271: Laclau'nun eleştirisi 189, 268, 269; etkisi 136, 183; *Kirchnerismo* üzerine görüşleri 264, 267, 269; siyasette oynadığı rol 183, 266, 270; popülizm teorisi 135
 Larmer, Miles 240
 Lega Nord 248
 Lenin, Vladimir İlyiç Ulyanov 75, 289
 Le Pen, Marine 34, 171, 195, 235, 258, 276, 287:

- Donald Trump üzerine görüşleri 209; sağ popülist lider olarak Le Pen 225, 307
- Levi, Primo 106, 115
- Leoparlar (faşist grup) 94, 117
- Lieberman, Avigdor 145, 244-246
- Likud Partisi 243-245
- Lindberg, Charles 205
- Livni, Tzipi 245
- Long, Huey 204, 205
- López Obrador, Andrés Manuel 158
- Lueger, Karl 144, 152, 161
- Lugones, Leopoldo 61, 114; otoriter diktatörlük üzerine görüşleri 129, 130
- Lula da Silva, Luiz Inácio 242
- Macaristan 209, 221, 297, 304: Macaristan'da faşizm 96; Macaristan'da popülizm 145, 148, 304
- Macri, Mauricio 186
- Madison, James 210
- Maduro, Nicolás 30, 214, 224, 260, 266; Hugo Chávez üzerine görüşleri 289; sol popülist lider olarak Maduro 144
- Maetz, Ramiro de 114
- Mammone, Andrea 100
- Maradona, Diego Armando 268
- Martínez Zuñiría, Gustavo (müstear adı Hugo Wast) 155
- Marx, Karl 82, 115
- May, Theresa 186
- McCarthy, Joseph 46
- Menem, Carlos 242, 248: kemer sıkma ve halk egemenliği anlayışı 241, 247, 250, 251; düşman anlayışı 249, 276, 297; Menem ve neoliberalizm 145, 247, 249, 250; bir popülist olarak Menem 144, 246, 249, 250, 252, 271, 279; toplumsal cinsiyet/cinsellik hakkındaki görüşleri 297-299, 301
- Mengele, Josef 76
- Merkel, Angela 299
- Meksika 10, 15, 30, 35, 45, 49, 54, 81, 96, 101, 163: Cardenizm 144, 157-160; Meksika'da faşizm 94, 95, 123, 131; Meksika Devrimi 157; Meksika'da proto-popülizm 157, 158, 160
- Meşriki, İnyetullah Han 99
- Mısır 45, 117, 130, 131, 293, 297; Mavi Gömlekliler 117; Yeşil Gömlekliler 131
- milliyetçilik 29, 48, 55-57, 60, 84, 86, 87, 89, 92, 100, 132, 146, 162, 164, 201, 256, 303: milliyetçilik ve faşizm 42, 51, 59, 86, 132; milliyetçilik ve popülizm 46, 51, 151, 201 *aynca bkz. popülizm ve yabancı düşmanlığı başlıkları*
- MNR (Devrimci Milliyetçi Hareket) 166
- Moffit, Benjamin 148, 203, 284, 290
- Monedero, Juan Carlos 183
- Montoneros 145
- Morales, Evo 144, 178, 179, 218, 241, 269, 270
- Moses, Dirk 10, 35, 216
- Mosse, George L. 62, 79, 85, 86, 89
- Mouffe, Chantal 269, 271
- Movimento Sociale Italiano [İtalyan Sosyal Hareketi] 50
- Mudde, Cas 176, 193, 194, 195, 298
- Müller, Jan-Werner 179, 180
- Mussolini, Benito 40, 41, 50, 59, 62-64, 66, 71, 72, 77, 78, 84, 88, 95, 111, 115, 116, 118, 119, 126, 127, 130, 137, 163, 164, 171, 199, 201, 234, 239, 248, Mussolini ve faşist ideoloji 43, 60, 65, 68, 69, 73, 107, 115; faşist lider olarak Mussolini 33, 65, 154; küresel bir faşist figür olarak Mussolini 141; "Romaness" düşüncesi 85; Mussolini ve totaliterizm 73, 131
- Narodnik Partisi (Rusya) 18, 150
- Nazizm 43, 63, 78, 79, 97, 98, 105, 106, 108-110, 115, 219, 300: faşizm olarak Nazizm 82, 107, 111, 120; *Führerprinzip* [lider ilkesi] 113; düşman anlayışı 107, 112, 133; "halk" anlayışı 123, 133; Peronizm üzerindeki etkisi 216
- neoliberalizm 57, 145, 149, 179, 185, 186, 191, 213, 218, 221, 237, 240, 249, 259, 283, 295: kemer sıkma 221, 241, 247, 250; neoliberalizmin demokrasiye meydan okumaları 220; neoliberalizm ve popülizm 30, 31, 241
- Netanyahu, Benjamin 242-246
- New Deal* [Yeni Düzen] 74, 206
- New York Times* 14, 281
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm 82, 83, 264
- Nixon, Richard 259
- Nolte, Ernst 79, 83, 86, 90; faşizm ve Marksizm üzerine görüşleri 81, 82; Nazizm üzerine görüşleri 82
- Norveç 34, 96
- Obama, Barack 208, 214, 300
- O'Duffy, Eoin 61
- Orban, Viktor 145
- Otomatik Portakal* (film) 75
- Özgürlük Partisi (Avusturya) 221
- Paine, Thomas 210
- Pakistan 95, 227
- Pasetti, Mateo 10, 131
- Paxton, Robert 67, 81, 89; faşizmin evreleri üzerine görüşleri 38, 80
- Payne, Stanley 79, 80, 88, 89; Latin Amerika'da faşizm üzerine görüşleri 87
- Paz Estenssoro, Víctor 166-168
- PEGIDA (Almanya) 13, 14, 34, 35, 225, 303

- Peña Nieto, Enrique 30
 People's Party 17
 Pérez Jiménez, Marcos 232
 Perón, Eva 45, 175, 224, 248, 278, 289, : ölümü 263, 264, 271; bir lider olarak Juan Perón hakkındaki görüşleri 235, 309; Eva Perón ve *Kirchnerismo* 185; Eva Perón ve kutsallık 250, 286, 287
 Perón, Juan Domingo 34, 35, 40, 45, 134, 141, 147, 148, 162-166, 175, 190, 198, 201-204, 215-217, 223, 225, 250-252, 255, 256, 259-261, 264, 271, 276, 283, 289, 297, 308, 312: diktatör olarak Perón 153-155, 214, 257, 312; düşman anlayışı 226, 255, 260; organik demokrasi üzerine görüşleri 252, 253, 312; paternal/Tanrı benzeri bir figür olarak Perón 235, 253, 262, 286-288, 309; popülist lider olarak Perón 33, 37, 145, 153, 155, 198, 233, 235, 238, 263, 279, 286; faşizm hakkındaki görüşleri 50
 Peronizm 21, 33, 40, 46, 55, 138, 144, 153, 160, 165, 166, 169, 170, 175, 185, 197, 200, 203, 206, 214, 216, 223, 224, 234, 250-252, 255, 257, 269, 270, 278, 286, 295, 297, 308: Peronizm ve otoriterizm 198; Peronizm ve demokratikleşme 156, 217; Peronizm ve faşizm 33, 45, 50, 100, 154, 156, 162, 198, 199, 201, 202, 217, 226; ideolojik eklektizm 201; Peronizmin Latin Amerika'daki etkisi 145; Peronizm ve basın 278; popülizm teorilerinde Peronizm 180 ayrıca bkz. Fernández de Kirchner, Cristina; *Kirchnerismo*; Kirchner, Néstor; Menem, Carlos Saúl; Perón, Eva; Perón, Juan Domingo
 Perot, Ross 206, 207
 Peru 60, 157, 165, 166, 232, 242, 246: Kara Gömlekliler 95; Peru'da faşizm 46, 107, 132; Peru'da popülizm 46, 132, 144, 159, 160, 238, 241 bkz. Aprismo
 Peruzzotti, Enrique 10, 164
 Piccato, Pablo 9, 216, 280, 302
 Pinochet, Augusto 248
 Podemos (İspanya) 144, 182-184, 266
 Polonya 247
 popülizm 9, 10, 13, 14, 16-18, 20, 21, 23-25, 27-29, 32, 34, 36-38, 40, 41, 46-48, 50, 52-54, 57, 58, 76, 97, 101, 102, 121, 123, 124, 128, 132, 134, 136-138, 142-144, 146-150, 152-154, 157-166, 169-177, 179-184, 186, 187, 189-193, 196, 197, 199-207, 209, 210, 212, 213, 215-222, 224, 225, 227, 229, 234-238, 240-243, 248, 250, 252, 254-256, 258, 259, 265-270, 272, 273, 281, 286, 287, 290, 295, 303, 304, 306-313: popülizm ve antikomünizm 206; popülizm ve anti-elitizm 243; ve küreselleşme karşıtlığı 209; popülizm ve kurumsallık karşıtlığı 228, 232, 233, 291; popülizm ve anti-liberalizm 54, 310; popülizm ve çoğulculuk karşıtlığı 146, 223, 245; popülizm ve otoriterizm 34, 37, 138, 198, 223, 302; popülizm ve demokratikleşme 19, 178, 239; popülizm ve seçime dayalı meşruiyet 135, 178, 188, 214, 236, 238, 285; etno-popülizm 239, 240; lider figürü 235, 292; popülizm ve toplumsal cinsiyet/cinsellik 297-299, 301, 302; İslâmi popülizm 55, 293, 294, 296; popülizm ve medya 55, 278, 282-284; popülizmin "minimalist" tanımı 194; popülizm ve modernleşme 173; popülizm ve milliyetçilik 51, 55, 151, 201; popülizm ve neoliberalizm 30, 31, 57, 241, 249, 283; cezai popülizm 274; popülizm ve kutuplaşma 168, 185, 189; post-faşizm olarak popülizm 45, 49, 121; ve "üreticilik" 274; popülizm ve ırkçılık 35, 195; rejim olarak popülizm 22, 33, 56, 139, 141, 214, 228, 236, 261, 305; üçüncü yol ve pozisyon olarak popülizm 19, 58, 162, 226, 233; popülizm ve dönüşümcülük 185; ulus-aşırı bir fenomen olarak popülizm 39, 49; popülizm tipleri ve özellikleri 145; popülizm ve yabancı düşmanlığı 15, 195
 Portekiz 45, 61, 96, 101, 130, 154, 184; Mavi Gömlekliler 113, 124
 pozitivism 194, 196: popülizm teorilerinde pozitivism 173
 pre-popülizm 206: pre-popülizm ve faşizm 152; sağ pre-popülizm 152
 Primo de Rivera, José Antonio 127
 proto-popülizm 158-160; Latin Amerika'da proto-popülizm 157, 206
 Putin, Vladimir 29
 Ram, Uri 243
 Rancière, Jacques 190, 191
 Reagan, Ronald 207, 247
 Reale, Miguel 43, 61, 62
 Rein, Raanan 9, 150, 156
 Renan, Ernest 83
 Resnick, Danielle 239
 Riley, Dylan 134
 Rojas Pinilla, Gustavo 164
 Romanya 107, 117, 118, 311
 Roosevelt, Franklin D. 206, 224, 272
 Rosanvallon, Pierre 143, 175, 177; bir maraz olarak popülizm 176
 Rovira Kaltwasser, Cristóbal 176, 193, 194, 298

- Rusya 29, 49, 54, 141, 150, 152, 191, 219, 243; Sovyet Devrimi 75, 76
- Sarkozy, Nicolas 191
- Sarlo, Beatriz 266, 282
- Sata, Michael 239-241
- Schmitt, Carl 196, 197, 230, 237, 266
- Senegal 239, 240
- Shinawatra, Thaksin 202, 203
- Silveyra de Oyuela, Eugenia 117
- Sima, Horia 311
- siyasi teoloji 146, 267, 294, 312: faşizmde siyasi teoloji 170; popülizmde siyasi teoloji 189, 242, 286, 292, 293
- Skocpol, Theda 208
- Slovakya 218
- Snyder, Timothy 79
- Sorel, Georges 115, 196, 197
- sömürgecilik karşıtlığı 119
- Stalin, Joseph 75, 82
- Stavrakakis, Yannis 190, 191
- Sternhell, Zeev 47, 79, 83, 84, 245; Likud Partisi üzerine görüşleri 244
- Stone, Dan 10, 133
- Streeck, Wolfgang 220
- Suriye 45, 91, 130
- Syriza (Yunanistan) 144, 182, 185; popülist dikey yönetim anlayışı 184
- şiddet 15, 18, 32-34, 38, 43-45, 48, 51-56, 60, 62-65, 68, 69, 72, 73, 75, 76, 78, 81, 82, 87, 88, 96, 97, 99, 101-103, 105, 107, 111-120, 122, 123, 131, 134, 135, 137, 138, 153, 158, 15, 168, 169, 184, 194, 200, 201, 204, 206, 211, 213, 218, 221, 223, 224, 229-234, 236, 253, 260, 290, 298, 300, 301, 306, 307: şiddet ve demokrasi 14; kurban etme/olma 71, 86, 104, 106 ayrıca bkz. faşizm başlığı
- Şili 62, 87, 101, 132, 152, 193, 232, 248
- Taggart, Paul 179
- Taine, Hyppolite 83
- Tayland 186, 202, 203, 296
- Thaksin hareketi (Tayland) 186
- Thatcher, Margaret 247, 248
- Tombuş, Ertuğ 9, 202, 290, 293
- Traverso, Enzo 9, 86, 113
- Trump, Donald 13, 16, 28, 30, 34, 36, 39, 40, 147, 148, 159, 170, 186, 192, 195, 199, 208, 210, 213, 214, 225, 226, 235, 246, 258, 262, 265, 271, 272, 290-292, 299-304, 306, 307: "Amerikan Yıkımı" konuşması 216; popülizm analizlerinde Trump 38; kampanya ve seçim 35, 216, 259-261; kişilik 209; düşman anlayışı 297; Trump ve kanun ve nizam 37, 274; Trump ve New York City 273; Trump ve basın 279-281; bir proto-faşist olarak Trump 38; sağ popülizm lider olarak Trump 35, 38, 209; toplumsal cinsiyet ve cinsellik üzerine görüşleri 297, 298
- Tunus 293
- Türkiye 171, 186, 203, 246, 260, 292: Türkiye'de popülizm 145, 202, 219, 293
- UKIP [Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi] 145, 219
- Ukrayna 29, 35, 97, 111, 1112, 247
- Ulusal Cephe (Fransa) 139, 145, 186, 221, 287
- Urbinati, Nadia 181, 248, 249; şekilsiz demokrasi olarak popülizm üzerine görüşleri 57, 187-189
- Uribe, Álvaro 241
- Uriburu, José Félix 137, 311
- Ustasha 96
- Vargas, Getulio 74, 158, 164, 190, 204, 224, 260:
- diktatör olarak Vargas 46, 158, 162, 223; popülist olarak Vargas 19, 46, 162, 237, 238, 257; popülist kendini feda olarak intihar 262, 263
- Vasconcelos, José 94; Hitler ve Mussolini üzerine görüşleri 131
- Velasco Alvarado, Juan 232
- Velasco Ibarra, José María 144, 162, 165
- Venezuela 21, 29, 150, 157, 165, 168, 169, 186, 188, 232, 238, 254, 256, 260, 264, 268, 269, 281, 288, 289: Venezuela'da popülizm 46, 138, 144, 153, 166, 183, 196, 214, 222, 224 ayrıca bkz. Betancourt, Rómulo; Chávez, Hugo; Maduro, Nicolás
- Ventrone, Angelo 9, 60, 114
- Vietnam 33
- Villarroel, Gualberto 166, 167
- Villegas, Silvio 94, 130, 131
- Vorlander, Hans 9, 14, 217
- Wade, Abdoulaye 239-241
- Waisbord, Silvio 282
- Wallace, George 205, 259, 273, 276, 277
- Washington Post 281
- Weber, Max 102, 115, 231
- Weyland, Kurt 10, 246
- Wilders, Geert 186, 191, 195, 225, 307
- Wildt, Michael 133
- Williamson, Vanessa 208
- Yrigoyen, Hipólito 18, 144, 157-160
- Yunanistan 145, 148, 186: Yunanistan'da sol popülizm 182, 184, 218; Yunanistan'da neo-faşizm 34, 55, 221, 223
- Zachariah, Benjamin 89
- Zambiya 239, 240
- Zedong, Mao 289
- Zimbabve 191
- Žižek, Slavoj 75, 136
- Zuma, Jacob 186, 239-241